

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

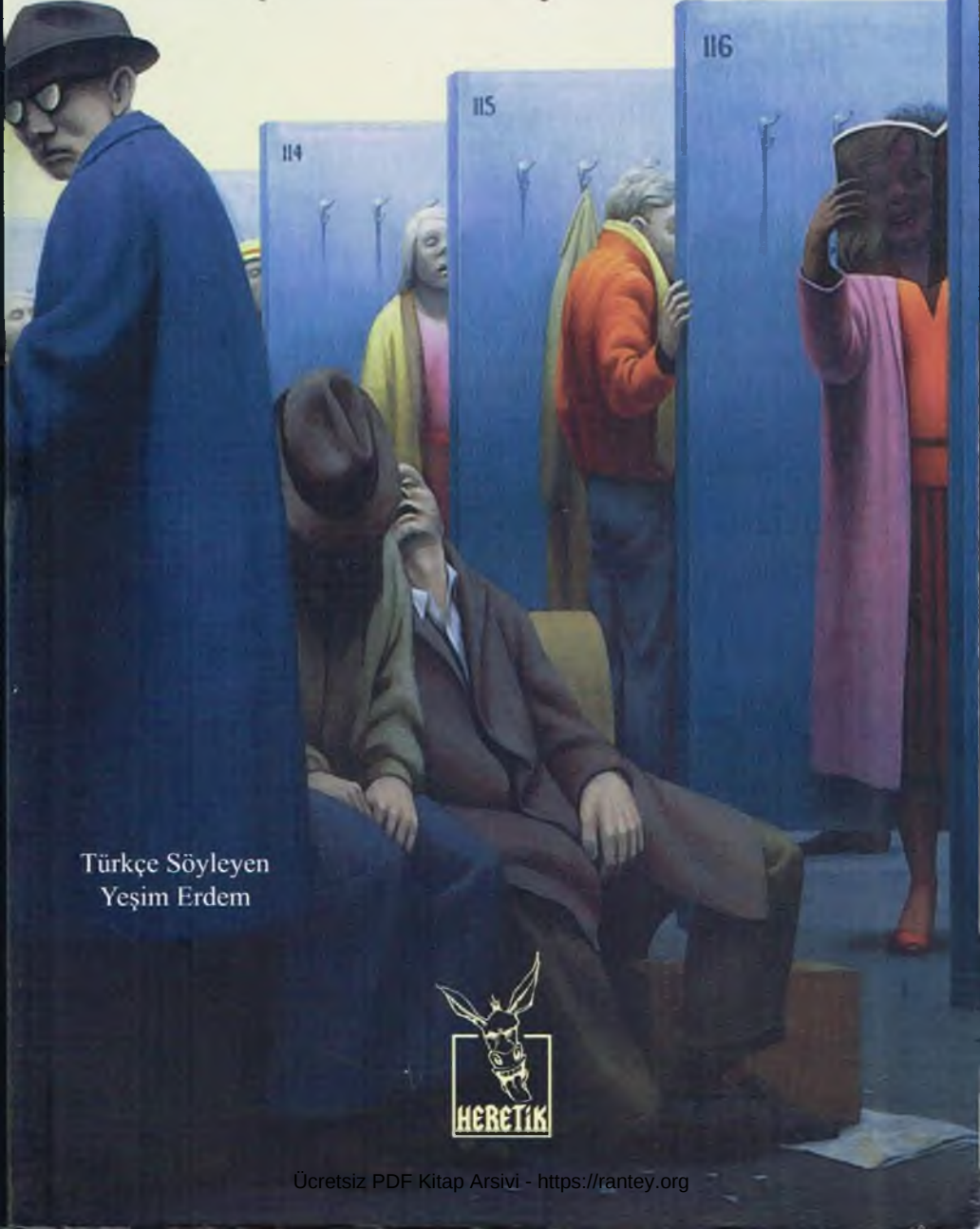
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

David Riesman

YALNIZ KALABALIK

Amerikan Toplumsal Karakterinin Değişimi Üzerine Bir İnceleme

Türkçe Söyleyen
Yeşim Erdem

Yatnız Kealabak

David Riesman

The Lonely Crowd. A Study of Changing American Character, David Riesman, Glazer & Denney

First abridged edition copyright © 1961 by Yale University Press.
Copyright © renewed 1989 by David Riesman, Nathan Glazer and Reuel Denney. Foreword copyright © 2000 by Todd Gitlin.
Originally published by Yale University Press.

Heretik Yayınları: 38 – Sosyoloji Dizisi: 11

ISBN: 978-605-9436-04-5

©2016 Heretik Basın Yayın

Tüm hakları saklıdır. Yayıncı izni olmadan kısmen de olsa fotokopi, film vb. elektronik ve mekanik yöntemlerle çoğaltılamaz.

1. Baskı: 2016, Ankara

Yayına Hazırlayan: Levent Ünsaldı

Türkçe Söyleyen: Yeşim Erdem

Redaksiyon: Levent Ünsaldı - Berkay Çetin

Dizgi: İsmet Erdoğan

Kapak: Ali İmren

Heretik Basın Yayın Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi

Kültür Mahallesi, Yüksel Caddesi, 41/2, Kızılay, Çankaya, Ankara

Tel: +90 (312) 418 52 00 • Faks: +90 (312) 418 50 00

İnternet Sitesi: www.heretik.com.tr

E-mail: heretikyayin@gmail.com

Twitter: twitter.com/heretikyayin

Facebook: facebook.com/heretikyayin

Tarcan Matbaacılık Yayın San.

Zübeyde Hanım Mah. Samyeli Sok. No: 15. İskitler-Ankara

Tel: 0312 384 34 35

David Riesman

Nathan Glazer ve Reuel Denney

Yalnız Kalabalık

*Amerikan Toplumsal Karakterinin Değişimi
Üzerine Bir İnceleme*

*The Lonely Crowd: A Study of Changing American
Character*

Türkçe Söyleyen
Yeşim Erdem

İçindekiler

Önsöz	7

Birinci Bölüm: Karakter

Birinci Kısım: Karakterin Birkaç Biçimi ve Toplum.....	23
İkinci Kısım: Ahlaktan Manevi Güce: Karakter İnşası.....	
Araçlarındaki Değişimler.....	59
Üçüncü Kısım: Akranlardan Oluşan Bir Jüri: Karakter	
İnşası Araçlarındaki Değişimler (devam)	91
Dördüncü Kısım: Yöntem Eğitimci Olarak Masalcılar: Karakter İnşası Araçlarındaki Değişimler (devam)	111
Beşinci Kısım: İçe-Yönelimli Yaşam Evresi	141
Altıncı Kısım: Dışa-Yönelimli Yaşam Evresi: Görünmez	
Elden Sahte Samimiyete	159
Yedinci Kısım: Dışa-Yönelimli Yaşam Evresi (devam).....	175
Sekizinci Kısım: Gelenek-Yönelimli, İçe-Yönelimli ve	
Dışa-Yönelimli Siyasi Tarz: Kayıtsızlar, Ahlakçılar ve	
Yorumcular	197

İkinci Bölüm: Siyaset

Dokuzuncu Kısım: Siyasal İkna: Öfke ve Hoşgörü	221
Onuncu Kısım: İktidar İmgeleri	239
On Birinci Kısım: Amerikalılar ve Kwakiutlar	259

Üçüncü Bölüm: Otonomi

On İkinci Kısım: Uyum mu, Otonomi mi?	273
On Üçüncü Kısım: Yapay Şahsilik: Çalışma Hayatında	
Otonomi Önündeki Engeller	295
On Dördüncü Kısım: Mecburi Mahremleştirme: Eğlence	
Alanında Otonomi Önündeki Engeller	311
On Beşinci Kısım: Yeterlilik Sorunu: Eğlence Alanında	
Otonomi Önündeki Engeller (devam)	321
On Altıncı Kısım: Otonomi ve Ütopya	339

Önsöz

Yalnız Kalabalık [The Lonely Crowd] ve *Kalabalıktaki Yüzler*'in [Faces in the Crowd], basıldıkları dönemde, konuyla ilgilenen akademik alanlar dışında bu kadar çok okunmasını açıkçası beklemiyorduk. *Yalnız Kalabalık*, profesyonel dergilerde oldukça sert eleştirilerle karşılandı ve uzman olmayan, daha geniş bir okuyucu kitlesine doğru yavaş yavaş ilerledi. Uzman olmayan okuyuculara, ortalama bir akıl sağlığına sahip sadece az sayıda bilim insanının *Yalnız Kalabalık* gibi kapsamlı bir ampirik çalışma yapmaya girişebileceğini hatırlatmak gerekir. Böyle bir kapsamı olan çalışmaların modası, anlaşılabileceği üzere, geçti. Aslında, *Yalnız Kalabalık*'ın da yararlandığı ve Amerikan tarihi bölümlerinin de dâhil olduğu bazı bilim alanlarında, önceki yıllarda olduğu kadar çok uzmanlaşmış çalışma muhtemelen son yirmi yılda basıldı.

Yale Üniversitesi 1960 yılında kitabın yeni baskısını yapmayı planladığında, kitapta bana önemli görünen hatalardan bazılarını deşinebileceğim yeni bir önsöz yazmak için bir fırsat buldum. Bunlardan bazıları hem kitabın yazıldığı zaman dikkat çekmiş hem de kapsamı sonradan anlaşılmıştı.¹ 1968'te, yani

1 Eş zamanlı olarak Seymour Martin Lipset ve Leo Lowenthal, *Yalnız*

sekiz sene sonra, *Yalnız Kalabalık*'ı bu yeni baskıya hazırlık olarak tekrar okudum. Bir okuyucunun orijinal baskıyla ilgili karşılaşabileceği herhangi bir eleştirinin hâlâ geçerli olması için meselenin özünde hiçbir değişiklik yapmazken, kendimi pek çok sayfanın kenarına, bana artık şüpheli ya da uç veyahut da açıkça hatalı görünen kısımlara ilişkin açıklamalar düşerken buldum.

Bu durum benim canımı çok sıkmadı çünkü bilgi, birbirini takip eden kestirimlerle ve hatta yanlış olduğu ortaya çıkan spekülasyonlarla ilerler. Bu, hem geçmişte hem de gelecekte, pek çok Amerikalının kendisine, başka ülkelerdeki bazı okuyucuların da Amerikalılara dair sahip olduğu imgeye kısmen de olsa dâhil olmuş ve bundan sonra da olacak olan *Yalnız Kalabalık* gibi bir çalışma için de geçerlidir. Ancak kitap, az da olsa, toplumumuza dair eleştiri ortamına katkıda bulundu ve ahlaki ya da entelektüel kopuş talebinde bulunan veyahut da demode gözükmemek için sadece “modaya uygun” olmayı isteyen pek çok insan arasında nihilist bir bakış açısı yaratmaya ya da bu bakış açısını yeniden teyit etmeye yardım etti.

Önceki önsözün yazıldığı 1960 yılından bu yana, iyi eğitilmiş genç Amerikalıların ahlaki karakteri ve elbette ortak yaşamımızın bağlamı değişti; benim düşünce şeklim de evrilmeye elbette devam etti ve bu nedenle de, daha ihtiyati bir önsözün yazılması gerektiğini düşündüm.

Açıkçası, bugün dikkatli Amerikalıları meşgul eden sorunlar *Yalnız Kalabalık*'ın yazıldığı dönemde insanları meşgul eden sorunlardan artık farklıdır ve bana ölçsüz bir öz eleştiri gibi görünen bir fikir, derin düşüncelere dalan kişiler arasında kolay

Kalabalık'a ve *Kalabalıktaki Yüzler*'e dair eleştirilerden oluşan, benim ve birlikte çalıştığım arkadaşlarımın da yeniden değerlendirmelerini içeren bir kitabı yayına hazırladı. Bize göre, Lipset ve Lowenthal'ın derlemesi -*Culture and Social Character: The Work of David Riesman Reviewed* (Glencoe, III., The Free Press, 1961)-, hem çalışmamızın mahiyetini hem de kısıtlılıklarını analiz eden en iyi kaynak olarak kalmaya devam etti. Bu kitaba, Nathan Glazer'la birlikte yazdığım bir yazıyla birlikte bulundum.

bir kişisel tatmine götüren önceki eğilimi takip etti. Kanaatimce, Amerikan toplumu aslında öncesinden daha kötü veya acımasız değildir. Savaşa ve savaşa hazırlığa rağmen ve yükselen ırksal gerilim karşısında, *Yalnız Kalabalık*'ta anlatılan dar kafalılık azalmaya devam etti; iyileştirilmiş eğitim ve daha özgür bir kit-le iletişimi, geleneksel yabancı düşmanlığı üzerinde etkili oldu. Ancak, ilerici önlemlerin, kişilerin ve davranış biçimlerinin ülkeye ya da ülke dışına barışı getirmemiş olması, Amerikalıların, sayısı oldukça fazla saik ve korku arasında kutuplaşmasını devam ettirmektedir. (Hem sağ hem de soldaki mevcut görüşün aksine liberalizm, Amerikan toplumuna hükmetmemiştir; ABD'deki liberalizm geçmişi, ideolojik olmayan muhafazakârlık karşısında azınlıkta bir gelenek olarak kalmıştır.) Toplumumuza ilişkin hissettiğimiz derin huzursuzluk, aşılması neredeyse imkânsız sorunlar kadar, toplumsal beklentilerimizin yüksekliğini ve ülke dışına yapmamız gereken katkıyı da yansıtır. Bununla birlikte, kendimize dair düşüncelerimiz aynı zamanda gerçeklerdir de; gerçekliğimizi şekillendirmemize yardımcı olurlar. Robert K. Merton ve başkaları tarafından vurgulanan, "kendi kendini doğrulayan kehanet" in anlamı budur. Toplumumuzdan ümidi, ölçülü ve açıkça ifade edilecek şekilde kesmemiz bizi felakete karşı uyarır ve uykudan uyandırır; ölçsüz bir ümitsizlik ise bazıları-nın siyasal ve kültürel eylemden uzaklaşmasına yol açarken, diğerleri yıkıcı eylemler içerisinde kendilerini haklı bulur ve şiddet içermeyen mevcut değişim potansiyellerini kavrayamayabilir.

Pek çok kişi *Yalnız Kalabalık*'ı, Amerikalıların önceki zamanlarda daha özgür ve daha dürüst bir insani vasfa sahip olmalarını tartışan bir kitap olarak okudu. İçe-yönelimli ve dışa-yönelimli arasında bir tipoloji oluşturarak, çoğu okurun kötüye gitme olarak kabul ettiği değişimlere odaklanmış olduk. Ancak başkaları ise kitabı, zamanımızı tanımlama konusunda çok iyimser bularak okudu. Amerika'nın hem geçmişini hem de bugününü ironi ve müphemlikle ele aldığımızda, okurlar kendilerini, hem kendilerinde hem de etraflarındaki insanlarda/bantlarda zayıflıklarla

özdeşleştirmeye meylettiler. Ve önceki Amerikalıların zalimlikle-rine ve duyarsızlıklarına, bunlar sanki geçmiş zamanın kötülerini imliyormuş gibi, sempatik bir tarafsızlıkla bakabildiler.

Yalnız Kalabalık'ın bu yanlış okumalarda kesinlikle payı oldu. Örneğin, siyaset üzerine olan II. Bölüm, kitabın genel olarak kaçındığı nostaljiye zaman zaman kapıldı. Örneğin, bir bütün olarak politika karşısındaki kinizmin 19. yüzyılda hemen hemen hiç bilinmediğini söylemek abartılı bir ifadeydi ve o dönemin politik meselelerinin, “üstesinden gelinebilecek şeyler olarak düşünülüğünü” söylemek de bir o kadar yanıltıcı.² Benzer şekilde, kitabın 19. yüzyılın ahlakçılarına dair tasviri, bugünün yorumcularının tasviri kadar olumsuz görünse de, günümüz okurlarının yatkın olduğu, insanın kendisiyle alay etmesi fikri, çoğu kişinin, yorumculuğun çürümüş dönemimizin bir icadı olduğunu varsaymasına yol açtı.

Lipset-Lowenthal derlemesindeki bazı katkılar, eşitlikçilik ve başarı etiğinin cumhuriyetin en başından bu yana Amerika'ya özgü olduğunu ve Amerika'ya özgü bu karakterin temelde değişmediğini tartışır.³ Bana göre, bir kişinin sürekliliğe ya da süreksizliğe yaptığı vurgu, çatışan argümanların değerlendirilmesi kadar, bir kişinin neyle ilgilendiğine de bağlı olmalıdır. Elbette, büyük bir süreklilik vardır ancak *Yalnız Kalabalık*'ta ve *Kalabalıktaki Yüzler*'de anlatılan orta-üst sınıf zengin Amerikalının, başkalarıyla kurduğu ilişkilerin niteliği açısından atalarından farklı olduğunu düşünüyorum. Farklılık, bu Amerikalıların bugün daha fazla konformist olmaları değildir -bu her zaman büyük bir yanlış yorum olagelmıştır-. Farklılık, bugünkü Amerika-

2 Örneğin bkz. Richard Hofstadter, *The Paranoid Style in American Politics* (New York, Alfred A. Knopf, 1965) ve Joseph Gusfield, *Symbolic Crusade* (Urbana, 111., University of Illinois Press, 1964), özellikle de Bölüm 7.

3 Bkz. Seymour Martin Lipset, “A Changing American Character?” Ayrıca bkz. Martin Lipset, *The First New Nation: The United States in Historical and Comparative Perspective* (New York, Basic Books, 1963); ayrıca Talcott Parsons & Winston White, “The Link between Character and Society,” Lipset & Lowenthal (ed.), *Culture and Social Character* içinde.

lıların başkalarını etkilemeyi ya da onlar tarafından seilmeyi isteme konusunda alışılmadık olmaları da değildir; insanlar bunu genelde hep yapmışlardır ve yapacaklardır da. Asıl farklılık, insanlarla kurulan ilişkilere dair yükselen öz-bilinçte ve bir kişinin ilişki kurmayı istediği insanlardan oluşan çemberin giderek daha genişlemesinde yatmaktadır. Yetişkin otoritesinin ve daha yaşlı neslin temsilcilerinin meşruiyeti azaldıkça, sürekli genç kalmaya çalışan genç insanlar ve milyonlar, çağdaşlarının ve akranlarının iktidarına hem şahsen hem de kitle iletişimi aracılığıyla daha da fazla maruz kalmaktadır. Bu ilgi odağı çoğu zaman dirence ve itaatsizliğe yol açar ancak asıl mesele, uyumluluğun değil öncelikli olarak rezonansın derecesidir.

Yalnız Kalabalık'ta kronolojik olarak anlatıldığı üzere, yetişkin nüfuzunun ve otoritesinin 1950'den başlayarak azalması devam etmektedir. Bugün liseye ve üniversiteye gidenler, kendilerini *Yalnız Kalabalık* gibi kitaplarda afişe edilmiş hisseden güvensiz ebeveynlerin çocuklarıdır. Yetişkinlerin özgüven kaybı, teknolojiye ve değerlerdeki hızlı değişimi yansıtan evrensel bir olgudur. Margaret Mead, gençlerin, kendilerini göçmen gibi hisseden doğma-büyüme Amerikalı ebeveynlerinden söz eder. Gençler, yetişkin meşruiyetinin kaybına, kendilerine karşı daha da fazla güvensizlik hissederek, karmaşa ve isyan ile tepki gösterirler. Elbette derece farklılıkları vardır. Tokyo'dan Prag'a kadar öğrenciler birbirlerinin protestolarından güç alırken ve taktiklerinden bir şeyler öğrenirken, nesiller arası çatışma her yerde aynı değildir. Aslında, Amerika'daki öğrenci hareketleri bana bazı açılardan emsalsiz görünüyor. Güney Afrika, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki ile karşılaştırıldığında gelecekte ırk temelli bir krizle karşı karşıya kalabilecek durumdadır, ancak bu krizin siyahlara olduğu kadar duyarlı beyazlara da dayatacağı ahlaki ve entelektüel öncelikler, alışılmışın dışında Amerikalıdır. Daha önceki yılların sivil haklarla ilgili eylemleri ahlaki bir katalizör sunmuş ve çoğu taktiksel deneyim, sonrasında savaşa, yükseköğretime ve üniversitelere karşı protestolara dönüşmüştür. Baş-

ka yerlerdeki öğrenciler Vietnam'daki savaşı protesto ederken, Japonya'daki öğrenciler dahi, savaşa, zorunlu askerlik hizmeti yüzünden belirsiz ve çözümü olanaksız ahlaki açmazlarla karşı karşıya kalmak zorunda olan Amerikalı genç erkekler kadar doğrudan meşgul olmamıştır.

Böyle açmazlar karşısındaki yüksek duyarlılık diğer şeyler arasındaki bir değişimi de yansıtır çünkü *Yalnız Kalabalık*, özerklik ve ahlak dışı bir uzlaşım olarak uyumun reddini yakından ele almak üzere yazıldı. Ayrıca, yüksek ve popüler kültürümüzde uyum karşısında anomi tercih edilmektedir ve var olan anomi karşısında ise daha fazla farkındalık mevcuttur. Karakterin bu evrensel boyutu, içe-yönelimden dışa-yönelime doğru varsayımsal kayış, orta-üst sınıf Amerikalıların toplumsal karakterini tasvir etmek için artık en iyi şema olmadığında dahi önemli olmaya devam eder. Pek çok genç insan bugün, aynı toplumsal tabakada birkaç on yıl önce doğru olan şeyin ötesinde, dürtü-yönelimli ya da durum-yönelimli gibi görünür. Bununla birlikte, hiçbir ülke -hatta Amerika Birleşik Devletleri de- birdenbire değişmediği için, *Yalnız Kalabalık*'ta günümüz toplumsal karakteri için söylenen çoğu şey bana hâlâ güncel geliyor. Ancak daha da önemli olan, toplumsal karakter meselesinin kendisi üzerine çalışmaya devam etmektir. Bir dönemin toplumsal karakterini bir diğerinden neyin ayırdığına dair çok az ampirik çalışma mevcuttur.⁴ Toplumsal karakteri ideolojiden ya da davranıştan ayırmak istediğimiz takdirde, *Kalabalıktaki Yüzler*'de yaptığımız tasvirler, izdüşümsel malzemeyi kullanma gereksinimini akla getirir. İn-

4 *The Authoritarian Personality*'de geliştirilen otoritarizm kavramı, replikasyonu ve tekrar-analiz etmeyi ortaya çıkarmada en kullanışlı kavram olagelmıştır. Ancak, pek çok yorumcunun da gözlemlediği üzere, muhtelif toplumsal tabakalarda ve tarihsel bağlamlarda karşılaşılan muhtelif karakterleri aynı kefiye koyan bu kavram, her şeyden önce açık değildir. Karşılaştırma için bkz. Riesman, "Some Questions about the Study of American Character in the Twentieth Century," *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 370 (Mart 1967) 36-47. Michael Maccoby'ye bu konuya ve bağlantılı meselelere dair faydalı tartışması için teşekkür borçluyum.

sanların nasıl davrandığını ve konuştuğunu ve daha temel ve çoğunlukla bilinçdışı eğilimlerinin neler olduğunu, bunların tarihte nasıl şekillendiğini ve sonrasında da tarihi nasıl şekillendirdiğini analiz edebildiğimiz takdirde toplumumuzu anlayabiliriz.

Yalnız Kalabalık çocuk hikâyelerinin, filmlerin, kurguların ve ilham verici edebiyatın içerik analizini, okurların ve izleyicilerin tutumlarını değerlendirmenin bir yolu olarak kullanmış birkaç çalışmadan biridir. İzleyicinin/okurun bir eserde neler gördüğüne dair değerlendirmeler içeren böylesi bir çalışma çıkarımsaldır ve bu izleyici/okur artık hayatta değilse ve onunla doğrudan bir görüşme yapmak artık olanaksızsa, en keskin içerik analizi bile spekülatif kalır. Arkadaşım David McClelland, bu tür bir analizi, sanat eserlerine karşı eski dönemlerde takınılan tavra ilişkin olarak yapmıştı.⁵ Pazar araştırmacılarının anketleri tarihsel bir analiz için yeterli veriyi yer yer içerse de, popüler kültür izleyicileri/okuyucuları üzerine karşılaştırmalı çalışmalar azdır. Bugünlerde, öncesinde sesi duyulmayanlara alan açarak, güçsüz olanın bulaşıcı paranoyasını zaman zaman yayan ama zaman zaman da bu paranoyaya karşı savaş açan “radyo sunucuları” hakkında bazı çalışmaların yapılması da ilginç olacaktır.

Kamuoyu yoklamaları gelişmeye devam etmektedir ve ırklar, bombalar, Vietnam’daki savaş, insan mutluluğu veya liderlerin popülerliği hakkında kimin ne düşündüğüne ve Amerika’yı yönetenin kim olduğuna dair genel kanıyla ilişkili güvenilir araştırmalar bize her gün daha fazla sunulmaktadır. Yine de, çoğu kişinin fark ettiği üzere, işsizlik ve gayrisafi milli hâsıla göstergelerimiz ve diğer ekonomik indekslerimiz, aşkta ve işte tatmin gibi elle tutulamayan şeylere dair göstergelerimizden ya da kültürel veya politik çağrılarla henüz harekete geçirilmemiş örtük hislerimize dair göstergelerimizden daha iyidir.

Ancak sahip olduğumuz göstergeler, gayrisafi milli hâsılada

5 Bkz. McClelland, *The Achieving Society* (Princeton, N.J., Van Nostrand, 1961).
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

devam eden artışlarla gündeme gelen ve görece refahımızı sağlayan sonuçları ilgilendiren daha büyük politik ve kültürel meseleleri değerlendirirken bize mütevazı bir yardım sunarlar. *Yalnız Kalabalık*, o dönemde kısmen yeni olan bir varsayımda bulundu: Zenginlikle ilgili iktisadi mesele, bölüşüm tarafında olmasa da üretim tarafında tamamen çözüldü. Bu, bugün benim hatalı olduğunu düşündüğüm bir iddiaydı: İktisadi çalışma artık önemini kaybetmiştir ve bugün çok yaygın olan sanayi sonrası davranış kalıplarına artık cevap verebilecek durumdayız. Ekonomist Robert Theobald ve eleştirmen Paul Goodman da dâhil olmak üzere diğer pek çok yorumcu da zamanından önce benzer iddialarda bulunmuştur. Belki de en etkili toplum eleştirmeni olarak John Kenneth Galbraith, Birleşik Devletler'in daha fazla üretme veya zenginliğe değil; daha ziyade, çok çabuk modası geçen "özel" ürünler yerine, daha temiz bir hava, sokak ve su gibi daha fazla "kamu" malına ihtiyacı olduğunu ileri sürmüştür.⁶ Kendi içinde bir amaç olarak üretim peşinde koşmak, patolojiktir; kendi içinde bir amaç olarak iktidar peşinde koşmaktan toplumsal olarak daha az tehlikeli olsa da.

Epey varlıklı olanlar ve özellikle de onların çocukları arasında, Amerika'nın tüketim düzeyi, aşırı olması gerekçesiyle eleştirilir. Ancak, veto gruplarının politik yapısı göz önüne alındığında, gerçekten yoksul olanları, bırakın dünyanın geri kalanı ile buluşturmayı, Amerika'nın kendisiyle dahi bütünleştirmenin -üstelik aynı zamanda, sadece yoksulların değil, genel olarak alt sosyo-ekonomik grupların yaşam düzeyini de çok artırmadan-politik olarak nasıl mümkün olacağını tahayyül etmek benim

6 Bkz. John Kenneth Galbraith, *The Affluent Society* (Boston; Houghton Mifflin, 1958); Ayrıca bkz. David Riesman, "Leisure and Work in Post-industrial Society," Eric Larrabee & Rolf Meyersohn, *Mass Leisure* (Glencoe, 111., The Free Press, 1958) içinde, Riesman, *Abundance for What? and Other Essays* (Garden City, N.Y., Doubleday, 1964) içinde tekrar basım, s. 162-83; Karşılaştırma için bkz. David Riesman & Donald Horton, "Notes on the Deprived Institution: Illustrations from a State Mental Hospital," *Sociological Quarterly* (Kış 1965), s. 3-20.

için çok zor. Diğer bir ifadeyle, hâlâ kaygan bir zenginliğe sahip olan alt-orta ve üst-işçi sınıflar, artan tüketici memnuniyetiyle dahi yaşamlarını idame ettiremiyorlarsa, gerçekten yoksun kişilere karşı -özellikle de bu kişiler siyah ve kavgacı kişilerse (Amerika'daki yoksulların çoğunluğu beyaz olsa da)- cömert olmaya ikna edilemezler.

Yoksullar, beyazlar, siyahlar ve onların vicdan azabı çeken zengin hamileri (aynı zamanda veto grupları) bölgesel pek çok durumda taktiksel olarak etkili olan (kargaşa yaratma gücüne sahip) azınlıklardır, ancak artan kaynakların daha adil bir bölüşümünü ulusal olarak teşvik etmeye güçleri yetmez. Aslında taktiksel başarı, çoğu kez, uzun dönemli stratejik gerileme pahasına kazanılır.⁷ *Yalnız Kalabalık*, haklı olarak kızgın olan ancak çok yoksul da olmayanların, kıskançlık ve küskünlüklerini hafifletmek için kaynaklarını genişletmeye devam etme eğilimlerini yeterince ciddiye almadı.

Bir zamanlar Amerikan Planlama Derneği'nin (APA), Amerika'nın Hedefleri ve Kaynakları Ulusal Komisyonunun bir üyesiydim. Komisyon, Amerikan ekonomisinin, gettolardaki ve diğer yerlerdeki yoksulluğun üstesinden gelmek için, fazlasıyla genişlemiş bir üretime ve elbette savaşa ve savaşa hazırlığa para harcamaktan vazgeçmesi gerektiğini ileri süren bir çalışma yapmıştı. Komisyon ayrıca, genelde meşru kabul edilen ve oldukça iyileştirilmiş sağlık hizmetleri, daha iyi barınma, refah ve kirliliğin denetimi gibi peşinde koştuğumuz hedeflerin maliyetlerini hesaplamaya çalışmıştı. Ulaşılan sonuç şuydu: Tüm bunlara ulaşmak, Vietnam'daki savaş sona ermiş olsaydı dahi, öngörülebilir bir gelecekteki aşırı üretimimizin çok ötesine -üstelik gelişmekte olan ülkelerin yardım taleplerini de dikkate almaksızın- geçecektir.⁸ Bir zamanlar düşündüğümün tersine, ekonomi

7 Bkz. David Riesman, "America Moves to the Right," *The New York Times Magazine* (Ekim 27, 1968), s. 34 ve devamı.

8 Karşılaştırma için örneğin bkz. Leonard A. Lecht, *Manpower Needs for National Goals in the 1970's* (New York, Frederick A. Praeger, 1969), National Planning Association Yayınları. Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

kendiliğinden işlememektedir. Birleşik Krallıktaki sorunların; ekonomik altyapı, sabit bir şekilde artan beklentilerin yüküne dayanacak kadar gelişmeden çok önce toplum, psikolojik olarak sanayi sonrası bir toplum haline geldiğinde ortaya çıktığını görüyoruz. En yetenekli Amerikalı gençler üretimle ya da iktisadi meselelerle bir şekilde ilişkili kariyerlerden ve de (tıp dışında) fen bilimlerindeki kariyerlerden uzak durmaya devam etmektedir. Bu türden kariyerler anlamlı bulunmamaktadır.⁹

Yalnız Kalabalık, el becerisinden manipülatif beceriye geçişe dair tartışmasıyla ve karmaşık kurumlardaki pek çok işin entelektüel bileşenini azımsayarak mesleki kariyerlerin kibirli bir eleştirisine katkıda bulunmuş oldu. Oysa bedensel emekten uzaklaşıp kavramsal manipülasyona doğru gitmek ve şeylerle çalışmaktan uzaklaşıp insanlarla çalışmaya başlamak bir kötüleşme olarak görülmemeliydi. Kurumsal işler günümüzde, fikri mesaiye, eskinin bedensel mesaisine kıyasla daha fazla dayalıdır.

Üstelik *Yalnız Kalabalık*, kurumsal hayatlarımızda, sömürü karşısındaki daha fazla duyarlılığa ve daha az toleransa da dikkati çekmiştir. Ancak bu türden ilerlemeler, her zaman olduğu gibi, yeni sorunlara yol açarlar. İnsanların birbirine gitgide daha bağımlı olması hususunda artan farkındalığımız, süregelen manipülatif ilişkilere dair de daha fazla farkındalığa yol açmıştır. Daha geniş bir nüfus içinde, insanların çalıştığı kurumların büyüklüğü ve ürünle aralarında olan büyük mesafe, pek çok profesyonelde ve beyaz yakalı çalışanda gerçek dışılık hissine yol açar. Zenginlik, eşitsiz dağıtılsa dahi, ona sahip olanların işlerinde bir anlam aramalarına ve yalnızca yaşamı sürdürmek ile tatmin olmamalarına sebebiyet verir. Oysa zenginlik sayesinde zorlukların görece ortadan kalkması çoğu kişinin böyle bir anlamı bulmasını zorlaştırır. Bazı yönlerden daha masum olan geçmiş zamanların

9 Bazıları için, fen bilimlerinin reddi, bu alanların askeri vesayetle geri dönüşü olmayacak şekilde ilişkili olmasına dair korkuyu yansıtır. Ancak modernite karşısındaki başkaldırı, ekonomi gibi konulara ve bir dereceye kadar da bazı nicel-rasyonel alanlara kadar uzanır.

Amerikalıları, çoğu zaman farkında dahi olmaksızın veya şu ya da bu şekilde umursamaksızın sömürmeye eğilimliydim; sonuç odaklıydılar ve böyle bir anlam arayışında değildiler.

Bir nesil önce Joseph Schumpeter, duyguların girişimcilik sisteminden atılmasından söz etmişti. Bugün zengin çocukları, hem bir güdü olarak açgözlülükten hem de geleneksel iş odaklılıktan vazgeçtikleri için, herhangi bir bağlılığın özgürleştirici diğer yönlerini keşfetmekte zorlanabilirler. Günümüzde, bir bağlılık ya da bir kimlik veyahut da yaşama dair bir anlam tarafından fethedilmeyi, romantik genç insanların aşk tarafından fethedilmeyi beklemesi gibi bekleyen pek çok genç insan görüyorum. Bu gençler, kendilerini bulmak için kendilerini aşmaya çoğu kez isteksizdir. Yetişkin otoritesinin meşruiyetinde devam eden düşüşle birlikte akran grubunun hegemonyası artmaya devam etmiştir. Toplumsal karakter açısından bu, bir derece dışa yönelim içerir. Ancak kişinin etkilendiği diğerleri, genellikle yakınlarından oluşan dar bir çevreye aittir; dolayısıyla dışa-yönelimde, başkalarına açık olunması illa da genel bir dışa açıklığı veya bunun artışı imlemez. Tolerans ve açıklık, ağların dışındakilere yönelik normlarda hoşgörüsüzlük içeren, yalnızca küçük ve marjinal olarak bağlantılı ağları kapsar.

Bu azınlığın küçük bir azınlığı, savaş veya üniversite karşıtı hareketlerde veyahut da sivil haklar eylemlerinde yeni bir seküler din ve çok defa da yeni bir aile bularak siyasete atılmıştır çünkü bu kişiler, ailelerinden, etnik ya da dini arka planlarından veyahut da mahallelerinden, öncesine kıyasla daha fazla azadedir.¹⁰ Büyük ihtimalle, bu azınlığın değişen bir oranı, nükleer silahla-

10 Karşılaştırma için bkz. Kenneth Keniston. *The Young Radicals: Notes on Committed Youth* (New York, Harcourt, Brace and World, 1968); ayrıca Keniston, *The Uncommitted: Alienated Youth in American Society* (New York; Harcourt, Brace and World, 1965). Bir açıdan, Özgürlükçü Genç Amerikalılar (YAF) üyeleri geleneksel arka planlarına bağlı gibi görünseler de, Keniston'un genç radikallerinin, ebeveynsel emirleri kimi zaman ebeveynsel olmayan bir evanjelizm ile yerine getirmesi gibi, bu kişilerin evanjelist çocukları da geleneksel değildir.

rın insanların derin kaygılarını, güvensizliklerini ve tarihsel süreksizlik anlayışlarını pekiştirerek insanlığın kendisini ortadan kaldırabileceğinin farkında olarak yaşamaktadır.¹¹

Hiroşima'dan bu yana nükleer tehlikeyle ilgileniyorum ve şahsen bir yurttaş olarak ilk önceliği bu soruna veriyorum. İnsanlar bu tehlikeyi kolayca bir takıntı haline getirebilir (örneğin, tehlikeli ve berbat olan bu dünyaya çocuk getirmemeye karar vermek gibi); tıpkı toplumsal diğer zulümlere, haksızlıklara ve ahmaklıklara kafa yordukları için diğer her şeyden uzaklaşan bazı insanlar gibi. *Yalnız Kalabalık*, ahlaken ve pratik olarak zor olan yaşama girişimini iki düzeyde destekler: idealler ve hatta ütopyacı vizyonlar ve de gündelik varoluş düzeyinde. Gündelik hayatımız ve ideallerimiz birbirini desteklemeli ve birbiriyle irtibat halinde olmalıdır. Buna karşın, Amerika'da güçlü olan ve zaman zaman da aşırıya kaçan bir gelenek daha vardır: Özerk insan, neredeyse bir peygamber gibi olmalıdır ve eylemlerinin kişisel ve toplumsal sonuçlarını asgari düzeyde hesaba katarak inançlarının peşinden gitmelidir -benzer şekilde takdir edilen pragmatizmden farklı bir gelenek-. *Yalnız Kalabalık*'ın son bölümünde çok kısaca tarif edilen özerk kişi, kendi algılarına göre hareket etme cesareti ya da gücü olmasa da görüş keskinliği becerisi ya da cesareti olan bir kişidir. Çoğumuz kahraman ya da aziz değiliz ve insanların her zaman ideallerine göre hareket etmesi gerektiğini iddia ettiğimizde bu, ya ideallerin bir kişinin cesaretinin ve enerjisinin derecesine göre değişmesi gerektiği ya da bireylerin kendileri hakkında kinik bir bakış sergileyeceği veya hut da bu ideallerin hem toplumları hem de insanları kendileri hakkında yanıltılacağı anlamına gelir. Bu yüzden de, tipik olarak Amerika'ya özgü olan bu inanç, yani bir kişinin yalnızca keskin görüşlü olması değil, aynı zamanda içten olması ve doğru davranması gerekliliği, bazı zamanlarda halinden memnun olanlara, başka zamanlarda da ahlaki prensiplerin ihlalinin ortaya çıkardığı

11 Karşılaştırma için bkz. Robert Jay Lifton, *Death in Life: Survivors of Hiroshima* (New York, Random House, 1968).
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi: <https://rantey.org>

ğı öfke ve adanmışlığa sahip olanlara üstünlük verir. Ben ve arkadaşlarım *Yalnız Kalabalık*'ı yazdığımız zaman, tarihsel olarak mümkün olana karşı daha iyicil ve şiddet içermeyen bir bakışı benimsemiştik ve bunu bugün hâlâ benimsiyoruz. Böylece de, ideallerimiz yönündeki değişime dair en iyi umudun kişinin ya da toplumun topyekûn iyileştirilmesine yönelik çabalarda değil, olası pek çok geleceğe dair farazi sezginin ışığında, değişim yönünde daha sabırlı bir çalışmada yattığını düşünüyoruz.

Stanford, California

Nisan 1969

Birinci Bölüm

Karakter

Birinci Kısım

Karakterin Birkaç Biçimi ve Toplum

...Bilinçli bir okur şunu iyi bilir: İnsan doğasındaki çeşitlilik -her ne kadar burada oldukça genel bir isimle tanımlanmış olsa da- öylesine büyüktür ki, yazar bu derin konuyu çözene kadar aşçı dünyadaki bütün et ve sebze yemeklerini tatmış olur.

Fielding, Tom Jones

Amerikalıyı tekil bir karakter olarak tanımlıyorum; sanki her iki cinsiyete, kuzeye, güneye, doğuya batıya, tüm yaşlara, değişik etnik gruplara, mesleklere ve dinlere ait milyonlarca Amerikalı yokmuş gibi. Tarif ettiğim karakter elbette hayalî bir şey; ancak böyle bir konuda benzetmeler, kinayeler kullanmak kaçınılmazdır ve belki de doğrusu budur.

Santayana, Amerika'da Karakter ve Fikir

Elinizdeki kitap, genel olarak toplumsal karakteri, özel olarak ise farklı çevrelere, zamanlara ve gruplara ait insanların toplumsal karakterlerindeki farklılıkları ele almaktadır. Toplumsal karakter modellerinin, çalışma yaşamı, oyun, siyaset ve çocuk yetiştirme biçimlerine nasıl sirayet ettiğini incelemektedir. Daha ayrıntılı belirtmek gerekirse bu çalışma, 19. yy.da Amerika'da egemen olan toplumsal karakterin yeme, yavaş yavaş yavaş bir karakter-

rin geçmesi ile ilgilenmektedir. Bu değişim neden ve nasıl gerçekleşmiştir; yaşamın temel alanlarına nasıl bir etkisi olmuştur? Bu sorular kitabın esas konusunu oluşturmaktadır.

Peki “toplumsal karakter” ile neyi kastediyoruz? Bahsettiğimiz şey, sosyal psikolojinin doğuştan gelen yeteneklerden, biyolojik ve psikolojik öğelerden oluşan benliği tanımlamak için kullandığı “kişilik” değildir. Kişiliğin sadece belli bir bölümünü oluşturan, deneyimler ile şekillenen “karakter”den de bahsetmiyoruz. Bu anlamdaki karakter, bireyin güdülerinin ve tatminlerinin tarihsel ve toplumsal olarak düzenlenmiş hâlidir -dünyaya ve insanlara yaklaşımında kullandığı bir nevi ayarlar bütünüdür-.

“Toplumsal karakter”, daha ziyade, belli sosyal grupları kesen ortak bir karakterin bir parçası ve günümüz sosyal bilimcilerinin de ifade ettiği gibi bu grupların deneyimlerinin ürünüdür. “Toplumsal karakter” kavramı sınıfların, grupların, bölgelerin ve ulusların karakterlerini anlama ve tanımlama imkânı sunmaktadır.

Toplumsal karakter kalıtsallıktan ziyade deneyimlere atfedilebilir veya varlığı deneysel yollarla kanıtlanabilir; hatta dünyadaki tüm insanları bir arada tutan ya da ayıran karakter ve kişilik öğelerinden daha önemli görülmeyi hak ediyor olabilir. Tüm bunlara rağmen, toplumsal karakter kavramının anlam karmaşası içerisinde kaybolmayı istemiyorum. Toplumsal karakterin var olduğu görüşü şimdiye kadar literatürde belli belirsiz yer alsada bugün sosyal bilimlerde daha sıklıkla karşılaşılan bir önerme hâline gelmiştir. Erich Fromm, Abram Kardiner, Ruth Benedict, Margaret Mead, Geoffrey Gorer, Karen Horney ve toplumsal karakter üzerine çalışmış diğer sosyal bilimcilerin yazılarına aşina olan okuyuculara toplumsal karakter fikri bir şekilde tanıdık gelecektir. Bu isimlerin çoğu, ben dâhil, çocukluk yıllarının karakter şekillenmesinde büyük önem taşıdığını düşünür. Ayrıca, kişinin bu erken döneminin toplumsal yapıdan ayrı görülemeyeceği kabul edilir, çünkü toplum yapısı çocukları yetiştiren

anne-babaları etkiler; dolayısıyla çocuklar da toplumsal yapıdan ebeveynler aracılığıyla doğrudan etkilenir.

1. Karakter ve Toplum

Toplum ve toplumsal yapı arasındaki ilişki nedir? Nasıl oluyor da her toplum ihtiyacı olan toplumsal karaktere bir şekilde kavuşuyor? Erik H. Erikson, Yurok yerlilerinin toplumsal karakteri üzerine yaptığı bir çalışmada çocuk yetiştirme sistemlerini şöyle tanımlar: “Kabile kendi doğal şartları ile ekonomik ve tarihsel gereksinimlerinden hareketle ideal olan davranışları tanımlar. Çocuk yetiştirme sistemi, bu davranışlar bütününe insan hammaddesinden yaratma girişimi olarak kendini gösterir.”¹²

Ancak, “ekonomik ve tarihsel gereksinimler” ile “çocuk yetiştirme sistemleri” arasında bir uçurum da sıklıkla mevcuttur. Toplumsal karakter ile ilgilenen araştırmacılar, çalışmalarının çoğunu aradaki bu açığı kavramak ve toplumun en temel ihtiyaçlarının, en özel uygulamalar üzerinden hafif gizemli bir yolla nasıl karşılandığını anlamaya yöneltmişlerdir. Erich Fromm, toplum ile karakter eğitimi arasındaki bağlantının araştırılabilirliğini öne sürer: “Bir toplumun iyi işleyebilmesi için üyelerin, toplum içinde belli bir yönde davranmayı *istemelerini* sağlayacak bir karakter edinmeleri gerekir; yapmaları gereken şeyleri kendilerinin istemesi gerekir. Onları bir yönde davranmaya iten dış gücün yerini içsel yükümlülük ve yine onları karakter özüne kanalize edilen insani bir enerji alır.”¹³

Dolayısıyla, karakter ve toplum arasındaki bağlantı -elbette tek bir bağlantı yok ama en önemlilerinden biri olan ve benim

12 “Observations On the Yurok: Childhood and World Image” University of California Publications, *American Archeology and Ethnology*, XXXV (1943), iv.

13 “Individual and Social Origins of Nerosis”, *American Sociological Review* IX (1944), 380; içinde *Personality in Nature, Society and Culture*, ed. Clyde Kluckhohn ve Henry Murray (New York, Alfred A. Knopf, 1948).

burada üzerinde durmak istediğim bağlantı- bir toplumdaki bireylerin, kendi aralarında oluşturdıkları uyumu nasıl sağlayıp korudukları noktasında aranmalıdır. Her toplumda bu tarz bir uyum sağlama davranışları çocuk üzerinden inşa edilir. Yetişkinlik döneminde bu davranışlar ya beslenir ya da reddedilir. (Hiçbir toplum, yaşamın her evresinde bireylerini tatmin eden uyum kalıplarını belirleyecek kadar güçlü önsezilere sahip değildir.) “Uyum kalıpları” terimini dönüşümlü olarak “toplumsal karakter” kavramı yerine kullanacağım. Bununla birlikte uyum, toplumsal karakteri bütünüyle temsil etmemektedir. “Değişim kalıbı” toplumsal karakterin daha ziyade içindedir. Toplumlar ve bireyler “değişim kalıpları” olmadan yaşamlarını sürdürebilirken, uyum kalıpları olmadan yaşamaları pek mümkün değildir.

Bu bölüm, yaşanan iki devrim ve Orta Çağlardan itibaren Batılı insanın toplumsal karakteri ya da uyum kalıplarıyla olan ilişkisi hakkındadır. İnsanoğlu tarih boyunca yaşamını aile ve klan içinde sürdürmüştür. Dolayısıyla bu yaşam biçimine adapte olmuştur. Yukarıda bahsettiğim devrimlerden ilki, insanoğlunun aile ve klanla olan bağlarını son 400 yıl içinde koparmış olmasıdır. Bu devrim, Rönesans, Reform, Karşı-Reform, Sanayi Devrimi ile 17, 18 ve 19. yüzyılda gerçekleşen siyasi devrimleri içermektedir. Elbette bunların etkisi hâlâ sürmektedir, özellikle de bu etki Amerika’da farklı bir devrime doğru evrilmektedir. Bu devrim, üretim çağının tüketim çağına doğru kaymasına yol açan toplumsal gelişmeler olarak tanımlanabilir.

Terminolojide ilk devrime çeşitli yakıştırmaların yapıldığı aşikârdır. Bu bölümde devrimin tanımıyla değil, daha ziyade değerlendirilmesiyle ilgileneceğiz. Henüz başlamış olan ikinci devrim ise birçok sosyal bilimci, filozof ve araştırmacının ilgi alanı olmuştur. Nasıl tanımlanacağı ve değerlendirileceği ile ilgili tartışmalar ise hâlâ sürmektedir. Aslında ilk devrime ilişkin hadiseler birçoklarının araştırma konusu olmaya devam ettiğinden, sonraki devrimi tartışacak yeni kategoriler henüz üretilmemiştir. Bu bölümde, ikinci devrimin üzerinde etkisini sürdürdüğü

sosyal tabakalardaki karakter ve yaşam biçimleri ile bunların ilk devrimden etkilenmiş versiyonları arasındaki farklılıkları göstermeye çalışacağım. Bu bağlamda, ilk devrimle ortadan kalkan geleneksel ve feodal toplumlar için söylediklerimiz, bunların yeni versiyonlarının perde arkasını oluşturmaktadır.

Batı toplumu Orta Çağ'dan itibaren toplumsal değişimler ve karakterle ilgili gelişimler yaşamıştır. Bunlar elbette nüfus yapısında bazı değişimlere yol açmıştır. Dolayısıyla kategorileri oluştururken demografik verilerden yararlandım (doğum ve ölüm oranları, toplum nüfusu ve bunların yaş, cinsiyet ve diğer değişkenlere göre dağılımı).

Eski dönemlere ait güvenilir veriler olmasa da Batılı ülkelerdeki nüfus artışı genel olarak 'S' şeklini alır (diğer ülkelerde de Batı'dakine benzer bir artış şekli gözlenmiştir). Verilerdeki bu dalgalanma, toplam nüfusun doğal bir şekilde azalmadığı yönünde yorumlanır çünkü doğum ve ölüm rakamları birbiriyle uyumlu değildir ya da her ikisi de çok yüksektir. Bu tarz toplumalarda nüfusun çoğu gençlerden oluşmakta, ortalama yaşam süresi düşük ve nesiller çok hızlı bir şekilde değişmektedir. Bunlar "yüksek nüfus potansiyeli" olan toplum kategorisindedir. Ölüm oranının düşmesini sağlayacak herhangi bir şeyin olması durumunda (gıda üretiminde artış, sağlık koşullarında iyileşme ya da bir hastalığın nedenleriyle ilgili yeni bilgilere ulaşma gibi) bir nüfus patlaması gerçekleşir. Böylece nüfus sayısı hızla yükselir. 17. yüzyıldan itibaren Batı'nın yaşadığı durum bu oldu. Nüfustaki ani yükseliş Avrupa'da en çok 19. yüzyılda kendini göstermiştir. Bu olay nüfus verilerindeki 'S' şeklinin dikey sütununu oluşturmaktadır. Demograflar bunu "geçici nüfus artışı" evresi olarak tanımlarlar çünkü doğum oranı ölüm oranının hemen gerisinde seyretmektedir. Büyüme oranı tekrar düşer ve nüfusta orta yaş ve üstü insanların sayısının arttığı üçüncü aşamaya, "gerileme başlangıcı" evresine geçilir. Bu aşamadaki toplumlar nüfus grafiğinde oluşan 'S' çizgisinin üst yatay bölümünü temsil ederler. İlk evrede olduğu gibi burada da nüfus artışı düşüktür; ancak bu kez sadece ölüm oranı değil, doğum oranı da azalmıştır.

S-Eğrisi, Batı'da ve Batı'dan etkilenen diğer toplumlarda olanları tanımlayabilecek bir nüfus teorisi değildir. 'S', rotasını tamamladı diyelim, peki ya sonra? Son yıllarda Birleşik Devletler ve diğer Batılı ülkelerde yaşanan gelişmelerden genel bir anlam çıkaramayız. "Gerileme başlangıcı" aşamasında olan bir nüfusta henüz bir düşüş gerçekleşmemiştir. Doğum oranları yükselmeye doğru bir eğilim gösterir fakat bu durum çoğu demograf tarafından geçici olarak nitelendirilir.¹⁴

İnsanların yaşam koşullarında oluşan değişikliklerin, karakteri etkilememesi imkânsızdır. Örneğin, insan kaynakları arzı ve talebindeki bir değişiklik; pazarın büyüklüğü, nüfusun dağılımı, çocukların rolleri, toplumun zindelik ve atıllık hissiyatı ile diğer manevi değerler üzerinde bir etki yaratacaktır. Burada asıl vurgulamak istediğimiz, nüfusun geçirdiği üç farklı aşamada da toplumun devreye girmesidir. Bunu, yaşanan değişikliklere göre uyumu dayatıp toplumsal karakteri biçimlendirerek yapmaktadır.

Yüksek nüfus potansiyeli olan toplumlarda, uyumu geleneklere ne kadar sadık kalındığıyla belirlenen bir toplumsal karakter gelişir. Böyle toplumların bireyleri için "gelenek-yönelimli", içinde yaşadıkları toplum için ise "gelenek yönelimine bağımlı toplum" terimlerini kullanacağım.

Geçici nüfus artışı yaşayan toplumlar üyelerinde, uyumu, hayatlarının erken döneminde içselleştirilmiş hedefler edinmeye meyilli olmasıyla sağlanan bir toplumsal karakter geliştirir. Buradaki bireyler için "içe-yönelimli", ait oldukları toplum için ise "iç yönelime bağımlı toplum" terimlerini kullanacağım.

Ve son olarak nüfusu gerileme başlangıcı evresinde olan toplumlar üyelerinde, uyumu, diğerlerinin beklenti ve tercihlerine duyarlı olmasıyla sağlanan bir toplumsal karakter geliştirir. Bu

14 Burada kullanılan terminoloji Frank W. Notestein'e aittir. Bkz. "Population-The Long View" içinde *Food for the World*. Ed. Theodore W. Schultz (University of Chicago Press, 1945).

nitelikteki toplumların bireyleri için “dışa-yönelimli”, bu toplumlar için ise “dış yönetime bağımlı toplum” terimlerini tercih edeceğim.

Toplumun ve toplumsal karakterin üç farklı biçimini tanımlamaya başlamadan önce nüfus aşamaları ve karakter biçimi arasında bağlantı kurmaya yarayacak teferruatlı bir analize girişmeyeceğimi belirtmeliyim. Nüfus eğrisi teorisi daha çok bir kestirme görevi görmektedir. Bu teori ile sanayileşme, kamusal alan, tekelci kapitalizm, kentleşme, rasyonalizasyon gibi ifadelerle temsil edilen sayısız kurumsal öğelere ulaşabilirsiniz. Bu yüzden, burada geçici nüfus artışının karakter ve uyumdaki değişikliklerle olan bağlantısından söz ettiğimde kullanılan ifadeler gizemli ve genelgeçer açıklamalar gibi algılanmamalıdır.

Yararlandığım alanlar daha ziyade, nüfusun büyümesine ilişkin teknolojik ve kurumsal etmenler ile demografik bulgular olmuştur. Toplumlari ekonomik gelişmişlik seviyesine göre ayırmak bizim için bu noktada daha faydalı olacaktır. Colin Clark’ın birinci, ikinci ve üçüncü ekonomik katmanlar arasındaki ayrımı (birincisi tarım, avcılık, balıkçılık ve madencilik; ikincisi imalatçılık; üçüncüsü ticaret, iletişim ve hizmet alanları) demografik özelliklere göre ayrılan toplumlarla örtüşmektedir. Yüksek nüfus potansiyeli olan toplumlar birinci ekonomik katmandadır (ör. Hindistan). Geçici nüfus artışı evresindeki toplumlar ise ikinci ekonomik katmanda yer alırken (ör. Rusya), gerileme başlangıcındaki toplumlar üçüncü ekonomik katmanda bulunurlar (ör. ABD). Kuşkusuz hiçbir ulus birbirinin aynı değildir. Ya nüfus özellikleri ya da ekonomisi bir şekilde değişiklik gösterebilir. Farklı grupların ve farklı bölgelerin gelişim aşamaları da farklı olacaktır ve bu durum kendini toplumsal karakter yapısında da gösterecektir.

Yüksek Nüfus Potansiyeli: Gelenek-Yönelimli Biçim

Dünya nüfusunun yarısından fazlası yüksek nüfus potansiyeline sahiptir: Hindistan, Mısır ve Çin (son birkaç nesilde nüfusları

büyük ölçüde artış göstermiştir), Orta Afrika, Orta ve Güney Amerika'nın bazı bölgelerinde yer alan ilkel topluluklar. Buraları kısaca endüstriyalizmin girmediği bölgeler olarak adlandırabiliriz. Bu bölgelerde ölüm oranları o kadar yüksektir ki, doğum oranları da aynı oranda yüksek olmasa ortada nüfus diye bir şey kalmayacaktır.

Yüksek nüfus potansiyeli olan ülkelerde nüfus ya çok dağınıktır (Orta ve Güney Amerika'nın bazı bölgeleri ile birçok yabanıl topluluk) ya da Çin, Hindistan ve Mısır'da olduğu gibi belli bir yerde toplanmıştır. Her iki durumda da toplum, gıda arzının kısıtlı olması sebebiyle, doğumların ölümlerden fazla olmasını bir şekilde engelleyerek Malthusçu bir mantığa oturmuş olur. Malthusçu anlayışa göre, doğanın insanoğlu için kurduğu en büyük tuzak bu durumdur ve tuzaktan kurtulmak sadece ve sadece toprağın ölçülü bir şekilde işlenmesi ve evliliği erteleyerek insan sayısının kontrol altında tutulmasına bağlıdır. Doğum kontrol yöntemleri ya da evliliğin ertelenmesi ile doğumların önüne geçilmezse, hayattakilerin yaşamına son verilerek nüfus sabit tutulmak zorundadır. Dolayısıyla bu toplumlar kıtlık ve salgınları önlemek için yamyamlık ve istemli-düşük düzeyli savaşlar "tesis etmişler" ve bazı insanları kurban edip yeni doğan bebekleri (özellikle de kız çocuklarını) öldürmüşlerdir.

Cinsellik ve açlığın birbiriyle çelişen dürtüleriyle hesaplaşmak büyük bir kargaşa ve ızdırabı beraberinde getirir. Bununla birlikte, yüksek bir nüfus potansiyeli olan bu toplumlar, nüfus sayısını düşük tutan sosyal pratiklerinin (suç dâhil) sürdürülmesi konusunda kararlıdırlar. Nesiller boyu insanlar doğar, içinden bazıları ayrıştırılır ve diğerlerine yer bırakmak için ölürler. Doğal nüfus artış oranı, uzun bir zaman diliminde değilse bile geniş bir alan içinde dalgalanma gösterir. Bu durum gerileme başlangıcı aşamasındaki toplumlar için de geçerlidir. Ancak bu aşamadakilerin aksine, yüksek nüfus potansiyeline sahip toplumlarda ortalama yaşam süresi oldukça düşüktür. Nüfus, ağırlıklı olarak gençlerden oluşur ve nesiller hızlı ancak verimsiz bir şekilde değişir.

Bu tarz toplumları ele alırken insan yoğunluğunun durağanlığı ile gelenek-görenek ve sosyal yapının değişmezliğini ilişkilendirmek kaçınılmazdır. Yine de sosyal yapının değişmezliği ile bireyin yaşamındaki zihnî durağanlığı bir tutamayız. Birey öznel olarak çok fazla şiddet ve parçalanmaya maruz kalabilir; bunun sonucunda hayatla baş etmeyi, hayatı değiştirerek değil, ona uyum sağlayarak öğrenir. Bazı istisnalar dışında uyum büyük ölçüde “belirgin” sosyal durumlarda kendini gösterir. İnsan hayatında hiçbir şey apaçık ortada değilmiş gibi görünür çünkü bakış açıları kültürel şartlanma ile daraltılmıştır. Gıda arzıyla olan tehlikeli ilişki mevcut kültür içinde yer aldığından bu, yüksek nüfus potansiyeli olan toplumların çoğunda uyum kalıplarının yaratılmasında rol oynar.

Tanım: Gelenek-Yönelimli

Sözünü ettiğimiz toplumsal düzen görece durağan olması sebebiyle, bireyler uyumlarını belli bir yaş aralığı, klan ya da kasta aidiyetleriyle ifade etme eğilimindedir; yüzyıllardır süregelen düzeni bir mantık içerisinde oturtturarak bunun gerekli olduğunu düşünürler. Ancak bu düzen sonraki nesillerle birlikte bazı değişikliklere uğrar. Sosyal yaşantıda kurulan ilişkiler, sosyalleşmenin yoğun olduğu dönemde (gençlik ve yetişkinlik dönemleri arası) öğrenilen kalıplaşmış görgü kuralları ile yönetilir. İktisadi rolünün yanında kültür; insanların tümünü yönlendiren ve herkesin dâhil olduğu dinî etkinlikler, ritüeller ve gündelik yaşamdaki davranış kalıplarını temin eder. Tarım ve sağlık alanında kullanılan eski yöntemlere ya da kültürel bir repertuvara sahip insanların problemleri gibi kadim sorunlara yeni çözümler getirmek için ciddi bir çaba gösterilmez.

Bununla birlikte, bireysel davranışların geleneklere göre şekillendiği toplumlarda bireye hiçbir şekilde değer verilmediği ya da yeteneklerini, girişimlerini ve tutkularını gerçekleştirme sine izin verilmediğini düşünmek yanlış olur. Aslında bazı ilkel toplumlarda bireyler, modern toplumun bazı alanlarında gördü-

günden daha fazla saygı ve takdir görür. Gelenek-yönelimli toplumlardaki bireylerin, dâhil oldukları grupların diğer üyeleriyle aralarında iyi tanımlanmış fonksiyonel bir ilişki vardır. Burada bireyin her zaman ait olduğu bir grup vardır. Modern toplumlarda işsizler fazlalık; vasıfsız olanlar ise işe yaramaz görülürken gelenek-yönelimli toplumlarda durum tam tersidir: bireyler ne fazlalık olabilir ne de işe yaramaz... Grubun göstereceği herhangi bir ilerlemenin sınırlı olması gibi, aidiyetinin sonucu olarak bireyin tercihleri de kaderini sınırlı ölçüde şekillendirecektir.

Uyumu gelenek-yönelimli kalıplarla sağlayan toplumlarda, çok sık olmasa da anormal ya da sapkın olanları kurumsallaşmış rollere sığdırma yöntemi kullanılarak toplumdaki değişmezlik korunmaya çalışılır. Bu tarz toplumlarda isyancı, yenilikçi, marjinal ya da sorunlu birine, büyücü ya da şaman gibi, topluma geçerli bir katkısı olan roller atfedilir. Böylece bireye az çok kabul gören bir mevki sağlanmış olur. Orta Çağ manastır düzeni, karakter “mutasyonlarını” zapt etmek için benzer bir işlev görmüş olabilir. Bazı bireyler, özellikle üst sınıf ailelerden gelenler, çocukluklarından itibaren bir bireysellik elde edecek kadar desteklenebilir. Ancak üst sınıf için bile tercih alanı çok dar olduğundan, karakterin bireyselleşmiş hâli için duyulan toplumsal ihtiyaç çok azdır. Bu toplumlardaki karakter yapısının, toplumsal kurumlarla uyumlu olması sebebiyle, büyük ölçüde önceden “ayarlanmış” olduğunu net bir şekilde söyleyebiliriz. Az sayıdaki uyumsuzlar bile bir dereceye kadar uyum sağlayabilir ve birinin sosyal yaşamdan çıkarılmasına çok nadir rastlanır.

Tabii ki tüm bunlardan insanların mutlu olduğu anlamı çıkmaz. Geleneklerine uyum gösterdikleri toplum, sefalet ve kaygı içinde, şiddet ve hastalıkla dolu olabilir. Önemli olan -moleküllerin düşük sıcaklıkta hareketlerinin yavaşlaması gibi-, insan ilişkilerindeki değişimin yavaşlaması ve toplumsal karakterin sosyal bir form biçimini almaya yaklaşmasıdır.

nelimlidir. Ancak “gelenek-yönelimli” terimi sadece kapitalizm öncesi Avrupa toplulukları için değil, Hindular, Hopi yerlileri, Zulular, Çinliler, Kuzey Afrika Arapları ve Balililer gibi çok farklı insan topluluklarını tanımlamak için de kullanılmaktadır. Neyse ki bu kadar çeşitli insan topluluklarını bir başlık altında toplayan birkaç terim bulunmuştur: “folk” toplumuna karşı “kent” toplumu, “statü” toplumuna karşı “sözleşme” toplumu, “Gemeinschaft” a (cemaat toplumu) karşılık “Gesellschaft” (ce-miyet toplumu) gibi. Folk, statü ve cemaat toplumları; değişimin yavaş olması, aile ve soydaşlık kurumuna bağlılıkları ve katı bir değerler bütününe sahip olmaları bakımından benzerlik gösterirler. Ve tahmin edildiği üzere bu toplumlar yüksek nüfus potansiyeline sahiptirler. Bunların yüksek doğum oranlarına sahip olmasının sebebi, yalnızca doğum kontrol yöntemlerinin yokluğu ya da bilinmemesi değil, yaşam tarzının bütünüdür (şans, çocuk ve kadının toplumdaki yeri ile cinsellik ve varoluşa ilişkin bakış açısı). Yaşam tarzı, toplumların doğurganlığa müdahale derecesini belirleyen temel faktördür. Bazı toplumlar doğurganlığı akışına bırakır ve sonuçlarına katlanır; diğerleri ise doğum oranını azaltmak için başka bedeller ödemeyi tercih eder: Freud ve diğer araştırmacıların öne sürdüğü cinsel isteksizliğe meyletme gibi.

Geçici Nüfus Artışı: İçe-Yönelimli Biçim

Gelenek-yönelimli toplum türünde bir kırılmaya sebep olacak ufak değişimlerin birikimiyle ilgili, Batı’dakiler dışında, bildiklerimiz yok denecek kadar azdır. Batı’ya baktığımızda feodalizmin çöküşü ve ardından ortaya çıkan içe-yönelimli toplum biçimiyle ilgili bir hayli bilgiye ulaşıldı.

Rönesans’ı Orta Çağ’ın çok çok gerisine iten tarihçiler, o dönemden beri önemli bir değişim olduğunu kimi zaman reddettiler. Ancak genel olarak bakarsak, son yıllarda gerçekleşmiş en büyük toplumsal ve karakterle ilgili değişim, insanın gelenek-yönelimli Orta Çağ toplumundan <http://toplumsal.org>’a geçmesidir.

Bundan sonra gerçekleşen değişimler -dışa-yönelimli biçime geçiş dâhil- bu kopmanın yanında önemsiz durmaktadır. Bu arada dışa-yönelimli biçime geçiş hâlâ sürmektedir ve tamamlandığında -eğer tamamlanırsa tabii- nasıl bir şeye dönüşeceğini henüz söyleyemeyiz.

Yüksek nüfus artışı potansiyeli evresinin belirleyici özelliklerinden olan sabit doğum ve ölüm oranlarındaki bir farklılık, hem büyük toplumsal değişimlere sebep olmakta hem de bu değişimlerin sonucu olabilmektedir. Birçok örnekte azalmanın doğumlardan önce ölümlerde gerçekleştiğine tanık oluruz; dolaısıyla nüfusun hızlıca arttığı bir döneme rastlarız. Ölüm oranlarındaki düşüş birbiriyle bağlantılı birçok faktör sonucunda meydana gelir: sağlık hizmetleri, gelişmiş iletişim araçları (bu sayede yönetim daha geniş bir alanda etkin hâle gelir ve gıda sıkıntısı yaşayan bölgelere ihtiyaçlarını ulaştırabilir), yeni doğanların öldürülmesi (*infantisid*), yamyamlık ve diğer kabile tarzı şiddetin reddedilmesi. Tarımda daha gelişmiş yöntemlerin kullanılması sayesinde birim alandan daha fazla insan yararlanabilir ve sonuç olarak üreyen insan sayısı da artar.

Notestein'in "geçici nüfus artışı" tabiri gerçekte olanları tanımlamak için oldukça hafif kalmaktadır. Gelenek-yöneliminin uyumu sağlamada temel yöntem olduğu toplumlarda "geçiş" büyük ihtimalle sert ve yıkıcı olmuştur. Doğum ve ölüm oranlarındaki herhangi bir dengesizlik, toplumun alıştığı yaşam şekillerine baskı uygulayacaktır. Böylece toplumsal örgütlenme içerisindeki hızlı değişimlerle baş edebilecek yeni bir karakter yapısına ihtiyaç duyulur.

Tanım: İçe-Yönelimli

Batı'da Rönesans ve Reform'un ortaya çıkardığı toplum, uyumu güvence altına almak için içe-yönelimi temel yöntem olarak benimsemiş bir toplum biçimini temsil eder. Böyle bir toplum, bireysel hareketlilik, hızlı sermaye birikimi (yıkıcı teknolojik gelişmelerin eşlik ettiği) ve sürekli bir *ilerleme* hali (ürün ve insan

artışı, keşifler, sömürgecilik ve emperyalizm) ile nitelendirilir. Toplumun, sunduğu daha fazla seçenek ve yeni sorunlarla baş etmek için talep ettiği çözümler, katı gelenek-yönelimi içerisine hapsolmaksızın sosyal olarak yaşamayı başarabilen karakter biçimleriyle idare edilir.

İçe-yönelim kavramı birçok farklı türü içinde barındırır. Protestan ve Katolik ülkeler ve bunların karakter biçimleri, Rönesans ve Reform'un etkileri, Kuzey ve Batı Avrupa'nın Püriten ahlakı ile Güney ve Doğu Avrupa'nın hedonist ahlakı arasındaki farkları belirlemedeki bazı sorunlar üzerine çalışmak önemlidir. Ancak uyum yöntemlerinin gelişmesi üzerine olan bu çalışmada yukarıdaki ayrımlar göz ardı edilecektir. Bu ayrımlar başka bir açıdan gruplanacaktır çünkü aralarında ortak olan bir şey var: *Bireyi yönlendiren kaynak "içsel"dir, yani büyükleri tarafından hayatının erken dönemlerinde bireye aşılanmıştır ve genellenmiş ancak kaçınılması mümkün olmayan mukadder hedeflere yöneltilmiştir.*

Uyumun gelenek-yönelimi ile sağlandığı toplumlara baktığımızda yukarıda belirtilenleri daha iyi anlayabiliriz. Gelenek-yönelimli toplumlarda bütün dikkat genellikle söz ve eylemlerdeki, kısaca davranışlardaki mutlak uyumu korumaya yöneltilmiştir. Davranışlar ayrıntılarıyla tanımlanırken, görgü kuralları ve ritüellerin gerekliliklerini yerine getirmek için çok gelişmiş bir kişiliğe ihtiyaç duyulmaz -gerekli olan şey kurallara uygun davranış onlara bağlı kalma becerisi olan toplumsal bir karakterdir-. Buna karşın, içe-yönelimli toplumlarda davranışsal uyumluluk yeterli değildir. Burada çok fazla yeni durumla karşılaşılır. Yeni durumlar daha önceden herhangi bir görgü kuralı ya da ahlaki prensip içinde yer almamıştır. Dolayısıyla, önceden toplumsal örgütlerin sabit kararı ile çözülen kişisel tercih sorunu, bu kez katı ancak bir hayli bireysel bir karakterin tercihi ile çözülür.

Bu katılık konusu oldukça karmaşık bir mevzudur. İçe-yönelimli her toplum insanlara geniş bir hedefler yelpazesi sunar: para, mal, güç, bilgi, şöhrat, tyilik. Bu hedefler ideolojik olarak

birbiriyle ilişkilidir ve şahsın yaptığı seçim, hayatı boyunca değiştiremeyeceği bir şey olarak kalır. Ancak bu amaçlara ulaşmak için başvurulacak yollar, insanların üyesi oldukları dernekler tarafından kısıtlanır -Protestan, Mason ve Esnafiler Birliği gibi-. Eğer okuyucu geleneğin içe-yönelimli karakter üzerinde hiçbir etkisi olmadığı kanısına varırsa “gelenek-yönelimli” terimi aslında yanıltıcı olabilir. Aksine, içe-yönelimli karakter de önemli ölçüde geleneklerce kuşatılmıştır: Hedeflerini sınırlar ve başvuracağı yollara engeller koyar. Buradaki önemli nokta, artan iş bölümü ve toplumun tabakalaşması ile bağlantılı olarak geleneğin parçalara bölünmüş olmasıdır. Bireyin uyacağı gelenekler büyük ölçüde ailesi tarafından belirlenir fakat birçok durumda başka geleneklerin de olduğunu fark etmemesi imkânsızdır. Bunun sonucunda, birey kendini değişen gerekliliklere göre adapte ederken bir esnekliğe sahip olur ve hâliyle kendi çevresinden de daha fazla esneklik ister.

Gençlere sosyal davranış kalıplarını aşıl原因 ve ilk zamanlarında yetişkinleri yöneten birincil grubun kontrolü zayıfladığında, daha açık bir topluma uygun yeni bir psikolojik mekanizma “üretilir”: psikolojik jiroskop.¹⁵ Bu cihaz, aileler ve diğer otoritelerce bir kez kurulduğunda, içe-yönelimli birey artık “devre-dedir”. Karakter ile birleşen gelenek artık bireyin davranışlarını yönetmeyi bıraksa da, bu mekanizma çalışmaya devam eder. İçe-yönelimli birey, çevresinin zorlamaları ile yaşam hedeflerinin gerektirdikleri arasında hassas bir denge kurabilme becerisi geliştirir.

Jiroskop metaforunun ilk anlamıyla ele alınmaması gerekir. İçe-yönelimli insanın, dışarıya uyum konusunda toplumun düşüncesine duyarsız olduğunu ya da deneyimlerinden yeni şeyler öğrenemediğini söyleyemeyiz. Dışarıdan gelen uyaranları alıp değerlendirebilir. Tabii ki bunların, bireyin jiroskopunun sağ-

15 Gardner Murphy aynı benzetmeyi *Personality* (New York, Harper 1947) adlı eserinde kullanmıştır. Türkçe Söyleyen Notu [T.S.N.]: Jiroskop: Deniz ve hava araçlarında kullanılan bir tür yön belirleme aracı.

ladığı hareketlilikle uyumlu olması gerekir çünkü cihaz o kadar otomatik değildir.

Huizinga'nın *The Waning of The Middle Ages* [Orta Çağ'ın Düşüşü] adlı kitabı, içinden yeni formların ortaya çıktığı acıları, kaygıları ve değerler çatışmasını ele almaktadır. Geç Orta Çağ insanları yeni farkındalık koşulları altında yaşamaya zorlanmışlardır. Bilinçleri ve bireysellikleri geliştikçe yeni yöntemler kullanarak dünyada kendilerini rahat hissetmek zorunda kalmışlardır.

Gerileme Başlangıcı: Dışa-Yönelimli Biçim

Geçici büyüme aşamasındaki toplumların karşılaştığı sorun, kaynakların yeterli bir bolluğa ulaşması ya da sermayenin birikmesini sağlayacak derecede etkili kullanılmasıdır. Üretim, artan nüfusu desteklemek ve tüketici taleplerini karşılamak için belli bir hızda tutulurken bile sermayenin hızlıca biriktirilmesi gerekmektedir. Birçok ülke için, nüfus eğrisinin ileri safhalarında dahi, diğer ülkelerden sermaye ve yeni teknikler ithal edilmezse, yerel kaynakları belli bir seviyeye çıkarma çabaları var olan yaşam standartlarının zararına olacaktır. Bunun gerçekleştiğini şu anda geçici nüfus artışı evresinde olan Sovyetler Birliği'nde görmekteyiz. Batı Avrupa'da ise bu geçiş uzun ve acılı olmuştur. Bir zamanlar Avrupa'nın teknik ve yerel kaynaklarından istifa eden Amerika, Kanada ve Avustralya için bu geçiş oldukça hızlı ve kolay olmuştur.

Gelenek-yönelimli birey, daha önce belirtildiği üzere, kendisini bir birey olarak düşünmez. Kendi kaderini belirleyebileceği ya da çocuklarının kaderinin farklı olabileceği aklına gelmez. Bu açıdan bakabilecek kadar ailesinden ya da ait olduğu gruptan psikolojik olarak henüz kopmamıştır. Geçici nüfus artışı evresindeki içe-yönelimli toplumda ise insanlar kendi yaşamları üzerinde kontrolleri olduğu hissine kapılırlar ve çocuklarını kariyerleri olan bireyler olarak görürler. Aynı zamanda, tarımın düşüşe geçmesi ve sonraları çocuk işçiliğinin son bulmasıyla, çocuklar iktisadi bir değer olmaktan çıkmıştır. Bilimsel düşünmenin yaygın-

laşması ile doğurganlığa ilişkin dinî ve metafizik görüşler yerini “rasyonel” ve “bireyci” tutumlara bırakmıştır. Aslında, sermayenin hızlı birikimi insanların “Protestan Ahlakına” sahip olmasını nasıl gerekli kılıyorsa, yeni nesillerin sayısında düşüş olması için de değerlerde büyük değişiklikler gerekir: Bu öyle derin bir değişiklik olmalı ki karakter yapısının köküne işleyebilsin.

Doğum oranı, ölüm oranının gerisinde kalmaya başladığında toplumlar nüfusun düşmeye başladığı evreye doğru ilerler. Kırsal alanlar, maden sanayii ve imalathanede çalışan kişi sayısı gittikçe azalır. Çalışma saatleri daha kısadır. İnsanlar bolluk içinde yaşarlar ve bunun yanında boş zamanları da vardır. Eski problemlerin çözümü yeni problemleri doğurur. Buradaki insanlar kazandıkları karşısında kendilerini daha merkezîleşmiş ve bürokratikleşmiş bir toplumda bulurlar. Aynı zamanda sanayileşme sayesinde ırklar, uluslar ve kültürlerin birbiriyle iç içe olduğu bir dünyaları olur.

İçe-yönelimli karakterin girişkenliği ve dayanıklılığı bu yeni koşullar altında artık çok gerekli değildir. Bu kez maddi ortam değil, *diğer insanlar* problemi oluşturmaktadır. İnsanlar birbirlerine karıştıkça ve birbirlerinden etkilenir hâle geldikçe, sanayileşmenin güçlü çıkışı sırasında altüst olan (yüksek nüfus artışı potansiyeli evresinden kalma) gelenekler daha da azalır. Jiroskopik kontrol mekanizması artık yeterince esnek değildir ve dolaşısıyla yeni bir psikolojik mekanizmaya ihtiyaç duyulur.

Ayrıca, birçok içe-yönelimli insanın, ağır sermaye birikimi dönemine uyumlu olarak geliştirdiği “kıtlık psikolojisinin” yerini “bolluk psikolojisine” bırakması gerekir. Böylece insanlar zamanı ve ürünleri pervasızca tüketebilirler. İnsanlar artı değerleri savaşta kullanamayacaklarsa, insan gücü açısından maliyetli ama sermaye açısından ucuz olan faaliyetlere -şiir ve felsefe- dâhil olmayı ve bunlardan zevk almayı öğrenmek zorundadırlar.¹⁶

16 Örnekler Allan G. B. Fisher'in *The Clash of Progress and Security* (London, Macmillan, 1955) adlı kitabından alınmıştır.

Gerileme başlangıcı evresinde nüfusun çoğunu tüketiciler (sayıları artan yaşlılar ve eğitimsiz gençler) oluşturur. Bu kişilerin savurgan olabilmelerini sağlayacak hem maddi olanaklara hem de böyle davranmayı teşvik edecek bir karakter yapısına ihtiyaç vardır.

Peki bu ihtiyaç, karakter biçimlerine yeni bir tane daha ekleyecek kadar önemli midir? Gözlemlerime dayanarak söyleyebilirim ki Amerika'daki durum için bu böyledir.

Tanım: Dışa-Yönelimli

Dışa-yönelimli olarak tanımlayacağım karakter biçiminin son yıllarda büyük şehirlerin orta-üst sınıfında ortaya çıktığı görülmektedir. Bu karakter belirgin olarak büyük şehirlerde -Boston'dan çok New York'ta ya da Spokane'da Los Angeles'ta ve Chillicothe'de olduğundan daha çok Cincinnati'de- görülmektedir.

Ancak bazı yönlerden bu karakter, Tocqueville¹⁷ ve diğer meraklı, aynı zamanda da şaşkın Avrupalı ziyaretçilerin ihtilalden çok önce "yeni bir insan türü" olarak tanımladıkları Amerikalılara şaşırtıcı derecede benzemektedir. Gezginlerin Amerika üzerine yazdıklarının birbirinden farklı olmaması etkileyici bir durumdur. Amerikalının Avrupalıya göre daha sığ, para harcama konusunda daha rahat, daha cana yakın, kendisi ve diğer insanlarla ilgili daha şüpheli ve daha çok onay bekleyen biri olduğu belirtilir. Bunların tamamı, birçok sosyal bilimcinin modern, büyük çapta sanayileşmiş, bürokratik Amerika'da şekillendiğini düşündükleri karakter türünü andıran model altında toplanmaktadır. Bu karakteri Fromm "pazarlamacı", Mills "iş bitirici", Arnold Green ise "orta sınıf erkek çocuğu" olarak tanımlamıştır.¹⁸

17 T. S. N: Alexis-Charles-Henri Clerel de Tocqueville: Fransız düşünür. Amerika'ya yaptığı gezilerden sonra, bireylerin toplumsal koşulları ve gelişmiş yaşam standartlarını ele aldığı *Democracy in America* adlı eseri ile bilinir.

18 Bkz. Erich Fromm *Man For Himself*, C. Wright Mills *The Competitive*

İzlenimlerime göre günümüzün orta sınıf Amerikalısı, bize oldukça güncel görünen Tocqueville'in yazılarında tanımladığı Amerikalıdan kesinlikle çok farklı. Fark ettiğim diğer şey ise dışa-yönelime yol açan koşulların ileri endüstriyel ülkelerin metropollerinde gitgide daha fazla insanı etkilediğidir. Dışa-yönelimli karakter için yapacağım analiz böylece hem Amerikalıyı hem de modern insanı kapsayacaktır. Çoğu zaman birinin sona erip diğerinin başladığı noktayı bulmak neredeyse imkânsızdır. Amerikan toplumunun feodal bir geçmişi olmaması ve Avrupa'dan göç etmiş insanlardan oluşması gibi Amerikan toplumuna özgü durumlar sebebiyle, dışa-yönelimli karakter biçiminin daha ziyade, emin olmamakla birlikte, Amerika'ya ait olduğunu düşünüyorum. Diğer taraftan uluslararası gelişimlerin, kapitalizm, sanayileşme ve kentleşme gibi faktörlerin Amerikalıya özgü karakter özelliklerinden daha etkili olduğunu düşünüyorum.

Bu nitelikleri göz önüne aldığımızda modern metropol Amerika'sını, uyumu sağlamada dışa yönelimi benimseyen bir toplumu örneklemek için kullanabiliriz, hatta Amerika bu konuda tek örnek olabilir. Yalnız, bu karakter biçiminin Amerika'nın tamamına egemen olduğunu söylemek için çok erken sayılır. Dışa yönelimli karakter biçimi büyük şehirler, gençler ve üst gelir grupları arasında bulunduğundan, şu anki eğilimler tersine dönmedikçe dışa-yönelimli biçimin hegemonyasını sürdüreceğini düşünebiliriz.

Toplumsal karakter biçimlerimizi sosyal sınıf kalıplarına bölmek istersek, "eski" orta sınıfın (bankacı, tüccar, küçük girişimci ve teknik eğitilmiş mühendis) karakter biçiminin içe-yönelimli olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte, "yeni" orta sınıfın (memur, maaşlı çalışan) karakterini ise dışa-yönelimli olarak tanımlayabiliriz. "Yeni" orta sınıfın gelişmesi ile ilişkilen-

---

Personality" *Partisan Review*, XIII (1946), 433; Arnold Green, "The Middle Class Male Child and Neurosis", *American Sociological Review*, XI (1946), 31. Ayrıca bkz. Jurgen Ruesch, Martin B. Loeb ve arkadaşlarına ait "çocuk-su kişilik" çalışması.

dirilen birçok ekonomik faktör James Burnham, Colin Clark, Peter Drucker ve diğer isimlerce ele alınmıştır. Maden, imalat sanayi, tarım, ağır sanayi ve ağır taşımacılık sektörlerinde çalışan sayısında bir azalma görülürken masabaşı işlerde ve hizmet sektöründe çalışanların sayısı artmaktadır. Okur-yazar, eğitilmiş ve yaşamsal ihtiyaçları çok daha ileri seviyede bir imalat sanayi ve tarım ürünleri ile karşılanan insanlar gittikçe üçüncül ekonomik katmanlara (hizmet sektörüne) ait faaliyetlere yönelmektedir. Hizmet sektörü sadece yüksek sosyal tabakalarda değil, tüm insanlar arasında gelişim göstermektedir.

Eğitim, boş zaman aktiviteleri ve hizmetler, medyada karşılaşılan fikir ve imgelerin tüketimiyle uyumlu ilerler. Geçici nüfus artışı evresindeki toplumlar kent merkezlerinden gelen fikirlerin dağılım sürecini sadece hızlandırırken, gerileme başlangıcındaki toplumlarda dağılım sağanak şeklinde olur. Ulusal ve sınıfsal farklılıklarla şekillenip okur-yazarlık ve konuşma düzeylerindeki farklılıklarla bağlantılı olarak değişen bu süreç sanayileşmiş bütün bölgelerde gerçekleşir. Bireyin dış dünya ve kendisi ile olan ilişkileri, gittikçe medyanın getirdiklerinden etkilenir. Dışa-yönelimli bireyler için siyasi olaylar da fikirler aracılığıyla deneyimlenir. Böylece olaylar alışıldığı üzere parçalarına ayrılır ve onlara kişisel -ya da sahte bir kişisel- kazandırılır. Gerileme başlangıcı aşamasında hâlen var olan içe-yönelimli kişi ise fikirlerin cereyanını sistemleştirip ahlaki açıdan değerlendirme eğilimi gösterir.

Birçok insan için bu gelişmeler başarıya ulaşmanın yollarını değiştirir. Bunun yanında başarı, evlilik ve kişisel uyum için daha “sosyalleşmiş” davranışları gerekli kılar. Buradaki değişikliklerle bağlantılı olarak aile ve çocuk yetiştirme pratiklerinde de değişimler görülür. “Özgürlükçü” çocuk eğitimi fikrinin nüfusun çok geniş bir alanına yayılması ile birlikte şehirli küçük ailelerde eski katı disiplin yöntemleri yumuşamıştır. Bu yeni yöntemler akran grubunu çocuk için çok daha önemli hâle getirmiştir. Öyle ki ebeveynler çocukların, amaçları değerleri öğrene-

memelerinden ziyade popüler olamama ya da arkadaşlarıyla olan ilişkilerini sürdürememe gibi sebeplerle suçlu hissettirirler. Ayrıca okulun ve akranların çocuk üzerindeki baskısı medya -film, radyo, çizgi roman ve popüler kültür yayınları- ile güçlenerek devam eder. Bu şartlar altında dışa-yönelimli karakter biçimi ortaya çıkar. İlerleyen bölümlerde tartışmanın çoğu bu karakter biçimi üzerine olacaktır. *Tüm dışa-yönelimli insanların ortak özelliği kendi dönemlerinde yaşayan kişilerce yönlendirilmeleridir. Yönlendirici kaynak, kişinin arkadaşları ya da medya aracılığıyla uzaktan veya yakından tanıdığı kimselerden oluşur. Bu kaynak, kişide içselleşmiştir çünkü kendisine kılavuzluk etmesi için yaşamının çok erken dönemlerinde bu kaynağa bir bağlılık oluşturulmuştur. Dışa-yönelimli kişinin ulaşmaya çalıştığı hedefler bu kılavuza göre şekillenir: Geriye sadece biraz çaba ve diğerlerinden gelen sinyalleri dikkatle takip etme işlemi kalır.* Diğerleriyle bu şekilde temas kurmak, davranışsal bir uyumun gelişmesine olanak sağlar. Bunu, gelenek-yönelimli karakterde olduğu gibi davranışın kendisini eğip bükerek değil, daha çok diğerlerinin eylemlerine ve isteklerine özel bir hassasiyet göstererek yapar.

Tabii ki burada bahsedilen “diğerlerinin” kim olduğu çok önemlidir. Bunlar kişinin yakın çevresi mi yoksa daha “üst” bir çevreye ait kimseler midir? Yoksa medyadan gelen meçhul sesler/figürler mi? Bireyi tesadüfi karşılaşmalar mı yoksa daha önceden ayarlanmış buluşmalar mı daha çok tedirgin etmektedir? Kendinden önceki kuşaktan değil de aynı dönemde yaşadığı diğer kimselerden talimat ve onay alma ihtiyacı, her dönemde rastladığımız, insanların başkalarının kendileri ile ilgili düşündüklerini dikkate alma nedenlerinden çok farklı bir şeydir. Herkes bazı insanlarca, bazı zamanlarda seilmeye ihtiyaç duyar ancak bu ihtiyaç modern dışa-yönelimli insanların en büyük yönlendirme kaynağı ve en temel duyarlılık alanıdır.¹⁹

19 Dışa-yönelimli insanın bu portresi, Erich Fromm'un *Man for Himself*'te (67-82) ele aldığı “pazarlamacı yönelim” teriminden uyarlanıp geliştirilmiştir. Ayrıca *Common Sense* te (1942) yer verdiğimiz, “peşni ödeyen müşteri”

Dışa-yönelimli olarak tanımladığımız, orta-üst sınıfa ait, metropoliten Amerikalıyı, Antik Çağlardaki Atina, İskenderiye ve Roma ya da 17 - 18. yüzyıl Avrupa'sının başkentlerindeki benzer tipten ayıran şey, belki de onaylanmaya duyduğu psikolojik ihtiyacın tatmin edilemez güçte olmasıdır. Tüm bu toplumlarda görgü kuralları, hem ahlak kuralları ile gelenek-göreneğin yerine geçti hem de sürekli değişerek etkisini sürdürdü. Kitle iletişim araçları gelişmemiş olmasına rağmen bunun böyle olmasının sebebi, Amerikalı orta-üst sınıfa karşılık gelen grubun görece küçük, elit tabakanın ise oldukça baskın olmasıdır. Örneğin, *The Spectator*²⁰ dergisi, 18. yy.da okuyucu sayısını günümüzdeki *The New Yorker*'a²¹ göre daha iyi muhafaza etmiştir. 18 ve 19. yüzyıl İngiliz, Fransız ve Rus romanlarında bürokrasinin üst kademelelerinde çalışan ve sürekli değişen sinyaller karşısında hazırlıklı olmak zorunda olan kişilerin tasviri ile karşılaşırız. *Anna Karenina*'daki Stepan Arkadyevitch Oblonsky, daha sevimli ve daha az oportünist örneklerden biridir. Tolstoy'un, Stepan'ı, içe-yönelimli ve ahlaki değerlere önem veren Levin ile karşılaştırma şekli oldukça dikkat çekicidir. Akşam davetlerinde Stepan olağanüstü sosyal beceriler sergiler. Aşağıdaki alıntıda belirtildiği gibi politik becerileri de bir hayli gelişkin görünmektedir.

Stepan Arkadyevitch gidip liberal bir gazete alırdı, aşırı olanlardan değil, çoğunluğun fikrini savunanlardan bir tane. Bilim, sanat ve siyasete özel bir ilgi duymamasına rağmen, çoğunluğun ve gazetenin benimsediği görüşlere sıkı sıkıya bağlı kalırdı. Eğer çoğunluk bu fikirleri değiştirirse o da değiştirirdi -gerçi kendisi bilinçli olarak değiştiremezdi, fikirler kendi kendine dışarıdan fark edilmeden değiştirdi-.

Stepan Arkadyevitch, siyasi düşüncelerini ya da görüşlerini kendi seçmezdi; siyasi düşünceler ve görüşler bizzat onu bulurdu. Tıpkı şapkasının ve paltosunun şekillerine kendisi karar ver-
portresinden yararlandım.

20 T. S. N: 18. yy.da İngiltere'de haftalık olarak çıkarılan dergi.

21 T. S. N: 1925 yılında ABD'de yayına başlayan haftalık sanat dergisi.

meyip sadece şu anda etrafında giyildiği için bunları alması gibi. Toplum içinde yaşarken -zihinsel aktiviteye duyulan gereksinim sayesinde- görüş sahibi olmak, Stepan için bir şapkaya sahip olmak kadar kaçınılmazdı. Çevresinde muhafazakâr görüşleri savunan insanlar da olmasına rağmen neden liberal görüşleri tercih etmişti Stepan? Liberalizmi daha mantıklı bulduğu için değil elbette, onu kendi yaşam biçimiyle daha uyumlu bulduğu içindi... Ve böylece liberalizm Stepan Arkadyevitch'in bir alışkanlığı hâline geldi. Gazetesinden aldığı zevk, akşam yemeğinden sonra purodan aldığı zevkle aynıydı: bilinçte hafif bir bulanıklık.

Stepan'ın saf girişkenliği kendisini modern orta-sınıf bir Amerikalı gibi gösterse de tamamen dışa-yönelimli olduğunu söyleyemeyiz. Yönelimin kaynağı olarak diğer şahıslara belli bir düzeyde duyarlılık olamadan bu girişkenlik tek başına belirleyici bir özellik değildir. Bu yüzden, Tocqueville, Bryce ve diğerlerinin, "girişken ve toplumun niteliklerine tabi" olarak nitelediği Amerikalı ile bugünkü dışa-yönelimli Amerikalıyı birbirinden ayırmamız gerekir. Yeni Amerikalı iş yaşantısında ve eğlence aktivitelerinde diğer insanlarla bir temas kurmaya daha istekli ve bu konuda daha başarılıdır. Bu noktanın vurgulanması gerekir çünkü aradaki fark yanlış anlaşılabilir. İçe-yönelimli insan çoğu zaman toplumun fikirlerinden ve komşularının kendisi ile ilgili düşüncelerinden görece bağımsız olmaya çalışmıştır ve bazen de bunu başarabilmiştir. Ancak çoğu durumda kendisi ile ilgili iyi bir intiba bırakmaya ve en azından Amerika'da komşuları ile arkadaşlarından "geri kalmamaya" çalışmıştır. Ancak bu uyum davranışları öncelikle dışsaldır ve kıyafetler, perdeler, banka hesapları gibi detaylarla gösterilir çünkü uyum davranışlarının kişinin çevresindeki "en iyi" insanlarca belirlendiği bir standardı vardır. Bu durumun aksine, dışa-yönelimli insan, çevresindekilerle dış detaylardan çok içsel deneyimleriyle ayak uydurmayı amaçlar. Diğer bir deyişle, dışa yönelimli karakterin duyarlılığı, kılık kıyafet ve uygun davranış formalitelerinden daha fazla alanda diğer insanlarla ilişkisinin sürmesini sağlar. Ne

bağımsızlık ideali ne de tanrıya olan inancı, ne tür bir deneyimin peşinden koşacağı ve bunu nasıl yorumlayacağı konusunda bir kılavuz için diğerlerine (“iyi adamlar” ve “ideal insanlar”) bel bağlama arzusunu azaltır.

Üç Karakter Biçiminin Karşılaştırılması

Üç türün yapılarındaki farklılıkları belirlemenin bir yolu her bir karakterdeki duygusal yaptırım (kontrol) mekanizmasındaki farklılıkları görebilmektir.

Gelenek-yönelimli kişi, kültürünün etkisini bir bütün olarak hisseder ama yine de günlük hayatta iletişim kurduğu az sayıdaki kişiden de etkilenir. Bu insanlar kişinin belli türde bir insan olmasını değil, uygun bir şekilde davranmasını beklerler. Sonuçta davranışın yaptırımını *ayıplanma* korkusu yönündedir.

İçe-yönelimli kişi ilk olarak, ebeveynlerinin kurduğu zihinsel bir jiroskop edinmiştir. Bununla ebeveynlerine benzeyen diğer otoritelerden gönderilen sinyalleri alır. Aslında içindeki bu kılavuza uyarak, görüldüğünden daha bağımlı bir hayat sürer. İçsel dürtüler ya da akranlarının yükselip alçalan sesleri neticesinde rotadan çıkması *suçluluk* hissine yol açacaktır.

Hayatına vereceği yön, az sayıda rehber tarafından evin mahremiyetinde öğretilip, davranış detaylarından ziyade prensipler içselleştirildiği için içe-yönelimli kişi büyük bir değişmezlik içerisinde -özellikle arkadaşları da bir jiroskopa sahip olduğunda ve bu jiroskop da aynı hızda döndüğünde ve aynı yöne ayarlı olduğunda-. Ancak birçok içe-yönelimli kişi, toplumsal onay pekiştireci olmadığında bile değişmeden kalabilir -tıpkı İngilizlerin tropik bölgelerde mahsur bıraktığı çiftlik hayvanlarının yaşayışında olduğu gibi-.

Bunun aksine, dışa-yönelimli kişi ebeveynleri tarafından oluşturulan sinyallerden ziyade çok daha geniş bir çemberden gelenlere cevap vermeyi öğrenir. Dışa-yönelimli kişi için aile artık sıkı sıkıya bağlı olduğu bir birim değil, başından beri özen

gösterdiği geniş sosyal çevrenin sadece bir parçasıdır. Bu bakımdan dışa-yönelimli birey, gelenek-yönelimli bireye benzemektedir: Her ikisi de grup ortamında yaşar ve içe-yönelimli bireyin kendi başına yaşama kapasitesine sahip değildir. Bununla birlikte, grup ortamının doğası iki durumda birbirinden ayrılır. Dışa-yönelimli birey kozmopolittir. Onun için, tanıdık olan ile yabancı gelen arasında bir sınır yoktur; ancak gelenek-yönelimlide iki grup arasına net bir sınır çekilmiştir. Aile, kendisine yabancı gelen durumlarla karşılaştıkça bunları bünyesine katar ve buna göre kendini şekillendirmeye başlar. Böylece yabancı olan; tanıdık, bildik hâle dönüşür. İçe-yönelimli kişi diğer insanlara duyarsızlığı sayesinde ortamın içinde ve dışında kalabilirken, dışa-yönelimli insan her yerde ortama dâhildir: Herkese karşılık verip yüzeysel de olsa herkesle bir samimiyet kurar.

Gelenek-yönelimli kişi sinyallerini diğer insanlardan alır ancak bu sinyaller kültürel bir tek tiplilik içinde gelir; bunları toplayabilmek için karmaşık algılama donanımına ihtiyacı yoktur. Dışa-yönelimli kişi uzaktan ve yakından gelen sinyalleri algılayabilmek zorundadır; çünkü kaynaklar çok fazla, değişimler ise hızlıdır. İçselleştirilen şey bir davranış kuralı değildir. Daha ziyade, alınan mesajlara iştirak etmesi gereken ve nadiren de olsa sirkülasyona dâhil olan ileri düzey bir donanımdır. Utanç ve suçluluk duygularının kontrolüne karşılık, dışa-yönelimli kişinin temel psikolojik kumandası yaygın *endişe* hâlidir. Bu kontrol mekanizması, jiroskoptan çok bir radar gibidir.²²

Atina Örneği

Eski Yunanlar, İbraniler ve Romalılar gibi diğer uygarlıklar da nüfuslarının gelişim aşamalarında gelenek-yönelimli, içe-yönelimli ve dışa-yönelimli olarak nitelendirilebilir mi? Teknolojik, ekonomik ve sosyal örgütlenmenin yeni (sanayileşmiş) formunun sonucu olarak 1650'lerden itibaren dünya nüfusunun hızla artması insanlık tarihindeki ender olaylardan biridir. Yine de,

²² “Radar” benzetmesi Karl Wittfogel tarafından önerilmiştir. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rante.org>

her toplumun mutlaka bir örgütlenme biçimi ve bir “teknolojisinin” olması (hiçbir bilimselliği olmayan ritüeller dâhil), ölüm oranını azaltmak için ve yaşam standartlarını artırmaya yönelik bir çaba harcandığının göstergesidir. Atina İmparatorluğu’nu incelediğimizde, nüfus artışı ve Batı için tanımladığımız toplumsal karakter biçimleri arasında bir ilişki kurulabileceğini görüyoruz.²³

İmparatorluğun uzun vadeli nüfus gelişimi ile ilgili eksik olan bölümler, günümüz demograflarının çalışmaları ile Antik Yunan yazarlarının notlarından elde edilebilir. Homeros’a ait destanlar, özel mülkiyetin gelenek-yönelimli kabile, oymak ve klan örgütlenmesini yıktığı değişken bir toplum betimlemektedir. Yerleşik yaşama geçilmesi sayesinde gerçekleşen toprağın işlenmesindeki yenilikçi hareketler yaşam standartlarını arttırdı ve birkaç yüzyıl boyunca sürecektir olan nüfus artışı evresini başlattı. Özel mülkiyet, değişim ekonomisinin gelişmesine, mülkiyetin ataerkil aktarımı ise zenginliğin bir yerde toplanmasına neden oldu. Dolayısıyla bu durum ekonomik ve sosyal eşitsizliği ortaya çıkardı. Yeni üç katmanlı bir sosyal tabakalaşma, geleneksel örgütlenmeye nüfuz ederek klanın üyeler üzerindeki kontrolünü azalttı ve benzer ekonomik statüdeki kişilerin birbiriyle kaynaşmasını sağladı. Solon ve sonraki devlet adamlarınca alınan reform tedbirlerinde de bazı şahısların ve ailelerin, istedikleri eğlence yaşamı ve zenginliklere kavuşmada bazılarına göre çok daha başarılı oldukları anlaşılmaktadır.

Atina şehir devletinin kurulmasından sonraki 500 yıl boyunca gittikçe büyüyen bir sınırlı ekonomisinin varlığı söz konusudur. Bu ekonomi kısmen teknolojik ilerlemeler ve kölelik sistemi sayesinde ulaşılan iç kaynaklara dayalıdır. Ancak büyük bir kısmı diğer insanlardan ele geçirilen mallar ile bu kişilerin servetlerinin iç ekonomiye dâhil edilmesiyle sağlanmaktadır.

23 Bu bölüm için Sheila Spaulding’in yayımlanmamış yazısı “Prolegomena to the Study of Athenian Democracy”den yararlanılmıştır (Yale Law School Library, 1949).
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Bu dönemde içe-yönelim belirtilerinin görüldüğü söylenebilir: aileye ve çocuk yetiştirmeye yönelik değişen tutumlar, bireyin özgürleşmesini sağlayan kanunlar, örneğin mülkiyet devrinin serbestisine ve ceza kavuşturmasını üçüncü bir tarafın başlatmasına müsaade eden önemli reformlar; tarım, ticaret ve sanayi alanında kârlı işe alım fırsatlarının artması, kırdan kente göç, keşif ve fetihlere duyulan heves ile felsefi düşünce ve bilime karşı ilginin artması.

5. yüzyıla gelmeden Atina İmparatorluğu gücünün zirvesine ulaşmıştı ve bu dönemdeki Yunanlar nüfusun büyümesi fikrine yabancı değillerdi. Platon ve Aristo ise durağan bir nüfus gelişimini savunuyordu. 200 yıl sonra problem başka bir hâl almış, aşırı nüfus artışı korkusu yerini nüfusun yok olması endişesine bırakmıştı. 2. yüzyılda Polybus ülke nüfusunun *infantisid* [yeni doğan bebeğin öldürülmesi] eylemleri yüzünden azaldığını iddia etmiştir. Bu elbette abartılı bir söylemdi çünkü *infantisid* -günümüzde doğum kontrol yöntemleri de- sadece üst ve orta-üst sınıfların kullanımıyla sınırlıydı. Bununla birlikte, durum aile boyutlarında yapay bir kısıtlama olduğunu göstermektedir. Ayrıca buradan, nüfusun gerileme başlangıcı değil, ileri “gerileme” evresinde olduğu anlaşılmaktadır. Büyümekte olan bir nüfus en yüksek noktaya yaklaştığı zaman dışa-yönelimli uyum biçimini gerektiren toplumsal formların oluştuğunu görebiliriz.

Örneğin, zorbalığı engellemek amacıyla kurulan sürgün sistemi, 5. yüzyılda kamunun elindeki önemli bir silah olmuş ve siyasetçiler, oyun yazarları ve üstün yetenekli hatiplere hadlerini bildirmek için kullanılmıştır. Bunun yanında, halkın arasından çıkan bir muhbir, hükümetteki daha iyi ve etkili adamlardan sürekli bahsederek bu adamları çoğunluğun kıskançlığına maruz bırakabilmiştir. “Atina’da Tanrıların Kıskançlığı ve Ceza Hukuku” adlı çalışmasında Svend Ranulf, sınırsız güce sahip bir grubun yararına göre şekillenen ceza uygulamalarının tarafsızlaşmasının nasıl geliştiğini ve etki alanını titizlikle araştırmıştır.

Tüm bunlar, siyasi alana karşı duyulan içe-yönelimli sorumluluk bilincinde bir azalmayı da beraberinde getirmiştir. 5. yüzyılın Atina'sındaki demokrasiye birçok yazar saygı gösterse de oy kullanan kitlenin ilgisizliği eleştirilmiştir. Kiliseye ya da halk meclisine dâhil olma alt grupların zorla elde ettiği bir ayrıcalık olarak görülürken, halkın egemenliği sırasında bir zorunluluğa dönüşmüştür. Gerekli çoğunluğu sağlamak için çeşitli cezai yaptırımlar uygulanmıştır. Bunlar başarısız olunca, oy kullanma hakkı devlet için yerine getirilen ücretli bir hizmete dönüşmüştür.

Atina İmparatorluğu tarihinde, daha ayrıntılı araştırma ve analizin yapılabileceği bir alan daha bulunmaktadır. Ancak bunun tespiti ve böyle bir araştırma sürecinde yaşanabilecek sorunları öngören çalışmalar dışında pek bir şey yapılmadı. Aynı şekilde, Augustus'un hükümdarlığı döneminde Roma'nın sorunlarına baktığımızda, nüfusun gerileme başlangıcı evresine ulaştığında dışa-yönelimli karakterin ortaya çıkışını ve gücünü görüyoruz. Kişisel duygulardaki gizli noktaların önemini işleyen şiirsel bir dilin benimsenmesi -özellikle Catilius ve Gallus gibi şairlerin İskenderiye'den etkilenen eserleri- egemen sınıflarda dışa-yönelimli karaktere doğru bir kayma olduğunu gösterir.

Gerekli Bazı Nitelikler

Söylediklerimden, toplumların, ayakta kalmaları için gereken karakter biçimleri ve toplumsal örgütlenmeleri üretmekte her zaman başarılı oldukları anlaşılmamalıdır. Aksi takdirde toplumsal değişime anlamsız bir amaç yüklemiş oluruz. Aslında olan şu: Karaktere ilişkin uyumu sağlayacak birçok yöntemden herhangi biri, toplumlarda tamamen şans eseri ortaya çıkmış olabilir. Toplumun uyumluluğunu korumada başarılı olan yöntemler nasıl bilinçsizce doğuyorsa, bunların aktarımı da aynı şekilde gerçekleşmektedir. Bunlar, ancak ve ancak uyumu sağlamada başarılı olduklarında araştırmaya açık hâle gelirler. Tam da bu yüzden sadece uyum sağlayanların varlığından haberdarızdır. Dolayısı-

la, toplumun bir ihtiyacını karşılama amacıyla böyle bir uyum metodu benimsenmiş gibi görünüyor. Buna rağmen toplumsal karakterin devamını sağlamada başarılı yöntemler olduğu görülse de, dağılıp yok olan toplumlar olduğunu da itiraf etmeliyiz. Aynı şekilde toplumların, büyük gerilimler, çatlaklar ile toplumsal karakter ve toplumun gereksinimleri arasındaki ciddi uyumsuzluklara, tamamen bir yıkıma ya da bölünmeye uğramadan katlanabildiği de görülmektedir.

Toplumsal işleyişte karakterin rolünü gözümüzde fazla büyütmemeliyiz. Örneğin bazı öğrencilerin söylediği gibi, “Almanlar otoriter bir karaktere sahiptir, bu sayede Alman ordusu bütünlüğünü koruyabildi” demek geçerli bir açıklama değildir çünkü farklı karakter biçimine sahip ordular savaş koşulları altında birlikte hareket edip ihtiyaçlarını karşılayabiliyorlar. Ayrıca mesleklerin oldukça sınırlı karakter tipleriyle eşleştirilmesi de yanlıştır: satış danışmanı ve yöneticiler için “dışa dönük” veya “konuşkan”, kimyacı ve muhasebeci için ise “içe-kapanık” veya “detaycı” olma gibi özelliklerin aranması. Aslında tamamen farklı karakterdeki insanlar da oldukça karmaşık işlere adapte olabilirler. Diğer bir ifadeyle toplumsal kurumlar, talep gören mesleklerin benzer türlerini icra etmek için farklı karakter tiplerinden kaynaklanan çeşitli güdülenmelerden yararlanabilir. Elbette bu, karakterin tarihte Hegelyan ruh gibi silik bir rolü olduğu anlamına gelmiyor. Karakter, ekonomik veya siyasi analizde neredeyse farksızmış gibi görünen meslek performanslarının şeklini ve güçlüklerini etkileyecektir.

Sonuçta, kendi karakter yapıları aksini gerektirse de insanların belli bir yönde davranmaya zorlanmış olabileceklerini hesaba katmak zorundayız. Toplum, karakterden daha hızlı değişebilir; aynı şekilde, karakter de bu konuda toplumun önüne geçebilir. Toplumun talep ettiği davranış türü ile karakterle uyumlu davranış arasındaki eşitsizlik, değişim için en önemli araçtır. Neyse ki Aldous Huxley’nin *Cesur Yeni Dünya*’sında betimlediği türden karakter tipleriyle toplumsal rollerin tamamen uyumlu olduğu

ve bunun sonucunda da beklenmedik bir olay olmadıkça hiçbir toplumsal değişimin olmadığı bir toplum bilmiyoruz.

Son olarak, toplumsal karakter biçimlerinin soyut kavramlar olduğunu belirtmeliyiz. Muhakkak bu biçimler yaşama ve somut bireylere atfedilmekte ama buralara varabilmek için, bu bölümün başında da değindiğimiz gibi, ilk önce bireyi kendi kişiliğinden, sonra karakterinden, son olarak da toplumsal karakteri oluşturan ortak öğelerden ayırmamız gerekiyor.

Aslına bakılırsa idraki güçlü bir okuyucu, toplum ya da bireyin gelenek-yönelim, içe-yönelim veya dışa-yönelime tamamıyla bağımlı olamayacağını çoktan anlamıştır. Bu uyum yöntemlerinin her biri evrenseldir ve asıl önemli olan, bireyin veya toplumsal bir grubun bu üç uyum mekanizmasından birine ya da diğerine ne derece bel bağladığıdır. Böylece, tüm insanlar kendisinden daha yaşlı insanlarca yetiştirilmeleri ve onlardan aldıkları bazı yönlendirmeleri içselleştirmeleri bakımından içe-yönelimlidir. Diğer taraftan, tüm insanlar akranlarının beklentilerine, “yaşam alanına” (Kurt Levin) ya da yine bu kişilerin her an belirleyebilecekleri “durum tanımına” (W. I. Thomas) göre şekillenmeleri bakımından ise dışa-yönelimlidir.²⁴

Uyum yöntemlerinin her birini uygulayabilecek kapasiteye sahip olduğumuz için, bir kişi yaşamı boyunca bağlı olduğu bir yöntemden diğerine kayabilir (şartlar gerektirse de çok uç değişimler pek mümkün değildir). Bireyler aklını yitirmedikçe,

24 Bu bağlamda Freud ve Harry Stack Sullivan’a ait, sosyalleşme süreci ile ilgili fikirler tartışılabilir. Freud, süper egoyu ahlaki yaşamı yönlendiren içselleştirilmiş bir kaynak olarak görmektedir. Süper ego, ebeveynlerin etkisinde inşa edilir ve daha sonra Tanrı, Lider, Yargı gibi, ebeveynin yerine geçen öğelere aktarılır. Sullivan, bunun gerçekleştiğini kabul ediyor ancak akran grubunun rolü üzerinde daha çok duruyor: Amerikalı bir çocuğun sosyalleşmesinde arkadaş ya da arkadaş gruplarının belirleyici bir etkisi olduğunu düşünüyor. Sullivan’ın kişiler arası ilişkilerin önemi konusundaki ısrarı dışa-yönelimli karaktere kaymanın belirtisi olarak görülebilir. Sullivan’ın bu ısrarı, insanın adaptasyon yeteneği ile toplumsal barış ve uyumun olabilirliğine Freud’dan daha çok inanmasına yol açmıştır.

hem sosyal çevrelerindeki uyaranları düzenler hem de bunları muhafaza ederler. Böylece, ağırlıklı olarak dışa-yönelimli olan bir kişi, akranların olmadığı bir çevreye yerleştirildiğinde farklı yönelim biçimlerine başvurabilir. Aynı şekilde, her ne kadar görgü kurallarının kendisi de değişse, geleneğe yoğun bir bağlılık beslemeyen bir birey ya da toplum şimdiye kadar görülmemiştir.

Okuyucular her bir karakter biçimine ayrı ayrı değer biçeceğinden, bunların bir dereceye kadar birbirleriyle örtüştüklerini vurgulamak gerekir. Çoğumuz bağımsızlığı önemli bulduğumuz için muhtemelen içe-yönelimli karakter biçimini tercih ederiz ve iki noktayı gözden geçiririz. Birincisi, jiroskop mekanizması içe-yönelimli kişinin, olduğundan daha bağımsız görünmesini sağlar. Hâlbuki dışa-yönelimli insan kadar diğer insanlara o da uyum sağlar ancak dikkate aldığı düşünceler daha eskiye, bir önceki kuşağa aittir ve uyaranları çocukluğunda içselleştirilmiştir. İkinci olarak, az önce belirtildiği gibi bu tür bir uyum, içe-yönelimli biçimin tek mekanizmasıdır: İçe-yönelimli kişi akranlarının düşüncelerine kayıtsız değildir ve hatta son derece oportünist bile olabilir. Yani diğer insanlara sadece ebeveynlerinin yansımalarıymış gibi davranması gerekmez. Özetle içe-yönelimli, akranlarından alacağı yönlendirme, onay veya onların beklentileriyle dışa-yönelimli kişiye göre bir nebze daha az ilgilidir.

Tekrar etmekte fayda görüyorum: Bu bölümde işlenen karakter ve toplum biçimleri, gerçekte var olmayan, ancak bazı tarihî sorunlar üzerine temellendirilmiş bir insanın ürünüdür. Daha fazla tür veya alt-tür dâhil edilerek daha çok olgu (ya da belki de aynıları daha sistemli bir şekilde) göz önünde bulundurulabilirdi. Ancak arkadaşlarım ve ben daha az malzeme kullanmayı tercih ettik. Bir toplumu ve ona ait bireyleri birbirini etkileyen özellikleri ile tanımlamaya çalışırken, iki ögenin ortak yanlarını araştırıp alanımızla ilgili durmayan davranışları göz önünde bulundurmadık.

2. Karakter Çatışması

Batı tarihinin geçen birkaç yüzyılını, son iki karakter biçiminin (içe ve dışa yönelimli) yavaş yavaş daha baskın hâle gelmesiyle tanımlayabiliriz. Gelenek-yönelimli biçimin yerine içe-yönelim, içe-yönelimin yerine ise dışa-yönelim geçmiştir. Toplum ve karakter biçimindeki değişiklikler tahmin edildiği gibi bir anda gerçekleşmiyor. Bir ülkede nüfus eğrisinin tüm aşamalarını yansıtan gruplar mevcutsa o zaman her aşamaya uygun düşen farklı farklı karakter adaptasyonları da vardır. Bu bir arada olma hâli, göç ve emperyalizm ya da nüfus aşamalarının farklı noktalarından insanları ve karakter yapılarını sürekli bir araya getiren tarihî olaylarla daha da çeşitlenir.

Bu karakter biçimleri, aynen jeolojik ve arkeolojik tabakalar gibi birbiri üzerine biner. Herhangi bir döneme ait bir toplumu ele aldığımızda hem önceki hem de bir sonraki karakter biçimine ulaşırız. Bir önceki biçim, bir sonrakinin baskısıyla kaybolur. Latin Amerika, Güney Avrupa'nın tarıma dayalı bölgeleri ile Asya ve Afrika'da gelenek-yönelimli karakter biçimi daha baskındır. Birleşik Devletler, Kanada, Avrupa'nın kuzeybatısı ve Orta Avrupa'nın bazı bölümlerinde ise içe-yönelimli karaktere daha çok rastlanır. Ayrıca Doğu Avrupa'da, Türkiye'de ve Asya'nın bazı bölümlerinde içe-yönelimli modelin yayılması için etkili bir mücadelenin var olduğunu görebiliriz. Aynı şekilde Birleşik Devletler'in büyük şehir merkezlerinde dışa-yönelimli karakterin baskın hâle geldiği ve Avrupa'nın kuzeybatısındaki ülkelerde de yavaş yavaş belirmeye başladığı görülmektedir. Dışa-yönelimli karakter, içe-yönelimli karakterin hâlen varlığını sürdürdüğü bölgelere doğru yayılırken, içe-yönelimli karakter de gelenek-yönelimli karakterin hâlen tutunmaya devam ettiği bölgelerde kendini gösterir.

Bu tarz bir bakış açısı Amerikalının karakter yapısını anlamamıza yardımcı olabilir. Amerika'da, hâlâ yüksek nüfus artışı potansiyeli aşamasında bulunan siyahilerin ve yoksul beyazların

bulunduğu güneyli kırsal topluluklara rastlamak mümkündür -bu bölgeler gelenek-yönelimli karakterin kalıntılarını muhtemelen görebileceğimiz yerlerdir-. Yine, Avrupa'nın küçük ve kırsal kasabalarından Amerika'ya göç edenler kendi doğum oranlarını ve karakter modellerini hem kırsal bölgelerimize hem de büyük şehirlerimize taşımışlardır. Bazı durumlarda bu insanlar, yaşadıkları süre içerisinde, gelenek-yönelimli bir toplumdan dışa-yönelimli bir topluma ani geçiş yapmak durumunda kalmışlardır ve kalmaya da devam etmektedirler. Bu geçiş daha çok iki kuşakta gerçekleşir: Köylü ebeveyn içe-yönelimli karaktere yönelirken, çocukları dışa-yönelimli biçime geçer.

Sanayileşme ve sömürgeciliğin sonucu olarak çeşitli din, etnik yapı ve karakter biçimlerine ait insanların karışımına dünyanın her yerinde rastlanır. Bulundukları ortama oldukça adapte olmuş karakter biçimleri, kendilerini daha yeni ve daha iyi uyum sağlayan biçimlerin baskısı altında bulurlar ve ikinci plana atılırlar. Ya da yeni hedefler tarafından tanımlanıp bunlara, kültürel olarak belirlenmiş yollara başvurmadan ulaşmanın aracı olabirler.

Örneğin, Amerikan kent ortamında içe-yönelimli karakterler içerleme ve isyan duygularına sürüklenebilirler. Davranış ve tutumları yönlendiren sinyalleri algılayabilecek uygun bir donanımına sahip olmadıkları için uyum sağlamada güçlük çekebilirler. Sinyallerin yolladıkları iletilerin ahlaki olarak yanlış olduğunu düşünmeleri sebebiyle uyum sağlamayı reddedebilirler. Ya da sinyaller ne kadar cazip gelse de kendilerine uygun görünmemesi yüzünden cesaretleri kırılabilir. Bu duruma örnek olarak azınlıkları gösterebiliriz. Yüz şekilleri veya ten renkleri idari veya uzmanlık gerektiren pozisyonlar için uygun görülmebilir ya da medyada çizilen değerler hiyerarşisinde alt sıralarda yer alabilir. Aynı şey ailevi özellikleri uygun olan, ancak gerekli esneklik ve duyarlılıktan yoksun bir kişiliğe sahip bireyler için de geçerlidir.

Amerikalı Kızılderililerle ilgili yapılan çalışmalarda, önceki

karakter biçiminin, bir sonrakinin baskısı altında kalması durumunda olabileceklerle ilgili bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Erik H. Erikson tarafından belirtildiği üzere, Sioux²⁵ çocukları arasında beyazların kültürüne karşı iki tepkinin geliştiği görünüyor: sert ve uysal direnç. Beyaz eğitimciye göre, sert ve dirençli çocuk yola getirilemez. İkincisi ise kendini sevdirmeye uğraşan ve “fazla” iyi olan bir tiptir. Her iki durumda da çocuk, ebeveynleri ve diğer Sioux büyükleri tarafından üstü kapalı da olsa bir onay aldığı için, beyazlara boyun eğsin ya da eğmesin Sioux karakteri veya geleneginden bir şeyleri hâlâ muhafaza etmektedir. Ancak bu çatışma çocuğun duygusal enerjisini tüketir; böylece çocuk, çoğu zaman miskin görünür. Hem sert hem de uysal dirençli görünen Sioux, beyaz kültürüne ve siyasetine karşı kayıtsızdır.

Yükselen dışa-yönelimli karakter biçiminin değerlerini benzer bir tarzla reddeden milyonlarca içe-yönelimli Amerikalı olduğunu düşünüyorum. Onların kızgınlıkları bilinçlidir ve konuşmalarında hissedilir. Aynı zamanda bu duygu, Sioux'larda olduğu gibi, tüm kırsal kesim ve küçük kasabalarda eskiyi sürekli hatırlatan yaşlılar tarafından kültürel olarak desteklenir. Sözü edilen geçmiş, yaşlı insanların masalları ve henüz kent manzaraları ve dedikodularıyla dolmamış kırsal basının yazıları üzerinden aktarılır. Sonuçta, karşı koyma kendini açıkça ifade edebilir ve dışa-yönelimli karakter yerel galibiyetler elde edebilir. Yine de bu kişiler kendilerini güvende hissetmezler -dışarıdaki kent yaşamının ağırlığı onlara karşıdır-. Bunun yanında, içe-yönelimli karakter eski karakter biçimini birazcık da olsa geçene kadar karşı koyuş katılaşmayı sürdürür.

Karşı koyma ve içişlemenin bulunduğu bir diğer grup ise Amerika'daki yok olmaya yüz tutmuş gelenek-yönelimli göçmenlerdir. Hem Amerikan kolonilerinden gelenler (Puerto Rico, Güneydoğu eyaletleri, Filipinler) hem de Meksika, İtalya ve doğu ülkelerinden gelenler bu grubu oluşturmaktadır. Bu

25 T. S. N: Kuzey Amerika'da yaşayan Kızılderili kabilesi.

noktada, “Amerikanlaştırma” diye adlandırılan mecburi değişim sinyallerine karşı koymak için kültürel bir destek bulmak daha zordur. Kuzeye taşman bir güneyli yoksul beyaz veya siyahinin yeni bir dil öğrenmesi gerekmez ama onlar diğer ülkelerden gelen göçmenler kadar farklıdırlar. Havalı bir takım elbise giyen birinin kostümü ve tavırları, kentin şık tarzı ile içe-yönelimli normların (federal okulların hâlâ resmî kültürüdür) etkisinde kalmayı reddedişi birleştirme çabasının acıklı bir örneğidir.

Benzer bir karşı koymaya madenciler, oduncular, tarım işçileri ve bazı kentli fabrika işçileri arasında da rastlanabilir. Diğer birçok durumda olduğu gibi bu işçiler de egemen kültürden hoşlanmazlar, hatta kolay ve sorunsuz şehir yaşamını erkeksi bir tavırla küçümserler. Nasıl Siouxların kovboy masalları ve savaşçılık geçmişleri varsa, bu insanların da kendileri ile ilgili efsaneleri vardır. Dışa-yönelimli karakter alt sınıflara doğru yayılıp metropol bölgelerini aştıkça Siouxlar gibi bu grupların da ne ölçüde yok olduğunu sormamız gerekir. Bir korunmuş bölge ya da ana yurdun olmaması durumunda bu insanlar seçimlerini, tabii bir seçim mevcutsa, evsizlik ile dışa-yönelimli değerlerle hızlı bir etkileşim arasında yaparlar.

Karakter çatışması, sadece tek bir ülkedeki karakter ve nüfus eğrilerinin farklı noktalarında yer alan gruplar arasında sürmez. Gerileme başlangıcındaki ülkeler de kendilerini, geçici büyüme evresindeki diğer ülkelerden ve hâlâ yüksek nüfus artışı potansiyeli olan doğu ülkelerinden gelen yayılma ve nüfus baskısı tehdidi altında hissederler. Tehlikeli bir alanda gerçekleşen bu uluslararası gerilimler, gerileme başlangıcı dönemindeki içe-yönelimli karakter biçimleri ile geçici nüfus artışının ilk dönemlerinde görülen kıtlık psikolojisinin muhafaza edilmesini sağlar. Böylece toplumun çoğunluğuna uyan karakter biçimi -insanların yüzyıllardır hayalini kurduğu bir toplumdur bu- askıya alınır ve karakter yapısı ile ekonomik yapının olanakları arasında bir boşluk doğar.

Bu boşluğa yönelik çeşitli tavırlar almak mümkündür. Örneğin, başka bir dünya savaşı -bu kez dünyanın iki büyük gücü arasında- pek olası bir durum olduğundan, aslında zenginlik çağından, karakter biçimlerinden veya bunların yol açacağı beklenen sorunlardan bahsetmek pek mantıklı değildir. Ya da diğer bir ifadeyle, dünyadaki çiftçiler ve şehir sakinleri arasında açlık ve sefalet varken Amerika'daki zenginliği konuşmak, siyasi olarak mantıksız olmasa da, pek hoş durmaz. Ancak ilk duruma ilişkin -savaşın yaklaşması ve bunun doğallığı- şunu belirtmek istiyorum: Uluslar bir ölçüde, aynen nevrotik insanlar gibi, takıntılı oldukları tehlikeleri kendi üzerlerine çekerler. Bu tehlikeler gerçek bir canlılık ve büyümeye yol açmak yerine yaşamlarını düzenlemeye yardımcı olur. İkinci konuya gelirsek, bana öyle görünüyor ki, dünyadaki sefaleti, olası bir zenginlik hakkında yapılan yoruma karşı bir argüman olarak kullanmak, aslında sefaletten doğup bunu devam ettiren kıtlık psikolojisinin idamesini sağlar. Bu argüman absürt bir noktaya çekildiğinde, insan ilişkilerinde, yoksulların dışında bir liderliğin oluşmasının önüne geçer. Diğer taraftan, varlıklı olanlar da aşırı tokluk ve umutsuzluk yüzünden örnek olma konusunda başarısız olurlar. 19. yy.a hâkim olan iyimserlik yerine, bugün afyon görevi gören duygu kötümserliktir. Dünyanın yüz yüze olduğu tehditler karşısında çileciliğimizi ve teslim oluşumuzu haklı çıkarmak için kötümserlik afyonunu kullanıyoruz. Tehditlerin zaten düşük olan önlenebilme ihtimalini, böyle yaparak daha da düşürmüş oluyoruz.

Esasında gerçekçi değil dediğimiz Godwin, büyük rakibi Malthus'un aksine haklı çıktı. Godwin, bir gün saksıda insanlar için yiyecek üretebileceğimizi söylüyordu. Teknik olarak hemen hemen herkeste saksı var, öyle değil mi?

İkinci Kısım

Ahlaktan Manevi Güce: Karakter İnşası Araçlarındaki Değişimler

Soru: Sizce öğretmenler, öğrencileri makyaj yaptıkları için cezalandırmalı mıdır?

Cevap: Evet, bence cezalandırmalılar ama görüyorsunuz ben modern bir anneyim. Yani kızlarıma karşı katı olsam da modern bir anneyim. Tabii ki çocuklarına fazla ceza veremezsin yoksa senin katı biri olduğunu düşünürler. Ya da diğer çocuklar onlara böyle söyler.

Bir anket görüşmesinden

Nüfus eğrileri ve ekonomik yapılar karakter inşasının sadece çevresel parçalarını oluşturur. Bu iki yapı ve ortaya çıkan toplumsal karakter arasında bulunanlar karakter inşasının insani araçlarıdır: ebeveynler, öğretmenler, akran grupları ve masalcılar. Bunlar toplumsal mirasın taşıyıcılarıdır ve çocukların hayatları -dolayısıyla bütün toplum- üzerinde büyük etkileri vardır. Çünkü çocuklar yeni toplumsal karakterin alıcılarıdır. Bu bölümde, nüfus aşamalarının her birinde, gençlerin sosyalleşmesinde ebeveynle-

rin ve öğretmenlerin değişken rollerini ele alacağız. Bir sonraki bölümde de akran gruplarının sosyalleşmedeki işlevi üzerinde durulacak, masalcıların ve medyanın rolündeki değişimler ise IV. Kısım'da ele alınacaktır.

Burada daha çok, içe-yönelimli karakterden kentli Amerikan orta-sınıfın temel uyum karakteri olan dışa-yönelimliye geçiş üzerinde yoğunlaşacağız. Tabii bununla birlikte gelenek-yönelimli toplumlara da değinmemiz gerekecek. Gelenek-yöneliminin Amerika'daki etkisi çok az olduğu için ilk ve Orta Çağ toplumlarından örnekler kullanacağız. Sosyalleşme yöntemlerini karşılaştırdıkça yeni türlerin -özellikle dışa-yönelimli- farklı yönlerini görmüş olacağız.

1. Ebeveynlerin Rolündeki Değişimler

Psikanalizden etkilenen günümüz sosyal araştırmaları, karakter oluşumunda ilk çocukluk döneminin önemi üzerinde gereğinden fazla durup bu konuda gereğinden fazla genelleme yaparlar. Bu kadar erken dönem için bile, çocuk yetiştirmenin incelikleri üzerine teknik uygulamalar geliştirildi: yemek yedirme ve tuvalet eğitimi programları. Olaya bu şekilde bakmak hem olumlu hem de olumsuz sonuç verebilir. Olumlu çünkü ebeveynlerin yaptığı ufak değişiklikler soyun karakter yapısını önemli ölçüde değiştirebilir. Olumsuz çünkü örneğin çocuk sütten kesildiğinde karakter yapısı öyle şekillenmiştir ki yoğun bir psikiyatrik müdahale dışında, zaten belirlenmiş olan eğilimler dışına çıkamaz.

Buna rağmen, ilk çocukluk döneminden sonra karakterin büyük ölçüde değişebileceği ve ebeveynler dışındaki kültürel araçların karakter üzerinde önemli rolü olabileceği düşüncesi giderek daha fazla kabul görmektedir. Kültürler genel olarak, karakter inşasında uyguladıkları adımların zamanlaması ve her adımda kullandıkları araçlar bakımından birbirinden ayrılırlar. Nüfus eğrisindeki her yeni aşama ile birlikte, yaşam süresi ve

sosyalleşme döneminde -yetişkin birinin sosyal ve ekonomik bir role bürünmesinden önceki dönemi- bir artış göze çarpar. Aynı zamanda ev, köy ya da klan dışında kalan karakter inşa etme araçları üzerindeki ağırlık da artar.

Gelenek-Yönelimli Aşamada Ebeveynlerin Rolü

Gelenek-yönelimli toplumlarda yetişkin rolü çocuklara erken dönemlerde verilmeye başlar. Yetişkin rolleri kuşaklar arasında değişiklik göstermez. Teknik ve zanaat becerilerine yönelik eğitimler dışında, yetişkinler yaşamlarında karmaşık ve sözel bilgilere çok az ihtiyaç duyarlar. Çocuklar, çok erken bir dönemde, çevredeki yetişkinleri sadece izleyerek nasıl yetişkin gibi davranıldığını öğrenirler. Yüksek nüfus büyümesi evresindeki çocuklar ise görece daha az sayıdaki yetişkin davranışlarını taklit ederler. Gelenek-yönelimli toplumlardaki çocuklar çoğunlukla geniş aile ortamında yaşarlar. Yetişkinlerin davranışlarını kapmak çocuklar için o kadar basittir ki fiziksel olgunluğa ulaşmadan önce bile davranışları anlayıp taklit edebilirler. Sosyal olgunluğa erişebilmek için biyolojik olgunluk gereklidir. Yetişkin yaşamının biyolojik rolleri yetişkinlerin kendilerinden çok uzakta değildir. Çocukların oyunlarının ve merak duygularının sınırı çok az olduğu için, çocuklar cinsellik ve yetişkin yaşamının diğer fonksiyonları ile ilgili bilinmesi gereken şeyleri erken bir dönemde bilebilirler. Elbette usule ait bazı noktalar esrarlı bırakılır ki yetişkinin gücü ve çocuğun acziyeti sağlanmış olsun.

Bu aşamada fiziksel yaşam koşulları önemli bir yere sahiptir. Evler genellikle tek odalıdır. Yaş gruplarını ve bunların çeşitli işlevlerini ayıracak duvarlar yoktur. Ev halkı aynı zamanda ekonomik bir birimdir de; erkekler ofiste ya da fabrikada çalışmaz, yaptıkları işte çok fazla ilerleme göstermezler. İnsanlar çocukların çekilmez olduklarını düşünmekte aceleci davranırlar. Aslında kendilerini çocuklardan çok da farklı görmezler.

Ayrıca, yüksek nüfus büyümesi evresindeki toplumlarda, toplumsal hareketlilik seviyesi oldukça düşüktür. Ebeveynler

çocuklarını *kendilerinin* izinden gidebilmeleri için eğitirler, toplumsal sistemde “başarılı” olabilsinler diye değil. Herhangi bir sosyal sınıf içerisinde topluluk yaşa göre sıralanmıştır. Yani mantar tıpanın suda yükselmesi ne kadar basitse kişinin de kendi sınıfı içerisinde yükselmesi de o kadar kolaydır. Sadece yılların geçmesi gereklidir, bunun dışında *kişinin kendinde* bir değişiklik olmasına gerek yoktur.

Bu tarz toplumlardaki üst sınıfların olgunlaşma hızı alt sınıflarinkine çok yakındır. Her iki sınıfta da çocukların öğrenmesi gereken roller temelde aynıdır. Bunlar sadece karmaşıklık açısından birbirinden ayrılır. Buna rağmen, bireyselleşme genel olarak alt sınıflardan ziyade üst sınıflarda görülür -Orta Çağ'da da durum böyleydi; soylular, gezgin sanatçılar ve rahipler gelenek-yönelimindense içe-yönelime daha yakınlardı-. Liderlerin eğitimi daha uzun sürüp karakterleri daha özgün olurken, tüm sosyal tabakalarda gençler; cinsel roller, iş yaşamı ve nezaket davranışlarındaki yerlerini çabucak alırlardı.

Özetle, gelenek-yönelimli toplumlarda karakter inşasındaki en önemli aracın geleneksel aile yaşantısı ve onu çevreleyen gruplar olduğunu söyleyebiliriz. Örnek alınan modeller anne-baba ile sınırlı olmayıp bütün olarak yetişkin gruba aittir. Taklit edilen şey genel olarak davranışlar olmak üzere, kurnazlık ve cesaret gibi davranışın belirgin özellikleridir. Çocuklar büyükelrinin yaşadıklarına benzer tercih sorunları yaşarlar. Bu tipte bir toplumda, çocuğun gelişmesi yaşça büyümesi anlamına gelmekte ve dolayısıyla da gelenekleri anlayıp yorumlayabilmesi olarak algılanmaktadır.

İçe-Yönelimli Aşamada Ebeveynlerin Rolü

Karakter ve Toplumsal Hareketlilik: Geçici nüfus büyümesi evresine giriş yapmak, sosyal ve coğrafi hareketlilik için yeni fırsatların ortaya çıkması demektir. İnsanlar bu dönemde üretim, sömürgecilik ve entelektüel keşiflerin sınırlarını belirlemeye başlar. Birincil grup tarafından yönlendirilen toplum artık kişinin

uyum sağlamak için ne yapması gerektiğini açık bir şekilde dayatmaz. Çocuklar zamanla, içinden istediği yaşam biçimini seçebileceği geleneklerin farkına varır. Ailevi ve toplumsal köken birçok insan için belirleyici olsa da istek ve olanakların sınırlarının genişletilmesi daha genel ve soyut hedeflere uyum sağlayabilen bir karakteri gerektirir. Bu hedeflere ulaşmak için, bahsedilen karakterin kendi itici gücü altında uygun yöntemleri üretmesi gerekir.

Çocuklara yüklenen idealler anne-babalarının ideallerinin birer örneği olup bu durum iki grup arasında farklılık gösterir: birincisi, bireyselliği ve eski kısıtlamalardan kurtuluşu ile övünen Rönesans'ın seküler ve kendinden emin grubu; ikincisi ise, vicdanı ve kurtuluşu ile ilgili duyduğu endişe ile hareket eden dini bütün Püriten grup.²⁶ Ancak iki tarafın da bireysellikleri vardır. Her ikisi de içsel olarak yönlendirilir ve başkalarına öncülük etme kabiliyetleri vardır. Sonuçta, birçok insanın içsel olarak yönlendirilip zenginlik ve güç gibi değerlere yöneldiği bir toplum, insanları mücadeleye sürüklemesi sayesinde bir değişim dinamiğine sahiptir. Yüksek mevkileri hedeflemeyenler bile bir şekilde mücadeleye katılmak zorunda kalırlar, aksi takdirde artık yaşa ve doğuma göre derecelendirilmeyen daha açık bir sosyal sistemde geride kalabilirler.

İş bölümü artıp roller daha da karmaşık hâle geldiğinde tüm bu yeni eğilimler daha da güçlenir. İş bölümünün artmasıyla çocuğun etrafında örnek alabileceği ebeveyn rolleri azalacaktır. Bu durum özellikle erkekler için geçerlidir; Batı'daki karakter sel değişim ilk olarak erkeklerde gerçekleşmiştir. Yakın zamana kadar anneler ve büyükanne ler kızlarını hâlâ geleneklere uygun kadın

26 Bu alandaki çalışmaları oldukça aydınlatıcı olan Margaret Mead, Protestan anne-babaların bir ideale göre yaşama çabalarını çocuklarına nasıl aktardıklarına ve idealin kendisi değişmeye de bu çabanın ilerlemeyi ve değişimi nasıl teşvik ettiğine dikkat çekmiştir. Bkz. "Social Change and Cultural Surrogates" in *Journal of Educational Sociology*, 14 (1940), 92; *Personality in Nature, Society and Culture*, ed. Kluckhohn ve Murray, s. 511 ve özellikle ss. 520-521.

rollerine göre yetiştiriyorlardı. *House of Strangers* [*Yabancılar Evi*] filminde İtalyan bir bankacı göçmen mahallesinden ayrılarak babasının izinden ayrılır. Para ve güç elde etmek için kendine yeni hedefler koyar çünkü ona göre, gerçek bir Amerikalı zengin ve güç sahibidir. Buna rağmen karısı geçmişinden kalan gelenek-yönelimli özelliklerine sıkı sıkıya bağlı kalır.

Geçici nüfus büyümesi evresindeki ebeveynler, çalışan yetişkin rolünün ve çocuklarının yaşam kalıplarının neye benzeyeceğini kestiremeseler de bu role uyum sağlanmasını şansa ve davranışsal oportünizme bırakmazlar. Zorlu rolleri gerçekleştirmek için gerekli olan inisiyatife sahip olmak, sistemli bir karakter eğitime daha fazla özen göstermeyi gerektirir. Özellikle Protestan ülkelerde karakter eğitimi, genel eğitimin önemli bir parçası olmuştur. Elbette, buradan, ebeveynlerin yeni toplumsal koşullara cevap verebilmek için çocuk yetiştirme işini bilinçli olarak üstlendikleri anlamı çıkarılmamalıdır.

Artan toplumsal hareketlilik ile ortaya çıkan yeni durumdan, çocukların anne-babanınkinden farklı bir şekilde sosyalleştiği sonucu çıkartılabilir. Posta güvercinlerine yuvaya nasıl dönecekleri öğretilirken, içe-yönelimli çocuğa yuvadan çıkıp izleyeceği rotanın öğretilmesi gereklidir. Uçuş rotasının bir varış noktası yoktur ve doğal olarak birçoğu İkarus'un²⁷ akıbetine uğrar. Yine de çocuğa aşılana dürtü, gelenekleri takip etmek yerine *ideallerine göre yaşamak* ve kendi başına kalabilme becerisini geliştirmektir.

Bilinçli bir ebeveyn görevi olarak karakter eğitimi: Gelenek-yönelimli toplumlarda ebeveynlerin genel çabası, çocuğun kendileri için bir eziyete dönüşmesini engellemeye yöneliktir. Ve bu

27 T. S. N: Yunan mitolojisinde bir karakter. İkarus, babası Deдалus'un onun için balmumu ve kuş tüylerinden yaptığı kanatlarla Girit adasından kaçmaya çalışır. Babası, İkarus'a güneşe çok yaklaşmamasını söyler çünkü güneşle birlikte balmumu eriyecek ve kanatlar çözülüp düşecektir. Ancak İkarus, uçmanın coşkusuyla güneşe fazla yaklaşır ve denize düşerek hayatını kaybeder.

görev düzenli olarak evin büyük kardeşlerine ve diğer yetişkinlere devredilir. Sonunda çocuk, davranışsal uyumun sükûnet olduğunu anlar ve etrafındakileri yatıştırmayı -en azından kızdırmamayı- öğrenir. Diğer taraftan içe-yönelimli ebeveynler kendilerinden olduğu gibi çocuklarından da daha fazla şey beklerler. Geniş ailenin etkisinin azalması ile anne-baba, çocuğunu daha çok kendi denetimi ve kontrolü altında tuttuğundan bu beklenti doğaldır. Sadece davranışsal uyumla yetinmeyen bu anne-babalar çocuktan karakterle ilişkili bir sağlamlık ve öz disiplini içine alan bir uyum davranışı talep ederler. Özellikle Püriten anne-babalar, bıkıp usanmadan kendilerini ve çocuklarını, kurtuluşa erdiklerini gösterecek işaretleri bulmak için dikkatle incelerler. Sekülerleşme ile birlikte bunlar, toplumsal hareketliliği öngören işaretler olarak yorumlanır. Bu işaretler, cehennemden cennete değil, statüler arasındaki “geçiş” için bir fırsat anlamına gelir. Anne-baba, bir yandan olası başarısızlığın izlerini ararken -ki bu arayış kendisi ile ilgili mücrim ve kaygılı düşüncelerden kaynaklanır- diğer yandan da başarının izlerini bulmaya çalışır.

Böylece John Stuart Mill’in²⁸ çocukluğundaki abartılı süreç başlamış olur. Mill, on yaşına gelmeden babasının hevesli bakışları altında klasik eserleri çalışıp uzun makaleler yazmıştır. Ebeveynler çocuk eğitimi konusunda Mill’in babası kadar bilinçli olmasa da, zorlayıcı, gergin ve heyecanlı davranarak kendi istediklerini farkında olmadan çocuklarına dayatırlar. Esasında içe-yönelimli kişi gündelik ilişkilerini sürdürmekte çoğu zaman yetersiz kalır. Öncelikle kendi meseleleri ile meşguldür ve doğal olarak zamanı boşa harcama konusunda endişelidir. Buna karşın, zamanı boşa harcamayarak kendisi ile ilgili endişelerin de önüne geçmiş olur. Ayrıca, çocukları dâhil diğer insanlarla ilişkisi, karakterin gerektirdiği sürekli kendini sınaama ve kontrol altında tutma ihtiyacı ile yönetilir.

28 T. S. N: İngiliz düşünür John Stuart Mill, 19. yüzyılın en önemli isimlerinden biridir. Ekonomi, siyaset ve ahlak felsefesi alanlarına katkıda bulunmuştur.

İçe-yönelimli olarak adlandırdığımız Rönesans-Reform karakterindeki bu süreç, Kuzey Jansenist²⁹ ve Protestan bölgelelerinde Latin ülkelerine kıyasla, kuzeyde ise Kalvenist ve dindar kesimlerde Lüteriyan ya da Anglikanlara göre daha sert geçmiştir. İçe-yönelim, orta sınıfın büyük bir kesimine nüfuz ettiğinde sonraki kuşakların karakter yapılarının oluşumu, yerel olmayan ekonomilerdeki mantığa bürünür. Her iki durumda da karakterin oluşumu haricî grupların yaptırımını ya da durumun getirdiği baskıyla gerçekleşmez. Bu, kişinin içine bir dürtü olarak kazınır ve maddi, sosyal ve entelektüel ortam ile birlikte, benliğin değişimine yol açan büyük bir güç olarak açığa çıkar.

Orta sınıf yaşamının sosyal ve fiziksel düzeni, çocuğu içe-yönelimli yapmaya yönelik baskılardan bırakın kaçınmayı, bunları görebilmeyi bile çocuk için zor bir hâle sokar. Köylünün tek odalı evi ya da yabanıl kabilenin “uzun evi” ile karşılaştırdığımızda, içe-yönelimli çocuk anne-baba hâkimiyetinin fiziksel simgesi olan duvarlar arasında büyür. Duvarlar; ebeveynleri çocuklardan, iş yerini de evden ayırır. Aynı zamanda bu duvarlar, ebeveynlerin yarı çıplak hâllerini gizlediğinden, çocuğun aldığı emirleri eleştirmesini imkânsız değilse bile zor hâle getirir. Ebeveynlerin söyledikleri, yaptıklarından daha gerçekçidir çoğu zaman -iletişim, yönlendirme ve kontrol aracı olarak sözcüklerin giderek önemli hâle geldiği bir toplum için önemli bir edimdir-. Anne-babası ile arasındaki sosyal mesafe yüzünden sekteye uğrayan iletişimi, çocuk kendisi ile sürdürür.

Sosyalleşmenin gerçekleştiği önceki dönemle karşılaştırıldığında, çocuk yetiştirmedeki katı yöntemler ile sosyalleşme sürecine uygulanan baskı daha da fazladır. Freud’un süper ego kavramı bu durumu oldukça iyi açıklar. Süper ego, çocuğa kazınan bir sosyalleşme aracıdır ve yeni yaptırımlarla birlikte hayatı boyunca çocuğa eşlik eder. Bu kavram, içe-yönelimin Batı’da yükseldiği dönemde orta-sınıf için diğer toplumlara göre daha uygun gö-

29 T. S. N: Fransa’da doğan, insanların doğuştan günahkârlığını vurgulayan Katolik bir akım.

rünmektedir. İçe-yönelimli bir kişinin karakter yapısının süper ego, ego ve id arasındaki çekişmeden oluştuğunu söyleyebiliriz. Çocuklar, “sevilmekten” ziyade “yetiştirilmekte” ve evden ayrıldıklarında bile kendilerini yetiştirmeye devam edip karakterlerini, hayat boyu üzerinde çalışılması gereken bir şey olarak görmektedirler. Yeni tip karakterin önemli bir belirtisi olan günlük tutma eylemi bir tür içsel devinim çalışması olarak okunabilir. Kişi bu sayede günbegün çıktılarını kaydedip bunlarla ilgili bir değerlendirme yapabilir.

Yuvaran uçuş: Büyümekte olan çocuk, anne-babasından öz-gözlem ve karakter eğitimi görevini devraldıktan sonra yeni durumlarla karşılaşp bunlarla baş etmeye hazır hâle gelir. Geçici nüfus büyümesi evresinde açığa çıkan mesleki hiyerarşide yükselirse ya da farklı bölgelere doğru yol alırsa, karakterini değıştirme ihtiyacı duymayacağı için davranışını yeni duruma uydurabilir. Öz farkındalığa sahip bir birey olması sayesinde karakter ve davranışı birbirinden ayırabilir.

Öz farkındalık, tercihlerin artık birincil grubun yarattığı sosyal ortamla yönetilmemesinin hem sebebi hem de sonucu olarak tanımlanabilir. Yeni koşullar altında birey artık ne yapması gerektiğine -aynı zamanda kendisi ile ilgili ne yapacağına da- karar vermek zorundadır. Aile ya da klan dışında sadece birey olarak taşıdığı sorumluluk duygusu, kişiyi içselleştirdiği ideallerden gelen sinyallere karşı duyarlı kılar. Eğer ideal, Püritenlerde olduğu gibi, “iyi” olmak ya da Rönesans dönemindeki çocukta olduğu gibi “muhteşem” olmaksa, bekleneni yerine getirmek için çocuğun ne yapması gerekir? Ya da kendi içsel taleplerini takip ettiğini nasıl bilebilir? Max Weber ve R. H. Tawney’nin Püritenlerde açıkça gördüğü üzere, kendine böyle sorular soranların rahat olması pek mümkün değildir.

İçe-yönelimin daha kuvvetli olduğu evlerdeki kısıtlamalar -çocukları büyütmede müsamaha ve kayıtsızlığın olmaması-, çocuğu ileride karşılaşabileceği yeni sosyal durumlar ve yukarıdaki soruların yaratacağı rahatsızlık ve yalnızlığa hazırlar. Ya da

diğer bir ifadeyle çocuk, evindeki gibi talepkâr olan ya da üzerinde denetim kurmak için uğraştığı bir ortamda kendini daha rahat hisseder.

Kendileri de içe-yönelimli olan ebeveynler çocuklarına psikolojik bir jiroskop yüklerler. Kendilerine ve diğerlerine ait ayarları da cihaza yükleyerek onu aktif hâle getirirler. Eğer jiroskop çok hızlı çevrilirse histeri, çok yavaş çevrilirse de sosyal başarısızlık tehlikesi ile karşılaşılabilir. Çocuğun şansı varsa, cihazın hızı ikisinin arasında bir yerde olur.

Dışa-Yönelim Aşamasında Ebeveynlerin Rolü

Karakter ve toplumsal hareketlilik: Nüfusun gerileme başlangıcı evresinde ilerleme koşulları önemli ölçüde değişir. İçe-yönelimli kişi, endüstriyel ve ticari olanakları görüp geçici büyüme evresinde genişleyen sınırların getirdiği şevkle ve acımasızca çalışabilir. Diğer yandan, nüfusu gerileme başlangıcında olan toplumlar ne böyle bir gayrete ne de bir bağımsızlığa ihtiyaç duyarlar. İş dünyası, hükümet ve meslek alanları yoğun bir şekilde bürokratikleşmeye uğrar. Bunun en çarpıcı örneğini Fransa'da görebiliriz. Bu toplumlar, endüstriyel sürecin süreklilik gösteren elemanlarına -makinelere yöneten insanlara- yönelirler. Toplumsal hareketlilik bu koşullar altında varlığını sürdürür. Ancak, insanların birbirleri hakkında ne düşündüğü ya da bir kimsenin diğerlerini idare etmede ne kadar başarılı olduğu daha önemli bir soru olarak ortaya çıkar. Artık bu toplumlar için kişinin ne olduğu ya da ne yaptığı tek başına önemli değildir. Olaya başka bir açıdan bakacak olursak, toplumun temel işleyişi oluşmaya başladığında ya da şöyle diyelim, oluşum, yönetim planlaması ile düzene oturtulduğunda, üstü kapalı fırsatları görebilen dışa-yönelimli birey için üst düzeye ulaşma fırsatı doğar.³⁰ Hammadde bolluğu

30 Bu aşamadaki toplumlarda kesinlikle ağır bir yönetim ve bürokrasinin bulunma zorunluluğu yoktur. Nüfus ve diğer kaynaklar hızlıca üçüncül hizmetlere kaydırılır. Böylece boş zaman aktiviteleri ve bu ihtiyaçlara yönelik endüstriyi geliştirerek daha fazla sosyal hareketliliğe yol açılabileceği düşünülebilir. Bu noktalara III. Kısım'da değineceğiz.

teknoloji bakımından mümkün olmasına rağmen, insanlar bir önceki evreye ait tempoda çalışmaya devam ederler: Hareketlilik dürtüleri hâlâ karakterlerinde yer almaktadır. *Ama artık talep edilen ürün, zımba ya da bir makine değil, bir kişiliktir.*

Dışa-yönelimli kişinin genel karakteri ile toplumun ekonomik yapısını bir araya getirdiğimizde, tekelci rekabete özgü olan “ürün farklılaştırma” uygulamasının bir benzeri, kişilik üretiminde de gözlenebilir. Ekonomistler “ürün farklılaşması” terimini, bir şirketin, rakip ürünlerden kendi ürününü ayırabilmek için ürüne ufak değişiklikler eklemesi olarak açıklamaktadır. Sigaralardaki çeşitlilik ürün farklılaştırmasına örnek olarak gösterilebilir: uzun, kısa, filtreli, mentollü gibi. *Time* ve *Newsweek* dergileri ürün farklılaştırmasının diğer örnekleridir. Aynı şekilde, iş bulmak için yarışan insanlar da, çok aşırıya kaçmadan, sahip oldukları vasıfların aksine kendilerini daha farklı göstermeye çalışırlar. Elinizdeki çalışmada, rekabet sürecinin toplumsal yönü için “marjinal farklılaşma” terimini kullanacak ve onu böylece ekonomik içeriğinden ayırmış olacağız.

Freud, bireylerin, grupların ve ulusların, onları diğerlerinden ayıran küçük işaretlere karşı hissettikleri kibir için “küçük farklılıkların narsisizmi” deyimini kullanmıştır. Marjinal farklılaşma, kibir duygusu ya da Veblen’in söylediği “kıskandırıcı karşılaştırma” niteliğine sahiptir. Ancak, aklımdaki olgu için kibirden çok kaygı, açıkça sergilenen rekabetten çok üstü kapalı bir yarış diyebilirim. Narsisizm açık bir şekilde ifade edilmez, başka daha güçlü unsurlarla birleştirilir.

Bu şartlarda, ideallerin içselleştirilmesi için uğraşan içe-yönelimli ebeveynler çocuklarının kişilik piyasasının dışında kalmasını göze alırlar. Jiroskop, gerekli olan hızlı kişilik değişimlerine uyum sağlayacak kadar esnek değildir çünkü burada jiroskopu olmayan başka rakipler vardır. Çocuklarını, toplumun ve benliğin keskin imgeleriyle sunamayan ebeveynler, sonuç ne olursa olsun, çocuğa elinden gelenin en iyisini yapmasını öğretirler. İyi

tanımı artık ebeveynlerin değil, çocuğu er ya da geç toplumda ki hiyerarşinin bir kademesine yerleştirecek olan okulun ya da akran grubunun kontrolündedir. Fakat bu otoritelerde de netlik söz konusu değildir: İçe-yönelimli insanlara rehberlik eden belirgin seçim prensiplerine artık başvurulmaz. Örneğin sosyal yükseliş, artık sadece kişilere özgü bir arzu değil, toplumun genel meselesi olarak düşünülebilir. *Fortune* dergisinin yaptığı araştırmaya göre, kaybetme tehlikesi olmayan küçük işler, büyük yatırım gerektiren riskli işlerden daha çok tercih edilmektedir. Dahası, yükselmek isteyen biri için artık tek bir yol yoktur çünkü orta sınıfın yükselişi ile eski hiyerarşik düzen çözülmeye başlamıştır. Dolayısıyla, oluşan yeni hiyerarşideki kademeler arasında bir kıyaslama yapmak pek kolay değildir. Bir albay uluslararası bir kurumun başında yer alabilir mi? Ya da bir fizik profesörü bir bankanın genel müdür yardımcısı olup, bir spiker de petrol şirketinin başına geçebilir mi?

Bu evrede ebeveynler, çocuklarını nasıl yetiştireceklerine dair kendi akranlarından tavsiye alma ihtiyacı duyarlar ve medya da bu konuda onlara yardımcı olur. Hatta bazen çocukların kendisine bile başvururlar. Ancak yine de ebeveynler bazı katı yöntemleri benimseyip uygulayabilirler. Bu arada, kendi tedirginlikleri dolayısıyla, çocuklara kendilerinden çok diğer insanlara tabi olduklarını hissettirmekten de kaçınamazlar. Ebeveynler çocuklarına, içerik bakımından öğrettiklerinin yanında bir de kendi bulaşıcı tedirginliklerini iletirler. Çocuk başarılı olduğunda hem çocuğu hem de kendilerini takdir ederek bu öğretilerini pekiştirirler.

Yukarıda tartıştığımız üzere, içe-yönelimli ebeveynler dış dünyada başarılı olan çocuklarını sevebiliyorlardı ve en azından başarının kriterleri açıkça biliniyordu. Oysa dışa-yönelimli çocuk, hem başarılı olmak hem de başarının tanımını yapmak zorundadır. Çocuğun yapacağı tanım ve kendini değerlendirmesi ona eşlik eden gruba bağlıdır: ilk önce okul arkadaşları ve öğretmenleri, daha sonra akranları ve kendinden üstün olanlar.

Kişinin etrafındakiler yeterince iyi değilse o zaman medyadaki örneklerden faydalanabilir.

Konu ne olursa olsun biri takdir edildiğinde başarılı olmuş sayılır. Dolayısıyla, bütün yetki fiilen orada olan veya olduğu düşünülen onay merciinin elindedir. Ve çocuk, anne-babasının kendisine yaklaşımından, mesleği, becerileri ya da kişiliğinin tek başına bir değeri olmadığını ancak bunlar diğer insanlar üzerinde bir etki bırakırsa değerli vasfı kazanacağını anlar. Başarılı olmak, arkadaşlık kurma ya da doğru arkadaşlar edinme ile neredeyse eş değerdir. “Her kim takdir gördüyse, bundan sonra daha da çok görecektir.”³¹

*Çocuk yetiştirme ve “Güngörmüşler”*³²: Tipik bir dışa-yönelimli çocuk, küçük bir aile ortamında, kent merkezine yakın mahallelerde ya da banliyölerde büyür. Önceki dönemlere göre babanın iş yeri artık evden çok daha uzaktadır. Ayrıca ev artık tam bir mahremiyet alanı değildir. Ailenin boyutu ve yaşam alanının küçülmesi ile yaşlı akrabaların artık evde olmaması sayesinde, çocuk anne-babasının gerginliklerine doğrudan maruz kalır. Bu şartlar altında, benliğin diğerleriyle olan ilişkisinin çok daha farkına varılır çünkü ebeveynlerin öz bilinçleri de gittikçe artmaktadır.

Yeni ekonomik ve sosyal koşullar altında çocuğun önemi giderek artar. Bu çocuklar, yokluk ve zorluk dönemine maruz kalmadıkları için rahat bir hayatın özlemini duymazlar. Genç kızlar artık evde köle gibi çalışmazlar. Eski dönemlerde, evde durmadan çalışıp ergenlik çağına geldiklerinde, sahip olabilecekleri tek “sermaye” olan bedenleri bir anda kendilerine sunulurdu. Yakın zamana kadar, erkek çocuklardan, gazete dağıtmaları ya da eko-

31 T. S. N: İncil’de geçen bir ayet konuya göre uyarlanmıştır. Orijinali: “Çünkü her kimde varsa, ona daha çok verilecek. Ama kimde yoksa elindeki de alınacak.” (Mark 4:25)

32 T. S. N: George McManus’a ait bir çizgi roman. Orijinal adı “Bringing up Father”dır. Çekilişten yüklü miktarda ikramiye kazanan İrlanda göçmeni bir ailenin yeni yaşamını konu alır.

nomik getirisi olan veya “karakterlerini inşa edecek” diğer angarya işleri yapmaları beklenirdi.

Dışa-yönelimli ebeveynler, başarılı bir içe-yönelimin getirdiği özgüvenden ve başarısız içe-yönelimli tiplerde görülen geri çekilme stratejisinden yoksundur. Mesleki ve sosyal ilişkilerde bir kesinliğin olmaması çocukların nasıl yetiştirilmesi gerektiği konusuna da yansır. Üstelik, artık ebeveynler kendilerini çocuklardan üstün görmemektedir. Çocukların ekonomik bir değeri yoktur ve sayıları yetişkinlere kıyasla daha azdır. Çocuklar, bile rek ve isteyerek dünyaya getirilir ve doğan çocukların tamamına yakını ilgiyle büyütülür. Birçok çocuğun olgunlaşmadığı daha eski dönemlere kıyasla burada her bir çocuk için daha fazla şey ortaya konur. Çocukların anne-babalarından daha iyi bir Amerikalı olabileceği gerçeğinin yanında -Jiggs’in kızının³³ kendinden daha modern olması gibi-, etnik ve sosyal açıdan, popüler kültürün tüm formlarını tüketebilen gençler üzerinde durulmasının şüphesiz başka sebepleri (bunlara bu kısımda girmeyeceğiz) vardır.³⁴

Anne-babalarının despotluğuyla mücadele eden gençliğin anlatıldığı 19. yüzyıl oluşum romanlarına [*Bildungsroman*] bakılırsa, gençlerin yaşamındaki tarihsel değişiklikler açıkça görülebilir. Bu noktada Samuel Butler’ın *The Way of All Flesh* [Tüm İnsanlar Gibi] adlı eseriyle, günümüzün en iyi örneklerinden olan Lionel Trilling’in *The Other Margaret* adlı öyküsünü karşılaştırabiliriz.³⁵ Trilling’in öyküsünde kentli, aydın, orta-üst sınıfa ait, büyümüş de küçülmüş bir genç kız anlatılmaktadır. İlerici bir okula giden Margaret, siyahilerin sömürüldüğünü düşünür. Evlerindeki siyahi hizmetçi “diğer Margaret”ın aşağı bir konumda olmasına

33 T. S. N: “Güngörmüşler” adlı çizgi romandaki ana karakter. Bir anda zengin olan Jiggs, yeni lüks yaşam tarzını benimseyemez ve işçi sınıfına ait eski alışkanlıklarını sürdürmek ister.

34 Bu da Margaret Mead’in önemini vurguladığı bir gelişmedir. Bkz. *And Keep Your Powder Dry* (New York, William Morrow, 1942).

35 *Partisan Review*, XII (1945), 381.

üzülür. Bu durumda fazla erdemli olan taraf Margaret'in ta kendisidir, anne-babası değil.

Okuldaki öğretmenlerinin de desteklediği Margaret'in bu eleştirisi karşısında, kendileri de birer ilerici olan anne-babası savunmaya geçer. Kızlarının bu konudaki tavrı ve kendileri hakkındaki düşünceleri onlar için oldukça endişe vericidir. Sonunda asıl Margaret'in, diğer siyahi Margaret'in değerleri ile ilgili yaşadığı yansılamayı yıkmayı başarırlar -anne-baba kanıtlar göstererek, diğer siyahi Margaret ise kötü davranarak-. Ancak en nihayetinde, anne-baba kazandıkları zaferle ilgili endişe de duymaya başlar: Bu durum, çok hassas olan çocuklarına ya zarar verirse? Theobald'ın romanındaki anne-baba ile karşılaştırdığımızda Margaret'in anne-babası güvenilirlik ve açıklık konusunda daha zayıftır.

Ebeveyn tavırlarının bu değişiminde kitle iletişim araçlarının iki yönlü etkisi vardır. Çocuklar radyo, sinema ve çizgi roman gibi medya araçları ile akranlarından ebeveynlerin davranış normlarını öğrenip bunları anne-babalarına karşı koz olarak kullanırlar. Böylece, gelenek-yönelimli toplumlarda çok daha basit nitelikleri olan çocuğa burada bir nevi gerçekçilik yüklenmiş olur: Dışa-yönelimli çocuk, anne-babasından çoğu zaman daha bilgilidir -herkesçe bilinen Harvardlı sözünde olduğu gibi, *ona* anlatabilecekleri çok az şey vardır-.³⁶

36 Ancak bilginin, özellikle orta-sınıfta, gelenek-yönelimli ailede daha az önemi olan sınırları vardır. Gelenek-yönelimli ailede, cinsellik hakkında bilgisi olan bir çocuk, bunun yansımalarını sıradan yetişkin yaşantısında gözlemleyebilir. Eğer amcası iş yerinde bariz bir şekilde keyifli ya da huysuz ise bunun bir gece önce yaşananlarla ilgili olduğunu bilir. Buna karşın, dışa-yönelimli çocuk cinsellikle ilgili, tabiri caizse teorik bilgiye sahiptir. Var olduğunu düşündüğü gece hayatı ile okulda, evde ya da markette karşılaştığı yetişkin ciddiyeti arasında bir bağlantı kuramaz. Freud'un gençlere ait cinsellik mitlerinden kurtulmuştur ancak yine de etrafında gözleyebileceği yaşantıda değil, filmlerde ve çizgi romanlarda tutkunun daha büyük rol oynadığını düşünür -etrafındaki insanlar tutkularını saklamak ve bedenlerinden kopuk bir şekilde hareket etmek üzere sosyalleşmiştir-. Dışa-yönelimli yetişkinler için, hayal kırıklığı ve deneyimlerine rağmen cinselliğin

Daha önce belirttiğimiz gibi, ebeveynler de kendi yönlendirme kaynaklarına medyadan ulaşabilirler. Çocuk yetiştirmeye ilişkin bir güçlük yaşadıklarında kitaplar, dergiler, kamu kuruluşlarının dağıttığı kitapçıklar ve radyo programlarına başvururlar... Bu yayınlar hâlihazırda tedirgin olan anneye çocuklarını olduğu gibi kabullenmesini önerir. Anne buradan, aslında çocukların sorun yaratmadığı, tek problemin ebeveynler olduğu sonucuna varır. Eğer çocuklarını reddetmeye yeltenirse, kendini gözden geçirir. Eğer çocuklar huysuzlanıyorsa, anne onları bir şeylerden mahrum bırakıyor demektir. Bu eğitici yayınlar aynı zamanda, annelere “rahatlamalarını” ve çocuklarıyla birlikte olmaktan “keyif almalarını” öğütler. Ancak bunları uygulamaya çalışarak anneler daha da strese girer.

İçe-yönelimli olmayan yetişkinlerin kaybettiği gücü günümüzde çocuklarının elde etmesi artık mümkün değildir. Samuel Butler’ın belirttiği üzere bu çoğunlukla suni bir gücü ama genel olarak, çocuğun kontrolsüz, kendiliğinden olan davranışlarını bastırmaya ve genel huzursuzluğunu yatıştırmaya yeterdi. “Hapishanenin gölgesi düşer üzerine, büyümekte olan çocuğun”³⁷ -ve mahkûm, parmaklıkların ardında, sıkışmış ve suçlu hissederek kendini fakat kaygılı değildir-. Bunun aksine, dışa-yönelimli çocuğun ebeveynlerinden öğrendiği şey kaygıdır -dışa-yönelimli uyuma özgü duygusal bir ayarlama-.

Haklı “sebeb” kuralı: Otoritelerinin azalmasına rağmen ebeveynler yine de durumu kontrol etmeye çalışırlar ama artık kendilerinden emin olmadıkları için yöntemlerini değiştirirler. Ne kendilerini örnek olarak gösterirler ne de dayığa ya da kısıtla-

çoğunlukla heyecan verici bir sır olarak kalmasının bir sebebi -VII. Kısım’da göreceğimiz üzere- bu olabilir. Ayrıca, genellikle, dışa-yönelimli çocuğun yetişkin dünyasına gerçekçi yaklaşamamasına muhafazakâr yasaklardan ziyade, yetişkin yaşamının çok ince ayrıntıları -ileride göreceğimiz iş ve eğlence dünyası arasındaki belli belirsiz ayrımlar- sebep olmaktadır.

37 T. S. N: 19. yüzyıl İngiliz şairlerinden William Wordsworth’ün *Ode:Imitations of Immortality* adlı şiirinden bir dize.

malara başvururlar. Alt sınıflarda sınırlı fiziksel cezalar olsa da çoğunlukla çocuğun poposuna göstermelik birkaç kez vurulur.

Ebeveynler, özellikle orta-üst sınıftakiler, “insan kaynakları” yöntemlerine -sebeup gösterme ya da mantığa bürüme formunda manipölasyonlara- başvururlar. Çocuk da bu duruma aynı şekilde karşılık verir. Tarihsel sırayı özetleyecek olursak: Gelenek-yönelimli çocuk anne-babasını yatıştırır, içe-yönelimli çocuk onlara ya karşı koyar ya da sonunda pes eder, dışa-yönelimli çocuk ise onları manipüle eder ve sonunda kendisi de bundan etkilenir.

Birkaç yıl öncesine ait bir film, *The Curse of the Cat People*, Amerikan tarzı çocuk yetiştirme özelliklerini ele almasının yanında ebeveyn ve çocuk arasındaki manipölatif ilişkilerin ilginç bir örneğini sunmaktadır. Film, banliyöde yaşayan, tertipli düzenli bir bahçeli eve sahip orta-sınıf bir aileyi konu almaktadır. Ailenin küçük bir kızı ve siyahi bir hizmetçisi vardır. “The Other Margaret”ta olduğu gibi küçük kız hem ailesinin hem de hizmetçinin yoğun duygusal baskısı altındadır. Küçük kız doğum günü partisine mahalleden arkadaşlarını davet etmek ister. Ancak babasının, bahçedeki büyük ağacın aslında bir posta kutusu olduğu ile ilgili sözlerini ciddiye alarak davetiyeleri ağaca koyar ve davetiyeler sahiplerine ulaşmaz. Parti günü gelince, daha önceden davet edeceğine söz verdiği arkadaşları onunla dalga geçip oyun oynamayı reddeder. Babası, şakayı ciddiye alması ve diğer çocuklarla arasının bozulması yüzünden kızını azarlar. Fakat anne-baba ve hizmetçi “sanki” parti varmış gibi davranmaya devam etmeye karar verirler. Üçü de ortada bir trajedinin olmadığına, bu partinin iptal olan parti kadar iyi olduğuna kızı inandırmaya çalışır.

Anne ve baba, kızlarının “gerçekten” yapılanla “taklit edileni” bir şekilde ayırt edebildiğini iddia eder. Ağacın posta kutusu olduğunu söylemek numara, parti ise gerçektir. Kendisini yalnız ve yanlış anlaşılmış hisseden küçük kız, büyük bir evde tek başına yaşayan tuhaf bir kadında gerçek arkadaşlığı bulur.

Anne-babası bu arkadaşlığa ve kadının genç kıza hediye ettiği yüzüğe karşı çıkar. Küçük kız daha sonra bahçenin uzak bir köşesinde kendine hayalî bir arkadaş yaratır. Babası kızının yeni arkadaşını göremediğinden, kızın yalan söylediğini düşünür ve onu cezalandırır.

Burada, ailenin çocuğa özel bir alan bırakmadığına dikkatinizi çekerim. Hediye edilen yüzüğün bulunması, kıza heyecan veren şeylerin neredeyse hiçbirinin anne-babasının gözünden kaçamayacağının tipik bir örneğidir. Bunun yanı sıra, babanın kızına yaptığı “posta kutusu-ağaç” şakası kızın bilgisizliğinin su-iistimali olarak yorumlanabilir: Küçük kızın kendi hayal ürününü yaratmasına izin verilmez ve babası istediğinde onunla her şeyi paylaşmak zorundadır. Beklendiği gibi, hayalî arkadaş üzerine tartışma yaşanır ve sonunda küçük kız artık ne odasının ne de zihninin kapısını kilitleyebilir. (Alt-sınıfa ait bir evde fiziksel olarak özel alan daha azdır. Ancak ebeveynler çocuklarla daha az ilgilendiğinden, çocuk iç dünyasında kendine daha çok özel alan ayırır.)

Çocuk ve ebeveyn ilişkisindeki “akla yatkın” ancak hafif manipülatif ton gözden kaçmamalıdır. Bunu, anne-babanın kızları için parti düzenlemesinden ve hazırlıklar boşa gittiğinde duydukları kızgınlıktan anlayabiliyoruz. Ebeveyn ve çocuk arasında, gerçek ve gerçek olmayanı ayırt etme konusunda yaşanan bir aksaklık olarak nitelendirebileceğimiz posta kutusu olayı sonucunda, küçük kızlarının arkadaşları ile yaşadığı krize ebeveynlerin yaklaşımlarından da bunu anlayabiliriz.

Yaşanan fiyasko, durumu kurtarmak için acilen bir şeylerin yapılmasını gerektirecek kadar ciddi bir meseledir. Ebeveynlerin bu noktada bir şey yapması gerekir. Filmde ise kızın anne-babası durumu değerlendirip parti yapıyormuş havası yaratmaya karar verirler. Ve durum, dışa-yönelimli insanın abartılı ve gülünç bir biçimde manipülasyon ve karşı-manipülasyona başvurması ile sonuçlanır.

Tüm bunlarla karşılaştırıldığında içe-yönelimli ebeveyn, çocuğun kızgın ve üzgün tavırlarından özel olarak endişe duymaz. Hatta bu durumun farkında bile olamayabilir. Hem ebeveyn hem de çocuk, onları birbirlerinden ayıran mesafe sayesinde kendilerini korur. Dışa-yönelimli ebeveyn için ise çocuğun hem uslu hem de iyi niyetli olması gerekir. Bu yüzden, çocuğu "ikna etmek" için üstün diyalektik yeteneklerini kullanmaya meyillidir. Ve sonrasında çocuk nasıl tartışılacağını öğrendiğinde dışa-yönelimli ebeveyn, kendi içe-yönelimli anne-babasının eski katı yöntemlerine razı olup onları kullanıp kullanmama arasında gidip gelir. Filmimize dönersek, baba kızına hayalî arkadaşının gerçek olmadığını anlattıktan sonra ceza olarak onu döver. Bu sahneden sonra anne, uzlaşmayı sağlamak için mutlaka girişimlerde bulunur ve böylece dayak, manipölasyon silsilesinin bir adımına dönüşür.

Son olarak, ebeveyn ve çocuk arasındaki sorunların içeriğindeki değişimi incelememiz gerekiyor. İçe-yönelimlilik derecesi çok şiddetli olan ebeveynler çocuklarını çalışmaya, evi temizlemeye, bazen ders çalışmaya hatta dua etmeye bile zorlayabilirler. Bu kadar tutucu olmayan diğer içe-yönelimli aileler ise oğullarının erkeksi, kızlarının ise kadınsı ve iffetli olmasını isterler. Bu gibi isteklerin, geçici nüfus büyümesi evresinde ekonomik ya da ideolojik olarak bir anlamı olabilir. Büyük evlerde yapılacak iş zaten fazladır ama artık küçük bir evde ya da bahçede bile illaki yapılacak bir şeyler bulunur. Ebeveynler, genellikle, eş zamanlı olarak hem bir eğitim alıp hem de çalışırlar çünkü bu dünyada ve sonrasında yükselmek için bunun gerekli olduğunu düşünürler.

Dışa-yönelimli evde ise ebeveyn ve çocuk arasındaki meseleler iş hakkında değildir. Nüfusun gerileme başlangıcı evresinde -özellikle Amerika'da- çocuklar için kentte bir evde ve onun küçük bahçesinde yapacak bir iş yoktur. Bu çocukların etrafı süpürüp silmesine gerek duyulmaz çünkü elektrikli süpürge bu işi onlardan daha iyi yapar. Göz kulak olacak boy boy kardeşleri

de yoktur. Eğitimli, sağlıklı ve becerikli bir Amerikalı annenin, apartman dairesi veya küçük evi ile ilgili standartları yüksektir. Ve bir de kendisi hiçbir işte çalışmayıp çocuklar ev işleriyle ilgilenirse o zaman oldukça boşa kalacak demektir. Ayakkabı içinde yaşayan yaşlı kadının telaşından^{38*} neyse ki kurtulan dışa-yönelimli anne -ve elbette baba- boş zaman sorunu yaşar. Bu yüzden ev ve çocukların bakımını çoğunlukla isteyerek yaparlar ve bunu boş vakitlerini dolduracak bir aktivite olarak görürler.

Ebeveynler ve çocuklar, ilerleyen zamanlarda araba tartışmasına dönecek olan yemek ve uyku saati konusunda tartışır; *The Curse of The Cat People*'da olduğu gibi, çocuğun "diğerleriyle" ilişkisi ve tartışmanın duygusal dokusu üzerine münakaşaya girerler. Ancak bu tartışmalarda, işin doğası gereği, ebeveynler için zafere ulaşmak daha güçtür. Geçici nüfus büyümesi evresinde ise tüketim ve boş zamanla ilgili konular belirgin değildir, onları belirlemek için ev dışından örnekler ihtiyacı vardır. Bu sayede ebeveynler, ileride içinde yaşayabilecekleri topluluğun değişen normlarını takip edebilirler. Radyo, gazete ve dergilerden alınıp bir duruşma tutanağı gibi hazırlanan bu örnekler evdeki diğer insanlarla paylaşılır.³⁹

Özetlemek gerekirse, dışa-yönelimli gruplardaki ebeveynler çocuklarına psikolojik radara benzer bir şey yükler -bu alet kişinin hareketlerini kontrol edip yönlendirmeye değil, daha çok diğer insanların eylemlerini, özellikle sembolik olanları saptamaya ayarlıdır-. Bunun neticesinde, ebeveynler çocukların karakterini

38 T. S. N: Bahsedilen yaşlı kadın, İngilizce bir tekerlemeye geçmektedir. Te-kerlemeye, bir ayakkabı içinde bir sürü çocuğuyla oradan oraya koşuşturan yaşlı bir kadın anlatılır.

39 Morris Janowitz, dışa-yönelimli ve içe-yönelimli evlerin genel konfigürasyonuna ulaşmak istendiğinde evleri şu şekilde ayırabileceğimizi öne sürüyor: *Life*, *Look* dergileri, çizgi roman ya da sinema dergileri olan evler ile *Saturday Evening Post* ve *Collier's* gibi süreli yayınları alan evler. Birinci grup, bütün aileyi temsil eder hatta çocuklar yetişkinlerden daha belirleyicidir. İkinci grup ise temel olarak yetişkinleri temsil eder ve çocuklar daha geri plandadır.

aşağıdaki şartlar elverdiği ölçüde etkiler: (a) kendi sinyalleri radar üzerinden diğerlerinininki ile çakışırsa, (b) alacakları sinyalleri bir dereceye kadar değiştirmek için çocuğu belli bir sosyal ortama sokarlarsa, (c) gelen mesajlara kısmi bir sansür uygulamayı göze alırlarsa. Dolayısıyla, içe-yönelimli ile karşılaştırıldığında dışa-yönelimli ebeveynin öneminin azaldığını söyleyebiliriz.

2. Öğretmen Rolündeki Değişimler

Toplum içe-yönelimden dışa-yönelime doğru kayarken, ebeveynler dışında kalan yetişkinlerin değişen yapısı hakkında da birçok şey söylenebilir. Büyük ölçüde ekonomik sebeplerden dolayı, mürebbiye, dadı ya da özel öğretmen orta ve orta-üst sınıf evlerinde artık görülmemektedir. Çocukların artık bir ailenin ya da sınıfın standartlarını sunan insanlar tarafından yetiştirilmemesi bu durumun önemli bir sonucu olarak gösterilebilir. Böyle bir standardın sunulması içe-yönelimli bir ortamda genel ideallerin kazanımı açısından faydalı olabilir. Bu, aynı zamanda akran grubunun gelişigüzel etkisine karşı bir tampon görevi de görür. Ancak bunun bir başka sonucu daha vardır: Bir dadı tarafından büyütülüp özel öğretmenin eğittiği çocukta, evdeki ve toplumdaki güç eşitsizliklerine dair yoğun bir algı oluşur. Yatılı okula veya üniversiteye gittiğinde öğretmenlerini çok umursamaz. Üst-sınıfa ait bir annenin okul müdürüne söyledikleri buna örnek olabilir: “Öğretmenlerin neden Johnny ile anlaşamadığını anlamıyorum. Diğer bütün hizmetçilerle arası iyidir oysaki.” Böyle bir çocuk, arkadaşları ile ilişkilerinde ya da duygusal yaşamında öğretmenlerin kendisine tavsiyede bulunmasına izin vermeyecektir.

Buna ek olarak, evde öğretmen ve dadı gibi yetişkinlerin bulunması ebeveyn ve çocuk arasındaki duygusallığın azalmasına sebep olabilir. Çocuk evde kimin patron olduğunu bilse de, ebeveynler ile evdeki bu “görevlileri” birbirine düşürebilir. İçe-yönelimli ebeveynler, genel olarak, çocuktan bir yakınlık görmeyi

özel olarak beklemezler. Çocuktan, daha ziyade, alt statüdeki insanlara karşı şefkatli olmalarını isterler. Bu şartlar altında büyüyen içe-yönelimli genç, seks işçileri ve alt sınıfın diğer üyelerine karşı duyarlıdır. İnsanlarla samimi olmayan ilişkiler kurmakta zorlanmazken, bunun dışında kalan ilişkilerde pek başarılı sayılmaz. Bu, arkadaşlarının istekleri ve ihtiyaçlarına karşı görece katı olmasının sonuçlarından biri olarak düşünülebilir. Bu, aynı zamanda, arkadaşlarının umursamazlığı ve kötü muamelesine karşı hazırlıklı olup bunlardan etkilenmemeyi başarabilmesini de açıklar.

Dadılar gibi büyükanneler de çocuk yetiştirmede artık bir otorite olarak görülmemektedir. Modern apartman dairesinde kendileri için ne bir oda ne de faydalı olabilecekleri ekonomik bir rol bulabilirler. Ama yine de, ileriki nüfus aşamalarının artırdığı ortalama yaşam süresinin getirdiği sonuçlara katlanabilirler. Dışa-yönelimle birlikte ilişkilerin kişiselleşmesi ile evdeki “yabancılar” daha az tahammül edilir: Evliliğin getirdiği yeni akraba (kayınvalide, kayınbaba ve kayınbirader gibi) sorunu, son derece bireysel olan insanların birbirlerine karşı herhangi bir karakter savunması yapmadan yaşadığı ortamda yeni bir anlam kazanır.

Ayrıca büyükannenin evdeki merkezî konumunun ortadan kalkması bahsettiğimiz değişikliklerin ne kadar hızlı gerçekleştiğinin bir göstergesidir. Büyükanne, tüketimin şu anki pratiklerinden iki kuşak uzaktadır. Ebeveynler, hem genç kalarak hem de aktif olarak çocuklarına uyum sağlamaya çalışırken, bunların büyükanne-baba tarafından gerçekleştirilmesi neredeyse imkânsızdır. Bu yüzden, dışa-yönelimli karakter oluşumundaki rolleri göz ardı edilebilir. “Aile portresi” içinde yer almayıp gerektiğinde ebeveynlere destek olan büyükanne-babalar, küçüklerin büyüklerden bazı konularda bir şey öğrenebileceklerini gösteren simge niteliğindedir.

Benzer bir gelişme, önceki dönemlerde ebeveyn görevi gören

bir başka grubu da ortadan kaldırmıştır: ailenin disiplin yöntemlerini kardeşlerin üzerinde deneyerek onları bezdiren ağabey ve ablalar. Bugün, eğer hâlâ kaldıysa, evin büyük çocukları kardeşlerini gözetip onları yönlendirmek yerine, bebek bakıcılığı yaparak harçlık çıkarmaya daha hevesliler. İşin cazibesi, çocukları kendi evleri dışında çalışmaya itebilir. Buna rağmen, kendi evlerinde, daha çok ikinci sınıf bir oteldeki ayrıcalıklı misafir gibidirler. Bu otelin yılgın ancak güler yüzlü yöneticileri sürekli olarak oteli onarıp yenilemek için uğraşırlar.

İçe-Yönelim Aşamasında Öğretmenlerin Rolü

Bir diğer önemli otorite ise ebeveyn yerine geçen ve dışa-yönelim geçişin sonucunda gücü artan okul öğretmenidir. Bu bölümde öğretmenin rolündeki değişimleri inceleyeceğiz.

İçe-yönelimin orta-sınıfa yayıldığı dönemde çocuklar okula daha geç başlamakta ve çok az sayıda anaokulu bulunmaktadır. Öğretmenin görevi ise genel olarak çocukları terbiye etmek ve onları fikrî manada eğitmektir. Terbiye, sınıftaki düzeni sağlamak için gerekli olan asgari disiplin veya üst sosyal tabakaya ait genç kızları alımlı kılmak için gerekli olan azami nezaket olarak tanımlanabilir. Okul sayısının artması, daha kolay ulaşılabilir hâle gelmesi ve demokratikleşmesi ile orta-sınıfa ait çocuğun genel konuşma ve davranış konusunda eğitilme zorunluluğu öğretmene kalmıştır. Bu durum, çocuğun görgü olarak ebeveynlerinin önüne geçmesinde etkili olmuş olabilir. Ne var ki öğretmen, çocuğun duygusal seviyesine inemez ve mesleğini, evdeki görevlerinden keskin bir biçimde ayrılmış sınırlı bir iş olarak görür.

Okuldaki fiziksel ortam da aslında bu durumu yansıtmaktadır. Oturma düzeni oldukça resmîdir -tüm yüzler karşıya bakar- ve çoğunlukla alfabetik sıraya göre oturulur. Duvarlar Pompei kalıntıları ile ilgili görseller ve Sezar büstü ile süslenir. Bu dekorlar, okulun çocuğun duygusal sorunları ile ne kadar ilgisiz olduğunun göstergesidir.

Öğretmenin kendisinin de bu problemleri ne anlama yetisi ne de bunlarla uğraşacak zamanı vardır. Çocuğun diğer çocuklarla olan ilişkisi ancak disiplin durumlarında ilgi alanına girer. Kısaca herhangi bir otoritesi yoktur: Genel olarak, öğrencileri azarlayarak ya da ceza uygulayarak disiplini sağlamayı başarır. Ancak bu davranışlar çocukların duygusal ilgisini söndürür ve onları otoriteye karşı birleştirir.

Yakın zamanda çekilen İsveç yapımı *Torment* adlı filmle bu işleyişin hâlâ geçerli olduğunu görmekteyiz. Öğretmenler ve veliler içe-yönelimli değerleri çocuğa aşılama görevini ortaklaşa yürütürler. Filmin kötü adamı; sert, baskıcı ve nevrotik hazırlık sınıfı öğretmenidir. Tüm çocuklar ondan nefret eder ve bazıları ondan korkar. Onurlu hiçbir çocuk, öğretmen istediği kadar çabalasa da onunla arkadaş olmayı düşünmez. Filmin kahramanı ise bu öğretmen yüzünden isyan etmek zorunda kalan bir çocuktur. O ve arkadaşları artık acı çekmektedir ancak veliler ve öğretmenler çocukların hayatlarına müdahale etmezler. Bu sayede, görgü kuralları ihlal edilmedikçe çocukların birbirleriyle ve kız arkadaşlarıyla iletişim kurabildiği özel alanlar da ortaya çıkar. İsyan etme -sonuca ulaşıp ulaşmaması önemli değil-, başlı başına, içe-yönelimli karakterin gelişim sürecinin bir parçası olarak görülebilir.

Antonia White'ın bir rahibe okulunu ele aldığı romanı *Frost in May* bu konuda etkili bir tasvir sunar. Okuldaki rahibeler, "karakteri şekillendirmenin" de ötesine giderek kahramanın açık fikirliliğini ve içten davranışlarını acımasızca ortadan kaldırırlar. Geriye sadece ceza ve arınma için uygulanan çağ dışı yaptırımlar kalır. Bu yaptırımlar kiliseden kaçmayı engellemeye, kiliseye katılmaya, boyun eğmeye veya sadık kalmaya yöneliktir. Bunun yanı sıra, rahibelerin arkadaş olabileceği fikri kabul edilemez ve askerî okulda olduğu gibi üniformalar, otoriteyi çocuklardan ayıran rütbeleri ve aralarındaki sınırı simgeler.

Özetle, içe-yönelimli dönemde okulların genel olarak bi-

reyle çok ilgilenmediğini söyleyebiliriz. Birçok çocuk kendisine sunulan entelektüel içerikten duygusal olarak çok az etkilenir. Hitap şekli de kişiye özel değildir; çocuktan ne “kendisi” olması istenir ne de okulun “gerçek yaşama” benzemesi amaçlanır. Öğretmenler, akran grubunun ilişkileri veya beğenilerin birbiriyle uyumunu sağlamada, yeterli zaman ve enerjileri olsa bile, aktif bir rol alacak kadar bilgili değildir. Veliler, öğretmenlere, doğrudan okulla alakalı olan gösterişsiz giyinme ve sınavlarda kopya çekmeme gibi ahlak kurallarını uygulamalarına ve seviyeli davranışları çocuklarına aşılamlarına müsaade ederler. Fakat etnik ve ekonomik dengeyi sağlamak için olsa bile veliler, öğretmenlerin oyun gruplarına müdahale etmesine neredeyse hiç izin vermezler. Öğretmenden, çocukların derslerden keyif almasını sağlaması ya da iş birliği yapmayı öğretmesi değil, öğrencilerin bir konuyu öğrenip öğrenmediklerini takip etmesi beklenir. İlerici okulların, bir öğrenciyi okula almak için belirlenen bir grup içerisindeki uyumluluk şartını araması bu dönemde pek kabul edilebilir bir şey değildir.

Yine de öğretmen ve çocuk arasındaki mesafeye rağmen zihinsel kabiliyet üzerinde okulun ısrarcı olmasının içe-yönelimli karakterin şekillenmesinde son derece önemli bir yeri vardır. Bu, çocuğa, önemli olanın ne kadar hoş bir gülümsemesi olduğu ya da ne kadar yardımsever olduğu değil, neyi başardığı ya da neyin üstesinden geldiğini hatırlatmış olur. Becerilerin ve yeterliliklerin değerlendirilmesinde kullanılan kriterlerin ne kadar objektif olduğu şüpheli dursa da -bugün zekâ testleri ve yazılı sınavlara ilişkin sınıfsal bir ön yargıyı açıkça görebilmekteyiz-, içe-yönelimli okul bu ön yargılardan ve taraflılıktan habersizdir. Ve dolayısıyla okulun standartları akla yatkın ve değişmez görünür. Böylece bu standartlar hem başarılı olanlar hem de başarısız olanlarca içselleştirilir; yani bir kimsenin görüşüne ait olmadığı, doğal olarak var olduğuna inanılır. Sonuç olarak okul, herkesçe anlaşılan, hayata anlam ve yön veren ideallerin çocuğa yerleştirilmesi için aileyi desteklemiş olur.

Hayatta nerede durduklarını bilmek çocuklara bir güven ver- se de, bu sistemin başarılı olamayanlar üzerinde ne kadar büyük bir baskı oluşturduğunu unutmamalıyız. Bu kişiler çoğu zaman üzgündür ve psikolojik zeminde de kendileri için bir merhamet bulamazlar. Öğretmen, sorun çıkaran hiçbir şeyi sevmez ya da iyi bir kişilik özelliği dikkatini çekmez. Onun görmek istediği; zekâ, statü ve uysallıktır. Başarısız olanlardan bazıları duruma isyan eder ama bunlara da okul tarafından hemen “kötü” ya- kıştırması yapılır. Çok nadir görülse de toplumsal hareketlilik fırsatları tedrisi üstünlüğü olanlar için bir çıkış kapısı olabilir. Ve bundan da az görülen bir durum ise isyan edenin, yaşadığı zorlukları unutup diğer uyumsuzların kabahatlerini azaltmak ve onlara umut vermek için efsanevi bir kahraman gibi geri dön- mesidir. Genel anlamda, çocuklara belli bir güven veren okul standartlarının belirli olması, bu standartların başarısız olanlar tarafından da içselleştirileceği anlamına gelir. Bu çocuklar, ya- şadıkları duygusal şokun telafisi mümkün olmayan sonuçlarını hayatları boyunca yanlarında taşıyacaklardır.

Dışa-Yönelim Aşamasında Öğretmenlerin Rolü

Önceki dönemlerin eğitim anlayışı ile birçok kişinin yeteneği gözden kaçmış, hevesleri kırılmıştır. İçe-yönelimlilere bu du- rum oldukça mantıklı ve doğal geliyordu. İlerici eğitim anlayışı, çocukları yetenekleri ve istekleri konusunda özgür bırakmayı amaçlayan bir akım olarak ortaya çıkmıştır. Bu anlayışın amaç- ladığı ve önemli ölçüde elde ettiği şey ise çocuğun bireyselliğini geliştirmektir. Kullandığı yöntem de, öğretmenin dikkatini ço- cuğun zihinsel yeteneklerinden ziyade kişilik özelliklerine çek- mektir. Ancak bugünkü ilerici eğitim uygulaması çok da ilerici sayılmaz; insanlar dışa-yönelimli hâle geldikçe bir zamanlar öz- gürlleştirici olan eğitim metotlarının şimdilerde bireyselliği geliştirmek ve korumanın da ötesine geçtiğini söyleyebiliriz.

İlerici okullar sayesinde okula başlama yaşı iyice geriye çekil- di. 2-5 yaş arasındaki gruplar, okulu, yasakçı ve sıkıcı yetişkin-

lerin olduğu bir yer değil, oyun oynadıkları ve öğretmenlerin anlayışlı olduğu bir yer olarak algılamayı öğrendiler. Bu akımla birlikte, öğretmen adaylarına, çocuğun tedrisi ilerlemesinden ziyade, sosyal ve psikolojik adaptasyonu ile ilgilenmeleri öğretilmiştir. Bu yeni öğretmenler diğerlerine göre alanlarında daha çok bilgi sahibidir. “Çocukları anladıklarını” değil, eğitimleri sırasında, beş ve dokuz yaş dönemi için Gesell⁴⁰ okuduklarını söylerler. Öğretmenin daha bilgili olması çocukların okula karşı güvensizlik duvarı örmelerinin önüne geçer. Ayrıca yeni öğretmen, eski tip öğretmenin dokunamadığı hayal dünyası ve arkadaşlık gibi sosyalleşme alanlarının içine daha çok girebilir. Zengin bir karakter yapısına sahip toplumumuzun böylesi bir bireyselliği ve “gereğinden fazla” okullaşmayı kaldıracak kapasitesi vardır.

Okulun fiziksel düzeni de -oturma, yaş aralığı, dekorasyon- öğretmenin işlevindeki değişimlerin göstergesidir. Kızlar ve erkekler aynı sınıfta eğitim görürler. Oturma düzeni alfabetik sıraya göre ayarlanmaz. Daha ziyade, grup üyelerini bir araya getiren *sosyometrik* formlara göre düzenlenir. Bu, çoğu zaman nereye oturulacağı konusunda bir sorun yaratır çünkü çocuğun arkadaşlık tablosundaki konumuna dair bilgi verir. Gesell değerlendirme testi, daha önceki dönemde yapılan zihinsel değerlendirme testleri kadar katıdır; çocuklar, zihinsel becerileri ne olursa olsun, kendi sosyal grupları ile kalırlar.⁴¹ Ayrıca sınıftaki sıralar

40 T. S. N: Arnold Lucius Gesell (1880-1961), Amerikalı çocuk psikolojisi uzmanı. Yukarıda Gesell'in *Beş Yaşından On Yaşına Kadar Çocuk* (*The Child from 5 to 10*) adlı çalışmasından bahsedilmektedir.

41 Howard C. Becker “Role and Career Problems of the Chicago School Teacher” (University of Chicago 1951) adlı yayımlanmamış doktora tezinde üst sınıfa atlananın ya da sınıf tekrarının sonuçlarını incelemiştir. Aynı yaş grubu içinde çok farklı öğrenme kapasiteleriyle karşılaşan öğretmenler, sınıfı benzer seviyedeki iki ya da üç gruba ayırarak sorunu çözmeye çalışırlar. Gruplar arası geçişe izin verilmez ve çocuklar kendi grup arkadaşları arasında kalmaları konusunda teşvik edilir. Devlet okulundaki öğretmen büyük ihtimalle içe-yönelimlidir ancak bazı durumlarda öğrencilerinde dışa-yönelimi tetikleyebilir. Aşağıdaki örnek Becker'ın mülakatlarından alınmış olup bir öğretmenin, öğrencilerini daha ilginç bir hafta sonu geçirmeye teşvik

da farklıdır; sıralar kolayca hareket edebilir. Sıraların içinde, eşyalarını saklayabilecekleri bir gözden ziyade açık raflar bulunur. Öğretmen artık kürsüde ya da tahtanın önünde değil, öğrencilerin arasındadır.

Her şeyden önemlisi duvarlar değişmiştir. Modern okulun duvarları çocukların kendi yaptıkları resimlerle ya da sosyal bilgiler dersinde hazırladıkları fotoğraf ve yazılarla süslenmiştir. Böylece duvarlar bile kişiselleşir ve rekabet sorunları ortaya çıkar. Bu, oldukça ilerici bir yaklaşım, yaratıcılığa ve bireyselliğe gösterilen bir saygı gibi gelebilir. Fakat yine bir çelişkiyle karşılaşırız. Okul, notlar ve karnelerin önemi azalırken duvardaki görseller çocuğa âdeta şu soruyu sorar: “Ayna ayna, söyle bana, var mı benden daha güzeli aramızda?”⁴²

Çocukların çizdikleri resimler ve hazırladıkları fotoğraflar ergenlik öncesi dönem için yaratıcılık örneği olmasına rağmen, daha önceki dönemde olduğu gibi okul yine, çocukların hayal gücüne zarar veren kurumlar arasında yer alır. Aslında çocukların hayal gücü ergenlik dönemine kadar zayıflar. Geriye ne sanatsal bir beceri ne de hayal gücü, sadece toplumun istedi-

ederken dışa-yönelimi tetiklediğine dair etkili bir örnektir: “Girdiğim her sınıfta bir anket yaparak döneme başlarım. Öğrencilerin her birini kaldırıp hafta sonu ne yaptığını sorarım. Son yıllarda fark ettim ki daha fazla öğrenci kalkıp ‘Cumartesi bu gösteriye gittim, Pazar günü şu gösteriye gittim...’ demeye başladı. 25 yıldır öğretmenlik yapıyorum. Hatırlıyorum da eskiden böyle değildi. Çocuklar, gösteriye gitmek yerine daha ilginç şeyler yaptıklarını söylerlerdi. Ben de artık onlara yapabilecekleri ilginç aktivitelere dair örnekler veriyorum -müzeye gitmek, beysbol oynamak, bisiklet sürmek gibi şeyler-. Dönem sonuna kadar bir çocuk kalkıp ‘Cumartesi gösteriye gittim. Pazar gösteriye gittim.’ derse utanır çünkü bütün arkadaşları ona güler. Bu sayede çocuklar, daha ilginç şeyler yapmaya çalışıyorlar.”

42 Çocuklardan orijinal ve yaratıcı olmasını ısrarla isteyen okullar böyle yaparak onlar için durumu daha da zorlaştırmaktadır. Çocuk, usta bir sanatçının eserini ya da daha önce kendi yaptığı bir çalışmayı taklit etmeye cesaret edemez. Güzel sanatların okula girmesiyle, dışarıdan herhangi bir teşvik almayan ya da ilgilenmek için zamanı olmayan bir çocuk sanatla tanışmış olur. Bunlar dışındaki çocuklar ise akranları ve etraflarındaki yetişkinlerin daha önce fark etmediği çalışmalarını sergilemeye zorlanırlar.

gi beğeniler ve ilgi alanları kalır. Bunları çocuğun resimlerinde ve hikâyelerinde, kendine özgü algısının kırılıp bilinen bir forma sokulmasında görebiliriz. Üst-sınıfta okuyan çocukların hikâyelerinde çoğunlukla “realizme” rastlanır. Bu realizm, ilerici eğitim anlayışının ideallerinden etkilenmiştir. Sezar ve Pompei’in yerini süt çiftliklerine yapılan gezilerden fotoğraflar ve *Life* ile *The Weekly Reader*’ın verdiği haritalar almıştır. Perimalleri yerini trenlere, telefonlar ve marketlerle ilgili haberlere bırakmış; daha sonra da kültürler, Birleşmiş Milletler veya Latin Amerikalı komşularımızla ilgili bilgiler buyur etmiştir.

İçerikteki ve düzenlemelerdeki bu değişimler öğrenci ve öğretmen arasındaki duvarların yıkılmasına katkıda bulunmuştur elbette. Doğal olarak öğrenciler arasındaki duvarlar da yıkılmıştır böylece. Bu da beğenilerin, zevklerin ve fikirlerin daha hızlı yayılmasına ve sonuçta dışa-yönelimli bir sosyalleşmenin başlamasına neden olmuştur. İçe-yönelimli çocuk -günlük tutan bir yetişkin gibi- yaptığı resimleri ve yazılarını yatağının altında saklarken, dışa-yönelimli çocuk yazılarını bir topluluk önünde okur ve resimlerini duvarda sergiler. Önceki dönemde oyun, müfredat dışı, kişiye özel bir aktivite olup küçük bir grupta paylaşıldı. Şimdi ise okul bünyesinde “gerçekçi” bir amaca hizmet etmektedir.

Öğretmen bu aşamada daha ziyade kanaat önderi rolündedir. İlerici kent merkezlerinden gelen yeni eğilimlerle ilgili mesajları yayan kişidir. Aynı zamanda çocuklara, önemli olanın çalışkanlık ya da bunu öğrenmeleri değil, inisiyatif alıp liderlik (dikkatli bir biçimde tanımı yapıp sınırları belirlenmiştir) etmelerinin önemli olduğunu iletir.

Çocuklara aşılana iş birliği ve liderliğin çoğu zaman bir içeriğe sahip olmaması özellikle önemli bir noktadır. Anaokulunda Johnny’nin oyuncak kamyon ya da kum havuzunda oynaması çok önemli değildir ancak Bill ile oynaması, herhangi bir nesne olsun ya da olmasın, öğretmenleri ilgilendiren bir konudur.

Elbette, öğrencilerin Dalton Planı⁴³ ya da benzer öğretim planlarına göre eğitim görüp kendi programlarını oluşturduğu çok az gerçek ilerici okul vardır. Öğrenciler burada kendi hızlarına göre ilerler ve öğretmenlerini her an yararlanabilecekleri bir kütüphane olarak kullanırlar. Böyle bir ortamdaki ciddi projelerde iş birliği gerekli ve anlamlıdır. Buna rağmen dizginler çoğunlukla öğretmenin elindedir ama otoritesini dışa-yönelimli ebeveyn gibi “akıl yürütme” ve manipülasyon yöntemlerinin arkasına saklar. Ayrıca programa ve bunun hızına da o karar verir -aslında çocukları geride tutar çünkü onların teorik konulara meraklı olabileceklerini düşünmez-. Aritmetiği gerçekçi, dili eğlenceli hâle getirip, tarih dersleri yerine sosyal bilgiler dersi koyarak çocukları yavaşlatmış olur. Bu durumun ileri formlarında öğretmen, ödevler konusunda o kadar çok yardımcı olur ki çocuğun iş birliği yapmasını gerektirecek hiçbir şey kalmaz. Dolayısıyla, çocuklardan iş birliği içinde olmalarını isterken aslında sadece birbirlerine karşı nazik olmalarını istemektedir.

Öğretmenin talebi çok basit görünmesine rağmen gelişigüzel istenemez: Öğretmen bu konuda çok gergindir. Eski disiplin yöntemlerini bilmediğinden, sıkıştıklarında bu metotlara başvurabilen ve çoğu zaman bunu suç işliyormuş gibi tedirgin ve beceriksizce yapan ebeveynlerden daha çaresiz durumdadır. Öğretmen böyle bir şeye ne cesaret edebilir ne de bunu yapmak ister; ona öğretilen şey, çocuğun kötü davranışlarının kendi kötü yönetiminin bir sonucu olduğudur. Ayrıca öğretilerin düşünsel içeriği ile de ilgilenmez. Bu içerik, öğretmenler toplantısı ya da okul-aile birliği toplantılarında gündeme gelmez. Bu yetişkin grupları, daha ziyade, eğitimde ekonomik ve etnik farklılıklara hoşgörü ile yaklaşılması gereği ile ilgilenirler. Aynı zamanda sosyal çalışmaların önemine vurgu yapılır ki bu da entelektüel içerik ve yeteneklerin daha da zayıflaması demektir. Sonuç ola-

43 T. S. N: Dalton Planı, Amerikalı Helen Parkhurst tarafından geliştirilen, öğrencilerin kendi çalışma programlarını oluşturduğu, öğretmenin sadece ihtiyaç hâlinde devreye girdiği öğretim modelidir.

rak, öğretmenin duygusal enerjisi grup ilişkilerinin olduğu alana yönlendirilmiştir. İşini doğru yaptığından emin olmak için tüm çocukların genel dayanışmasına ihtiyaç duyar. Yüzeysel sevimliliği, cana yakınlığı ve buna bir de çocukların tepkisine dair duyduğu endişe eklendiğinde çocukların kafası muhtemelen karışacak ve iş birliği yapmamanın çok kötü bir şey olduğu sonucu kendisini dayatacaktır.

Tabii ki öğretmen, çocukların basit konularda -Perulular mı yoksa Kolombiyalıların mı işleneceğine karar vermede, modern parlamento seçimlerinin bir pratiği olarak sınıf başkanlarının tayininde ve Kızılhaç veya Tag Day gibi yardım kampanyalarını düzenlemede- iş birliği geliştirdiğini görebilir. Böylece çocuklardan, yetersiz düşünsel beceriler geliştirip grup içerisindeki ilişkilerde abartılı derecede girişken ve sevimli olarak demokrasiyi öğrenmeleri beklenir. Bu durumda, bir şeyleri *yapabilmeye* duyulan saygı sadece atletizm alanında kalmış gibi görünüyor.

Dolayısıyla, küçük sınıflı modern okuldaki öğretmenin rolü ile modern bir fabrikadaki endüstri ilişkileri departmanının rolü arasında tuhaf bir benzerlik vardır. Fabrikadaki departman da, teknik becerilerin önemi azaldıkça işçilerin kendi aralarındaki ve yönetimle olan dayanışması ile daha çok ilgilenir olmuştur. Birkaç ileri düzey tesiste farazi konularda demokratik karar mekanizması bile vardır. Bu konular bazen önemli olabilir çünkü parça başı üretim oranını ve kıdem kurallarını etkileyebilir. Ama çoğu, ilkokulda alman basit kararlar gibidir. Böylece dışa-yönelimli çocuğa okulda, ne ürettiğinin değil, içinde bulunduğu grupla olan ilişkisi ve manevi gücün daha önemli olduğu bir toplumda yerini nasıl alacağı öğretilir.

Üçüncü Kısım

Akranlardan Oluşan Bir Jüri: Karakter İnşası Araçlarındaki Değişimler (devam)

Bireycilik, toplumsal örgütlenmenin iki türü arasındaki bir geçiş aşamasıdır.

W. I. Thomas, The Unadjusted Girl

1. İçe-Yönelim Aşamasında Akran Grubu

Geniş ailenin (amca, teyze, kuzen ve diğer akrabalarından oluşan gelenek-yönelimli aile biçimi) daralması ile birlikte, içe-yönelimli ev ortamındaki çocuk çoğu zaman idealleştirilen ebeveynlerin yakın markajıyla karşı karşıyadır. Onların gözüne girmek ya da eleştirilerine maruz kalmamak için kardeşleriyle yarışa girebilir. Teorik olarak, çocukların, ebeveynlerinin zulmüne karşı birleştiği düşünülür fakat romanlara baktığımızda ebeveynlerin çocuklar üzerinde böl-yönet taktiğini uyguladığını görebiliriz. Aralarındaki yaş farkı sebebiyle kardeşler birbirini akran olarak görmez. Dolayısıyla, çocuğun karşılaştığı sorun kendine özgüdür ve eğer ona arka çıkacak bir hizmetçi ya da teyze yoksa bu sorunlarla baş etmede yalnızdır.

Bunlara maruz kalarak içe-yönelimli çocuk, olgunluğa erişimini yaşitlarını bekleyerek geciktirmemiş olur. Anne-baba çocuğun bu konuda ilerleyişine engel olmaz çünkü “uzmanlara” göre çocuk böyle bir müdahaleye hazır değildir. Lord Chesterfield’in⁴⁴ oğluna yazdığı mektuplarda, Sanayi Devrimi’nin ilk dönem edebiyatına hâkim olan, çocuğun genç ve deneyimsiz bir yetişkin olduğu düşüncesine rastlarız. Lord Chesterfield, on beş yaşındaki oğlunun cinsel ve entelektüel olgunluğa eriştiğini, artık sadece bilgeliğe ulaşmaya ve diğer yetişkinleri etkilemeye ihtiyacı olduğunu belirtir. Çocukların diğer çocuklarla nasıl oynayacağı ya da dostane bir ilişki kuracağına ilişkin eğitim içe-yönelimli ebeveynin sorumluluk alanında değildir.

Etrafı içe-yönelimli yetişkinlerce çevrili olan çocuk, çoğu zaman, oldukça mantıksız taleplerle karşılaşabilir. Çocuk bunları ne geçiştirebilir ne de bu konuda rahat bırakılır. Taleplere mahcup bir şekilde tepki gösterip daha sonra beklentileri karşılamaya çalışır. Ya da tek başınayken duruma isyan eder. Dışa-yönelimli ortamda olduğu gibi, tuhaf beklentiler karşısında anne-babasını hizaya getirmek için akran grubunu kullanmaz. Aslında bu dönemde, okulda diğer çocuklarla temas hâline olsa da, çocuğu akran grubundan soyutlamak mümkündür. “Zavallı zengin çocuk” imajı çocuğun anne-baba ve dadısının esiri olduğu dönemin ürünüdür.

Nüfus eğrisinin üç aşamasında da evin konumu farklı anlamlar taşır. Yüksek nüfus potansiyeli evresinde, avcı ve göçebe topluluklar hariç, evler sabittir. Sosyalleşme sürecinin merkezi olduğundan geniş ailenin önemini simgeler. Geçici nüfus artışı evresinde ise genç yetişkin, evden ayrılıp kendine başka yerde yeni bir ev kurar. Gelişmemiş bir muhite ya da gelişmemiş bir şehre gider ve daha sonra evlenip oraya yerleşir. Bu yeni ev, çocukların sosyalleşme sürecinde, okul ve diğer kurumlara nazaran çok daha belirleyici bir rol oynar.

⁴⁴ T. S. N: Oğluna ve torununa yazdığı mektuplar ve ince esprileriyle bilinen 18. yy. İngiliz devlet adamı.

Nüfusun gerileme başlangıcı evresinde insanlar bir yerden başka bir yere taşınmaya devam eder fakat bu kez üretim ve tüketimin bir arada olduğu bölgeleri tercih ederler. Yani çocuklarının nezh insanlarla karşılaşabileceği nezh semtleri ararlar. Bugün Amerika'da şehir içi ve şehirler arası taşınmaların çoğu daha iyi iş bulma amacıyla gerçekleşse de, daha iyi bir mahalle ve daha iyi bir eğitim veren bir okul arayışıyla gerçekleşen yer değiştirmeler de giderek artmaktadır. Birçok kişi daha iyi bir muhit aradığından, konut fiyatları ve popüler şehir sayısındaki hızlı artış sayesinde insanlar bir yere mutlak olarak yerleşememektedir. (Çocuklar büyüüp kendi evlerine yerleşmek istediklerinde, ebeveynler de güneş ışığı gibi kendi tüketim değerlerinin arayışı ile taşınabilirler.) Dışa-yönelimli ebeveynlerin seçtikleri muhit, çocuklarının iletişime girecekleri kişilere ne kadar önem verdiklerinin göstergesidir. Küçük bir alanda, bir iki çocukla kentlerde ve banliyölerde oturan aileler, çocukların aktiviteleri için fiziksel ve duygusal alana ihtiyaç duyarlar. (Aynı dönemde işçi sınıfındaki aileler daha fazla yaşam alanına sahiptiler; ancak biz burada orta-sınıf ailesinin tarihini ele almaktayız.)

İçe-yönelimli çocuğa dönersek, oyun arkadaşlarını kendi kardeşleri ya da mahalledeki farklı yaş gruplarına ait çocuklardan seçer. Bu durum, kırsal alanlarda varlığını hâlâ sürdürmektedir. Çevrede bulunan gölet ve top sahasında oynayan çocukların yaş aralığı oldukça geniştir ve onlar için özel olarak ayrılmış oyun parkları yoktur. Bununla birlikte, belli bir sosyal olgunluğa erişince içe-yönelimli çocuktan arkadaşlıklarını kendi sosyal sınıfıyla sınırlı tutması beklenir. Günümüz banliyölerine kıyasla mahallelerin etnik ve sınıfsal çizgileri çok belirgin olmadığı için sınıf, bilinçli bir set görevi görmek zorundadır. Beş - on beş yaş aralığında ise sınıfa ek olarak cinsiyetin de içe-yönelimli çocuk için sınırlayıcı bir rolü vardır. Çünkü o dönemde karma eğitim çok yaygın değildir ve farklı cinsiyetleri bir araya getirmek, sosyal sınıflara göre biraz daha zordur: Bugün altıncı ve yedinci sınıflar için düzenlenen mezuniyet baloları o dönemde henüz

bilinmemektedir. İçe-yönelimli çocuk arkadaş seçiminde özgür değildir. Arkadaş seçiminde kısıtlanan içe-yönelimli çocuğun, bulunduğu ve ulaşmak istediği konumun net bir şekilde bilincinde olması da onu kısıtlayan bir başka etkidir. Dolayısıyla içe-yönelimli çocuk, bugünün dışa-yönelimlisinin yanında fazla seçici durmaktadır.

Fiziksel alan ve tabuların oluşturduğu sınırlar çerçevesinde ergenliğe yaklaşan içe-yönelimli çocuk, bir iki tane yakın arkadaş bulabilir. Hayranlık duyup taklit edeceği kişi, kendinden yaşça büyük bir arkadaş ya da akraba olabilir. Ancak çoğu zaman, benzer oyun ve hobilere duyulan ilgiden yola çıkarak yakın arkadaşını seçer. Bahsedilen hobiler oldukça özgündür ve yetişkin yaşamında da bunlarla ilgilenmeye genellikle devam eder. Bu durumu, hemen herkesin bir hobisi olduğu İngiliz erkek liselerinde hâlâ gözlemleyebiliriz. Hobi sahibi bazı kişiler kendi başlarına olmaktan oldukça memnundurlar çünkü hobileri kendilerine yeterince arkadaşlık etmektedir. Ya da kuş tutkunları, motosiklet meraklıları, mineral ve doğal taş koleksiyoncuları veya şiir sevdalıları arasından da hızlı arkadaşlıklar kurulabilirler.

XV. Kısım'da göreceğimiz üzere, bir hobi ya da el sanatı tek başına içe-yönelim belirtisi değildir: Dışa-yönelimli kimselerin de hobileri olabilir. Hatta her iki yönelimin de hobileri isim bazında aynı olabilir ancak bu hobiler anlam ve sosyal içerik bakımından oldukça farklıdır. İçe-yönelimli çocuk, hobilerini kalabalık bir akran grubu ile nadiren paylaşır -pul koleksiyonculuğu bir istisna olabilir-. Ve aynı hobi meraklıları bir araya geldiklerinde teknik ayrıntıları ve heyecanlarını paylaşırlar. Böyle bir buluşmada endişe edecek bir şey de yoktur: Dışa-yönelimli hobi sahiplerinde görebileceğimiz, zevklerdeki marjinal farklılaşmayı muhafaza etme sorunu ile burada karşılaşılmaz. İçe-yönelimli çocuk, diğerlerinin daha farklı hobileri var diye kendisini kötü hissetmez. Daha ziyade, özgünlüğe saygı duyulacağına inanır.

Bu noktada okuru, içe-yönelimli çocuğun yukarıdaki du-

rumunu, *Penrod* ve *Huckleberry Finn* hikâyelerinden alınmış ya da idealleştirdiği kendi çocukluğundan nostaljik bir sahne gibi gözünde canlandırmaması konusunda uyarmalıyım. Koç, öğretmen ya da diğer yetişkinlerce desteklenip kışkırtılan akran grubu, derslerde veya sportif aktivitelerde aşırı derecede hırslı olabilir. İlkokulda başarı ödülü alan birçok çocuk, lisedeki rekabetin altından kalkamadıklarında kendilerini değersiz hisseder. Bu mücadelede çok fazla şey ortaya konur ve içe-yönelimli çocuk, kendisine aşılana idealler erişilemez gibi görüldüğünde onları değiştirmekte zorlanır. Bu da yetmezmiş gibi, ebeveynler ve öğretmenler çok çalışın, kibar ve tertemiz giyinen sinir bozucu tipleri örnek olarak gösterirler.

Bunların da ötesinde, hem okulda hem de evde yalnızlık çekmek birçok içe-yönelimli çocuğun kaderi hâline gelir. Ev, okul ve ikisi arasında kalan yerler çocuk için belirsizlik, kötü muamele ve yanlış anlaşılma demektir. Yetişkinlerin hiçbirisi, yalnızlık ve belirsizlikten muzdarip çocuğun duygularını paylaşmak, ona sorular sorup tavsiyede bulunmak için herhangi bir girişimde bulunmaz. Yetişkinler, çocukların oyun oynamasını çok önemli ve gerekli bulmaz; hatta ders yerine oyunla ilgilenen çocukları ayıplarlar. Sosyometri bilgisi olmayan öğretmen, kimseyi dışlanmış görmemek için gruplaşmaları önlemeye çalışır. Çocukların ne kadar kibirli olabilecekleri, *Middletown*⁴⁵ çalışmalarında yer alan bir hikâyeye ile örneklendirilebilir: Burada, annesi kendisine ipek uzun çorap alamadığı için genç kızın liseyi bırakması anlatılmaktadır. Arkadaşlık ilişkileri, anlayışlılık veya makul bir oyuna ilişkin haklarından bihaber olan çocuklar -aslında yetişkinlerin bu konularla oldukça ilgilendiklerinden habersizdirler-, tahammül edemeyecekleri bu duruma boyun eğip acılarını sessizce yaşarlar.

Sadece bugünün perspektifinden bakarsak bu olumsuzluk-

45 T. S. N: Robert Staughton Lynd ve Helen Meryll Lynd tarafından, Birleşik Devletler'in Indiana eyaletine ait Muncie şehrinde yürüttükleri sosyolojik çalışmadır.

ların olumlu yanları olduğunu düşünebiliriz. İçe-yönelim yalnızlığına değer verilen ve dışlanmanın en kötü şey olarak düşünülmeyen bir toplumda bunu görebiliriz. Ebeveynler ve bazen öğretmenler, çocuklar üzerinde kırıncı bir ahlaki otoriteye sahip olabilirler. Oldukça çekici ve tehditkâr olabilmesine rağmen akran grubunun ahlak konusunda pek fazla ağırlığı yoktur. Yetişkinler, çocukları yönlendirip onlara yardımcı olmak için adım atmamakla birlikte, onlara, kalabalığın bir parçası olmaları gerektiği ve bundan hoşnut olmak *zorunda* oldukları konusunda da öğüt vermezler.

2. Dışa-Yönelim Aşamasında Akran Grubu

Dışa-yönelimli ebeveynler, bir zamanlar sahip oldukları önemli rolleri artık yitirmişlerdir. Bundan böyle “patron”, yaşlı adam değildir. Dadı ve büyükanne gibi diğer otoriteler kaybolmaya yüz tutmuş ya da öğretmenlik gibi akran grubu yöneticiliği ve arabuluculuğu rollerini üstlenmişlerdir -bu, birçok rahibin cemaati yönetirken üstlendiği rolden çok da farklı değildir-.

Daha önce belirttiğimiz gibi, dışa-yönelimli çocuğun büyüdüğü kentin, mevcut banliyö çemberlerini göz önüne alırsak eğer, yaş ve sınıf gruplarını oluşturacak kadar büyük ve katmanlı olduğunu görebiliriz. Dışa-yönelimli çocuğu kendisine yakın yaşta ve sosyal konumdaki çocuklarla birlikte yazın kampa göndermek ya da onları aynı okul veya oyun parkında beraber görmek artık mümkündür. Burada yetişkinler yargıçsa bu çocuklar da jüridir. Amerika’da yargıç, başka hiçbir ülkede olmadığı kadar, jüriye güçlü bir konum sağlayan kurallarla sınırlandırılmıştır. Bu yüzden orta-sınıf düzeyinde, güç konusunda Amerikalı akran grubuyla boy ölçüşebilecek başka hiçbir merci yoktur.

Yargılama

İçe-yönelimli ebeveyn, tuvalet eğitimi ve temizlik alışkanlıkları gibi evle ilgili “ödevlerin” çabucak yerine getirilmesinde çocuğu

zorlarken, dışa-yönelimli ebeveyn bu konularda daha hoşgörülüdür. Ancak kendisi sabırsızlıkla, çocuğun sosyal hayattaki vazifeleri gerçekleştirmesini bekler. Daha önceki dönemde yetişkinlerin gençlerin evliliklerini ayarladığı gibi, bugünkü ebeveynler de üç-dört yaşındaki çocukların buluşmalarını ayarlarlar. Bebeği besleme yöntemlerinde ebeveynler, çocuğun ihtiyaç ve isteklerini göz önünde bulundurmakla yetinmezler; dışarıda sosyalleşmesi konusunda da oldukça talepkâr davranırlar. Özel şoför ve rezervasyon acentesi olarak görev yapan annenin günlük programı, mevcut durumda gerekli olan becerilerin, özellikle girişkenliğin geliştirilmesine yönelik çabalardan ibarettir. Çocuklarının sadece bir tek çocukla arkadaşlık kurmayı tercih etmesi bazı kontrolcü ebeveynler tarafından anlaşılmaz bulunur.

Çocuk etrafında, mizaç ve ortak ilgi alanlarının birleştirdiği akranlarını değil, sosyometrik açıdan kendine benzer olanları bulur. Ancak bu akranlarla arasında gözle görülür farklılıklar olmadığı için, çocuğun görünmeyenlere anlam vermesi, hatta bunları fark etmesi bile zordur. Her çocuğun, beş-altı yaş grubu için hazırlanan, dönemin moda, eğlence ve eğitim pratikleriyle buluşması oldukça standart hâle getirilmiştir. Bu standartlardan sapıldığında durum, hem çocuk hem de ebeveynler tarafından fark edilip deneyimsizlik ve yetersizlik olarak yorumlanır. Bu ortamda yetişkinler, çocuğun akranları ile ilişkilerinde başarılı olup olmayacağı, kısacası adaptasyonu konusunda endişe duyarlar. Ayrıca ebeveynler, kendi çocukları ve diğerleri arasındaki görünmeyen farklılıkları örtbas edip görmezden gelme eğilimindedirler çünkü bu farklılıklar, aslında, kendilerinin duruma adaptasyonuna ve çocuk yetiştirmeye ilişkin planlarına gölge düşürebilir.

Çocukların birçoğu bu koşullar altında oldukça hızlı öğrenir; zihinlerinin kontrol altına alınıp yavaşlamasına sebep olan yetişkin otoriteler, modern dışa-yönelimli çocuğun birçok sosyal ortamda özgüvenli davranışından yeterince etkilenmezler. Bu çocuklar, mezuniyet balosunda kendilerine eşlik eden ve okul için-

de ya da dışarıda her gün gördükleri karşı cinsten kişiler ya da yetişkinler karşısında utangaç değildir. İçe-yönelimli bir çevrede sonradan zengin olanların yaşadığı sosyal yükseliş tecrübelerinden farklı olarak, dışa-yönelimlinin bu uyum yeteneği çocuğu toplumsal hareketliliğe hazırlamış olur. Sosyal yükselişte içe-yönelimlinin, yeni arkadaşlarının entelektüel ve sosyal inceliklerini edindiği çok nadir görülmüştür. Ya gösterişsiz ve incelikten yoksun önceki tavırlarını sürdürür ya da yükseldikçe karşısına çıkan yeni incelikleri acı içinde öğrenmeye çalışır. Her iki durumda da kendisinden beklenen davranış kodları sınırlı ve birbiriyle aynıdır. Bunun aksine dışa-yönelimli çocuk, en ince statü sembollerine bile uyum sağlayarak yeni arkadaşları arasında ilerler.

Dışa-yönelimli sosyalliğin bu kazanımlarını aklımızda tutarak dikkatimizi, akran grubunun öğretim ortaya çıkardıklarından baskıladığı şeylere çevirelim. Günümüz altı yaş ve üstü çocuklardan şu cümleyi çokça duyarız: “O, kendini bir şey zannediyor.” Bu cümle, dışa-yönelimli tiplerin oluşumunda akran grubunun rolünü simgeler. Genel çaba, diğerlerinden daha üstün olan ya da cesurca bir davranış sergileyenlere haddini bildirmektir. Önceki dönemlerde en kötü kabahatin yalancılık olması gibi, burada da çok küçük yaşlardan itibaren kibre karşı aynı tutum sergilenir. İnsanlara tepeden bakmak artık yasaktır.

Karamsarlık, asabilik ve açık bir şekilde kıskançlık sergilemek de akran grubu kurallarına göre kusur sayılır. Bütün özgün nitelikler ve olumsuzluklar az çok giderilir veya baskılanır. Akran grubu üyelerinin diğerleri ile ilgili yargıları bir beğeni meselesidir ve genellikle sürekli değişen muğlak ifadelere başvurulur: cici, berbat, ezik, sevimli, iyi çocuk, çok tatlı, harika, kancık (ilk anlamı hariç) gibi. Sosyometri çocuklara, oturmak istedikleri ve istemedikleri kişiyi, kiminle arkadaş olmayı tercih ettiklerini ve sınıf başkanı olarak kimi görmek istediklerini sorduğunda bu durum ortaya çıkar. Diğerleri ile ilgili varılan yargılar anlamlı bir şekilde derecelendirilebilir çünkü çocukların kendi aralarındaki üstünlük sırası sürekli olarak değişir.

Diğerleriyle ilgili yapılan yorumların ahlakla veya oportünizmle alakalı değil, tamamen beğenilerle alakalı olduğunu belirtmek çocuğun bu yorumları görmezden gelebileceğini kastetmiyoruz. Aksine hiç olmadığı kadar akran grubunun eline düşmüştür. Eğer akran grubu (kentli orta-sınıfa ait) acımasız olsaydı çocuk, grubun emirlerine karşı savunma olarak bir kızgınlık duyabilirdi. Ancak, dışa-yönelimli sosyalleşme sürecindeki yetişkin otoriteler gibi akran grubu da hoşgörülüdür. Fair-play grup için önemlidir. Gruba giriş şartları makul ve anlamlı görünür. Böyle olmadığı durumlar karşısında öfke duymak artık demode olarak kabul edilir. Dolayısıyla çocuk, jüri tarafından bir tür yargılama sürecine tabi tutulur. Burada yetişkinlere ya da kendisine ait ahlaki değerleri bir müdafaa aracı olarak kullanamaz. Bütün değerler, prensipler akran grubuna aittir. Aslında akran grubuna ilişkin bu gerçeklik, grubun işlevinin oyun oynamak ve eğlenmek olduğu düşüncesi ile örtbas edilir ve bu durumu mesele hâline getiren çocuk için işin ciddiyeti gizlenmiş olur.

“Herkesin Dilinde”: Tercihlerin Sosyalleşmesi

Akran jürisi nazarında, bir çocuk günün birinde iyi çocuk da olabilir, sinir bozucu bir tip de. Liderlik bir kenara tahammül, kişinin grup içindeki tavır değişimlerine ne kadar iyi ayak uydurabildiğine bağlıdır. Bu beceri birkaç şekilde kazanılabilir. İlki, jüri tarafından varılan herhangi bir yargıya karşı çıkmamak -bir nevi suç isnadına itiraz etmeme durumu-. Diğer ise kişinin vazifelerini çok iyi bir şekilde yerine getirmesi sebebiyle özel durum talebi oluşturmak. Çocuğun şansı yaver giderse, jüri üzerinde büyük bir etki bırakarak bir arzu nesnesi ya da fikir lideri bile olabilir.

Her akran grubunun kendine ait bir jargonu ve hayran kitlesi vardır. Kişinin grup içindeki konumu zor bir şeyi başarmaya değil, tercihlerde ve bunların ifade ediliş tarzında uzmanlaşmaya dayanır. Bahsedilen tercihler, kişisel eşyalar ya da sevilen “kahramanlar” ile birlikte grup üyelerine yöneliktir. Tercihlerin ifade

edilişinde uygun görülen üslup, diğerlerinin muhtemel beğenilerini büyük bir hassasiyet ve ustalıkla tartmak ve beğenilen ve beğenilmeyenlerden ortak olanları belirleyip, bunları paylaşarak yakınlığı kurmaktır.

İçe-yönelim aşamasında da yukarıdakilere benzer durumlara rastlamak mümkündür; dolayısıyla, tüketici beğenileri eğitiminin, görgü kurallarındaki eğitimle ne derece yer değiştirdiğini belirlemek önemlidir. Resmî görgü kurallarını, samimiyet kurmaya gerek duymadığımız insanlarla ilişkileri yürütmede başvurulan bir yol olarak düşünebiliriz. Bu kurallar; yetişkinlerin gençlerden, erkeklerin kadınlardan, üst sınıfların alt sınıflardan keskin bir biçimde ayrıldığı ve bu sınırlar üzerinden iletişimi kolaylaştıracak bir yönetmeliğe ihtiyaç duyulduğu durumlarda özellikle faydalıdır. Böylece görgü kuralları, hem insanlara yaklaşma hem de kendini onlardan ayrı tutmaya yarar. Bazıları için bu kuralların duygusal bir ağırlığı yoktur; onlar için bu kurallar davranışsal bir paravan gibidir. Bazılarına göre ise insan ilişkilerini kurallar ile yönetmek, karaktere uygulanan bir dayatma olduğu için yanlıştır. Ancak, her iki durumda da görgü kuralları, kişilerin kendi şahsiyetleriyle değil, toplumsal rollerin temsilcileri oluşlarıyla ilgilidir.

Bununla kıyaslandığında, dışa-yönelimliler arasında görgü kuralları yerine geçen tüketici beğenisi eğitimi, kişiye yaşça ve sosyal sınıf olarak denk düşen jüri odasında kullanışlıdır. Bazı gruplarda -yetişkin ve çocuklar dâhil- tartışma Cadillac ve Lincoln marka arabalar arasındaki marjinal farklılaşmaya çevrilirken, diğerlerinde Ford ve Chevrolet üzerine gerçekleşir. Her iki durumda da önemli olan, diğerlerinin beğenilerini sürekli olarak ortaya çıkarabilme yeteneğidir. Bu, görgü kurallarının gerektirdiği karşılıklı nezaketten çok daha müdahaleci bir süreçtir. Elbette çocuk, tercihlerini paylaştığı ve kabul ettirdiği diğerleriyle her zaman bir arada değildir -ki bahsedilen paylaşım genellikle ürün veya markalar hakkında gevezelik yapmaktan ibarettir-. Ancak duygusal enerji, hatta heyecan, etkileşime nüfuz eder.

Öncelikle, dışa-yönelimli kişi, diğerlerinin gündelik beğenilerine karşı yoğun bir ilgi duyar -bu ilgi, beğenileri daha az ayırt edici bir sosyalleşme geçiren içe-yönelimli ve gelenek-yönelimli çocuk tarafından anlaşılmaz bulunur-. Ayrıca, dışa-yönelimli çocuk, radar mekanizmasının uygun ayarda olup olmadığını bu paylaşımlardan öğrenmeye çalışır.

Güncel eğilimlerin gerisinde kalmamak, ortaya çıkan her yeni akımı hızlıca benimseyebilmeyi gerektirir; “diğerlerinden farklı” hükmünden kaçabilmek için, kişi daha önceki hâlini değiştirmek zorundadır. Aynı zamanda, burada neyin değiştiğini de net bir şekilde görmek gerekir. Genel olarak, eğilim süreçleri sınıf açısından yaygın, süre açısından ise hızlıdır. Nüfusu gerileme başlangıcında olan toplumlarda, eğlence ekonomisi ile dağıtım mekanizması hem gelir hem de ürünlerin dağılımı açısından gelişme gösterir. Ayrıca, eğilimlerin değişimini hızlandırıp ürünleri ufak değişikliklerle farklılaştırmak da mümkündür çünkü seri üretim ve toplu dağıtım, ürünler arasındaki nitel ve nicel farklılıkların artmasına olanak tanır ve bir yandan da buna ihtiyaç duyar. Marjinal farklılaşmadaki tekелci girişimler ile makineler ve şirketlerin, malların hızlı bir şekilde tasarımı, üretimi ve dağıtımı için bir arada olması bu farklılıkların sebebidir.

Bu, tüketici adayının, sanayileşme döneminin ilk günlerine göre çok daha fazla şey öğrenmesi gerektiği anlamına gelir. Bir örnek verecek olursak, Amerika’ya gezmeye gelen bir yabancı; satış görevlisi kızlar, sosyetik kadınlar ve aktrislerin -Avrupa’daki statü kaynaklı belirgin farklılıklarla karşılaştırdığında- giyim tarzlarının aynı olduğunu düşünebilir. Hâlbuki bir Amerikalı bunun bir yanılgı olduğunu bilir ve hayatında ve dostluklarında ilerlemek istiyorsa ayrıca bilmek zorundadır. Kişi böyle bir durumda, stili ve statüyü işaret eden küçük niteliksel farklılıkları aramalıdır. Örneğin, üst sınıfın giyiminde yapmacık bir salaşlık, işçi sınıfında da zoraki bir resmiyet görmek mümkündür. Görgü kurallarının ağır bastığı dönemde farklılıkların çok daha belirgin olduğu da ifade edilebilir.

Çocukların, TV yıldızları, otomobil tasarımı ya da aerodinamik trenlerin marifetleri hakkındaki tartışmalarına kulak kabarttığımızda, henüz kendileri ile ilgili söz sahibi olmamışken -aile içindeki etkileri elbette azımsanamaz- tüketiciler olarak ne kadar yetkin olduklarını görebiliriz. Söz konusu ürünleri almaya ailelerin gücü yetmese de, çocuklar ürünler hakkında fikir paylaşımına katılırlar. Aslında, tüketiciler her an istedikleri şeyleri satın alma gücüne sahip olsalardı ekonomi kuşkusuz yavaşlardı.

Beğeni sosyalleşmesinin geniş sınırları, içe-yönelimli dönemden çıkıldığının bir başka göstergesidir. Sosyal sınıf ve görgü kurallarının gerektirdiği üzere, yaşamın belirli alanları önceki dönemde kişisel kabul edilirdi: Bu alanlara girmek ya da girilmesine izin vermek görgü kurallarının ihlali sayılırdı. Ancak bugün kişi, akran grubunun ilgilenebileceği hemen her alanda çapraz sorguya çekilmeye hazırlıklı olmalıdır. *Ladies' Home Journal*'da yer alan "Profile of Youth" yazı dizisindeki bazı bölümlerde de görüldüğü gibi, birbirlerinin öpüşme tekniklerini tartışmak genç kızlar arasında oldukça revaçtadır.⁴⁶ Postane oyunu⁴⁷ eskide kalırken, oldukça ciddi görülen bir pratik olarak sevişmeye yönelik gizliliğin ortadan kalkması yeni bir durumdur. On iki-on üç yaşında flört etmeye başlayan çocuk, oldukça erken bir dönemde, duygular ve tüketim ürünleri konusunda beğenin sosyalleşmesi gerektiğinin ve bunların sohbetlerde kullanılabilir olması lüzumunun farkına varır. Görgü kuralları insanlar arasına bariyer koyarken, beğenilerin paylaşımı, gizlilikten vazgeçmeyi ya da liberal teoloğun tanrısı gibi, gizliliği kişi tabiatının en derinlerinde muhafaza etmeyi gerektirir. Akran grubu jürisi nezdinde kişiye susma hakkı tanınması mümkün değildir.

46 Bir öğrenci şunu yazmış: "Erkekler toplandığında artık kimse beyefendi tavırlar sergilemez ve seks maceraları hakkında sessiz kalmaz. Herkes isimler, tarihler ve zaferin tüm ayrıntılarını sunmak zorundadır. Eğer biri anlatmakta tereddüt ediyorsa, o zaman kıza karşı bir şeyler hissettiği ortaya çıkar ve yine de anlatmaya mecbur bırakılır. Akran grubunun güç ve dışa-yönelimliliği, diğerlerini anlatmaya ne derece zorladığıyla ölçülebilir."

47 T. S. N: Kızlar ve erkekler arasında oynanan bir öpücük oyunu.

Beğenilerin sosyalleşmesini pekiştiren aynı güçler, performansın daha sosyal standartlara ulaşmasını da sağlar. Piyano çalmayı öğrenen dışa-yönelimli çocuk stüdyo yıldızlarıyla günlük rekabete girer. Akranları ve etrafındaki yetişkinler çocuğun performansını sürekli olarak yıldızların performansı ile karşılaştırır ve çocuğun kıyaslamaya tabi tutulmadığı bir an bile olmaz. Ne yaparsa yapsın -sanatsal bir başarı, konuşma tarzı, el çabukluğu- akran grubu hemen bir tespitte bulunur ve TV seyircisinde rastlanan uzman edasıyla bir yargıya varır. Çok geçmeden bu süreç içselleştirilir ve çocuk kendini, etrafında kimse olmasa bile, ünlü piyanistler Eddie Duchin ya da Horowitz ile yarış hâlinde hissederek. Dolayısıyla, dışa-yönelimli çocuğun kendine özgü bir hüner geliştirmesi zordur: Standartlar çok yüksektir ve yetkinleşmek için kendine ait çok az zamanı vardır.

Popülerlik üzerine kurulu yeni düzen, bir enstrümanı çalabilmekten çok, müzik tercihlerini ifade edebilmeye dayalıdır. 1947 sonbaharında, Chicago'da ergenlik dönemindeki gençlerle popüler müzikteki tercihleri üzerine bir görüşme yaptım ve izlenimlerimi toparlamak için profesyonel müzisyenlere, juke-box listelerine ve diğer kaynaklara başvurdum. Bulmaya çalıştığım şey bu gençlerin, müzik zevklerini akran grubu uyumlarında nasıl kullandıkları idi. Sekiz - on bir yaş arasındaki çocuklar için çekişmeli tüketim yarışını sembolize eden değiş-tokuş kartları gibi plak koleksiyonunun da, kişinin grupla olan ilişkisini göstermek için başvurulmuş bir yol olduğu ortaya çıktı. Ayrıca güncel melodileri mırıldanmak da popülerite teçhizatının bir parçasıydı. Erkeklerle kıyasla, kızlar arasındaki gereklilikler daha katıydı. Melodi, insanlara giden bir yol ve onları anma anlamındaydı. Aynı zamanda, görüştüğüm gençler müzikte "doğru" tercihlere sahip olup olmadıkları konusunda oldukça kaygı duyuyorlardı. Bir grupla görüşme yaptığım sırada, grubun üyeleri, fikirlerini belirtmeden önce diğerlerinin ne düşündüğünü görmek için etrafa bakındı. Aslında fikirlerini belirtecekleri konu, senfoni ya da folk müziği gibi, grubun tepkilerinin bariz olduğu türler de-

ğil, belli başlı şarkı ve plaklara ilişkindi. Uyumsuzluk korkusunun boyutunu gözlemlememiş olan okuyucular, gençlerin grup içinde zaten her zaman uyumlu olmaya çalıştıklarını düşünerek bu durumu kabul etmeyebilirler. Bu görüş bir dereceye kadar doğrudur ancak bana öyle geliyor ki, müzikte uyum sağlama ihtiyacı bugün daha uzmanlaşmış bir bilgi gerektirir ve talepkârdır. Önceki dönemde ise durum daha farklıydı; çocuklar ya anne-babaları tarafından zorla ya da kendi istekleriyle müziğe yönelirlerdi veya müzikle hiç ilgilenmezlerdi.

Görüştüğüm gençler arasında daha önce piyano dersi almış olanların bile müziğe ilgileri yok gibiydi. On dört yaşında bir çocuk müzikle gerçekten ilgiliydi: Çocuk, piyanoda klasik eserleri çalabiliyormuş. Annesi görüşmeciye, arkadaşlarından geri kalmasın diye oğluna çok fazla pratik yaptırmadığını, sporda ilerlemesi konusunda ısrar ettiğini söyledi: “Umarım onun normal bir çocuk olarak kalmasını sağlayabilirim.” Araştırmadaki bu deneyimler gösteriyor ki tüketim alanındaki tercihler, insanın kendisini titiz bir şekilde kültürel objelerle ilişkilendirme becerisinde bir gelişme olarak değerlendirilmekte. Çünkü objelere, kişinin kendisini diğerleriyle ilişkilendirmede bir sayaç olarak kullanıldıklarında, özel ve kişisel bir anlam yüklenmiyor genellikle. Türü ne olursa olsun kültürel objeler, kişisel ve özgün bağlılığın etkisiyle insani yönünü yitiren hatıralar olarak kalıyor.

Sadece beğeni paylaşımıyla yetinmeyip bunun da ötesine geçen kişiler, hükümleri yinelemenin yanı sıra onları etkilemeye de çalışan fikir liderleridir.⁴⁸ Aslında bu tehlikeli bir oyundur.

48 Fikir lideri kavramı ve onun toplum içindeki yerini saptayan ampirik yöntemler, Columbia Üniversitesi Uygulamalı Sosyal Araştırmalar bölümünden Paul Lazarsfeld, Robert K. Merton, C. Wright Mills ve Chicago Üniversitesinden Bernard Berelson tarafından geliştirilmiştir. Kavram bizim buradaki amaçlarımız için önemlidir çünkü metropol merkezleri dışındaki dışa-yönelimli yapıların yayılımı çoğunlukla fikir liderlerinin etkisiyle gerçekleşmiştir. Fikir liderleri bu yapıları, memleketinden uzaktaki lisede, üniversitede ya da çalıştığı yerde öğrenmiştir. Daha sonra medya aracılığıyla yeni değerlerle temasını sürdürerek kendi yerel “seçim grubuna” yönelik

Marjinal farklılaşmanın getirdiği sınırlar içerisinde oynanıyorsa o zaman risk en aza indirgenebilir. Dolayısıyla, gençlerle yaptığım görüşmeler gösteriyor ki, sınırlı bir bölge ya da sınıf içindeki her yaş grubunun kendine has bir müzik zevki var; örneğin daha küçük olanlar “melodik, ahenkli” şarkıları beğenirken, bunlar daha büyükler tarafından “yavan” bulunmakta. Bu genel eğilim çerçevesinde bir kız çocuğu, Vaughn Monroe’ya veya Perry Como’nun en beğenilen olmasına katlanamadığını ifade edebilir. Ondan kendisini detaylı bir şekilde ifade etmesi istendiğinde, büyük olasılıkla bir fikir lideri olduğu ya da olmak istediği ortaya çıkar. Görüşme sırasında gençlerin çoğu çok sevdikleri ya da hiç sevmedikleri şarkılar hakkında bilgi vermedi. Ancak jazz ya da folk müziği gibi genel müzik tarzlarına karşı tiksinti duyanlar vardı. Bunlar marjinal farklılaşmayı zar zor becerebilen fikir takipçileriydi.

İçe-yönelimli kişi, enerjisini bıkmadan bir şeyler üretmeye yönlendirirken, dışa-yönelimli kişi fazla enerjisini genişleyen tüketim alanlarına kanalize eder. İçe-yönelimli kalıplar, hem yetişkinleri hem de çocukları tüketimden uzaklaştırmaya yöneliktir. Ancak diğer zamanlarda ve özellikle Püriten çileciliğinden çok etkilenmemiş yüksek sosyal tabakalarda, içe-yönelimli kişi (ya da onun ataları) nasıl usanmadan ürettiyse aynı şekilde de tüketmiştir. Bunu en net biçimde üst sınıfların dikkat çekici tüketim alışkanlıklarında görebiliriz: Eski gelenek-yönelimli kısıtlamaların yavaş yavaş çözülmesiyle birlikte, büyük bir şehvetle mal mülk sahibi olmak ve bunları diğer insanlara göstermek eğilimi ortaya çıkmıştır. Ürünler hem elde edilip hem de tüketilerek şiddetli bir bireysellik peşinde koşulmuştur. Şüphesiz, kişinin bu amaçları sosyal olarak belirlenmiştir ancak bu amaçlar üzerinde modern tüketici birliğinden ziyade kişisel hırsların etkisi daha

---

çalışmalarını desteklemiştir. Columbia ekibi bu süreci tercih ve tutumların yayılmasında gözlemlemiştir. Bunların daha sonra karakteri nasıl şekillendirdiğini anlamak daha karmaşık ve henüz tamamlanmamış bir çalışmadır. Walter Bagehot’un bu konuda ilginç yorumları bulunmaktadır. *Physics and Politics*. Ed. Barzun (New York Alfred A. Knopff, 1948) s. 91’den itibaren.

çoktur ve bu isteklere, aynen paraya duyulan arzu gibi, kararlılıkla yaklaşılır. Güzel evler, iyi atlar, hoş kadınlar ve zarif sanatsal eserlere sahip olmayı istemek iyi bir yatırım olabilir çünkü bunlar, tüketici tercih skalasındaki yerlerini hâlâ korumaktadır.

Görece kararlı ve kişisel arayışların yerini bugün, dışa yönelimli kişinin kendi akran-grubu üzerinden kabul ettiği sürekli değişen beğeniler almıştır. Dahası, içe-yönelimli toplumlarda insanları çalışmaya zorlayıp çıldırmanın eşiğine getiren isteklerin birçoğuna şimdi daha kolay ulaşılmaktadır. Bunlar ayrıca, milyonlar tarafından kabul edilen yaşam standardına da dâhil edilmiştir. Ancak şiddetli arzu hâlen yerini korumaktadır. Burada, diğerlerinin ulaştığı doygunluğa karşı arzu duyulur. Bu, nesnesiz bir arzu duygusudur. Tüketici, bireyselliğinin büyük bir kısmını kendisi değil, tüketici birliğindeki üyeliği sayesinde geliştirmiştir. Kişinin tüketim sınırları dışa-yönelimli ilgiyle belirlenir. Bu sınırlar sayesinde kişi, diğerlerinin kıskançlığına maruz kalmamak için savurganlıktan, diğerlerini kıskanmamak için de çok az tüketmekten kaçınır.

Bugün, tüketim nesneleri dışında çocuk ve yetişkinlerin tüketim kalıpları arasında net bir ayrım yoktur. Çocuk, çizgi roman ve oyuncak; yetişkinlerse köşe yazısı ve araba tüketir. Bunlar gibi birçok örnek verilebilir. Akran grubunun tüketici birliğinde çocuğun tüketici olarak eğitimi çok erken başlar ve geç biter. İçe-yönelimli çocuğun, işin kendisi ile ilgili aklında soru işaretleri olsa da, iş odaklı olması beklenir. Bugün ise, tüm çocukların gelecekteki mesleği kalifiye tüketiciliktir.

Bu durum, oyuncak çeşitliliğindeki gözle görülür artış sayesinde daha da kolaylaşan, çocukların tüketimi gerektiren oyunlarında açıkça görülebilir. Erkek çocukların kamyonlar, iş makineleri gibi üretim araçları minyatürlerine veya oyuncak askerler ya da minyatür savaş malzemelerinden oluşan oyuncaklarına, hizmet sektöründen örnek alarak yapılan yepyeni oyuncaklar eklenmiştir: çamaşırhane kamyonları, oyuncak telefonlar, akar-

yakıt istasyonları vb. Kızların oyuncak bebek ve onun elbise dolabından oluşan oyuncaklarına, gençlerin kullandığı makyaj malzemeleri ve ses kaydediciler dâhil edilmiştir.

Ne var ki çocukların oyun yelpazesine yapılan bu eklemeler, çocukların tükettiği şeylere yönelik tercihlerin bir mantığa büründürülmesi kadar çarpıcı değildir. İçe-yönelim aşamasındaki çocuklar genellikle marka kahvaltılık gevrekleri kabul ederlerdi çünkü yemeleri için önlerine onlar konulurdu. Bugün ise çocukların Wheaties'i yemesinin bir gerekçesi var: "Wheaties seni şampiyon yapar." Ve çizgi romanlar, çocuklar onlarla ilgili bir gerekçe bulmakta sıkıştıklarında, "şampiyonları rahatlatmıştı" söyleyerek aranan gerekçeyi çocukların önüne koyarlar. Bu şekilde, dışa-yönelimli çocuk, tüketmek için hep bir sebep olduğunu ve daima olması gerektiğini çabucak öğrenir. Bir diğer sebep ise tükettiği ürünün alanında "en iyi" olmasıdır. Çocuk, tüketici adayı olarak geliştikçe, reklamlar ürünün kalitesiyle ilgili yeterince bilgilendirici gelmez. Ürün ancak akran grubundan bir üye ya da diğer birçok kişi tarafından onaylanırsa "en iyisi" olur. Bu formülle muhtemelen, en popüler ürünler en popüler kişiler tarafından kullanılanlardır. Elbette bu belirleyiciler, reklam sayfalarından değilse bile medyadan devşirdikleri kadarıyla kendilerine bir "mantık" da yaratırlar. Böylece mantık arama avı sonsuz bir süreklilik içinde devam eder. Blake şöyle diyor: "Çocuğun oyuncağı, yaşlı adamın ise mantığı/ Bunlardır iki mevsimin meyveleri."⁴⁹ Tüketici birliğinde oyuncaklar ve mantıklar iç içe geçer ve daha önce de belirtildiği gibi çocukluk ve yaşlılık arasındaki çizgi biçimsiz bir şekil alır.

Bu kalıplar genç kızlara fazladan bir sorumluluk yükler. Bunun bir nedeni kadınların tüketim liderleri olarak kabul edilmeleri; diğeri ise, erkekler tarafından kabul edildikleri herhangi bir rolü oynamada kadınların erkeklere göre üzerlerinde daha çok baskı hissetmeleridir. Her sosyal seviyede, erkek çocuklarının

49 T. S. N: İngiliz şair William Blake'in "Auguries of Innocence" adlı şiirinden.

saldırganlıklarına ve daha farklı tercihlerde bulunmalarına kızlardan daha çok müsaade edilir. Ayrıca erkek, beğeni paylaşımı sürecine saldırgan bir direnç göstererek yaşamını sürdürebilir.

En sonunda, aday tüketici seviyesindeki çocuk, anne ve babasını “yetiştirerek” ev içerisinde tüketim eğitmeni olur. *Life* dergisi bir zamanlar “Ergenlik Eğlencesi” adı altında, bazı Amerikan şehirlerinde hâlâ geçerli olan görgü kuralları ve eğlence aktivitelerini anlatan bir yazı dizisi yayımlamıştı. Bu aktiviteler bazı yeni lise mezunları için bile yabancıydı. Gençler böyle bir durumda yetişkinlere ön ayak oluyor olmalı, zira tersi pek mümkün görünmüyor. *Life* dergisindeki örnekte de durum aynı: Denver Lisesi öğretmenleri, okuldaki en popüler çocuğun selamlama stili taklit etmeye başlamışlar.

Akran Grubunun Antagonist Üyeleri

Popüler çocuğun, selamlama stili sayesinde fikir liderliği ve marginal farklılaşma yeteneklerini geliştirdiğine şüphe yoktur. Tüketim tercihlerinin sosyalleşmesi ve tüketici birliği tarafından yapılan tüketim sohbetlerine dâhil olunmasından da öte, aslında üyeliğin kendisi *tüketme eylemine* dâhil edilir. Diğer bir ifadeyle, insanlar ve arkadaşlıklar tüm tüketim mallarının en önemlisi olarak kabul edilir; akran grubu tüketim ve beğeni rekabetinin ana nesnesidir. Akran grubu derecelendirmelerinin “sosyometrik” paylaşımı aralıksız devam eder ve kişi kendi içinde, “özel” olarak, “En iyi arkadaşım kim? Peki bir sonraki, üçüncü en iyi arkadaşım kim...” diye en sevilenden seilmeyene doğru bir sıralama yapar. Birey ne kadar dışa-yönelimliyse, o kadar tereddütsüz bir şekilde kendi tercihlerini sınıflandırıp diğerlerinin-kiyle karşılaştırabilir. Aslında kendinden önceki içe-yönelimlilikle karşılaştırıldığında, dışa-yönelimli çocuk popülerlik dereceleri hakkında fevkalade bilgilidir. Fiziksel başarı, işçi sınıfından erkek çocukları arasında, statü elde etmeye yarayan, artık önemi azalsa da en temel yol olarak durur. Ancak orta-sınıftan erkek ve kız çocukları arasındaki popülerlik çok daha belirsiz kriter-

lere dayalıdır. Yetişkin gözlemci çoğu zaman bu kriterleri fark edemez; bunlar ancak akran grubuna kristal netliğinde görünür.

İçe-yönelimli kişinin üretim ve ikincil olarak da tüketim için gösterdiği rekabet enerjisinin, artık akran grubu onayının sınırları belli olmayan güvencesini elde etme yarışına yönlendirildiği görülmektedir. Fakat kişinin yarışa katılımının onay alması için, öncelikle rekabetçi değilmiş gibi görünmesi de gerekir. Bu noktada, diğer kaynaklardan alınan "antagonist iş birliği" terimini kullanmak yerinde olur.

Bu dönüşüm o kadar önemlidir ki Altıncı Kısım'da bu konu için birkaç sayfa ayırdık. Yine de burada birkaç referans noktası belirtelim. Karakter yapılarında da olduğu gibi, bir önceki dönemden kalan ebeveynler çocuklarından daha aleni bir biçimde rekabetçiliklerini sergilerler. İdeolojimizin büyük bir kısmı -serbest girişim, bireysellik ve diğerleri- rekabete dayalıdır ve bunlar ebeveynler, öğretmenler ve medya aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarılır. Aynı zamanda, gruba boyun eğmeyi salık veren büyük bir ideolojik değişim de gerçekleşmiştir. Bu değişimin etkisi, daha eski ideolojik yapıların ısrarlı varlığı ile örtüşmektedir. Akran grubu bütün her şeyin ölçüsü hâline gelmiş ve bireyde, grubun üstesinden gelemeyeceği çok az savunma tabyası kalmıştır. Bu durumda, anne-babadaki içe-yönelimli kalıntılar sayesinde çocuklara yüklenmeye devam eden başarı için rekabet etme dürtüsüyle, akran grubunun yarattığı iş birliğine yönelik talepler birbiriyle ters düşer. Böylece çocuk, anne-babasının istediği başarı için rekabet etme dürtüsünü, akranlarından onay alma ihtiyacına kanalize etmeye zorlanır. Ebeveyn, çocuk ve akran grubu bu sürecin bilincinde değildir. Dolayısıyla, bu sürece dâhil olan üç katılımcı grubu da, eski bireyci ideolojinin, grup yönelimli yeni karakter yapısının taleplerini karşılayacak enerjiyi ne derece sağlayabileceğini bilemez.

Dördüncü Kısım

Yöntem Eğitmeni Olarak Masalcılar: Karakter İnşası Araçlarındaki Değişimler (devam)

Cevap: En çok Superman'i seviyorum çünkü onun yapabildiklerini diğerleri yapamıyor. Batman uçamıyor mesela. Uçmak çok önemli oysa.

Soru: Uçabilmek ister miydin?

Cevap: Herkes uçabilseydi o zaman isterdim çünkü sadece ben uçarsam çok göze batarım. 12 yaşındaki bir genç kızla yapılan mülakattan⁵⁰

Bir önceki bölümde belirttiğimiz gibi dil, akran grubunun saf ve güçlü bir aracıdır. Grup içindekiler için dil, gruba her an hâkim olabilen beğeni ve duygu-durum eğilimlerine dâhil olmanın en önemli anahtarıdır. Grup haricindekiler için ise bu araç bilinmezlikten ibarettir; akran grubu üyeleri arasında özel anlamlara gelen mesajlar, dışarıdakiler için tercüme edilemez bir dille oluşturulmuştur.

Genç akran gruplarının dil kullanımını daha yakından ince-

---

50 Katherine M. Wolfe ve Marjorie Fiske, "The Children Talk About Comics," *Communications Research*, 1948-1949, Ed. Paul F. Lazarsfeld ve Frank Stanton (New York, Harper, 1949), ss. 16-27.

lediğimizde ne kadar farklı özellikleri olduğunu görebiliriz. Dil başlı başına bir tüketim ürünü hâline gelmiştir. Tüketim ürünü derken, çalışma ekonomisine yön veren, diğer insanlarla bir bağ kurmaya yarayan, geçmişini anımsamak ya da kelime oyunu için kullanılan bir üründen bahsetmiyoruz. Tüketim ürünü olarak dil, daha ziyade grup içinde, dönemin popüler melodilerini mırıldanmak gibi bir rozet vazifesi görür. Kişi bu rozet sayesinde grup içinde olduğunu resmîyete kavuşturup grubun azimli sosyalleşme uğraşma aktif katılım sağlar. Ve akran grupları bir yandan kelimelerle ne kadar güçlü olduklarını gösterirlerken, diğer yandan da daha önce hiç olmadığı kadar kelimelerin esiri olurlar. Sinyallerin çoğu, kelime kılığında geldiğinden, grup üyeleri kelimelere sıkı sıkıya tutunmayı ve onlara karşı kuşkulu olmayı öğrenir. Önceki bölümde gördüğümüz üzere grup içindeki hükümler çoğunlukla belirsizdir. “Piç kurusu” ve “aşâğılık herif” gibi bazı eski ifadeler hâlâ kullanılır ancak anlamları daha siliktir -bu ifadeler bir gülümseme eşliğinde de söylenebilir!-. İki-üç yılda bir birçok yeni kelime ve anlam türer.

Akran grubu, medyadan gelen mesajlar ile birey arasında bir yerde durur. Burada medyayı, iletişim endüstrisinin toptancısı, akran grubunu da perakendecisi olarak düşünebiliriz. Elbette mesajların akış yönü sabit değildir. Akran grubu, hangi beğeni, beceri ya da kelimelerin grup içinde kalacağına karar vermekle kalmaz, bir de komşu akran grupları aracılığıyla geniş bir alanda tanıtım sağlayabilecek türde olanları ve bunun daha da yaygınlaşması için medyaya gönderilecek olanları kararlaştırır. Bu sürece bir örnek verecek olursak, özel bir ifade geliştiren bir kişi, akran grubu tarafından ya görmezden gelinir ya da kabul edilir. Eğer kişi ve onun geliştirdiği tarz kabul edilirse bu tarz, grup tarafından devralınır ve artık kişinin mülkiyet alanından çıkar. Ancak aynı şey akran grubu için de geçerlidir. Akran grubuna ait bir tarz başkalarınca kullanıldığında artık gruba özel bir şey olmaktan çıkar. Önceki bölümde değindiğimiz, Denver Lisesindeki popüler çocuğun selamlama şeklini öğretmenlerin de kul-

lanması gibi. Dolayısıyla, kişiselliğin azalmasında ve bireyler ve gruplarca geliştirilen tarzların geniş bir alana yayılmasında medyanın çok büyük etkisi vardır.

Bu kısımda medya ve medyanın işleyiş yapısından ziyade, masal anlatımı ve betimlemelerin çocuk dinleyicilerdeki etkileri üzerinde duracağız. Şüphesiz bu etkiler, karakter üretim bandında görev yapan ebeveyn, öğretmen ve akran grubundan ayrı düşünülemez. Eğer bir çocuk, etrafındaki insanlardan ziyade kitap, dergi ve gazetelerden etkileniyorsa bu, çocuğun insanların yoğun baskısı yüzünden kitaplara sığınma ihtiyacı duymasından kaynaklanabilir. Bunun yanında çeşitli kültürler, çocuğa insanlar ve imgeler arasından ayırt edilmeyi öğretirken, vurguladıkları algılama yollarında farklılık gösterirler. Ancak şu bir gerçektir ki, masalcılar sosyalleşme sürecinin olmazsa olmaz araçlarıdır: Çocuğa dünyayı resmederek onun belleğine ve hayal dünyasına şekil verir sınır koyarlar.⁵¹

Bu konuyu incelerken edebî türlerle sosyo-psikolojik etki sorununu birbirinden ayrı tutmamız gerekiyor. Dolayısıyla bu kısımda şiir, roman ve süslü tasvirler için “masal” kelimesini geniş anlamda kullanacağım. Nüfus eğrisinde gerileme başlangıcı evresinde olan toplumlar, kent merkezlerinden gelecek olan yoğun imge akışını kaldırabilecek güce ve zamana sahiptir. Endüstriyalizm ve kitle okuryazarlığının birlikte hareket ettiği aşikârdır. Yine bu evredeki toplumlar, kendinden önceki kuşak yerine, ağırlıklı olarak ev dışındaki karakter inşası araçlarına daha çok itibar ederler. Bu nedenle, medyadaki masalcıların, dışa-yönelimli çocuklar üzerinde önemli ölçüde etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Bugünkü çocukların deneyimlerini gelenek ve içe-yönelimli toplumlardaki çocukların deneyimleriyle karşılaştıırırsak yakın kuşaklarda nelerin değiştiğini öğrenebiliriz.

51 Bu konuda önemli bir inceleme için bkz. Ernest Schachtel, “On Memory and Childhood Amnesia”, *Psychiatry*, X (1947), I; ayrıca bkz. Evelyn T. Riesman, “Childhood Memory in the Painting of Joan Miró”, *ETC*, VI (1949), s. 160.

1. Gelenek-Yönelim Aşamasında Şarkı ve Masal

Şömine Başı Medyası

Gelenek-yönelimli toplumlar, doğası gereği, değerler bütünüünü aktarmak için mitler, efsaneler, şarkılar ve sözlü gelenek eserlerinden yararlanırlar. Bu formlarda anlatılanları çocukların anlaması zor olacağından, onlara aileden biri ya da aileye yakın başka biri masal içinde eşlik eder. Bu sayede içerik, çocukların anlayacağı bir forma girmiş olur. Bir zanaat olmasının yanında, masal anlatıcılığı ev içerisinde ve buradaki diğer sosyalleşme süreçleri ile bağlantılı olarak sürdürülür.

Bu koşullar altında akrabalar ve arkadaşlar arasında söylenen şarkılar ve anlatılan masallar açık bir şekilde öğüt verir niteliktedir. Bu masallar, topluma veya doğaüstü güçlere itaat etmeyenlerin başlarına neler geldiğini anlatır. Ya da tanınmış bir kimseyi örnek göstererek kişinin karakter özellikleri -cesaret veya sabır gibi- bakımından nasıl olması gerektiğini açıklar. Bununla birlikte, birçok gelenek-yönelimli kültürde şaşırtıcı biçimde çok sayıda masal doğrudan öğüt vermez. İncil’de olduğu gibi bazı hikâyeler, başarılı ya da başarısız başkaldırıları anlatır -ancak bu başkaldırıların içerikleri çoğunlukla maskelenmiştir-.

“Norm-içi” ve “Norm-dışı” Masallar

Masallarda isyan edenlere, başkaldıranlara rastlamak, gelenek-yönelimli toplumlarda bile, tam olarak sosyalleşmemiş mücadelelerin hâlâ var olduğunu gösterir. İnsanlar, ait oldukları kültürün dizginlerini kırıp başka bir kültürü idrak edemeseler de üzerlerindeki baskının farkındadırlar: Anlattıkları masallar, kurdukları hayaller bu farkındalığın imdadına yetişen bir sığınak olmuş ve günlük hayatlarına devam edebilmelerini mümkün kılmıştır. Masallar elverdiği ölçüde, ortak “günah çıkarma” ile suç ve utanç duygularının toplumsal yükü hafifletilir. Bu masallar insanın sosyalleşmemiş, inatçı doğasına ilişkin oldukça gerçekçi bir yaklaşım içerirler. Çok uzak zamanlara ve kültürlerle ait olma-

sına rağmen masalların bize hâlâ hitap etmesinin bir sebebi de bu gerçekçiliktir. İnsanları gördüklerinden daha kötü, daha kıskanç ve asi gösterirler.

Peki bunun sebebi nedir? İnsanlar sadece “uyumlu” olsalardı -yasakları delmeyi akıllarından bile geçirmeselerdi- hayatın tehlikeye atmaya geçecek zevki olmazdı. Gelenek-yönelimli kültür, hem toplumdaki sapkınlar hem diğer tüm üyeler için bir parça başkaldırıyı kurumsallaştırmayı başarır. Bunu yaparken de yaşam döngüsü kuralını temel alır. Buradan hareketle, bazı kültürler çocukların şımarıklıklarına göz yumarken, hatta onları böyle davranmaya teşvik ederken, yetişkinlere bu konuda göz açtırmaz. Diğerleri ise genç kızlara yasak olan açık saçık giyinmeyi yaşlı kadınlara serbest bırakır. Bazen de kısıtlamaların azaldığı özel günler -şölen, festival vb.- düzenlenir.

Kültürün izin verdiği hayal dünyasında başkaldırı için ayrılan boşluğun büyüklüğüne göre, medyanın öncülleri olan masal ve efsanenin sosyalleştirme işlevi çift yönlü bir hâl alır. Yaşlılar anlattıkları masallarla çocuklara şunu iletirler: Eğer toplumun soylu geleneklerine göre yaşamak ve herkes tarafından takdir edilmek istiyorsan falanca kişi gibi olmalısın. Fakat gençlere şu mesajlar da iletir: Eskiden kuralları çiğneyen, senin yaptığından ya da hayal edebileceğinden çok daha kötüsünü yapan bir kişi vardı; bu felaketten sağ çıkıp çıkmadığına gelince, evet, sağ çıkabildi ki ondan söz edebiliyoruz. Masallardaki bu çelişkiler gençlerin, yasaklanmış dürtüleri, insan türü olarak kendilerine bırakılan mirasın bir parçası olarak görmelerini sağlar. Ayrıca mitler aracılığıyla, gençlerin ve yetişkinlerin bastırılmış alanları arasında gizli bir bağlantı kurmak da mümkün olur. Sonuç olarak masallar, gençlerin çevrelerinde az çok karşılaştıkları, uygun görülen ya da görülmeyen ama yine de yapılan davranışlara sadık kalmalarını sağlar. Diğer bir deyişle, toplum içinde kesinlikle bulunmaması gereken davranışlar için örnekler sunarlar.

Ancak durum hiç kuşku yok ki biraz daha karışıktır. Aslında

ıçe-yönelime geçiş ilk olarak, mevcut yönelimin gittikçe artan elişkililerine okuryazarlık ya da başka bir gelişim sayesinde nüfuz eden çevrelerde gerçekleşir. Matematiksel iletişim kuramında olduğu gibi, tüm kanallar bilgi kaynağı ile gürültü kaynağını birbirine karıştıırır ve böylece göndericinin özgürlüğü kısıtlanmış olur. Dolayısıyla, gençlerin sosyalleşmesini sağlayacağı düşünölen mesajlar aşırı veya yetersiz sosyalleşmeye yol açan yan etkiler içerir -yani gürültü ve parazit-.

2. İe-Yönelim Aşamasında Matbaanın Sosyalleştirme İşlevi

Toplumlar geçici nüfus artışı evresine girdiklerinde resmî eğitim süreçlerinde de bir artış gözlemlenir. Bu, bir taraftan, insanları sanayi ile tarımın yeni ve daha gelişmiş alanları konusunda eğitmek, diğer taraftan da artık çiftliklerde ihtiyaç duyulmayan ve toplumun üretkenliği sayesinde eğitimlerinin desteklenebildiği gençleri toplumsal bünyeye dâhil etmek içindir. Böylece genç insanlar okumayı öğrenir. Okuryazarlığın yarattığı yenilik ve heyecan, sadece gençleri değil yaşlı insanları da etkiler: Gazete ve kitap okumaya karşı yoğun bir istek duyulur -bu isteği teknoloji ve dağıtım imkânları ortaya çıkarmıştır fakat bunu karşılamakta da yetersiz kalmışlardır-. Bu istek Sanayi Devrimi'ne eşlik eden karakter sel devrimin bir işaretidir.

Gerileme başlangıcı dönemindeki diğer ölkelerde olduğu gibi Birleşik Devletler'de de ortaya çıkan bu istek gittikçe azalmaya başladı: Aslında bir yandan, önemli miktarda gazete, dergi ve kitabın hevesli kitlelere ulaşması sayesinde bir doyum sağlanırken, diğer yandan da popüler kùltür gündemi ve eğlence aktivitelerine karşı bir doyumsuzluk gelişti. Şu anda sanayileşme sürecini yaşıyan Rusya ve Meksika gibi ölkelere bakarsak, yaşlıların yeni yayınları okumaya, gençlerinse yeni şeyler öğrenmeye hevesli olduklarını görebiliriz. Buna benzer bir durumu güneyin

eğitimsiz beyaz ve siyah tabakası arasında yaşayan, kendi kendini yetiştirebilmiş siyahlar arasında hâlâ görmek mümkündür. Gelenek yöneliminden içe-yönelime geçişte bu gelişmenin nasıl bir etkisi olduğunu *Polish Peasant*⁵² çalışmasından öğrenebiliriz. Araştırmacılar, kırsal Polonya basınının köylülerin genel tutum ve değerlerini nasıl değiştirdiğini çalışmışlardır. Buna göre, bir köylü okumayı öğrenerek, karakterine küçük bir etki sağlayacak bir beceri kazanmanın yanında, birincil gruptan da -daha genel bir ifadeyle gelenek-yönelimden de- kesin olarak ayrılmış olur. Bu dönüm noktasında basın, birincil grubun değerlerini eleştirerek ve bu yolda köylünün isimsiz müttefiki olduğu hissini onda yaratarak köylünün birincil gruptan uzaklaşmasına yardımcı olmuştur.

Böylelikle basın, yeni bireyselleşen kişi ile yeni oluşan toplum arasında bir bağ kurulmasını sağlamıştır. Polonya basını ayrıca, tutumlu ve ölçülü olma gibi belli başlı "karakter-inşası" özelliklerini de desteklemiş ve Amerikan tarımsal kalkınma programlarında yapıldığı gibi, tarımda bilimsel yöntemlerin tanıtımını yaparak insanlara bu konuda önyak olmuştur. Gelenek-yönelimli köylünün batıl inançları karşısında bilim, içe-yönelimli bir kurallar bütünü olarak görülmüştür. Gazetede kurgusal olmayan yazılarda geçen yeni tutumlar, okur karşısına ahlaki yönden öğretici kurgusal eserler içinde gelince iyice pekiştirilmiştir.

Böylece okur, komşularının eleştirilerinden kaçıp yazılı eserlere sığınarak basında yer alan örneklerle içe-yönelimliliğini sınamıştır. Daha sonra kendisi de gazeteler için yazı yazmaya başlamış ve gazeteye bağlı olduğuna inandığı bir kitlenin önünde performansını sunma fırsatı bulmuştur -Amerikalılar da benzer bir deneyimi yerel basma şiir yazarak yaşamışlardır-. Hitap ettiği kitleyle yüz yüze gelmeden ortaya koyduğu ve kamuya açık bu performans sayesinde içe-yönelimli yolda olduğunu göstermiştir.

52 W. I. Thomas ve Florian Znaniecki, *The Polish Peasant in Europe and America* (New York, Knopf, 1927), II, ss. 1367-1396.

Kelimelerin Kamçısı

Gelenek-yönelimli kişinin yaşamında, geleneksel yaşam standardına ek olarak çalışma süresi ve yoğunluğuna ilişkin geleneksel bir standart da bulunur. Sosyalleşmenin diğer araçları ile birlikte basılı ürünler (gazete, dergi ve kitap gibi) bu standartların yıkılmasına yardımcı olmuştur. Bu ürünlerin okunmasıyla “muhakeme yapmaya” açık hâle gelen içe-yönelimli birey, onu daha uzun çalışmaya ve daha az masraflı eğlenceleri tercih etmeye yönlendiren bir karakter yapısı geliştirir. Yönlendirilmeye hazır olduğundan dolayı bu değişimleri benimsemek onun için zor olmaz.

Kelimeler bizleri kısa süreliğine etkilemekle kalmaz, bizi değiştirir, sosyalleştirir veya tersine, sosyal hayatın dışına iter. Hiç kuşkusuz, matbaanın tek başına herhangi bir yayın formunu tamamen güvence altına alması mümkün değildir -elbette çocukların tamamı, içe-yönelimli orta sınıflarda bile, okumaya düşkün değildir-. Fakat basılı ürünler, insanlara nasıl olmaları gerektiğini söyleyen modelleri çok etkili bir biçimde akla uygun hâle getirebilir. Çocuklar ile onların ebeveynleri ve öğretmenlerine doğrudan ulaşabildiği için, gelenek-yönelimli dönemin sosyalleşme sürecini şömine başından alıp, yükselen orta sınıfın kütüphanelerine ve kendine ait odalarına yerleştirir: Okuma lambası ya da mum ışığı altında çocuğun hayat mücadelesine kendini hazırlamasına müsaade edilir.

Okuryazarlığın yükselişi, basılı ürünlerin biçim ve içeriğini etkilemekle kalmaz, okurların bunlara karşı yaklaşımını da değiştirir. İçerik sayısındaki artış, gelenek-yönelimli dönem ile karşılaştırınca her bir çocuğun seçim yapabilme gücünün artmasına yardımcı olur. Sonuç olarak daha fazla okur kendileri için olmayan haberleri okumaya başlar ve bunu artık anlatıcının kontrol etmediği ya da biçimlendirmede olduğu bir ortamda gerçekleştirmiş olur. Mesajların sayısında, çeşitliliğinde ve “dağılımındaki” artış ve basılı ürünlerin gayrişahsi niteliği toplumsal değişimin en

güçlü faktörlerindendir. Batı tarihinin klasik örneği *Vulgata*'nın⁵³ konuşma diline tercüme edilmesiyle, önceleri sadece rahiplerin okuyabildiği bir kitabı artık halk da okuma imkânı bulmuştur.

Gelenek-yönelimli dönemden içe-yönelimliye geçişi ele almadaki zorluklardan birkaçı, kullanacağımız dilin teleolojik bir yöne sürüklenmesinden kaynaklanmaktadır. Örneğin, hedeflenmeyen bir kitleyi görmezden gelebilmekteyiz çünkü bir iletişim aracının ulaşmayı başardığı bir kitleyi bilerek hedeflediğini varsaymak her zaman daha kolaydır. Ancak elbette, medyanın hedeflerinde hata yapmadığına dair bir kanıt da yoktur. Kitleye ulaştırılan mesajların kişisel bir yanının olmaması yetersiz veya aşırı reaksiyon gösterme ihtimallerini arttırır. Bu yüzden aristokratlar toplumsal hareketlilik fikrinin, “kendi konumlarında” kalmalarını istedikleri birçok insanda fazla karşılık bulmasından çoğu zaman memnun değillerdi.

Bahsettiğim aşırı reaksiyon aslında daha ziyade, yazılanların baskısıyla bireyin kendi karakterine karşı hissettiği suçluluk ve gerginliktir. Her şey sanki, içe-yönelimli bir toplumda bireyden talep edilenleri kişinin mevcut karakter yapısı karşılayamamış ve böyle beklenmedik bir durumla karşılaşan jiroskop rastgele dönmeye başlamış gibi gelişir. Yazılanlarda, haklılığını gösteren herhangi bir şey ya da birçok okurda olduğu gibi bir “günahkârlar topluluğu” bulamayan birey, basılı ürünleri yeni yönelime intibak edemeyişinin bir kanıtı olarak görür. Sömürgeci bir papaz, bu ürünleri kullanarak okurlarını cehennem ateşine atlamaya bile ikna edebilir.

Gelenek-yönelimli toplumların mitleri ve sembolizmi, dinleyicinin isyankâr eğilimlerini kültür yapısıyla birleştirerek geleneği desteklerken, kâğıda basılmış kelimelerle dinleyici kendi yolunu bulabilir de kaybedebilir de. Bunu, okuryazarlığın yaygınlaşmasıyla sansüre duyulan ihtiyaçta açıkça görebiliriz. Bu, sadece

53 T. S. N: İncil'in 4. yy. sonunda St. Jerome tarafından yapılan Latince tercümesi.

resmî sansürle açıklanabilecek bir şey değildir; Amerika'da yayınların giderek dindarlaşması, sorumluluklarını çok ciddiye alan editörlerin, neredeyse tüm dünyanın okuryazar olmasının oluşturduğu ağır yükü üzerlerinde hissetmeleriyle de açıklanabilir. Bir metropol gazetesi editörü, çalışanları müstehcenlik sınırına yaklaştığında onları şu şekilde uyarmıştır: "Unutmayın çocuklar, bu gazete *evlere* gidiyor." Ya da *New York Times*'ın belirttiği gibi: "Bütün haberlerimiz basıma uygundur."

Erken kapitalist dönem medyasının, hedeflenmeyen kitleye hedeflenmemiş şekilde ulaşarak ne ölçüde işlevsiz olduğunu söylemek beni aşar ancak öyle görünüyor ki basılı ürünler, sözlü ve yüz yüze iletişimden daha fazla parazit içermektedir.

Basılı Ürünlerdeki Modeller

İçer-yönelimli dönemde basılı ürünlerin temel amaçlarından biri, çocuğun girebileceği yetişkin rollerinin çeşitliliğini sunup bunları hayal dünyasında prova etmesine olanak sağlamaktır. Geçici nüfus artışı evresindeki yaşam, yetişkinlerin büyüme çağındaki çocuğun çoğunlukla anlamadığı aktivitelere dâhil olduğu önceki dönemlere göre farklılık gösterir. Bu evrede çocuk basılı ürünlerde, hem zengin bir anlatıya hem de alışılmadık yerlerde ve durumlarda kaldığında kendisine yol gösterebilecek, gelenek dışında içsel bir yönlendirmeye ihtiyaç duyar. Basılı ürünler ve popüler kültürün diğer formları, kendi mahmuzlarını ebeveynlerin nasihatlerine ekleyip başarıya giden yeni yollara ilişkin daha ayrıntılı bir kılavuz sağlayarak çocuğun bu ihtiyacını karşılar.

Rönesanstan sonra, kuzey ve güney bölgelerinde keşfedilen yeni yollar yetişkinler açısından düşünülür ve onlara göre tanımlanır. Nüfus büyümesinin ilk evrelerinde yetişkinlik dönemi çok uzun değildir. Yetişkin ile okuryazar çocuk arasındaki yaş farkı -ve belki de olgunluk farkı- nüfusta gerileme başlangıcı evresinde olduğundan daha azdır. Bir yandan basılı ürünler ve imgeler her zamankinden daha geniş bir alana, daha masrafsız şekilde ulaşırken, diğer yandan da yoksulluk yüzünden masalcılık pazarının

dışında tutulan bir sürü insan vardır. Bunlardan bazıları da fazla çalıştırılan gençlerdir. Böyle bir toplumda yetişkin hikâyeleri ve yetişkin tarzı anlatımlar çoğunlukla çocuklara uygun hâle getirilir. Anlatıcı, çocukların dilini kullanırsa yetişkin fikirleri onlara aşılama daha başarılı olacağı görüşüyle hareket eder.

İlmihal ve dinî öğretimin dolaylı yönlendirmeleri dışında basılı ürünlerde başarıya ulaşmada ilk yol gösterici olanlar, görgü kuralları ile ilgili çok büyük eserlerdi. Örneğin Castiglione'nin *The Courtier*'i gibi bir kitap yetişkinler için yazılmıştı ve içeriğinde yetişkinlere yakın yaş grubunun okuyabileceği başka herhangi bir şey yoktu. Aynı zamanda insanlar, aynen Lord Chesterfield gibi, ergenlik dönemindeki gençlerin görgü kuralları gerektiren durumlara uygun davranmaya hazır olduklarını düşünüyordu. 1600'lü yıllarda Protestan bölgelerinde ve sınıflarında basılı ürünlerin içeriği, aşk ve ilişkilerden ziyade iş alanında nasıl başarılı olunacağına yönelik olmuştur. Daha sonra bunları, Victoria dönemi İngiltere'sinde, Samuel Smiles'in yazdığı başarı hikâyeleri ile zirveye ulaşan oldukça kârlı ve ilham kaynağı edebî eserler izlemiştir. Birleşik Devletler'de de Horatio Alger'in kitapları gençler arasında ilgi görmeye başlamıştır.

Max Weber tarafından Puritanizm için tipik bir ilham kaynağı olarak görülen Franklin'in *Poor Richard's Almanack* adlı metnini *Pilgrim's Progress* veya *Robinson Crusoe* gibi eserler takip etmiştir. Bunlarda geleceğin girişimcilerine açık açık tavsiyeler rastlanmaz fakat yine de bu konuda benzer uyarılar görmek mümkündür. *Pilgrim's Progress*'te, sekülerleşmeye oldukça müsaid "sosyal seçilmişlik" ve "kurtuluşa erme" yönlendirimi gözlenirken *Robinson Crusoe*'da, ekonomik yeterliliğe sahip olma gerekçeleri eserin klasik kurgusunda ifade edilir. Her iki eser de başarılı ve atılgan olma konusunda içe-yönelimli gençliği harekete geçirmeyi amaçlar. Gelenek-yönelimli sanayi öncesi döneme kıyasla, büyümekte olan burjuva piyasası sayesinde mit türünde de dikkat çekici değişiklikler görülmüştür. Örneğin Orta Çağ'daki birey, insan doğasını, sembolik bir dille yazılmış -Hristiyan, kla-

sik ya da folk olsun fark etmez- gerçekçi hikâyelerden öğrenmek-
teydi. Bilindiği üzere, bir katedralin duvar ve camlarında bulu-
nan mesajlar gibi bu hikâyeler de sözel formda değildir. Çocuk,
sembolik anlamları idrak edecek şekilde eğitilir. Buna karşılık,
içe-yönelimli orta sınıf, sembolizmin tamamıyla çıkarıldığı yeni
bir gerçekçilik tarzı oluşturur.

Bu belgesel tarzı gerçekçilik, içe-yönelimli dönemdeki edebî
içeriğin büyük bir bölümünü temsil etmektedir. Kurgusal eserler
için biraz boşluk olsa da fantastik türlere artık yer yoktur. Da-
niel Defoe bu tarzın ilk temsilcisi olarak kabul edilebilir. Defoe,
serüven dolu hikâyelerine gerçekçi bir zemin oluşturmak için,
birinci şahısta anlatım; yiyeceklerin, kıyafetlerin ve barınağın
ayrıntılı betimlemeleri; olayların günlük tutar gibi anlatılması
ve birbirini destekleyen kanıtlar gibi çeşitli teknikler kullanmış-
tır. Bu anlamda, durumun olanaksızlığını gizlemek için dikkati
ayrıntıların gerçekliğine yönlendiren çizgi romanların atası sa-
yılabilir. Edebî materyallerin bu şekilde ele alınması, içe-yöne-
limli orta sınıf Protestan'ının kendi yaşam tecrübelerini ele alış
biçimiyle dolaylı yoldan bağlantılıdır: Hayat, görünen detaylar
dışında yaşanmaz; sembolik anlamlar, somut olanların içinden
süzülmelidir.

Defoe'nun doğalcılığı yavaş yavaş yerini, hem İngiltere'de
hem de kıta Avrupa'sında, insanların kasabalara yığıldığı geçici
nüfus artışı evresinde ortaya çıkan kasaba yaşamının karmaşık
insan ilişkilerinin daha detaylı işlenişine bırakmıştır. Modern
anlamda sosyal sınıfların yükselişi ile birlikte roman yazarları,
bireyler arasındaki üstü kapalı sınıf farklılıkları ile ilgilenmeye
başlamıştır. Yükselişler, düşüşler ve statü çatışmaları bu türün
ilgilendiği birincil konulardır. Çocuk, ait olduğu sınıf ve ahlaki
değerleri işaret eden hafif bireyselleştirilmiş kişilik özellikleriyle,
daha sonra dâhil olacağı sosyal ortamda yönlendirilir.⁵⁴ Böylece
almanak ve kılavuz kitapların yanında kurgusal eserler de mesle-
ki (ve statü odaklı mesleki) rehberlik sağlar.

54 Bu konuda nefis bir tartışma için bkz. Lionel Trilling, "Art and Fortune" ,
Partisan Review, XV (1948), s. 1271.

İlk dönem Victoria romanları ya da *East Lynne* veya *Intolerance* gibi -hatta Balzac'ın birçok eserinde- Amerikan Victoria melodramasındaki karakterlerin çoğu bugün bize basmakalıp figürler gibi gelebilir. Ancak hareketlilik imkânlarıyla dolu bir toplumda -her geçen gün daha fazla insanın oradan oraya taşındığı bir toplum- sınıf ve kişilik tasvirleri, bahsedilen eserlerin ilk okurları için bir klişeden ziyade karmaşık dünyayı anlamlandırma yarayan bir buluştu. Bir kişi, modern bir lisenin hazırladığı *Aaron Slick of Punkin Crick*⁵⁵ oyununa gidip sıradan içe-yönelimli seyircinin, daha önceki başarı, hırs, erdem ve sınıfla ilgili kalıp yargılar açısından oyunun karakterle ilişkili "gerçekçiliğine" ne derece karşılık vereceğini gözlemleyebilir.

Kurgusal eserler gibi biyografi de, içe-yönelimli toplumdaki bir çocuğun, anne-babasının ona yüklediği içsel ve kendi kendini yönlendirme süreçlerinden destek alarak, hayal dünyasında evden uzaklaşıp daha rasyonel bir dünyaya girmesine olanak tanır. Örneğin, George Washington'ın hayat hikâyesini okuyan küçük çocuklar büyüyünce devlet başkanı olmak isteyebilirler. Böylece, bu hedef için çocukluk dönemi boyunca kendilerini tartıp disipline sokmaya yarayacak kriterleri de öğrenmiş olurlar: Yalan söylemezlerse, çok çalışırlarsa, yani çocukluklarında Washington'ın kendi çocukluğunda davrandığı gibi davranırlarsa o zaman onun yetişkinlikteki rolüne de ulaşabilirler. Ayrıca bu, doğası gereği sürekli bir roldür; kişi her zaman başkandır; bu rolün kahramanları, önceki dönemin kahramanlarında olduğu gibi bütün iyi özelliklerin toplandığı kişiler değildir. Çocuk hayal dünyasında, hem Fransız ve Kızılderili savaşlarındaki genç Washington'la hem de başkan rolündeki yetişkin Washington'la arasında bir bağ kurar -her iki rol de sosyal anlamda ve fiiliyatta çocuğu evden uzaklaştırır-.

George Washington'ın hikâyesi beyaz bir çocuk için ne anlama geliyorsa, Booker T. Washington'ın hikâyesi de siyah bir

55 T. S. N: 1952 Amerikan yapımı bir müzikal. Çiftlikte yaşayan ve şehre gitmek için yanıp tutuşan genç ve dul bir kadının maceralarını konu alır.

çocuk için aynı anlama gelebilir. Booker T. Washington'ın bütün kariyeri, siyahları gelenek yönelimliden içe-yönelimliye dönüştürme çabası olarak tanımlanabilir. Siyahlara hitaben yazdığı kitaplardan biri *Character Building* [Karakter İnşası] olarak adlandırılmıştır. Tutumluluk, çalışkanlık ve terbiye üzerinde önemle duran ve Tuskegee'de çıkarılan *The Negro Worker* adlı dergi, "kişilik" değişimiyle değil, "karakter" gelişimiyle ilgilenen eserlerin son örneklerindendir -kuzey bölgelerindeki kentli siyahların şiddetli saldırıları sonucunda yayını durdurulmuştur-.

Çocuğun Gereğinden Fazla Motive Olması

Örnek insanlar ve rollerle ilgili biyografik eserlerin çocuk için olumsuz bir etkisi olabilir çünkü çocuk bunları yetişkinlerin ya da akranlarının müdahalesi olmadan tek başına okuyabilir ve "gereğinden fazla motive" olabilir. Yani gerçekçi olmayan bir rota belirleyebilir. Karakterini, okuduğu eserlerdeki ideallere göre şekillendirmeye çalışan içe-yönelimli çocuk buradaki modellerde, anne-babasında gördüğünden daha fazla uygunsuzluk görmez. Gelenek-yönelimli toplumlar, sözlü olarak aktarılan mitlerdeki kahramanlar, hatta insan kılığındaki tanrılarla bile bir özdeşim kuramaz. Oysa Washington ya da Cromwell, Garibaldi ya da Bismarck, Edison ya da Ford; Kalvenist Tanrı'nın mükemmelliğinin bir kısmını üstlenir. Birçokları için bunun sonucu, yüce modellerine göre yaşayamayacaklarına dair hissettikleri korkunç bir güvensizliktir. Ebeveynlerin bile bu güvensizliği dindirmesi (o modeller gibi davranmaya çalışıp sorunları daha da büyütmezlerse) çok kolay olmaz.

Bununla birlikte, iyilik ve şöhret arayışındaki içe-yönelimli eylem üzerindeki bu baskı, bildiğimiz üzere, birçok duruma "uyum" sağlayabilen bir insan yaratmayı da başaranmıştır. Çünkü sosyal koşullar çekingenliği ödüllendirmiş, güvensizliği de teselli etmiştir. Ancak diğer durumlarda, içe-yönelime duyulan istek ile bunu sağlayacak yeterlilik arasındaki makas o kadar fazladır ki birey yıkıma uğrar -sınıf içerisinde yapılan uyanış top-

lantıları⁵⁶, böyle bir uyumsuzluğun yarattığı bazı duygusal baskıları defederek yenilenmeyi sağlar-.

Yetişkinlerle yüz yüze gerçekleşen sosyalleşmeler dışında, çocuğu sosyalleştirme işinin bir kısmını başka şekilde gerçekleştirmenin yaratabileceği olumsuzluklar üzerinde durmak istiyorum. Kırbaççı Hopi Katçinaları gibi, Kızılderililer de cezalarını ya da başlangıç vuruşlarını hassas bir çocuğa göre ayarlarlardı. Böylece yetişkinler, cezanın ne kadarlık kısmına izleyenlerin tepki gösterdiğini ya da göstermediğini öğrenmiş olurlardı. Hâlbuki içe-yönelimli dönemdeki çocuk, okula, kitaplara ve diğer medya araçlarına ulaşmak için evden uzaklaşır; dolayısıyla burada böyle bir uyarılama artık mümkün değildir.

Okuryazarlığın arttığı bir dönemde yaşayan çocuğun okumayı öğrenme ihtimali anne-babasından çok daha fazladır. Bazı çocuklar, ailelerinkinden farklı olacak olan bir meslek yaşantısında nasıl davranacaklarını kitaplardan ve oyunlardan öğrenebilirler. Ancak, özdisiplinli ya da karakter özellikleri bakımından, kendilerine çizilen yoldan gitmeye daha az yatkın diğer çocuklar ise aynı medya araçlarından ne kadar mahrum olduklarını deneyimlerler. Çocuklar bunu özellikle, anne-babaları uygun değerlerden yoksun ve onlara içe-yönelimdeki ilk eğitimi verememişlerse öğrenirler. Diğerleri ise, ebeveynleriyle karşılaştırdıklarında evin abartılı isteklerini karşılayamayan birer yüz karası olarak görüldüklerinde kitapların, yetersiz oldukları hissini daha da perçinlediği kanısına varırlar.

Basılı ürünlerin çok miktarda ve aniden hayata dâhil olmasının bazı olumsuz yanları olsa da, bunların teokratik rejimlerde bile rahatlatıcı-yatıştırıcı etkilere sahip olması kaçınılmazdır. Kız çocukları değilse bile, büyüme çağındaki erkek çocuklarının sığınabileceği, daha pikaresk⁵⁷ bir hikâyeye ulaşan gizli bir geçit

56 T. S. N: Hristiyanlıkta insanların dine olan bağlılıklarını yeniden canlandırmak için yapılan toplantılar.

57 T. S. N: 16. yy.da şövalye romanlarına tepki olarak doğan, toplumun alt

neredeyse hep olmuştur. Püriten ülkelerdeki papazların bu tarz eserleri toplumun dışında tuttuğu gibi, içe-yönelimli dönemdeki ebeveynler de bunları çocuklardan uzak tutabilecek kadar güçlü bir konumdadır ancak kitapların sığınak olma özelliğini ortadan kaldıramazlar. Şunu unutmamalıyız ki, içe-yönelimli dönemde okumaya en çok zaman ayrılan kitap İncil'dir ve İncil sadece tek bir kitap değildir, sayısız mesaj içeren birçok kitaptan oluşmaktadır.

Böyle bir sığınağın olması, çocuğun ailesinden ve birincil gruptan sıyrılmasına yardımcı olup onu bu yönde teşvik edebilir. Aynı zamanda, Polonyalı köy gazetesinin özgürleştirdiği okurların yaptığı gibi, çocuk da arkasında bıraktıklarını eleştirmeyi öğrenebilir. Rollerini deneyebileceği çeşit çeşit modellerle karşılaşır. Rönesans, basılı ürünlerin ne kadar güçlü olabileceğinin kanıtıdır. Bireysel mücadeleler, edebiyat ve dramada betimlenen yaşamın çeşitli alanlarında destek bulabilir. Bir kitapla yalnız kalmak, başka türlü bir yalnızlıktır.

3. Dışa-Yönelim Aşamasında Medya

Çocuk Piyasası

Daha önce de gördüğümüz üzere, nüfusun gerileme başlangıcı evresinde çocuklar, giderek daha küçük yaşta tüketici olarak eğitilmeye başlarlar. Amerika'da orta sınıf çocukları dört-beş yaşlarındayken harçlıklarını çıkarmaya başlarlar ve evdeki fikir liderleri gibi aile bütçesinde söz sahibi olurlar. Önceki dönemde harçlıklar çoğunlukla biriktirilirken, dışa-yönelimli dönemde harcanır. Dahası, bu döneme has olan tekeli rekabet, bir yetişkinin edinebileceği tüketim alışkanlıklarını çocuğa yerleştirmeyi amaçlar ve bunu başarır çünkü tüketiciliğin ömrü ne kadar uzun olursa tekelin de ömrü o kadar uzun olur. Aslında tekel, öncesin-

---

tabakalarından gelen ve kurnazlıklarıyla hayatta kalan düzenbaz kahramanların maceralarını konu alan roman türü.

den plan yapabilmesiyle bilinir; elde ettiği kârlarla, planlamayı ve daha sonraki uygulamalarını hazırlayacak uzmanları tutabilir.

Tüm bu sebeplerden dolayı, profesyonel masalcılar için çocuk piyasasına yönelmek kazançlı olmuştur. Medya, belli bir yaş grubu ve ilgili sınıf kültürü üzerinde bir pazar araştırması yapabilecek ve bunu inceleyecek uzmanları tutabilecek güçte olduğundan, çocuklar hiç olmadığı kadar kendi şartlarına uygun olarak ve çok yoğun bir şekilde eğitilmiş olurlar. Önceki dönemde çocuk dili, eğitmen tarafından yetişkinlerin fikirlerini kabul ettirmek için kullanılırken, bu kez reklamcılar ve masalcılar tarafından çocukların neye benzedikleriyle ilgili görüşlerini kabul ettirmek için kullanılır. Artık çocuğun görevinin, yetişkin dünyasını yetişkinlerin algıladığı şekilde görmek olduğu düşünülemez; çünkü bugün yetişkinlerin gözünden dünya çok daha karmaşık görünmektedir.⁵⁸ Bunun yerine medya, çocuktan dünyayı, “çocuğun” gördüğü -yani *diğer* çocuğun gördüğü- şekliyle görmesini ister. Bu, kısmen teknolojik gelişmelerin sonucudur: Margaret O'brien ve ekibinin hazırladığı çocuk dünyasını sunan film sektörü; Hardy ailesi, Aldriche ailesi ve diğer çocuk dizilerini yayımlayan radyolar ve profesyonel çocuk mankenlerden yararlanan reklamcılık ve edisyon dünyası. Medya, erkek ve kız çocuklarının neye benzediğini resmeder (savaş sırasında GI⁵⁹ imajının oluşturulması gibi) ve çocukları bu imajı ya kabul etmeye ya da saldırgan bir şekilde reddetmeye zorlar.

Çocuk dinleyebildiği ve az çok okumaya başladığı andan itibaren radyo ve çizgi roman bombardımanına tutulur. Hedefin çok gerisine ya da çok ilerisine düşmesi kaçınılmaz olan bu bombardıman özellikle sınırlı yaş gruplarını vurur. Örneğin, birçok çocuk için çizgi roman okumanın aşamaları vardır: *Bugs Bunny*

58 Hem çocuğun hem de yetişkinin okuyabildiği önceki dönemle karşılaştırıldığında(en acımasız hâliyle Mark Twain, en sade hâliyle Dickens, en karmaşık hâliyle H. G. Wells), bu dönemdeki yetişkin edebiyatı çok daha karmaşık ve/ya da çok daha müstehcendir.

59 T. S. N: Tüm Amerikan askerleri için kullanılan takma ad.

gibi hayvanlı hikâyelerden sonra *Superman* gibi herkese görünmeyen kahramanlara geçilir ve oradan da *Batman* gibi süper gücü olmayan fakat her zaman kazanan kahramanlara ulaşılır. Bu bölüm başında yer alan alıntının ait olduğu araştırma, çocukların bunun farkında olduğuna ve kot pantolona terfi etmeleri gerekirken hâlâ tulum giyen insanların olduğunu bildiklerine ulaşmıştır.

Amerika'da içe-yönelimli dönemden çıkış elbette bir anda olmamıştır; hele bu çapta değişimler için bu mümkün değildir. Önceden medya, çocuk piyasasına üç alanda hizmet veriyordu: okul kitapları ya da vaazlar, çocuklar için dergiler ve ucuz polisiye romanlar. Bunları günümüz medyasıyla karşılaştırdığımızda farklılıkları anlayabiliriz. Önceki dönem edebiyat yazarlarının piyasa değerlendirmesi bugünkü pazar araştırmalarına göre amatörceydi. Ayrıca bu yazarlar, beğenilere hitap etmektense, genellikle hareketliliği canlandırmayı ve insanlarda şevk yaratmayı amaçlamışlardı. Okul ve kilisede okutulan metinlerin rahip yazarları gibi İngiliz çocukların haftalık dergileri de, Orwell'in tanımıyla⁶⁰, genellikle likör ve tütüne karşıydı. Bu tarz öğütler bize çizgi romanlarda verilen "suçlu er ya da geç yakalanır" mesajını -aslında altında daha önemli mesajlar gizler- hatırlatır. Bahsettiğimiz haftalık dergiler ile bunların Amerika'daki muadilleri, gençlerin üretim alanlarında (savaş dâhil) bilgi sahibi olmalarıyla da ilgileniyordu ve bu bilgiler sayesinde başlangıç seviyesindeki bir atlet, içki ve sigaradan uzak durabiliyordu. Bugünkü medya ise çocukları tüketim alanında -Pepsi ile Coca Cola içecekleri ya da ileride Old Gold ile Chesterfield sigaraları arasındaki farkı bilebilecekleri bir alanda- eğitmektedir. Eski bir tekerlemeyi inceleyerek farkı daha iyi görebiliriz:

Bu küçük domuzcuk markete gitmiş

Bu küçük domuzcuk evde oturmuş

Bu küçük domuzcuk bifteği yemiş

60 George Orwell, *Dickens, Dali and Others* (New York, reynal & Hitchcock, 1946), s.76.

*Bu küçük domuzcuğa hiçbir şey kalmamış
Bu küçük domuzcuk da vee – vee – vee diye
Ağlayarak eve gitmiş*

Bu tekerleme, önceki dönemin çocuklarında görülen sosyalleşmemiş davranış ve bireyselleşmenin bir örneği gibi düşünülebilir. Ancak bugün küçük domuzcukların hepsi markete gider, hiçbiri evde kalmaz, hepsi biftek yer ve hepsi “ve-ve” diye ağlar.

Kazanan Hepsini Alır Mı?

Bu dönemdeki belki de en önemli değişiklik dinleme ve okuma alanlarında gerçekleşmiştir. İçe-yönelimli dönemdeki yalnız okurun aksine, bugünün çocukları grup hâlinindedir; yere uzanırlar, çizgi roman okuyup bunları değiş tokuş ederler, çizgi romanlarla ilgili tercihlerini paylaşırlar ya da *The Lone Ranger*'i^{61*} dinlerler. Dinleme ve okuma toplu olarak gerçekleşmediğinde bile çocuklar akran grubunun varlığını hisseder. Bölümün başındaki alıntıda, Superman hayranı küçük kız süper gücünün olmasını istemiyor çünkü diğerlerinin onunla dalga geçeceğini düşünüyor; bununla birlikte, uçmanın önemli olduğunu düşünmesinin onu dalga geçilecek biri yapmayacağına inanıyor.

Gelenek-yönelimli bir toplumda çocuklar, bildiğimiz üzere, yetişkinlerin anlattıkları kadarıyla hikâyeleri biliyorlardı. Bu dönemde, yetişkin masalcılar çocuklarla önemli bir karşılaşma içinde olduklarını düşünmezler. Bu yüzden, anlattıkları masalda geçen heyecan ve tehlike anlarında çocukların doğal tepkilerini yönlendirebilirler -bu ise daha sonra çocukları abartılı ve süslü konuşmaya teşvik eder-. Buna karşılık, yetişkinlerin koruyuculuğu olmadan, birlikte okuma ya da dinleme yapan akran grubu üyeleri, “Dinleyin çocuklarım, gece yarısında giden bir at arabası duyacaksanız...” gibi samimi bir ilişki içerisinde olamazlar; grup içinde kendilerini serbest bırakamazlar -uçamazlar-.

Çizgi roman, peri masallarından birkaç önemli noktada ayrılır. Peri masallarında kahraman çoğunlukla ezilen bir figürdür:

61 T. S. N: İlk olarak 1933 yılında radyoda yayımlanan bir kovboy filmi.

küçük bir çocuk, çirkin bir ördek yavrusu, halk tabakasından biri. Masalın kötü adamı ise otoriteyi temsil eden bir figürdür: bir kral, bir dev ya da üvey anne. Çizgi romanlarda ise kahraman yenilmez ya da yenilmeze yakın bir yetiştirilmiştir. Kahramanın doğüstü güçleri yoksa en az iki silahı ve uzun, yapılı bir görünümü vardır. Bu kahramanın uzatacağı sihirli bir el ancak ezilen bir karakteri kurtarabilir. Böylelikle, *Jack ve Fasulye Sırtığı* masalındaki Jack kendi cesareti, merakı ve şansı sayesinde kurtuluşunu kazanırken, çizgi romanlardaki Jack'in çok güçlü bir yardım eline ihtiyacı vardır. Robin Hood ve Galahad hikâyelerinde de benzer temalara rastlanmakla birlikte, yenilmez kahramanları olan çizgi roman sayısı artmaktadır.

Böyle bir değişim⁶² yaşanmasında çizgi romanların bir payı yoktur. Çizgi romanlar sadece akran grubunun eğilimlerine göre hareket ederler. Aslında dışa-yönelimli, çizgi roman hayranı çocuklar, çizgi roman olmayan hikâyeleri de okurlar ya da bir yerlerden duyarlarsa bunları yine çizgi romanmış gibi okurlar. Yani kimin kazandığına odaklanıp, hikâyenin ilk bakışta görünmeyen içsel özelliklerini gözden geçirirler. Eğer onlara medyadaki iyi ve kötü adamları nasıl ayırt ettikleri sorulursa, iyi adamın her zaman kazandığını, adı üstünde “iyi” olduğunu söylerler.

Bunun yanında, çocuklar hikâyelerin sonunu elbette tahmin etmek ister ve kazananın kim olacağına dair ipuçları ararlar. Çizgi romanlarda böyle bir sorunla neredeyse hiç karşılaşılmaz çünkü iyi adamlar bellidir; yüzü köşeli, zeki bakışlı ve uzun boyludurlar. Kötü adamlar da aynı şekilde kendilerini hemen belli ederler; bilinen bir etnik gruba ait değillerdir ama genellikle Güney Avrupalı olurlar ve çoğunlukla tıraşsız ve aşırı zayıf olup

62 Burada da belirtmek gerekir: İçe-yönelimden çıkışın hızı abartılmamalıdır. Küçük çocukların masalları hatırlama yeteneği üzerine araştırma yapan Eliot Freidson, çocukların, çizgi romanlar, Goldern Books çocuk kitapları serisi ya da filmler yerine, *Goldilocks* ya da *The Three Little Pigs* gibi geleneksel masalları hatırlamaya daha meyilli olduklarını ortaya koymuştur. “Myth and the Child: An Aspect of Socialization” (Master’s Thesis, University of Chicago, 1949)

güven vermezler. Fakat filmlerde (ve bazı çizgi romanlarda) böyle bir tespit yapmak kolay olmaz: Birçok çizgi romanda iyi adam olarak gösterilen tipler filmin kötü adamı olabilir. Örneğin *The Three Musketeers* filmindeki Countess de Winter (Lana Turner) tiplemesi birçok çizgi roman hayranı için şaşırtıcı olmuştur: Bu kadar güzel olan birisi nasıl böyle acımasız olabilir?

İşte burada bir çelişki karşımıza çıkıyor. Dışa-yönelimli çocuk kişiler arası ilişkilere duyarlı olarak eğitilir ve hatta içe-yönelimli dönemde çok az yetişkinin sahip olduğu bir kapsamlılıkla bu ilişkileri anlar. Ancak, en sevdiği hikâyelerde bile karakter problemlerine şaşırtıcı bir biçimde duyarsızdır; hikâyeyi sonunu öğrenmek için okur ya da ilk önce sonunu okur ve sonuca ilişkin herhangi bir bilgi vermeyen kişisel gelişim problemlerini gözden geçirir. Toplu okuma ortamı dışa-yönelimli çocuğu hızlı olmaya zorlar ve çocuk gereksiz ayrıntılarla oyalanmayı ya da kahramanlarla ilgili hayallere dalmayı göze alamaz. Bir pul koleksiyoncusu için pulların hangi ülkelere ait olduğunu bilmesi yeterliyse, dışa-yönelimli çocuğun da kahramanlarla ilgili bu düzeyde bilgi sahibi olması, okuma ve dinleme tercihlerini paylaşmak için yeterlidir.

Elbette peri masalları ve Frank Merriwell serisi de kazanmaya vurgu yapar; tam da bu yüzden, okurların değişen ilgi alanları ve günümüz medyasının oluşturduğu farklılıkları anlamak önemlidir. İlk göze çarpan fark, eski dönemin başarı hırsı ile yeninin antagonist iş birliği arasındadır. Başarı hırsı ile kastettiğim, içe-yönelim dönemine ait belirgin hedeflere ulaşma çabasıdır; bunlar bir üne ya da iyiliğe kavuşmak, iş sahibi olmak, savaş kazanmak ya da köprü inşa etmeye yönelik olabilir. İçe-yönelimli dönemdeki rekabet genellikle acımasızdır ama aynı zamanda insanlar yarıştaki yerlerini hiç şüphesiz bilirler -ve elbette bir yarışın mevzu bahis olduğunu da-. Başarısız olduklarında kendilerini kaba-hatli bulurlar. Buna karşılık antagonist iş birliği, dışa-yönelimli grupların öğrenilmiş mücadeleci özelliği olarak tanımlanabilir. Burada, “diğerleriyle” olan ilişki hedeflerden daha önemlidir. Bu

yeni rekabet biçiminde insanlar bir yarışın olup olmadığından ve eğer varsa bunun amaçlarının neler olduğu konusunda şüphelidirler. Ayrıca insanlardan rekabetçi değil dayanışmacı olmaları beklendiği için, başarılı olduklarında kendilerini suçlu hissedebilirler ya da diğerlerinin başarısızlığından sorumlu olduklarını düşünebilirler.

İçe-yönelimli dönemde, erkek çocuklara uygun hikâyelerdeki kahramanların üstün özelliği kesinlikle hırslı olmalarıdır. Aynı zamanda özel bir amaç edinmek -Kızılderililerle savaşmak, hazine bulmak, buz gibi nehirlerde yüzmek ya da bir suçu ortaya çıkarmak- o an için çok uzak görünse bile çocuk başarı hırsını anlayabilir. Yani çocuk hayal dünyasında kahramanın ahlaki yönlerine imrenir (yiğitlik veya irade gibi). Sonuç olarak, bu kahramanlar da günümüzdekiler gibi hikâyelerin sonunda mutlaka galip gelen taraf olurlar; fakat içe-yönelimli okur, kazanılan zaferin yanı sıra bunu mümkün kılan içsel mücadelelerle de ilgilenmeye teşvik edilir.

Genel olarak çizgi romanın, eski temaları yeni bir ortamda sürdürdüğü düşünülür ama gerçek şu ki temalar değiştiğinde kimlikler daha fazla değişir. Kahramanın bir adam değil de Süper Adam ya da Plastik Adam olduğu çizgi romanların tercih edildiği yerde özdeşleştirme azalır: İrade olmadan ya da Lionel Strongfort'un⁶³ mektupla öğretim programı takip edilmeden de hayal dünyasında Superman'e dönüşülebilir. Bugün böyle hayaller gittikçe azalmaktadır. Daha kompleks ürünlere maruz kalan çocuklar "gerçekçi olmayan" düşler kurmak için fazlaca bilgiçtirler; bu çocuklar kısa sürede filmlerdeki ince ayrıntıları yakalayıp bir kovboy filmini, filmin kahramanı altıpatlar silahıyla yedi el ateş ettiği için eleştirirler. Sonuç olarak film, renk ve ses efektleriyle, Defoe ve takipçilerinin küçük detaylarla ulaşmaya çalıştığı gerçekçilikten daha ileri bir gerçekçilik sunar. İçe-yönelimli dö-

63 T. S. N: Vücut geliştirmenin öncülerinden, güreşçi ve jimnastikçi Lionel Strongfort, beslenme ve egzersize dair bilgilerini mektupla öğretim yoluyla insanlara ulaştırmıştır.

nem eserlerinde karakterler sadece diğer asıl öğelerin yardımcı rolündedir. Örneğin Jules Verne'in kitaplarında karakterlerden ziyade serüvenler ve mekanik ayrıntılar betimlenir. Karakterler genellikle, birçok çocuğun kendine uydurabileceği bol kesim üniformalar gibidir. Kitapta Howard Pyle gibi bir ressamın ayrıntılı, yaratıcı ve kasvetli çizimleri bile, kendini kafasında kahraman olarak canlandırmak isteyen okurun özdeşleştirme yapabilmesini sağlayacak aralıklar bırakmıştır.

Önceki dönem karakterlerinin bol kesim özelliği bugün neredeyse hiç kalmadığından, modern okura hayal gücüyle doldurabileceği yeterli bir alan da kalmaz. Çizgi roman ya da resimli öykülerde karakterin kişiliklerine dair çok net tanımlamalar yapılmazken, dış görünüşleri kesin olarak belirlenmiştir: Kıyafetlerin ve konuşma tarzının her ayrıntısına yer verilir. Bunlar daha gerekli görülür çünkü dikkat çekmek için yarışan medya kahramanlarının yaratıcıları, marka arayışlarında marjinal farklılaşmayı gerçekleştirmek zorundadır. Milton Caniff'in çizdiği insanlar, Fisher marka otomobil gövdesi gibi tanınabilir olmalıdır. Bu gerçekçiliğin algılanışında bir çelişki mevcuttur. Bir yandan, çizerin her yeni fırça darbesi milyonlarca insanın özdeşim kurma biçimini etkiler: Örneğin küçük göğüslü bir kız, çizgi romanlarda kendiyle ilgili olarak sadece ayıplanma hissine kapılabilir; diğer yandan aynı gerçekçilik, bölümün başındaki alıntıda yer alan küçük Süperkız'ımızın göze çok batma endişesinin bir kaynağı olabilir. Eğer Superman olsaydı, hemen fark edilen biri olurdu: Herkesten habersiz Vidocq ya da Sherlock Holmes olma zevki yaşayan önceki dönem okuruna müsaade edilen narsisizmin mahremiyetinden yoksundur.

Bu genellemelerin çok ileriye götürülmesine gerek yok. Kendini Superman, Terry ya da The Saint'le özdeşleştiren çocuklar vardır. Ayrıca aynı anda hem kahraman hem de kahramanın kurtardığı kişi ile özdeşleştirme yapmak da mümkündür. Çizgi roman kahramanları asla yaşlanmazken, büyüme çağındaki çocuk bu ebedî gençliğin sırrını çözdükten sonra bir kahra-

mandan, değişen ihtiyaçlarına ve isteklerine daha çok uyan bir başka kahramana geçer. Çocukların çizgi roman, radyo ve film kahramanlarıyla bağlantı kurmasını sağlayan araç-gereçlerle -Superman pelerini gibi- bu karşı eğilimler desteklenir. Yalnız, her Superman pelerini giyen kişinin kendini Superman'le özdeşleştirdiğini düşünmek yanlış olur; sevdiği kahramanın renklerini giyen bir hayran da olabilir sadece.

Önceki dönemde bir yığın sayfaya sığdırılan bir sahne, çizgi romanlarda birkaç dakikalık okuma süresine denk gelecek şekilde sıkıştırılmıştır. Monte Kristo Kontu'nun hapishanede geçirdiği yılları, acılarını, olağanüstü sabrını, kararlılığını ve rahibin öğrettiklerine çalışmasını düşünün; tüm kazanım ve intikam uzun uzun anlatılarak ahlaki açıdan değerlendirilebilmiştir. Ve birçok bölümden sonra zafere ulaştığında artık yaşlı bir adamdır. Buna karşılık çizgi roman ve radyo oyunlarında kahraman neredeyse hiç çaba sarf etmeden kazanır; zamanın, doğal akışında değil kesik kesik ilerlemesi bu durumu daha da ön plana çıkarır. Elbette filmde de çizgi romanda da kahraman ara sıra yenilgiye uğrar fakat bu, olaya heyecan katmak için yapılır, içsel değişim ya da değerlere herhangi bir şey katmaz. Ayrıca bu yenilgiler kötü adamları daha da perişan etmeyi meşrulaştırır.

Bu değişimin incelemeye değer bir başka yanı daha vardır. Eğer biri kendini kazananla özdeşleştirmeyip sadece kazanma işiyle ilgileniyorsa, ki hikâyeyi anlamak için en iyi yoldur, kazanç tüketicisi rolüne hazırdır. Jokeyle ya da atla hiç ilgilenmeyip ya da bu konuda hiç bilgisi olmayıp doğru ata bahis koyabilen yetişkin rolünden bahsetmekteyiz. Okur ve kahraman arasındaki tek bağın, kahramanın zafere ulaşması olduğu yerde özdeşim kurma kapasitesi zayıflar. Bilgi yarışması, spor müsabakası ya da siyasi bir tartışma seyircisi, izlediği yarışı anlamlı kılabilmek için kazananla arasında bir bağ kurmak ister: Bir oyun, yarışma ya da hikâyeye tek başına bir şey ifade etmediği için kazanma umudu, olayı daha heyecanlı hâle getirecektir.

Kahramanın elde ettiği zaferin sadece görünürde ahlaki yönü vardır. Sansür kurulunun uyguladığı bir gelenek olarak ya da sansür korkusuyla, eski ahlaki değerlerin izlerine yine de rastlanmaktadır. Bununla birlikte, kanun ya da doğrunun tarafında olmaktan başka, edebî karakterin gelişimi açısından ahlak hikâyede gözlenmez. Bu yüzden, ahlaki değerler genellikle zafere ulaşıldıktan sonra tesir etmeye başlar. Dedektif romanlarında olduğu gibi gerçek katil bulunana kadar herkes suçludur; dolaşısıyla, kahramanın sonunda kazandığı zafer, daha önceki iyi ve kötü davranışlarını meşrulaştırır. Bu noktada, “kazanan hepsini alır” sözünü tekrarlamak gereksiz olur sanırım.

Tootle: Eğitici Bir Modern Masal

Ebeveynler en ucuz ve en yaygın medya araçları olan çizgi roman ve radyoyu, yeni tutum ve değerlerin temel taşıyıcısı olarak görürler. Ve eğer kovboy filmlerini ve çizgi romanı evden uzak tutarlarsa, bu yeni tepkileri de dışarıda tutacaklarını düşünürler. Ancak gerçek şu ki, dışa-yönelimin birçok önemli unsuru, orta ve orta-üst sınıf çocuklarına verilen ders kitapları ve sosyalleşmeye yardımcı yayınlara girmiştir -diğer taraftan, bu “eğitici” kitapların sosyal açıdan daha bilinçli radyo ve çizgi roman sanatçılarına bir etkisi olmadığını da söyleyemeyiz-. Bu çok çeşitli medya araçları, çocuk gelişimiyle ilgili ebeveyn ve öğretmenlere verilen tavsiyeleri çocuklara aktarmaktadır. Okul aile birliği ve öğretmenlerin onayladığı bir kitaptan bir bölüm, dersin bakış açısını anlamamıza yardımcı olabilir:

Olağan ve arzu edilen gelişim tablosu şudur: bireyselliği gelişmiş çocuklar, sorunsuz sosyal aktiviteler ile gerçekleştirilen oyunlar, ergenlik ile ilk yetişkinlik döneminde ortaya çıkabilecek iş birliği açısından gittikçe artan bir öz denetim. Ergenlik dönemindeki genç grup aktivitelerinde çocuk, “katlanmayı” daha iyi öğrenmeli, mükemmel olmasa da iyi bir öz denetim geliştirmeli ve diğerlerinin istek ve ihtiyaçlarını dikkate alacak yeterliliği oluşturmali.⁶⁴

64 M. E. Breckenridge ve E. L. Vincent, *Child Development*. Philadelphia, W. B. Saunders, (1943). s. 456

Tootle the Engine (yazar Gertrude Crampton, çizer Tibor Gergely), “Little Golden Books” serisine ait, birçok açıdan ilginç ve popüler bir kitaptır. Çocuğa gerçek hayatın bir resmini sunmayı amaçlayan, insansı araçlarla ilgili herhangi bir kitap gibi görünmesine rağmen oldukça eğitici bir masaldır. Tootle, lokomotif okuluna giden genç bir lokomotifdir. Bu okulda iki şey öğretilir: Kırmızı bayrağı görünce dur ve “ne olursa olsun raydan çıkma”. Derslerine özenle ve sabırla çalışanlar ileride büyük bir aerodinamik tren olmaya hak kazanırlar. Tootle okulda öğrendiklerini bir süre harfiyen uygular ancak bir gün raydan çıkıp kırlarda çiçekleri bulmanın verdiği zevki keşfeder. Fakat kuralların ihlal edildiği ortaya çıkar çünkü Tootle’in ön tarafındaki teçhizatta kendisini ele veren deliller bulunur. Ama yine de Tootle raylardan çıkmaya ve kırlarda gezinmeye devam eder. En sonunda okul müdürü çaresiz kalır ve Engineville şehri belediye başkanma danışır. Başkan da genel kasaba toplantısı düzenler ve Tootle’in hataları tartışılır -tabii Tootle’in bundan haberi yoktur-. Toplantıda, Tootle’a bir ders verilmesi üzerinde anlaşılır. Bir gün Tootle yalnız başına dolaşmak için raydan çıktığı anda karşısında kırmızı bayrağı görür ve hemen durur. Diğer tarafa doğru yöneldiğinde yine kırmızı bir bayrakla karşılaşır; başka bir yöne döndüğünde de sonuç yine aynı olur. Tootle döner durur fakat kırmızı bayrağın olmadığı çimlik bir alan yoktur çünkü kasabanın tüm üyeleri bu dersin verilmesinde iş birliği yapmıştır.

Şaşkına dönen Tootle kabahatini anlayınca, öğretmeninin elindeki yeşil bayrağın geri dön sinyalinin verdiği raylara doğru bakar. Dur işaretlerine verdiği koşullu tepkilerle allak bullak olduğundan tekrar raylara döndüğü için çok mutlu olur ve sevinçle bir aşağı bir yukarı koşturur. Tootle bir daha raydan çıkmayacağına söz verir. Lokomotif deposuna döndüğünde öğretmenleri ve kasaba sakinleri kendisini tebrik eder ve artık aerodinamik trene yükselebileceğini söylerler.

Bu masal, dışa-yönelimli uyum kalıplarına göre çocuk yetiştirmek için oldukça uygun görünüyor. Çocuklar, raydan çıkıp

çiçeklerle oynamanın kötü bir şey olduğunu ve yeşil ışığı takip ettiklerinde takdir ve başarının yanında özgürlüğe de kavuşacaklarını öğrenirler.⁶⁵ Burada verilen nasihat *Kırmızı Başlıklı Kız*'dakinden çok farklıdır. Kırmızı başlıklı kız da, büyükannesine giderken, gitmesi gereken yoldan değil de başka bir yoldan gider ve bir kurt ona doğanın güzelliklerini -üstü kapalı bir cinsellik sembolü- anlatır. Sonra bilindiği gibi kurt tarafından yenir -korkunç bir son- ama sonunda o ve büyükannesi yakışıklı bir oduncu tarafından kurdun karnından çıkarılırlar. *Kırmızı Başlıklı Kız*, eğitici bir masal gibi okunabilmesinin yanında, insanın cinsel ve agresif tutkularını ele almakta ancak açık bir şekilde erdemliliğin mükâfatlarından da bahsetmemekte ya da yetişkin dünyasını tamamen iyilik ışığı altında göstermemektedir. Hayalî görüntüsünün altında, daha doğrusu hayalî niteliği sayesinde özündeki gerçekçiliği korumaktadır.

Belki *Tootle*'da da benzer bir gerçekçilik çizgisi vardır. Burada da yetişkinler daha önce belirttiğimiz rolü oynamaktadır: Çocuğu, akran grubuyla uyum içinde olması yönünde teşvik edip, sahnelenmeye hazır davranışı sergilediği için onu ödüllendirmektedirler. Ayrıca, Engineville sakinleri Tootle'a kırgınlıkla değil, anlayışla yaklaşıp kırmızı bayraklarla ona karşı birleştiklerinde onun iyiliği için bunu yaptıklarını düşünürler. Ve sonunda sanki bu işte parmakları yokmuş gibi Tootle'ın itaatkârlığını ödüllendirirler. Fakat bunların yanı sıra, masalda fazla parlatılan bir şey daha vardır: Yetişkin dünyası o kadar da iyiliksever *değildir*, kasaba sakinleri (akran grubu) de o kadar dayanışmacı ve katılımcı *değildir* ve sinyaller de o kadar anlaşılır *değildir*, ayrıca aerodinamik tren olmak o kadar da iyi bir şey midir bilinmez. Yine de çocuk bunu etkileyici bulabilir çünkü genel olarak güzel bir masaldır -*Kırmızı Başlıklı Kız*'daki gibi bir acımasızlık yoktur

65 Masalda Tootle'ın okul arkadaşlarına ne olduğu açıkça belirtilmiyor. Tootle'ın akran grubu ilişkileri -diğer lokomotifler ve kasaba sakinleri- oldukça samimi görünüyor ve Tootle'ın kazanması diğerlerinin kaybettiği anlamına gelmiyor. Diğerleri için mümkün değilken Tootle aerodinamik tren olmayı nasıl isteyebilir ki?

en azından-. Yalnız burada bir üçkâğıt var -kasaba sakinlerinin Tootle yararına yaptıkları bir numara-. Masalın sonunda Tootle, çiçekleri sevdiğini bir şekilde unutuveriyor -muhteşem derecede olgun dünyamızın lokomotifleri, sinyalleri, rayları ve toplantılarıyla karşılaştırdınca çiçekler ne kadar da çocukça şeyler!-.

Özgürlük Alanları

Günümüz medya araçlarının çocuk okurlar tarafından sindirildiği sosyal ortamı ele aldık ve bu ortamın etkisiyle okurun kendini kahramanlar ve onların rolleriyle özdeşleştirmesini inceledik. Bu özdeşleştirmelerin belli belirsiz rekabetçi doğası olduğunu vurguladık -bunlar bir yandan kazanmayı ön plana çıkarırken diğer yandan da akran grubu kuralı gereği tüm duygusal özdeşleştirmelere sınırlar getirmektedir-.

Hepsi buysa, şu sonuca varmamız gerekir: Çocuk okur ve dinleyiciler için aracı kurumlardan biri olan akran grubu, profesyonel masalcılar tarafından manipüle edilmeye müsaittir. Fakat alternatif bir olasılıktan bahsetmek istiyorum: Akran grubunun, medyayla karşılaştırıldığında, hem marjinal farklılığı hem de belli bir özgürlük alanı sağlayan birtakım bağımsız kriterleri vardır. Medyaya yeni bir tarz ve değer yüklemesi yapabilen bu akran grupları bir başarımlık duygusuna kapılırlar çünkü yükleme sayesinde, yaptıkları katkının geçerliliği kabul edilmiştir. Bunun yanı sıra kişide, bireysel alanının popülerlik kazandığı ya da bunun azaldığı hissi de oluşabilir ve nihai sonuç, akran grubunun medyayı mı ya da varsa eğer grup liderini mi takip edip etmeyeceğine göre değişebilir.

Ne olursa olsun, genç bir akran grubunun medyayı -ve dolayısıyla diğer akran gruplarını- peşinden sürüklemesi pek rastlanılan bir durum değildir. Bunun yerine daha ziyade akran grubunun medyayı eleştirmek için kendi standartlarını belirlediği görülür. Örneğin genç bir jazzseverler grubunun popüler müzik için oldukça yüksek ve ayrıntılı standartları vardır. Biraz daha ileri gidip çocukların, akran grubuyla yüzeysel bir uyum içinde

ve medyaya karşı yarı geçirgen bir kılıf altındayken bile bulaabilecekleri kişisel alanlar olup olmayacağını sormamız gerekir. Diğer bir ifadeyle, şimdiye kadar kabul ettiğimiz, dışa-yönelimli çocuğun hemen hemen hiç yalnız kalmadığı, kendi kendine çalışmadığı, şarkılar uydurmadığı ya da özgürce hayal kurmadığı varsayımını tekrar incelememiz gerekir.

Çocuklar radyonun sesini duymak istemediklerinde nasıl cihazı kapatabiliyorlarsa, belki bu çocuklar da aynı şekilde akran grubunun sesini kesebilirler. Bunu, gruba katkıda bulunmaya devam ederken bile yapabilirler. Ayrıca çizgi romanlar, akran grubu tüketim kalıplarının bir parçası olmalarının yanında, çocuk için, akran grubundan kaçabileceği bir sığınak ve çizgi romandan nefret eden resmî yetişkin dünyasına karşı da bir meydan okuma olabilir. Bu noktada III. Kısım'daki soruya, yani medyanın, otonomi ile adaptasyon geliştirmeye, akran grubundan bağımsız olmaya ama aynı zamanda ona uyum sağlamaya da yardımcı olup olmadığı sorusuna geri dönüyoruz.

Beşinci Kısım

İçe-Yönelimli Yaşam Evresi

Bay Thomas Darling Anısına

30 Kasım 1789 .....

Zihinsel olarak güçlü, bilim ve edebiyat

alanında kendini geliştirmiş .....

*felsefi eserleri okuyup üzerinde kafa
yormuş .....*

Ahlaki muhakeme ve mantıklı değerlendirmeyi

özümsemiş, insan ilişkilerinde

alçak gönüllülüğü, dürüstlüğü, merhameti

ve irade gücüyle saygı görmüş; sosyal yaşamın

tüm alanlarında içtenliğini korumuş ve vazifelerini

büyük bir sadakat ve haysiyetle yerine getirmiş,

bir devlet adamı ve yargıç

olarak üstün yeteneklere sahip,

Hristiyanlık konusunda engin bilgi sahibi

Ve onun sadık savunucusu,

Tanrı'ya ve İsa Mesih'e bilinçli bir bağlılığı olan

Ve onlardan başka hiçbir güç tanımayan bir beyefendiydi.

New Haven mezarlığında bir mezar taşı yazısı

Amerikan toplumuna bu kitabın içeriği nazarında bakıldığında incelenebilecek en eski örnekler kısmi gelenek-yönelimli topluluklardır: Kuzeydoğudaki bazı Fransız asıllı Kanadalılar, delta

çevresinde yaşayan siyahiler ve Texas'taki Meksikalı kaçak göçmenler. Bunlar, uyum kalıpları yüksek nüfus potansiyeli evresindeki toplumlardan ve sosyal sınıflardan kalan gruplardır. İkinci en eski, yani içe-yönelimli topluluklar ise Amerika ve diğer ülkelerdeki geçici nüfus büyümesi evresinden geriye kalanlardır. Bunlar; birçok bölge, iş alanı, hatta kentte hâlâ baskın olan gruplardır. Ayrıca bu gruplara, içe-yönelimi belirgin ve kesin olanlar ile içe-yönelimli olmaya çalışan ancak ne içe-yönelimli ne de dışa-yönelimli kalıplara tam anlamıyla uyum sağlayabilmiş işçi sınıfını da eklediğimizde sayıca en kalabalık olan yönelim biçimine ulaşırız. Son olarak ise, son üç bölümde ele aldığımız karakter inşası araçlarındaki değişimin -daha ziyade büyük şehirlerde ve yüksek gelir grupları arasında göze çarpan değişimler-ürünü olan dışa-yönelimli biçimlerden bahsedebiliriz.

Bu kısımda ve sonraki iki kısımda, Amerikan nüfus eğrisinin gerileme başlangıcı seviyesine doğru yönelmesinin yetişkinlerin çalışma ve eğlence yaşamı özelliklerinde nasıl bir değişikliğe yol açtığını daha ayrıntılı bir şekilde inceleyeceğiz. Dışa-yönelimli karakter biçimleri, ebeveynler ile önceki karakter inşası araçlarını etkileyen değişimler ve içe-yönelimli bir ortamda büyümüş olan yetişkinlerin karakterini şekillendiren ya da yeniden şekillendiren kurumlar sayesinde ortaya çıkmıştır. Çocuklar, nüfus değişimlerinin yarattığı karakterel gelişmelerin taşıyıcılarıdır; fakat çocuk merkezli bir kültürde bile, makineleri yöneten, kitapları ve çizgi romanları yazan, politik davranan ve çocukların oynayamadığı oyunları oynayanlar yetişkinlerdir.

Bu kısmın başında yer alan mezar yazısı, içe-yönelimli döneme ait insan tipini vurgular. Elbette bu dönemdeki herkes Bay Darling kadar iyi değildi; içe-yönelimi, vicdan-yönelimiyle bir tutamayız. Kötü biri de, dini bütün bir püriten kadar içe-yönelimli olabilir. Ancak tanıdık gelecek kadar yakın, tam anlamıyla anlayabilecek kadar da uzak olan bir dönemin özelliklerini çözümlmeye çalıştığımız için kendi tanrısından başka güç tanımayan bir kişiyi ele almak yerinde olur.

Bu bölümün ilk kısmında, 19. yy. Amerika'sında yaşayan içe-yönelimli kişi için çalışmanın ne anlama geldiğine, ikinci kısmında ise yine aynı kişinin boş zamanını nasıl değerlendirdiğine bakacağız. Bu iki kategori arasında gelişigüzel bir ayrım vardır çünkü çalışma ve haz alma yolları iç içe geçmiştir. Dahası bu ve diğer iki kısımdaki tartışma diyalektik bir formda ilerleyecektir: Aralarındaki farkı net bir şekilde ortaya çıkarmak için, içe ve dışa yönelimli kalıplar zaman zaman en uç formlarında ifade edilecektir. Bununla birlikte, içe-yönelimli bireylerin problemleriyle artık birçoğumuz karşılaşmadığı için, hem okur hem de yazar içe-yönelimi gözünde büyütüp dışa-yönelime karşı fazla eleştirel olmak hususunda dikkatli olmalıdır.

1. Dikkat! Çalışma Var

Ekonomik Problem: Malzemenin Dayanıklılığı

Bu ve bir sonraki alt başlıkta, sırayla içe-yönelim ve dışa-yönelim dönemlerinde çalışmaya ilişkin değişen yaklaşımları karşılaştıracğız. Bu, tarihteki en önemli değişimlerden biridir. İçe-yönelimli kişi çalışmaya insan-dışı bir yerden -nesneleştirilmiş toplumsal örgütlenmeler dâhil- bakarken, dışa-yönelimli, çalışmayı insan açısından düşünür; dışa yönelimli kişi için insan, çalışma hayatı için gerekli beceri ve niteliklerin bütününden daha fazlasıdır. Oysa içe-yönelimli kişi üretime, insanlar arası iş birliğinin değil, zihinsel ve teknolojik süreçlerin bir sonucu olarak bakar. İçe-yönelimli kişiye göre, endüstrideki insan ilişkileri, endüstriyel alanların birbiriyle ilişkisi ve endüstri ile toplum arasındaki ilişkiler bir bütün olarak “görünmez bir elin” -Adam Smith'in serbest piyasa ekonomisi için kullandığı muazzam bir ifade- sağladığı gizli bir dayanışma tarafından yönetilir.

İçe-yönelimin en ağır yaşandığı dönemdeki insanlar iş örgütlenmesindeki dayanışmanın kendiliğinden ortaya çıkmadığının elbette farkındalardı. Disiplin, ciddiyet ve dürüstlüğün gerekli

olduğu biliniyordu. Ancak o zamanlar, çalışanların ruh hâlinin önemli bir problem olabileceği henüz bilinmiyordu. Emek arzı o dönemde çok fazlaydı -verimli çiftliklerden gelen iş gücü fabrikaları dolduruyor, pasaport uygulamasının henüz olmaması sebebiyle bir yerden başka bir yere kolayca gidilebiliyordu-. Ayrıca gelenek-yönelimli dönem ve ileri endüstriyel ülkelerin evanjelist inançlarından ödünç alınan bazı değerlerle iş gücünün disiplini sağlanabiliyordu. Diğer taraftan idari kadrolar da bir problem olarak görülüyordu çünkü yönetim kadrosu az kişiden oluşuyordu ve içe-yönelimli insanlar, fiziksel ve zihinsel işlerde, birbirlerinden fazla hoşlanmasalar da beraberce çalışabiliyordu. İş birliğine yatkın olmalarından ziyade içe-yönelimli olmaları sayesinde anlaşmazlıkların önüne geçilip işler normal seyrinde devam edebiliyordu.

Büyük ve bürokratikleşmiş kurumlarda bile insan unsurundan ziyade ürünlere (mallar, raporlar, kararlar ve icatlara) odaklanılmıştı. Tüketicinin üründen nasıl yararlanacağı değil, ürünün kendisi bütün dikkatin merkezindeydi. Marx'ın tabiriyle "metaların fetişizmine" rağmen içe-yönelimli kişi, kendisi iyi bir tüketici olmadan da ürünlerle ilgilenebilmiştir: Kendine tüketici gözüyle bakma gereği dahi duymamıştır. Ürünün pazarlanması, hatta anlamı bile *malzemenin dayanıklılığından* -ya da teknik özelliklerinden- önce psikolojik bir zemine çekilmiştir.

Durmaksızın genişleyen sınırlar; insanları sanayi, ticaret, coğrafi keşifler ve bilimsel buluşların getirdiği önemli yeniliklerle buluşturmuştur. Coğrafi sınırlara baktığımızda bu durum açıkça görülebilir. Örneğin bir sınır bölgesinde yaşayan kişi, ev inşaatı ya da politik meseleler gibi ortak faaliyetlerde etrafındaki az sayıda komşusuyla iş birliği yapsa da, onun temel olarak ilgilendiği şey insan değil doğaydı. Örneğin Tocqueville'in Michigan'da rastladığı, bir sınır hattında yaşayan Amerikalı, misafirperver biri olmasına rağmen insanlara karşı ilgisizdi. Doğa onun için yeterince problematiktir: Doğaya uyum sağlamak ya da şekil vermek için kendisinin dayanıklı ve bağımsız olması gerekmektedir.

Aynı şey liderlik ve girişim alanlarında da geçerli olmuştur. Misyonerin, Hristiyanlığın esaslarını Hindistan, Çin ve Pasifik Adaları kadar uzak diyarlara götürme kararlılığının yanında azmi, 19. yy.ın öncü ruhunu en az din kardeşliği kadar yansıtmaktaydı. Misyoner ve ailesi, örneğin Hawaii'de olduğu gibi, sonunda ekonomik ve finansal kontrolü elinde tutacak olan Avrupalı bir grubun çekirdeği hâline gelecekti. Yaratıcı bireysel düşüncenin sonucu olarak çok sayıda komünal deneyime de girilmişti. Aynı şekilde entelektüel girişimciler, bilginin sınırlarında gezinip tutkulu bir merak duygusuyla kendilerini doğanın sırlarını keşfetmeye adanmışlardı. Newton kadar hırslı ve kıskanç olmasalar da, çalışma arkadaşlarıyla ilişkileri oldukça mesafeli olmuştur; bir araştırma ekibi dahi oluşturmadan birbirleriyle sadece mektup ve toplantılar aracılığıyla iletişime geçmişlerdir. İşte burada da "görünmez el" devreye girmiş ve kişi çalışmayı, fikirler ve nesnelerle doğrudan, insanlarla ise dolaylı bir temas kurabildiği bir araç olarak görmüştür.

Bugün hepimizin bildiği gibi, ekonomik alandaki görünmez el -tarihsel olarak geçici yapısı insanların gözünden kaçmış olsa da- kısmen gerçek kısmen de bir efsanedir.⁶⁶ Merkantilizmin git-tikçe zayıflamasına rağmen iktidarlar önemli ölçüde planlama yapabilmıştır. Yapılan planlamalar görece daha bürokratik olduğu için zorlayıcı; vergi, yargı sistemi, kanal ve tren yolları yapımına yapılan mali yardımlar gibi gelenekselleşmiş uygulamalar aracılığıyla yürütüldüğü için de sistematik olmuştur. Ayrıca Sir Thomas More'dan R. H. Tawney'ye ahlakçıların ve sosyalistlerin hep bir ağızdan şikâyetçi oldukları, ekonomik yaşamın kişiler üstü olması durumu, görüldüğü kadar da iyi bir şey değildi. Thomas Mann'ın *Buddenbrooks* romanında da görebileceğimiz gibi, işletmeler genellikle babadan kalmaydı ve ağırlıklı olarak feodalizmden kalma değerlere dayalıydı. Hâkim ideoloji ve bir dereceye kadar serbest rekabetin varlığına rağmen hâlâ birçok

66 Bkz. Karl Polanyi'nin mükemmel çalışması, *The Great Transformation* (New York, Farrar&Rinehart, 1944).

durumda kişileştirmenin gelenek-yönelimli izlerine rastlamak mümkündür. Bu kişileştirmeler, içe-yönelimli bireyciliğin suistimallerini ve katı yönlerini hiç şüphesiz törpülemiştir.

Bununla birlikte, günümüzle karşılaştırıldığında ekonomi oldukça esnekti ve kişilerden uzak bir yapı içeriyordu; hatta insanlar bu yapıyı gerçekte olduğundan daha da uzakta algıliyordu. Bu durum, toplumun büyüyen sermayesine katılabilecek hırslı iş gücünü; imalat, maden sanayi ve tarım teknolojilerinde ihtiyaç duyulan noktalara yönlendirmişti. Sermaye malları endüstrisi çok belirleyici bir öneme sahipti; içeride nüfus ve asgari geçim düzeyi arasındaki açığı kapatması, dışarıda da savaş ve sömürgeciliği desteklemesi gerekiyordu. Aslında, bu dönemde özellikle Puritanizm ya da Jansenizm'in etkili olduğu bölgelerdeki aşırı hırslı kişiler, ekonomik gereklilikler ile kendilerine sunulan mükâfatların ötesine geçmişlerdir. Bu kişiler, fazlasıyla özenli ve gayretli çalışmaları sebebiyle aileleri ve arkadaşlarıyla, genel anlamda da toplumun geneliyle irtibatlarını kesmişlerdir.

İş, dönemin geçerli karakter yapısının gerekliliklerini karşılayamayan kişiler için stratejik bir koruma alanı da sağlamıştır. Dönemin başarılı iş adamının, kendisine dayatılan toplumsal karaktere de aynen işinde olduğu gibi başarılı bir şekilde uyum sağladığını farz edemeyiz. Amerikan yaşam tarzına oldukça iyi uyum sağlamış daha eski dönem insanlar, içe-yönelim kalıplarına girebilmek için çaba sarf etmeleri gerektiğinin -uyumun kendiliğinden olmayacağını- büyük ihtimalle farkındalardı.

Serbest rekabetçi kapitalizm dönemindeki (Berle ve Means tarafından *The Modern Corporation and Private Property* adlı kitapta tanımlanan daha sonraki dönem kapitalizmi ile karşılaştırıldığında) iş ve mülkiyet arasındaki bağ, insanlardan soyutlanma olanaklarını güçlendirmiştir. Mülkiyet, içe-yönelimli kişi için, serbestçe devredilebilir hâle gelmiştir; artık birey, sahip olduğu mallara daha önceki dönemde olduğu gibi duygusal ve geleneksel bir bağlılık hissetmemiş, bunlara daha çok kendi ter-

cihleri ve gayretli çalışmalarıyla sahip olduğunu düşünmüştür. Artık geniş aile ilişkileri de kalmayınca mülkiyet, benlik⁶⁷ etrafında koruyucu bir dış tabaka görevi görmeye başlamıştır.

Bu tür bir özel mülkiyet, içe-yönelimli kişi için bir deneme alanı ve koruyucu olarak kullanışlı olsa da, günümüzde bir kişinin yükselebilmesi için olmazsa olmaz bir şart değildir. Büyüyen Rusya ekonomisinin motoru bazı girişimciler on yıllar öncesinin Avrupalı ve Amerikalı modelleriyle aynıydı: Doğayı şekillendirebilen, büyük ölçekli kuruluşları tesis edebilen ve teknolojide devrim yaratabilen hırslı, çalışkan ve kendine güvenen insanlardı. Bu tipte girişimciler ilk olarak Dneprostroi ve Magnitogorsk şehirlerinde veya Türkistan-Sibirya Demiryolu'nda sahneye çıkmışlardır.

Günümüzde ise, Hindistan'da hükümet ve sanayi liderleri arasında benzer örneklerin belirmeye başladığını görebiliriz. Hindistan gibi geniş ve farklılaşmış bir nüfusta içe-yönelim potansiyeli var gibi duruyor. Bu yönelimin etkin duruma gelebilmesi için Batı tipi bir sanayileşmenin başlaması elbette şarttır.

*Ad Astra Per Aspera*⁶⁸

Geçici nüfus artışı evresinde içe-yönelimli kişinin işe karşı tutumundaki hırs emareleri bir ders kitabında geçen şu deyimle dışa vurulmuştur: *ad astra per aspera*. Yıldızlara ulaşmak için hayatı boyunca çabalaması gerekmesine rağmen içe-yönelimli kişi bu hedefinden yine de vazgeçmeyecektir. Hedefin genellenebilirliği, bağlılığın uzun süreli olmasını sağlar: para, güç, şöhret, sanatsal veya mesleki başarı; diğer bir ifadeyle Bay Darling'in, yüz elli yıl geçmesine rağmen hâlâ okunabilen mezar taşındaki yazı gibi, kendisini hatırlatacak bir itibarı geride bırakmak isteği...

Uzun süre hırslı olmayı gerektiren toplumsal bir sebep de

67 Cf. William James'in benlik tanımı, *Principles of Psychology* (New York, Henry Holt, 1896), I, 291-292; ve Erich Fromm'un incelemesi için *Man For Himself*, ss. 135-136.

68 T. S. N: "Zorluklarla yıldızlara kadar" anlamına gelen Latin atasözü.

vardı elbet. Sömürgecilik ve sanayileşmeyle birlikte entelektüel ürünler de uzun süreli bir yatırım gerektirmiştir. Bir demir yolu inşa etmek ya da Comte, Clerk Maxwell ya da Marx'ın entelektüel üretimine ulaşmak birkaç aylık çalışmayla olacak şeyler değildi. Oldukça yoğun bir rekabet vardı ama belirli bir alandaki rakip sayısı azdı. Eğer kişi yeterince zeki ve çalışkansa, yaptığı icat, sermaye yatırımı ya da kurumsal bir düzenlemenin yerine uzun süre başka bir alternatif gelmeyeceği kuvvetle muhtemeldi. Teknolojik ve entelektüel değişimin görünmez eli, yüksek nüfus artışı evresine kıyasla bu evrede çok daha hızlı ilerlemesine rağmen, günümüzdeki hızıyla karşılaştırınca yine de yavaştı. Değişimin burada bir işleyiş şekli vardı; yani birey bu değişime, diğerlerine özellikle dikkat etmeden de kendince ayak uydurabilirdi: Kendi bildikleri ve yaptıklarının bir gecede yok olması ve yerine yenilerinin geçmesi pek mümkün değildi.

1920 gibi yakın bir tarihte Amerikan orta sınıfından bir çocuk, kendini bir kariyere adama konusunu çok da fazla düşünmemiştir. Eğer iyi bir aileden geliyorsa, ailenin bağlantılarına güvenmiş, eğer yok öyle değilse de, çok açık bir şekilde içe-yönelimli olan toplumsal karakterine bel bağlamıştır. Bir kariyere adım atmak ve orada varlığını sürdürebilmek onun için ciddi bir problem olmadığından kendine uzun vadeli hedefler koyabilmiştir. Ve bir mesleğe atıldığında, kendini o alandaki hedeflere-yıldızlara ulaşmaya yönlendirmiştir. Genç bir doktor, Osler olabilmeyi; herhangi bir avukat, Choate, Elihu Root ya da Justice Holmes olmayı; genç bir bilim adamı, Agassiz ya da Pasteur; genç bir ressam ya da yazar ise bir Renoir ya da bir Tolstoy olmayı hayal edebilmiştir. Ne var ki, büyük hedeflerine ulaşamayan ve sınırlı kapasitesine ve yaşamın kontrol edilemezliğine karşı boşuna çabalamak zorunda kalan içe-yönelimli kişiyi çoğunlukla bir trajedi bekler; çünkü koyduğu o ulaşılmaz hedefler onu hep bağlayacak ve kendisi de bunlardan vazgeçmeyecektir. Cervantes eleştirmenleri, yıldızların peşinden gitmek ve fani dünyada sendelemek arasındaki bu ayrılık üzerinde durmuşlardır.

2. Ara Sıcak Olarak Eğlence

İçe-yönelimli dönemde işi ana yemek olarak değerlendirirsek, eğlence ve tüketim ise sadece ara sıcak olabilir. Bu durum kadınlardan ziyade erkekler için geçerlidir. Bazı erkekler eğlenceye karşı ilgilerini en aza indirgeyip tüketimle ilgili konuları eşlerine devretmiştir. Diğerleri ise tüketimin kendisini işe çevirmiştir: elde etme işi. Bunların dışında kalan çoğunluk ise eğlenceyi, iş çevresinden ara sıra da olsa kaçmak için kullanmıştır.

Yukarıda olduğu gibi, insanların bir konuya farklı şekilde yaklaşımları gelenek-yönelimden içe-yönelime geçişin bir özelliğidir. Gelenek-yönelimli kişi çalışmak, eğlenmek ya da kendi içki kokteylini veya tütün karışımını yapmak arasında bir seçim yapmaz; yapılacak işler onun adına gelenek tarafından belirlenmiştir. Bazı yönlerden -kullanılan dil, tavır ve giyim- eğlence işten ayrılır. Bazı noktalarda da iş ve eğlence iç içe geçer. Örneğin günlük kullanım eşyalarına süslemelerin eklenmesi ve toplumsal ya da ekonomik olarak işlevi olan bir aktiviteye eşlik eden merasimler. Oysa içe-yönelimli kişi, geleneğin yönlendirmesinden kurtulmuş ve gayet bilinçli bir şekilde iş ve eğlenceyi birbirinden ayırabilmiştir. En azından dinî kuralların çok sıkı olmadığı yerlerde eğlenceye ne kadar zaman ayıracağına kendisi karar verebilmektedir. Gerçi uzun çalışma saatleri ve meşakkatli mesailer yüzünden eğlenceye ayıracak çok fazla zaman kalmasa da, seçeneklerin bolluğu, elde etme tutkusuyla tüketim yapanları, işten bir kaçış olarak kararında tüketim yapanlardan ayırt edebilmemizi sağlar.

Doyumsuz Tüketici

İçe-yönelimli dönemde, iş ortamında arzu edilen gayreti sergileyen kişiler -üretkenliklerinin de onları ele vereceği üzere- kendilerine tüketim için ayırdıkları zamanda büyük ölçüde bağımsızlardır. Bunun bir sonucuna 19. yy. Amerika'sında rastlayabiliriz: Kendi heykelini yaptıran çılgın bir milyoner, üretkenlik konusunda toplumun taleplerini yerine getirerek saygı duyulan alan-

lardan kazanç sağlamış ve zevk ile eğlence konusunda da istediğini yapabilmiştir. Eğlence hayatına, iş hayatında olduğu gibi, “lütfen rahatsız etmeyin” uyarısını asabilmiştir. Böyle sıra dışı bir zenginliğe ulaştıktan sonra, gerek eşi veya kızlarının önerilerini gerekse de tüketim ve beğeni konularında uzmanlaşmış kişilerin tavsiyelerini dilediği gibi kabul etmiş ya da reddetmiştir.

Bu tarz kişilerin yaşadığı dönem, gösterişçi tüketimin altın çağıdır. Bu dönemde zenginler, ancak iş yerinde görülebilecek bir gayreti eğlence faaliyetlerine aktarırlar. Üretici, verili kaynaklardan en iyi şekilde istifade edebilmek ve ürünlerini dağıtabilmek için yeni ulaşım ağları kurarken, dönemin tüketicisi pazarda, üreticinin gösterdiği aynı dinamizmle hareket eder. Üretici piyasaya sürer, tüketici alır. Tüketicilikteki ilk aşama, ürünlere sahip olma arzusudur.

Tüketici, evini büyük bir perakende satış mağazasına benzecek kadar ev harcaması yapabilir -*Yurttaş Kane* ve *The Ghost Goes West* filmlerindeki muhteşem mobilyaları anımsayın-. Avrupa’dan gelen çok değerli objeleri, üzerinde “damatlar için” yazılı olanlar bile, biriktirebilir. Tüketici; buharlı yatlara, elmaslara, kütüphanelere, yurttaşlık ruhuna, tiyatrolara, planetaryumlara veya hayvanat bahçelerine meraklı olabilir. Çoğu durumda, satın alma ediminin gerekçeli bir yanı yoktur ve sonrasında genellikle üretim faaliyetlerinde görülen bir tereddüt veya can sıkıntısı baş gösterir. Çünkü bu dönemde birçok ürün -aynen işe bağlılık gibi- çok çabuk eskimez ve uzunca bir süre kullanışlılığını korur.

Doyumsuz tüketici tipi bir hobi ya da koleksiyon için ürünlere sahip olmaktan çok, ilk bakışta dışa-yönelimli gibi görünen bir tarzla, sahip olduklarının gösterişini yapmakla ilgilenir. Veblen’in klasik eserinde tanımladığı tüketiciler sadece görünürde dışa-yönelimlidir. Veblen’in tüketicisi, hayatta işgal ettiği yer ya da beklenen konumu gereği kendisinden istenen role girmeye çalışır; ancak dışa-yönelimli tüketici nesnelerden ziyade dene-

yim elde etmeye çalışır ve gösteriş çabası, diğerlerinin gözlerini kamaştırmak için değil, onların rehberliğini talep etmek için vardır. Gösteriş için tüketim yapan kişi, diğerlerinin onun sahip olduğu şeyi, yani para miktarını rahatlıkla fark edebilmesini sağlayan bir standarda sahiptir. Bu standart, objelerin kendisinden etkilenmeyip onlara kolaylıkla sızabilir; hatta emsalsiz olan varlıklara bile, örneğin doğaya ya da güzel bir kadına. Böylece, içe-yönelimli kişinin tüketimi de üretiminde olduğu gibi görece kişiler üstü bir nitelik kazanır. Aynı şekilde, usta ressamların eserlerinin koleksiyonunu yaparsa, bulunduğu sosyal sınıfın tüketim eğrisine standartlaşmış bir adım atmış ve aynı zamanda iyi bir yatırım yapmış ya da en azından iyi bir bahis koymuş olur. Ayrıca bizzat kendisi de bu işin tekniğini bilen bir “ressam” a dönüşebilir ve Rönesans ressamlarının tarzlarından gerçekten haz alabilir. Fakat günümüz dışa-yönelimli tüketicilerinin çok azı, sanatla ilgili çok şey bilseler de, soyut dışavurumcu ressamların özel tekniklerine hayran olmaya cesaret edebilir. Gösteriş için tüketenler dışsallaştırılmış bir rekabete girerler; Veblen’in kullandığı, “göstermelik”, “taklitçi” veya “gösterişçi” gibi terimler de bunu ifade eder aslında. Dışa-yönelimli tüketici ise ancak akranları buna zorladığı ölçüde benzer bir yarışa girebilir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, dışa-yönelimli bireyin diğerlerini gölgede bırakma arzusu çok zayıftır.

Hiç şüphesiz tüm bu değişimler sonrakilerin önünü açmıştır; Veblen’in vurguladığı aylaklık ve tüketim de -aynen Keynes’in harcamalar üzerinde durması gibi- karakterisel dönüşümlere zemin hazırlayan toplumsal değişime işaret eden bulgulardır.

Hepsinden Uzakta

Doyumsuz tüketici, üretim alanındakilere benzer idealleri ve kararlılığını tüketim ortamına da taşır. Bunun aksine kaçış için tüketim yapan kişiler ise iş ve eğlence arasındaki duygusal kutuplaşmayı daha da derinleştirir.

Kaçış kavramı birçok yöne çekilebileceğinden her zaman

şunu sormalıyız: Neyden ve neye kaçış? İçe-yönelimli bireyin karakter yapısı ve bulunduğu ortam, aynı çevre içinde kalarak da hayal kurmaya imkân sağlayan temel bir özgüven içerdiği için belirli düzeyde bir kaçışa zaten olanak tanır. Henüz çocukken dahi, okul ve evin kendisine yüklediği sıkıcı görevlerden kaçarak kendi kendine kalmayı öğrenmiştir. Lokomotif Tootle'ın aksine, içe-yönelimli çocuk dere kenarından çuha çiçeği topladığında başarısız olacağı endişesine kapılmaz -fakat yine de ceza alabilir çünkü içe-yönelimli dönemde, okula giden çocuklara aylıklık etme hakkı henüz tanınmamıştır-. Kaçışı gerçekleştirdiğinde kendini suçlu hissedebilir ancak bu suçluluk hissi, kaçışı kaçamağa dönüştürerek atıldığı maceraya ayrı bir tat katabilir. Ara sıra bir hayat kadınına uğrayarak aile yaşantısının istikrarını koruyan Victoria dönemindeki baba gibi, içe-yönelimli kişi de ara sıra sosyalleşmeden kaçır çünkü bu sayede, iş ortamında kabul gören türden bir sosyalleşmiş benlikle geri dönebilecektir. Elbette bu kaçışlara çoğu zaman tereddütle yaklaşabilir. Orta Çağ'ın çanları yerine koyduğu cep saatine rağmen, kendini genel zaman çizelgesine göre ayarlamamanın önüne geçemez. Sınıf farklılıklarının belirgin olduğu bir dönemde alışılmadık bir durum olmasına karşın, alt statüdekilerle iletişimde de tek tip rol politikasını değiştiremeyebilir. Her şeyden öte, benliğini tüm cephelerden gözlemleyip dizginlediği için anlık durumlarda gelişen onaylanmamış tecrübelerin yükümlülüğünü kaldıramayacağını düşünebilir. Sakladığı ve sergilediği karakterini talihsiz bir kumarda çarçur edilen para gibi görebilir -tüm hayatını adadığı hedefleri düşündüğünde durumun daha da trajik olduğunu düşünebilir-. Bu karmaşık süreç, püriten kişi tarafından, kendi "kurtuluşu" açısından değerlendirilir, mantığa büründürülür. Püriten, kendine hem bir firma hem de o firmanın denetçisiymiş gibi muamele eder.

Bu kısımda, içsel ve dışsal kısıtlamalara rağmen kaçışı bir şekilde gerçekleştirebilen kişilerden bahsedeceğiz. Burada sözünü ettiğimiz kaçış, işin neredeyse her yere nüfuz etmesi yüzünden

yaşam ritminde ve tavırda bir değişim anlamına gelir. Böylece, aşağıda göreceğimiz gibi kaçış, mesleki yaşamın “daha üst” ya da “daha alt” seviyesine doğru gerçekleşebilir.

Sanatla Daima İleri: Boş zamanlarda katılınan üst seviye kaçış aktiviteleri düzensiz aralıklarla gerçekleşir: Chautauqua⁶⁹, gezici tiyatro, pazar ayini, seyyar kitap satıcıları. Bunlara katılabilmek için biraz gayret göstermek gerekir ve bu gayret dahi başlı başına bir erdem göstergesidir. Kıyafetlerin değişmesi bile -pazar ayini için özel bir elbise giymek veya silindir şapka takmak- rollerin değiştiğini gösterir.

Bu aktivitelere birçok amatör performansı da ekleyebiliriz. Piyano ve müzik becerilerinin geliştirilmesi orta sınıfın saygınlık sınırlarını belirler. İşçi sınıfının hareketli gençliği için ise, teknik enstitüler veya hapisanelerin ıslahı ya da tek vergi sisteminin işleyişini savunan gezici konuşmacılar vardır. Edward Bellamy'nin *Looking Backward* isimli ütöpik romanına övgüler yağdıran tartışma gruplarının mantar gibi çoğalışını hatırlamamız yeterlidir.

Açıkçası, bu aktivitelere dâhil olanların tek amacı sadece kaçış değildir. Hafifçe gizlenen, toplumsal hiyerarşide yukarıya doğru ilerleme arzusu da bu amaçlar arasında çoğunlukla yer alır. Birey, elbette, dinî uyanış yaşayıp İncil okuyarak bu dünyadan kaçmaya çalışabilir. Boş zaman aktiviteleri ise, sıkıcı gündelik hayattan arınmaya yönelik ara sıra yapılan girişimler olarak tanımlanabilir.

Kültür-sanata duyulan ilgi, insanlarda 19. yy. öncesi epik döneme ait eserlere yönelme isteği uyandırır. Böylece 19. yy.m kültürlü burjuvası boş zamanlarında Perikles dönemi Atina'sı ya da Rönesans İtalya'sındaki daha epik ve yarı burjuva dönemle ilgilenir. İş odaklı rutin hayata zincirlenmiş olan kültürlü burjuva,

69 T. S. N: 19. yy. sonlarında Amerika'da başlayan gezici eğitim hareketi. İnsanları, dönemin müzisyenleri, tiyatrocuları, vaizleri ve düşünürleri ile buluşturup hem eğlendirmeyi hem de yeni bilgiler aktarmayı amaçlamıştır.

Benvenuto Cellini⁷⁰ ve Leonardo Da Vinci'nin çok yönlülüğünü ve hissettikleri gururu hayal eder. Chautauqualar döneme ait buluş ve gezi haberlerini yaydığı için *-Ben Hur*'un⁷¹ popülerliğini hatırlayınız- antik dünya ve Rönesans döneminin eserleri tam bir popülerlik kazanamamıştır. Çoğu zaman, mesleki yaşamın katılığı iş harici yaşamın duygusalılıklarıyla telafi edilmiştir.

Antik tarih, Avrupa gezileri ya da diğer uğraşların ilgi görmesinde genel eğilimin önemli bir yeri olsa da bu ilgi alanlarının hem iş hem de sosyal çevresinden uzak olması içe-yönelimli kişinin güvenliği için önemlidir. Antik Yunan'a ait bir şeyler okurken ya da Floransa'yı gezerken, içinde bulunduğu dönem ya da kendisiyle ilgili gerçekçi anlamda düşünmeye zorlanmaz; antik dönem kahramanlarıyla kurduğu özdeşleştirmeler sadece fantastik bir nitelikte olabilir. Özdeşleştirmelerin hakkını verebilmek için 19. ve 20. yy. İngiltere'sine ait Henry James ya da E. M. Forster'ın hikâyelerine ulaşması gerekir. Bu hikâyelerde anlatılan İtalya gezileri, Anglosakson dönemi hanımefendi ve beyefendilerini anlatan eserlere kıyasla duygusal yönden daha çok etki bırakacaktır. Kaçış için yabancı eserleri deneyen içe-yönelimli birey, aradığı kültürel farklılıkları ve duyarlılıkları tam manasıyla deneyimleyip deneyimlemediğiyle ilgilenir. Böylece, dışa-yönelime özgü olan kaçışın belirsizliğinin ilk işaretini önceden vermiş olur.

Raylar Üzerinde: İçe-yönelimli kişi, yukarıya doğru olduğu gibi aşağıya doğru da kaçışı gerçekleştirebilir. Ucuz romanlar, horoz dövüşü, at yarışı ve barbershop⁷² şarkılarında kendine iş hayatındakinden daha farklı bir rol bulabilir. Bazıları Chartres'a katedral ziyaretine giderken, bazıları da panayırıdaki müstehcen dansları görmeye gider. Püritenler ve kadınlar Orta Çağ'dan kal-

70 T. S. N: (1500-1571) İtalyan sarraf, heykeltıraş, müzisyen ve ressam.

71 T. S. N: Lew Wallace tarafından yazılmış olan *Ben-Hur* 19. yy.m en etkili dinî romanlarından biri olarak kabul edilir.

72 T. S. N: 19.yy'da Amerika'da ortaya çıkan ve enstrüman kullanılmadan, sadece farklı ses türlerine ait vokallerin bir arada söylendiği şarkılar.

ma bu eğlencelerin yasaklanması için çok çabalamış olsalar da 19. yy. orta sınıf erkekleri bu aktiviteleri muhafaza etmek için bir hayli uğraşmışlardır.

Sherwood Anderson'ın eseri, gece yarısından sonra, fark edilmemek için ayakkabılarını eline alıp çoraplarıyla eve giren erkeklerin destansı hikâyelerini anlatır. Bu anekdotun ne kadarının hâlâ geçerli olduğunu Allen Funt birkaç yıl önce açıklığa kavuşturdu. Funt, sabahın üçünde bir sokağın köşesine dikilir ve eve gitmeye korkuyormuş gibi yapar. Yoldan geçen adamlardan onunla birlikte eve gelmelerini ve eşine neden geciktiğini ve sarhoş olduğunu açıklamalarını ister. Yardımcı olmaya çalışan adamların çoğu orta yaşlı olmakla birlikte hepsi, zor durumdaki bu adama anlayışla yaklaşır. Hiçbiri arabuluculuk etmek istemez ama kendileri de aynı durumda olsa yapacakları numaralardan bazılarını Funt'a önerirler. Biri telefon açmasını, bir başkası hediyе almasını, diğeri bir bahane uydurmasını, bazıları da biraz cesur olmasını önerir. Buradan, daha önceki kuşaklara ait Amerikalı münasip kadın rejiminin sert oluşu ve günaha, kaçınılmaz sınırlamalarını örten bir cazibe kattığı sonucuna varabiliriz.

İçe-yönelimli kişiye göre kaçışın anlamını ele alırken, sadece Victoria dönemi eğlencelerinin geleneklere aykırı yapısı, ahlaksızlık ya da günahla dolu bir hayal dünyası üzerinde çok fazla durmamalıyız. Geleneklerin olmadığı ya da kırılğan olduğu yerlerde başka bir mesele konuya dâhil olmuştur: eğlence aktivitelerini değerlendirebilme ve onlardan haz alabilme becerisi.

İçe-yönelimli kişi, kaçışın sanat yönünde olması talebiyle nesiller geçtikçe daha çok karşılaşmıştır. Bazen kaçışa kendi isteğiyle yönelmiş ama daha çok yükselme çabası ve kadınların etkisi, onu kendini yeterli hissettiği alanların daha da ötesine gitmeye zorlamıştır: tıpkı anlamadığı dildeki bir operaya sürüklenip orada uyuklayan iş adamı gibi. Diğer taraftan, kaçışını alt seviyede -sek içkiler, kokteyller, poker, güzel kadınlar ve eğlenceli partiler- tutarak pasif bir tüketici olmaya karşı da mücadele etmiştir.

Böylelikle, iş alanında olduğu gibi eğlence dünyasında da hayatı dolu dolu yaşama konusunda yetkin olduğu düşüncesini korumuştur. Ancak, eğlence alanının tamamıyla ayrı bir alan olduğu düşüncesi de vurgulanır çünkü eğlence alanı, aşağı yönlü kaçışlara iten durumlar da dâhil, kişinin iş ve aile yaşamındaki sosyal statüsünü olumlu manada ya çok az etkiler ya da genelde olumsuz bir etki yapar. Eğlence alanındaki yeterlilik üretim ekonomisine doğrudan tahvil edilemeyeceği için, içe-yönelimli kişinin boş zaman aktivitelerinden çıkar veya itibar sağlama ihtimali günümüz dışa-yönelimli insanlarına göre biraz daha düşüktür. Bu yüzden, beysbol oynamaya gittiğinde bunu kendini ispatlayacağı bir aktivite olarak görmez.

Yine de içe-yönelimli ile dışa-yönelimli arasındaki ayrımları abartmamakta fayda var. Birçok içe-yönelimli kişi eğlence alanında da yetkinlik kazanmak için çok gayret sarf etmiştir. Groton Okulunun kurucusu Endicott Peabody, bir beysbol takımını yukarıya taşıyarak, papazlık yaptığı kasabada kendini bir kahraman olarak kabul ettirebilmiştir. Kökleri gelenek-yönelimli döneme dayanan benzer bir strateji, iyi bir sporcu olan Katolik bir peder, rahip ya da rahibelerin modern filmlere konu edilmesiyle karşımıza çıkar -Bing Crosby'nin *Yolumda Giderken* [Going My Way] filminde olduğu gibi-. Bunun yanında, birçok içe-yönelimli Amerikan iş adamı boş zaman aktivitelerini diğer iş adamlarıyla irtibat kurabilmek için kullanmıştır ve kullanmaya da devam etmektedir. Oynadıkları golf bir kaçış olarak, eşlerinin bahçecilik uğraşı da çoğunlukla sınıf atlamaya yönelik amaçlar için kullanılmıştır. Bu kişiler, dışa-yönelimli olanlara kıyasla, psikolojik olarak daha az olsa da ekonomik açıdan çok daha fazla şey ortaya koymuşlardır.

Burada muhakkak psikolojik riskler de vardı. Dönemin, çekingeliklerinden kurtulamayan ya da bunları kabullenemeyen aşırı motive kişileri, özel yaşamlarına çekilerek kendilerini korumakta her zaman başarılı olamamışlardır. Bir taverna ya da genelevde iyi bir arkadaş olduğunu ispatlama baskısı duyan birine, kimi zaman, ortamdaki arkadaşları tarafından, tiksinti uyandı-

ran ve aciz biri olduğu hissettirilmiştir -yeterli olma çabasındaki beden in güçsüzlüğü ruhun isteksizliğini ele vermiştir⁷³. Ancak genel olarak düşünürsek, içe-yönelimli kişi, kötü huyları ve boş zaman aktiviteleriyle, sevilme zorunluluğu hususunda dışa-yönelimli kadar kırılğan bir konumda değildir.

3. Öz Takdir Mücadelesi

İçe-yönelimin baskın olduğu bir toplumda genel eğilim, bireyi, kendine karşı savunmasız bırakma pahasına diğerlerine karşı korumaktır.

Bunun bir göstergesi, tipik bir içe-yönelim karakteristiği olarak, kayıtsızlığa karşı duyulan yaygın endişe ve yöneltilen eleştirilerdir. Manastır düzeni, kendisine yönelik bir tehdit olarak gördüğü tembellik ve *uyuşukluk* sorunu ile karşılaşmıştı -St. Augustine de kendiyle mücadelesinde bu tehditlerin farkına varmıştı-. Max Weber'in de öne sürdüğü gibi, Puritanizm dünyayı bir manastıra dönüştürdüğünde bu tehditlerin korkusu sadece birkaç seçkin keşişle sınırlı kalmayıp toplumun tüm tabakalarına yayılacaktı. İçe-yönelimli püriten, sürekli olarak kendine tutunmak zorunda olduğuna ve eğer teyakkuzu elden bırakırsa akıntıya kapılıp gideceğine inandırılmıştır. Görünenin aksine, karakteri, hissiyatta hiç de durağan olmamış ve hatta bu hissiyatın bir yansıması olarak, Tanrı'nın emaneti ya da seçilmişlerden olma durumuna yönelik kuşkularına karşı sürekli savaşmak zorunda kalmıştır.

Kayıtsızlık hususunda, bazen devasa bir kuruntuya dönüşen tembellik lanetine karşı sürekli mücadeleden dolayı, bugün de hâlâ geçerli olan bir mit inşa edilmiştir: Gelenek-yönelimli kişi hiçbir ideali olmayan, her şeye kayıtsız biridir. Diğer insanların kayıtsızlığına yönelik eleştiriler ise -günümüzde siyasi ve sivil ka-

73 T. S. N: İncil'de geçen bir ayete gönderme yapılmıştır. "Uyanık durup dua edin ki, ayartılmayasınız. Ruh isteklidir ama beden güçsüz." (Matthew 26: 41)

yıtsızlığa karşı tepkiler gibi-, kişinin kendi kayıtsızlığına karşı bir mücadele yöntemi olarak işlev görmüştür. Aslına bakılırsa içe-yönelimli kişi, jiroskopunun kendine ait olmayıp diğerleri tarafından yüklendiğinin, kendi güdüleriyle hareket etmediğinin ve yaşamın bir yenilenme sürecinden ziyade ruhsal ölümden kaçma çabası olduğunun farkında değildir.

İçe-yönelimli kişi ayrıca, kayıtsızlığı kontrol etmede kolaylık sağlaması açısından yaşamını, her birinde kayıtsızlığa karşı ruhsal savunmalarını deneyebileceği bölümlere ayırır. Kendi gücünü aşabilecek ilk ideallere ve hedeflere bağlı olan çocuğu içinde muhafaza eder. Eğer bu idealler kendi kapasitesinin üzerindeyse, diğerlerinin övgüsü ya da onayı yetersizlik duygusunu bastırma-ya yetmez: Bunlar sadece, kendini rahatlatma gayretinin uzantısı olabilir. İçe-yönelimli kişi kendi içinde, sadece yaptığı şeye değil, olduğu şeye de bir gerekçe bulmalıdır çünkü yaptıklarıyla değil inancıyla kurtuluşa erecektir. Ve yapılan işler akıllıca bir muhasebe ile inanca dönüştürülürken öz eleştiri tamamen devre dışı bırakılmaz. *Tek başına davranışsal uyum, karaktere yönelik ideali karşılamaya yetmez.*

Öte yandan, içe-yönelimli kişinin içselleştirilmiş standartları, kendi yetersizliği diğerleri tarafından yüzüne vurulmadan, kendine *onların gözünde* başarısız olma özgürlüğünü tanır. Edison gibi o da, kendi değerine içsel olarak karar verene kadar tekrar tekrar uğraşır. Diğerleri onu öz eleştiriye karşı koruyamazken, öz eleştiri onu diğerlerine karşı korur. İçe-yönelimli kişi varoluşunu, sadece yaptıklarıyla değil, yapacaklarıyla da haklı gösterir. Eğer tekrarlanan başarısızlıklar gelecekteki başarı umutlarını kırarsa, o zaman içsel kuvveti, dışsal bir kanıt olmadan işleri yürütemez. Suçluluk duygusuyla dolup taşan içe-yönelimli kişi, başarısızlıkları ve yetersizlikleri için kendinden nefret edecek ve dışsal kanıtlardan yola çıkarak yaptığı yargılama, içsel olanlara göre daha da acımasız olacaktır. Durkheim, ileri endüstriyel ülkelerdeki görece yüksek intihar oranlarını herhangi bir kültürel gelenekle ilişkisi olmayan bir huzursuzluğun belirtileri olarak görmekte haklıydı.

Altıncı Kısım

Dışa-Yönelimli Yaşam Evresi: Görünmez Elden Sahte Samimiyete

Saf formunda sosyalleşmenin, ne gizli bir sonu ne içeriği ne de kendisi dışında bir sonucu vardır. Tamamen kişilikler doğrultusunda şekillenir... Ancak, tam da bu yüzden, kişilikler kendilerini bireysel olarak çok fazla öne çıkarmamalıdır.

*Georg Simmel, The Sociology
of Sociability*

İçe-yönelimli kişi sadece üretim dünyasının sayısız taleplerine mahkûm olmayıp aynı zamanda tüm hayatını kendi karakterinin içsel üretimine adanmak zorundadır. Her iki alanın da bitmek bilmez sıkıntıları vardır. Ekonomik alanda işsiz kalma ya da erken emekli edilme korkusu gibi, içsel ve dışsal yaşamdaki kayıtsızlık da karakterisel kaynakların yetersiz istihdamı olarak düşünülür. İş odaklı biri olarak içe-yönelimli kişinin kaynaklardan tüm yönleriyle yararlanmayı iyi bilmesi gerekir.

Dışa-yönelimli kişinin çalışma alanı ise insanlardır. Dolayısıyla iş ve eğlence aktiviteleri insanlarla ilgilidir. Eğlence aktivi-

teleri gibi iş unvanlarının çoğu da önceki dönemde de elbette mevcuttu. Bu bölümde, karakter değişiminin, mevcut uğraşlardaki anlamların değişmesi ve yeni uğraşların ortaya çıkması ile ne kadar ilişkili olduğunu göstermeye çalışacağım.

1.Ekonomik Problem: İnsan Unsuru

Amerika'da geçici nüfus büyümesi sona yaklaşırken zihinlere “yardıma ihtiyaç yok” tabelası asılmıştı. Ayrıca bu uyarı, Avrupa'dan gelen göçün kesilmesi için 1924'te sınırlara da konulmuştu. Bu veda ifadesi ile Batı dünyasındaki ilerleme ümidi yıkıldı. Kısıtlanan göç, düşmekte olan doğum oranıyla birleşince ülkenin nüfus profili ve karakter yapısı üstü kapalı bir şekilde değişime uğradı. Bugün toplumsal hareketliliğe yeni yollar açan ve beceri isteyen nokta, malzemenin dayanıklılığından ziyade insan “esnekliği” ile baş etme olmuştur.

Nüfusta gerileme başlangıcı evresinde bile, üretim sahası ve hatta kara sınırı çok geniş olsa da yoğun bir kalabalık hissedilir; fakat artık toplum daha önceki dönemde olduğu gibi bir kargaşa ortamı olarak görülmez.

Bu yeni durum özellikle meslek ve endüstri alanları için geçerlidir. Örneğin bir ustabaşını ele alalım: Hiyerarşi içinde artık tek başına değildir, etrafı insanlarla çevrilidir. Altında, üstünde ve çevresinde yer alan uzmanlar, güvenlik direktörleri, üretim mühendisleri, denetçiler ve işçiler arasında çift yönlü bir iletişim kanalı olarak görev yapar. Fabrika müdürü de ustabaşı kadar iletişim trafiği içindedir. Fabrika içerisindeki titiz hiyerarşiye ek olarak dışarıdaki hiyerarşi ile de uğraşır: ticaret örgütleri, dernekler, tüketiciler, tedarikçiler, hükümet ve kamuoyu. Aynı şekilde, profesyonel kişinin de etrafı kapsamlı bir eğitim sisteminin ürünü olan rakiplerle çevrilidir.

Dolayısıyla *insanlar* endüstrinin esas ilgi alanını oluşturur. Buradan elbette, alet kullanımı, makineleşme süreci ve fabrika

örgütlenmesindeki eski devrimlerin durma noktasına geldiğini çıkaramayız. Daha çok bu alanlardaki ilerlemelerin rutinleştiğini, üretkenlikteki sürekli artışın kurumsal formların bir yan ürünü olduğunu söyleyebiliriz. Amerika'da, İngiltere gibi başka ülkelerde de, güce ulaşan yeni endüstriyel devrimler ise alet kullanımı ve fabrika düzeniyle değil, iletişim ve denetim teknikleriyle ilgilidir. Telefon, elektronik hesap makinesi, servomekanizma, IBM makineleri, ürünlerin kalitesini denetleyen modern istatistik metotlar, Hawthorne danışmanlık deneyleri ve işletme içinde moral arttırıcı programlar bu döneme özgü teknik yeniliklere örnek oluşturur. Nüfusta gerileme başlangıcı ve ekonomik zenginlik dönemi, sembolizmi kullanarak insanlardan gözle görülür tepkiler almayı amaç edinen kişilere ihtiyaç duyar. Elbette bu manipülatörlerin karakter bakımından dışa-yönelimli olması şart değildir. Birçok içe-yönelimli kişi de insanları manipüle etme konusunda başarılıdır; yalnızca, içe-yönelimli olmaları yüzünden diğerlerini ne ölçüde manipüle ettiklerini fark edemezler. Yine de manipülasyon konusunda dışa-yönelimli kişiler daha başarılıdır çünkü dışa-yönelimli karakter yapısı ile diğerlerinin hassas isteklerine karşı duyarlı olma arasında daha büyük bir uyum vardır.

Bu durumu, yaptığımız mülakatlardan örnek vererek daha iyi açıklayabiliriz. Görüştüğümüz kişi, imalat makinesi üreten büyük bir şirketin reklam satış müdür yardımcısı ve sektörün önde gelen ticaret odalarından birinin genel başkan yardımcısıdır. Aslen küçük bir orta-batı kasabasında kongregasyonalist bir vaiz olan bir babanın oğludur. Dolayısıyla geçmişi, yükselme gayreti ve teknik bir alana yönelmesi içe-yönelimli özellikleri işaret etmekte fakat bulunduğu mevki daha çok dışa-yönelime özgü müzakere becerisi ve kişiler arası iletişimde hassas olmayı gerektirmektedir. Bu uyuşmazlık bir gerginlik yaratmaktadır. Yakın zamanlarda fikrini değiştirdiği siyasi konularla ilgili bir soruya şöyle cevap verir:

Bu, üzerinde çalıştığınız alanla mı ilgili bilmiyorum ama işçi

liderlerine karşı -provokatör olanlara karşı değil tabii- çok daha hoşgörülü hâle geldim. Yaptıkları şeyleri artık takdir ediyorum çünkü gerçekten, bazen belli yöntem ve imkânları kabul etmek dışında pek fazla seçenekleri yok. Sanırım bir psikanaliste ihtiyacım var.

Katılımcımız ayrıca temel endişesinin, üstündeki yöneticilerle çok iyi anlaşamaması olduğunu belirtir. Bir önerisi reddedilip daha sonra haklı olduğu ortaya çıkınca sıkıntıya girdiğini ve bu tarz durumlarda kendini savunmasız hissettiğini ifade eder. Yönetim kurulu toplantısına katılmadan önce bir şey yiyemediğini ve böylesine büyük, resmî bir şirkettense kendine ait küçük bir şirketi idare etmenin daha iyi olabileceğini söyler. Çok ilgileniyor gibi görünmese de boş zamanlarında golf oynadığını ve iyi bir içe-yönelimli ya da belki de sadece iyi bir Amerikalı gibi “garajda birtakım işlerle ilgilendiğini” belirtir.

Mülakatlardan elde edilen bulgular elbette çeşitli yorumlara açıktır ve burada öne sürülenlerin doğruluğu kesin değildir. Bu yöneticinin kendisi ile ilgili şüphelerini, bütünüyle dışa ya da içe yönelimli olmamasına bağlamak yanlış olur (daha önce belirttiğimiz gibi, kimse tamamen tek bir yönelim altında olamaz). Burada önemli olan nokta, modern yöneticinin sergilediği iki uyum kalıbının karışımına bakılmaksızın, ofis içinde ve dışında sürekli olarak bir toplumsal baskı altında olmasıdır. Ya da belki de katılımcı, bu baskının oluşturduğu gerginliği dile getirmede birçoklarına göre daha başarılıdır.

Teknik Beceriden Manipülatif Beceriye

Sosyal yeterliliğe yönelik baskı, Amerikan iş hayatında yeni bir durum ortaya çıkarır: *Eğer kişi işinde başarılıysa o işi bırakmaya zorlanır.* Kariyerine imalathanede başlayan katılımcımız, reklam satış müdür yardımcısı olarak kendisinin ve diğer insanların manipülatörü hâline gelmiştir. Aynı şekilde işinde ilerleyen bir gazeteci, köşe yazarı ya da editör yardımcısına; bir doktor, hastane ya da klinik yöneticisine; bir profesör, dekan ya da rektöre;

bir fabrika denetçisi holding yöneticisine dönüşür. Bu insanların hepsi kendilerine ait iş becerilerini unutup çalışma arkadaşlarını terk etmek ve artık nesnelerden ziyade insanlarla çalışmak zorundadır.

İş dünyasının ilgi alanı her zaman insanlar olmuştur elbet. Fakat işletmeler henüz küçük ölçekliken genel müdür de diğer çalışanlar arasında bir çalışma arkadaşı olarak kalabilmiş, ilişkilerini tamamen koparıp yeni bir sosyal çevreye girmemiştir. William Allen White'ın *Autobiography*'si, sadece işini yapan bir gazeteci olduğuna dair sevimli yalanını hayatı boyunca sürdürdüğünü göstermektedir. Aynı şekilde, eski kuşak üniversite rektörleri genellikle kendilerini hâlâ öğrenci olarak gören kişilerden oluşmuştur. Yöneticiler de şapkalarını ofiste bırakmış, tütün çiğnemiş ve imalathaneyle ilişkisini bir şekilde sürdürmeye çalışmıştır. Günümüzde benimsenen "kurmay ve komuta" örgütsel yaklaşımı ise idare ile çalışanlar arasındaki direkt temasın kesildiğinin göstergesidir. Yeni, büyük bir ofise geçmek -veya oraya ulaşmak- için çalışan kişinin, yeni kişilik odaklı bir uzmanlık edinmesi ve eski beceri odaklı uzmanlığını aklından çıkarması ya da en azından yumuşatması zorunludur.

Çok daha kazançlı olan bir satış müdürlüğü pozisyonu kendisine teklif edilen bir mühendisin hikâyesi⁷⁴ ile bu durumu örneklendirebiliriz. Hikâyenin kahramanı mühendislik yapmayı istemekte fakat eşi satış müdürlüğü pozisyonunu reddetmesine karşı çıkmaktadır. Kurumdaki yetkili bu teklifin bir daha kendisine sunulmayacağını, kabul etmek için son şansı olduğunu belirtir ve mühendis gönülsüz bir şekilde teklifi kabul eder. O gece şöyle bir rüya görür: Elinde sürgülü bir cetvel vardır ve bir anda bunu nasıl kullanacağını bilmediğini fark edip panik içinde uyanır. Rüya, kendi yeteneklerine yabancılaştığı yeni işindeki duygusunu sembolize etmektedir.

74 Bu hikâyeyi, iş dünyası ve meslek yaşamında değişen kariyer çizgilerinin analizinde bana yol gösteren Chicago Üniversitesinden Prof. Everett Hughes anlatmıştır.

Mesleki bir pozisyondan yöneticiliğe yükselen kişi, işinin çok basit olduğunu düşünmekten kendini alamaz: Aşağıdaki makineler tıkr tıkr çalıştığı sürece sorun yok demektir. Geride bıraktığı iş arkadaşları, kendisini artık yetenekli bir zanaatkâr olarak düşünemeyeceklerini hatırlatmakta da gecikmez.

Sanayileşmenin ilk safhalarında beceri odaklı toplum küçük esnaf ve zanaatkârlar için yıkıcı olmuştur. Bu kez de insanların manipülasyonuna giderek bağımlı hâle gelen toplum, mevcut profesyoneller ve iş adamlarına zarar vermektedir. Böylece, daha yakın döneme ait profesyoneller yönetici sınıfa, önceki dönem zanaatkârları da proletaryaya doğru itilir ve bu, iki tarihsel durum arasındaki büyük farkı açığa çıkarır. Ancak her iki durumda da endüstriyel süreç, uzun çıraklık ve karakter inşası yoluyla insanlara yüklenen vasıfları, makinelerin ve aralıksız çalışan kurumların içine monte ederek ilerlemeyi sürdürür.

Buna rağmen iş dünyasında ve özellikle de meslek alanlarında, içe-yönelimliler için rahat bir ortam sunan birçok pozisyon bulunur. Tıp ve hukuk alanında serbest girişim ideolojisi oldukça güçlüdür. Personel seçiminde objektif kriterler, eğitim ve belgeye dayalı sınır bozucu bir notlandırma ile daha da sağlamlaştırılır. Bir hastanede, hukuk bürosunda veya üniversitede, insanları bir araya getirenlerin yanı sıra kimyasalları, alıntıları veya fikirleri buluşturanlar da kendilerine yer bulur. Ayrıca, öğrenmeyle ilgilenmeyen veya öğrenemeyen ve sürüye ayak uydurmakla yetinen iş odaklı zanaatkârlar için de birçok pozisyon vardır. Büyük endüstrilerde bile bu tarz alanlar varlığını sürdürebilir çünkü tüm teknolojik problemler çözüme kavuşmamıştır ya da rutin bir çözüm sürecine oturtulmamıştır. Ayrıca, zaman zaman tam bir içe-yönelimli, aşırı üretken kişilere ihtiyaç duyulan büyük kurumlarda ve işletmelerde belli başlı kilit pozisyonlar vardır. Bu arada dışa-yönelime özgü değerler öyle bir hızla yayılır ki, ekonominin bazı sektörleri kendi teknolojik problemlerini henüz çözmeden bu değerlerden etkilenirler. Birleşik Devletler'de dışa-yönelimli çalışma ve eğlenme biçimlerinin cazibesi, ekonomik ilerlemenin değişken çizgisi ile her yerde uyumlu olmayabilir.

Serbest Ticaretten Adil Ticarete

Federal Ticaret Komisyonunun 1914'te haksız rekabeti yasaklaması ile birlikte, haksız olan şeyin, ürünlerin fiyatını düşürmek olduğu anlaşıldı. Aslında bu görüş, ürünlerin taklidi ve aldatıcı reklamlara yönelik eleştiriler altında gizlenmişti. Ulusal Kalkınma İdaresi döneminde bu gizli tutum hükümet ve kamu onayını almış ve fiyat kırmak küçük düşürücü bir eylem sayılmıştır. Robinson-Patman Kanunu ve devlet adil ticaret mevzuatı sayesinde serbest ticaret ve adil ticaret birbirine zıt terimler hâline gelmiştir. Fiyatlar, yönetim ve müzakerelerle ya da rekabet hukukunun uygulandığı yerde "fiyat liderliği" ile belirlenmeye başlamıştır. Bir zamanlar fiyat oluşturma sistemi ya da yaptırımla yürütülen ilişkiler bugün müzakerelerle sürdürülmektedir.

Fiyat liderliği, fiyat savaşlarını önleme ve alanı bölme mekanizmalarının idaresi olarak çoğunlukla ekonomistlerle ilişkilidir. Fiyat liderliği sayesinde karar verme sorumluluğu "diğerlerine" yüklenir. Maliyet artık fiyatları belirlemede bir kılavuz olmadı için, sözüm ona fiyat liderleri ipucu almak için hükümete başvururlar. Lideri-takip et anlayışı hem fiyatların hem de çalışma şartlarının belirlenmesinde benimsenir; ayrıca sendikalar, sanayi liderleriyle barış içinde baş edebilmek ve iyi ilişkiler kurabilmek için üst yönetimin zaafalarını kullanma becerilerinden yararlanmışlardır. İleride de göreceğimiz üzere, dışa-yönelimli siyaset modeli de dışa-yönelimli iş dünyası gibidir: Liderlik yine sınırları belli olmayan bir düzlemdedir. Buna ek olarak, hem iş hem de siyaset dünyasında dışa-yönelimli yönetici, konumunu, performans açısından kendisine çok ağır görevler yüklemeyecek bir seviyede tutmayı yeğler. Böylece karar verme sürecinin çeşitli aşamalarında, büyüme ve kıran kırana rekabet risklerine karşı daha zahmetsiz bir iş yaşamını tercih edecektir.

Aslına bakılırsa böyle bir iş yaşamı o kadar da "zahmetsiz" değildir çünkü siyasette olduğu gibi iş dünyasında da her şey dışa-yönelimli insanların istekleri doğrultusunda gitmez. Adil

ticaretin yaygınlığına rağmen serbest ticaret hâlen çok güçlü bir etkiye sahiptir. Birçok gözlemci büyük ölçekli şirketlerce yönetilen malların yüzdesine bakarak tekelin derecesine karar verdiğinden, çıkarıcı ortam dışında kalan az sayıdaki şirketin, kendi varlıklarına karşı orantısız bir ayrıcalığa sahip olabileceğini gözden kaçırır. Kauçuk bir tekel olabilir fakat her zaman kauçuğa gereksinim duyar mıyız? Sinema da tekele ait olabilir, peki ya televizyon? Küçük ve marjinal endüstrilerde, günümüzün değil ama geleceğin tekellerinde genellikle iyi bir ortak olmaya gerek yoktur. Ayrıca teknolojik değişimin dinamikleri her zaman çetrefilli olabilmekte ve endüstrinin kendisi dâhil, içindeki departmanlar teknolojik değişimlere karşı varlıklarını koruyabilmelerine rağmen yine de demode kalabilmektedir. Büyük tekелci endüstriler içindeki departmanların yanı sıra insanlar da teknoloji yönelimli olabilmektedir; bir şirketteki hiçbir yönetim planlaması yeniliklerin yarattığı baskıyı tamamen gideremez.

Maliyet şartları ve karakterinin elverdiği ölçüde girişimde bulunabilmesi için iş adamının yeni güdümlere ihtiyacı vardır. Bir işin nasıl olması gerektiğiyle ilgili olarak diğerlerine kulak vermelidir. Böylece, fiyat kıran olarak adlandırılma korkusuyla başlayan psikolojik hassasiyet diğer alanlarda demode olma korkusuna da yayılır. İş adamı, modası geçmiş hedefler peşinde koşmaktan endişe duyar: eski tip yaşam tarzına sahip olmak gibi. Diğerlerine ve tüketim dünyasına odaklı olduğundan *kendi işletmesini bir tüketici olarak görür*.

I. Dünya Savaşı'na kadar ticari firmalar genellikle üç mesleki fikri benimsemiştir: yasal, denetimli ve teknik. Bunlar daha çok kişiler üstü niteliktedir. Taleple karşılaştırıldığında mevcut uzmanların sayısı oldukça düşük olduğundan bu kişiler, eski dönemlerden kalan ve bugün bazı güney topluluklarında gördüğümüz aile-statü ilişkisi ile performans -daha önceki anlamda "karakter"- para ilişkisinin her ikisine ya da birine dâhil olabiliyordu. Bugün ise firmalar öncelikle, var olan birçok hizmetten hangisini alacaklarından emin değildir: Bir avukat mı ya da

halkla ilişkiler uzmanı mı, pazar araştırma şirketi mi yoksa bunlara karar verecek bir danışmanlık şirketi mi tutacaktır? Üstelik bu hizmetleri sunanlar arasından hangisini seçecekleri konusunda da emin değildirler -aile-statü ya da karakter veya performans ilişkilerine göre bir değerlendirme yapmayacaklardır-. Dolayısıyla yapılan seçim rastgele faktörlere dayalı olacaktır: tesadüfen başlayan bir sohbet, *Businessweek* dergisinde yer alan bir haber ya da tedarikçinin şansı.

Bu değişime birçok kurumsal şirketin geçmişinde rastlarız. Küçük bir aile işletmesi olarak başlayan bir şirket çoğunlukla ikinci kuşakta hedeflerini değiştirir. Tüm servet ortaya koyulur, bir ortak katılır ve amaç, para kazanmanın yanı sıra, modern bir şirkette bulunması gerektiği gibi yeni ortaklara sahip olmaya dönüşür. Personel kadrosuna yarı-entelektüel pozisyonlar eklenir: endüstriyel ilişkiler, eğitim ve güvenlik direktörleri gibi. Şirkete ait bir dergi yayımlanır, pazar araştırması ve standart işletme prosedürü gibi konularda danışmanlara başvurulur. Statü sembolleri arasında önemli bir yeri olan ve statünün yönettiği bir genişlemenin gereği olarak mağaza ve vitrin görünümünün gösterişli olmasına dikkat edilir.

Birçok durumda bu değişime, içe-yönelimli yaşlı kuşakla dışa-yönelimli daha genç kuşağın çakışması eşlik eder. Yaşlı olanlar teknik okulda insan ilişkileri metotlarını bilmeden yetişmişlerdir. Gençler ise yeni değerlerle donatılmıştır. Bir dereceye kadar amaçları hâlen para kazanmak olan bu gençler, şirketlerini işletme okulunda öğrendikleri modele uygun hâle getirmeye çalışırlar. İş adamları kendilerinden kamunun bir vekili olarak bahsettiklerinde bu yeni yönelimi itiraf etmiş olurlar. Ayrıca kamuyu manipüle etmeye çalışıp bir denge kurmaya çalıştıklarında, siyasi liderler gibi kendileri de kamunun beklentileri -ya da öyle tahmin ettikleri- ile manipüle edilirler.

Bu değişim için bir tarih verecek olursak, Henry Ford'un ölümüyle eski dönemin sona erdiğini söyleyebiliriz. Ford'un

ölümünden sonra şirketi, yeni işletme ve muhasebe yöntemleri ile diğer idari teknikleri bünyesine katmıştır.

“Adil” ticaret bir bakıma akran grubu değerlerinin iş dünyasına taşındığının göstergesidir. Akran grubu üyesi *fair-play*, iş adamı ise adil ticaret değerleri ile donatılmıştır. Genellikle adil ticaretle kastedilen şey, iş adamının, sorunları birtakım haklara dayandırarak müzakere etmesidir. Ayrıca müzakerelerden hem bir zaferle çıkması hem de karşı şirkete iyi niyet beslemesi gerekir. Dolayısıyla iş adamı geri plandaki gerçekleri ne kadar az bilirse imtiyazları takas etmek o kadar kolay olacaktır. Bu noktada iş adamı, 5 sent’e mal olan elmaları 4 sent’e satmaktan yakınan ve kendi kendine “ama bir de bunun geri dönüşünü düşün” diyerek rahatlayan köşe başındaki satıcı gibidir. Burada yine manipülatif becerilerin teknik veya işle ilgili olanlardan daha önemli olduğunu görüyoruz.

İş dünyası ile ilgili söylenenlerin çoğu; sendikalar, diğer iş kolları ve akademik yaşam için de geçerlidir. Örneğin başarılı bir avukat, alanındaki yetkinliğindense güçlü bağlantıları ile ön plana çıkar. Bağlantıların sonraki nesillere aktarılamayıp her seferinde tekrar kurulma zorunluluğunun bulunması, en büyük becerileri müzakere etmek olan dışa-yönelimli kişiler için kazançlı fırsatlar yaratır.

Banka Hesabından Gider Hesabına

Profesör Paul Lazarsfeld’in yukarıdaki ifadesi ekonomik tutumda gerçekleşen değişimleri özetlemektedir. Eskinin banka hesabının üretimle bağlantılı olması gibi gider hesabı da bugünün tüketim pratikleri ile ilgilidir. Gider hesabı sahte samimiyete gücünü kazandırır ve bu şekilde, içe-yönelimli dönemde eğlence ve iş arasında örülen duvarı yıkar. İşinde başarılı dışa-yönelimli kişi, müşteri gözüyle şirketine baktığında tüketim dünyasında öğrendiği tutum ve düşünceleri iş dünyasına taşımış olur.

Bu dönemde işin eğlenceli olması gerekir. II. Dünya Savaşı’nın

yarattığı enflasyonun yatışmasıyla birlikte, iş çevrelerinin toplantılarda yaptığı konuşmalarda genel tema, “satış yapmak yeniden eğlenceli olacak” şeklinde olmuştur. İçe-yönelimli iş adamının işten zevk alması bir kenara, kasvetli ve neşesiz olması beklenirdi. Dışa-yönelimli iş adamı ise yönetime eşlik eden sosyalleşmelerden zevk alma zorunluluğuna gittikçe daha çok maruz kalır. Çalışma saatlerinin kısaltılması orta sınıftan ziyade işçi sınıfının yaşamını etkilemiştir: Yöneticiler ve profesyonellerin çalışma süreleri ise hâlâ uzundur. Bu kişiler, eve erken gitmektense öğle yemeğini, kahve molalarını, toplantıları ve işle eğlenceyi birleştiren diğer formları uzatarak Amerika’nın muazzam üretkenliğini sürdürürler. Aynı şekilde ofis içinde geçirilen zamanın çoğu sosyalleşmeyle birleştirilir: ofisteki dedikoduları paylaşma (“toplantılar”), iyi niyet turları düzenlemek (“denetim”), satış elemanlarıyla konuşmak ve sekreterlere takılmak (“moral vermek”). Çalışkanlık geleneğine sahip olan, eşlerine karşı antipati duyan ve bitmeyen çilecilikleri yüzünden iş yerinde hâlâ iyi iş çıkarma zorunluluğu hisseden kişiler için gider hesabını kullanmak mesleki bir terapi işlevi görür. Ancak Simmel, bu bölümün başında alıntı yaptığım makalesinde böyle bir sosyalliğin bağımsız ya da gerçekten sosyal olduğunu kabul etmez.

Yeni tip kariyer için yeni bir eğitimin olması gerekir. Bu elbette teknik lise ve üniversite programlarına sosyal ve beşerî derslerin girmesi ve giderek artan genel eğitim modasının ardındaki faktörlerden biridir. Bu programları destekleyen eğitimciler insanı bir bütün olarak geliştirmeyi amaçlar ve vatandaşları demokrasi adına eğittiklerini savunup dar uzmanlıklara karşı çıkarlar. Elinizdeki kitap da aslına bakılırsa genel sosyal bilim programlarında okutulma amacıyla hazırlanmıştır. İş adamları ya da mühendisler, sırf bu tarz eğitim programlarına dâhil oldukları için daha iyi bir insan ya da yurttaş olmayacaklar elbette ama kendine daha çok güvenen, içten olmasa da nazik bireyler olacaklardır. İnsan ilişkilerindeki iletişim becerileri sayesinde, teknik okullardaki kabadayılar karşısında avantaj sağlayabilirler.

Önceki yüzyılda bir İngiliz politikacı ve bürokrat için klasiklerin bilinmesi ne kadar gerekliyse, etkili konuşma da bugünün iş dünyasında başarılı olmak için o kadar gereklidir.

Bu arada, insan ilişkileri yaklaşımının ekonominin bürokratikleşmiş sektörlerinde de bütünüyle benimsendiğini söylemek pek doğru olmaz. Şirketler arasında farklılıklar hâlen gözlenmektedir. Bazıları insan ilişkilerinde sahte samimiyeti kullanırken, diğerleri halkla ilişkiler yöntemlerini kullanır. Dağıtım ve satışta kaydedilen ilerleme, satış temsilcisinin önemini azaltmaya başlamıştır. Otomatlar bu durumu yeterince açıklar. Ayrıca bir teknisyene ihtiyaç duyulduğu noktada satışın kişisel yönleri en asgari düzeye çekilebilir: örneğin müşterinin yönlendirilmesini gerektiren karmaşık bir cihaz satışı. IBM satış elemanlarının hem tuttuğunu koparan tipler olmayı hem de tablolaştırma makinesini bağlamayı ve daha da önemlisi şirket içindeki bilgi akışını akla uygun bir şekilde düzenlemeyi bilmesi gerekir. Böylelikle bu kişiler iletişim devriminin kolaylaştırıcılarına dönüşürler fakat yine de önceki dönemin daha az karmaşık cihazlarını satan kişiler kadar teknik bilgi ve beceriye sahip olmaları gerekir. Bunun gibi birçok endüstri alanı içerisinde teknik zekâyâ sahip elemanlara büyük ihtiyaç duyulur ve bu kişiler herkese karşı nazik olma zorunluluğundan büyük ölçüde muaftırlar.

2. Samanyolu

Bir önceki kısımda içe-yönelimli kişinin azmini dönemin bir mottosuna atıfta bulunarak açıklamıştım: *ad astra per aspera* [zorluklarla yıldızlara kadar]. İçe-yönelimli kişi kendi alanının kahramanlarından kendisine örnek alacağı bir yıldız seçebiliyordu. Buna karşın dışa-yönelimli kişi, bireysel kariyeri açısından kendi hayatı üzerine çok fazla düşünmez. Aradığı şey akran grubu ya da belirli bir kültürün nazarında üne kavuşmak değil, saygıdır ve saygıdan da öte değişken ve biçimsiz akran jürisinin şefkatini kazanmaktır.

Dışa-yönelimli kişi amacına ulaşmak için, kendisi ile aynı arayış içinde bulunan ve değerler ve bunların hükmü için bel bağladığı antagonist işbirlikçilerle mücadele eder. Geçmişin başarılı adamlarını örnek alıp kendi yıldızına ulaşmaya çalışmak yerine, akranlarından oluşan gerçek bir Samanyolu içerisinde ilerler. Bu durum, nüfusun gerileme başlangıcı evresindeki eğitilmiş orta sınıfın boyutunun bir göstergesidir.

Günümüzde yaşamın kesin olmayışı, gençlerin kendilerini uzun vadeli hedeflere adamayı reddetmesinde önemli bir faktör olarak yer almaktadır. I. Dünya Savaşı öncesi dönemle karşılaştırıldığında, bugünkü savaşlar, depresyon ve askerliğin, kariyer planlaması önünde çok daha fazla engel oluşturduğu düşünülmektedir. Ancak bu konu sadece bu değişimlerden ibaret değildir: Kendini uzun vadeli hedeflere adanmayan kişi, geleceğe ilişkin bakış açısını ve kendini bir hedefe teslim etmeyişi, tüm bu belirsizlikleri işaret ederek haklı çıkarır. Aynı belirsizlik döneminde yaşayıp karakterin sağlamlığı kadar cehalet ve duyarsızlık yüzünden de uzun vadeli hedefler peşinde koşan insanlar elbette vardır. Dolayısıyla bu konuda başka faktörlerin de yer aldığına kuşku yoktur: daha önceki kısımda belirttiğimiz, mesleki becerinin terk edilmesine bağlı hareketlilik gibi. Buradaki yol ayrımı mesleki yaşamın erken aşamalarında kendini gösterir ve gençlerin kariyer planlamasını daha da karmaşık hâle getirir.

Bu gelişmenin bazı olumlu yanları da bulunmaktadır. Önceden, birçok içe-yönelimli gencin hedeflerine bağlılığı, ailevi istekler ve ailedeki meslek sıralamasının sorgusuz kabulüne dayalıydı. Bugünün dışa-yönelimli genci ise bir işten, maddi gereksinimleri ya da geleneksel statüyü karşılamasından daha fazlasını bekler; önceki kuşağın otoriter meslek derecelendirmeleri ile yetinmez. Dışa-yönelim dönemi çok daha bireysel ve doyurucu kariyer tercihlerinin yapılabilmesini sağlamaktadır. Erken karar verme konusunda toplumun kurduğu baskı ve kişinin bir karar verememesi durumunda hissettiği endişe bu dönemde azalmıştır.

Doğal olarak başarının anlamı dışa-yönelimli için oldukça farklıdır. İçe-yönelimli kişi yeni bir bölgede, yalıtılmış ve farklı bir ortam kurarak güvenliğini sağlamıştır. Şirketi içe-yöneliminin bir gölgesi olmuştur. Bugün ise durum tam tersidir: İnsan şirketin bir gölgesi hâline gelmiştir. Artık uzun vadeli hedefler daha ziyade şirketlere ve kurumlara atfedilir. Buralar ayrıca yayılmacı dürtüler için bir mahzen görevi görüp, Samanyolu'nda marjinal farklılaşma için yer kapmaya çalışan birçok dışa-yönelimli kişinin ılımlı isteklerini dizginler.

Rakipleri geride bırakıp tek başına öne çıkmak umutsuzluğa işaret eder ve aynı zamanda tehlikelidir de. Baskın çıkmaya çalışan birileri muhakkak olacaktır -örneğin gereğinden fazla çalışmak- fakat bunlar küçük çaplı hırsızlıklardır, büyük soygunlar değil. Bununla birlikte, dışa-yönelimliler tamamen işbirlikçi olmaksızın mesleki yaşamın gelişmiş yollarında bir mevki elde edebilme yarışını da sürdürürler. Fakat *fair-play* kuralını az da olsa delme ihtimali olan bu davranışın normlarını belirlemek üzere yine akran grubuna başvurulur. Ve bu durumda da, herkesin kendi yararı için ufak haksızlıklara girişmesi dışa-yöneliminin hep tetikte olmasını zorunlu kılar.

Gördüğümüz üzere, Samanyolu o kadar da kolay bir kulvar değildir. Farklı farklı insanları manipüle edip onların gönlünü kazanmakla yükümlü olan dışa-yönelimli kişi, diğer insanlarla her zaman haklı olan müşterilermiş gibi baş etmeye çalışır. Everett Hughes'ın belirttiği gibi, bunu yaparken bazılarının diğerlerinden daha haklı olduğunu tedirginlikle fark eder. Çeşitli müşteriler karşısında oynanacak rollerin hatları belirgin olmadığında ve karşılaşılan duruma göre bir rol benimsediğinde, dışa-yönelimli kişi, kim olduğu ve nereye doğru gittiği konusunda hep bir şüphe duyar. Şirketlerin, tek-fiyat politikasını, gizlilik içerisinde belirlenen ve her müşteri grubuna göre farklılaşan güdümlü fiyat için terk etmesi gibi, dışa-yönelimli kişi de içe-yöneliminin tek-rol politikasını, gizlilik içinde kurguladığı ve her bir karşılaşmaya göre değişen çoklu-rol politikası için terk etmiştir.

Diğer taraftan, dışa-yönelimli kişi diğerleriyle birlikte az da olsa sosyal, ekonomik ve politik bir himaye arayışına girebilir. Akran grubu, sahte samimiyetin uygulanmasına gerek olmayan, sınıfsal ve etnik anlamda toplumun dışına itilmiş bazı grupları belirleyip her zaman haksız olan bir müşteri grubu oluşturulabilir. Ancak diğerlerine tanınan ayrıcalık Samanyolu'nda sürekli kabul görmeyi garanti edemez.

Yedinci Kısım

Dışa-Yönelimli Yaşam Evresi (devam)

Gece Mesaisi

Demokrasilerde yaşayan insanlar, sıkıntı içerisindeyken kendilerinin acı-nacak hâlde olduklarını düşünmezler. Hiç kimse içinde bulunduğu yaşam şartlarından memnun değildir. Kendilerini rahat bırakmayan endişelerden kurtulsalar bile hayat onlara keyif vermez. Bu insanlar endişelerine, aristokratların zevklerine olan bağlılığından daha bağlıdırlar.

Tocqueville, Democracy in America

Tocqueville'in eserinden bu yana değişen tek şey, zevk dünyasının da artık bir endişe kaynağı hâline gelmesidir. Arazi kullanımı ve daha eski üretim alanlarındaki fiziksel zorlukların çoğu, psikolojik bir formda tüketim alanında varlığını sürdürmektedir. Daha önceki bölümde gördüğümüz gibi, gün içinde çalışma saatleri, sahte samimiyet tavırları ve eğlence alanından değerlerle işgal edilmiştir. İş dışındaki diğer vakitlerde de kişinin etrafı, çoğu zaman birlikte çalışmaktan keyif aldığı insanlarla sarılıdır.

Dışa-yönelimin yükselişiyle birlikte ilk olarak, önceki döneme ait doyumsuz tüketim ve kaçışın sona erdiğini görüyoruz. Mülkiyetin eski geçerliliği kalmayınca elde etme tutkusu da azalmıştır. İş ve eğlencenin birbirine girmesiyle de kaçışa gerek duyulmamıştır. Bu yeni eğilimleri, belki en uç hâliyle, üst-orta sınıfın yemek ve cinselliğe karşı tutumlarında görebiliriz.

1. Yemek ve Cinselliğin Sembolik Anlamında

Değişimler

Bir Tabak Buğdaydan Bir Tabak Salataya

Yemeğe gösterilen ilgi bakımından, içe-yönelimli kişiler arasında farklılıklar bulunur. Amerika'da -dünyanın diğer bölümlerinde yemek düşkünü topluluklarda durum farklı olabilir- yakın geçmişte, püriten ve püriten olmayanlar yemeği bir gösteriş olarak kullanmışlardır: üst kalite bir et, zarıf bir sofraya ve sağlam bir aşçılık. Bunların tümüyle genellikle kadınlar ilgilenirdi ve birçok çevrede yemek sohbet konusu olmazdı. Düzgün bir yemek yemek, kişinin statüsü ve itibarının gerektirdiği bir şeydi ve son zamanlarda da kişinin, gıdaların içeriği ve sağlık konusundaki bilgilerinin sonucunda gerekli olan bir eyleme dönüşmüştür. (Bu kalıp, yemeğin törensel bir anlamı olduğu Güney bölgelere ulaşmamıştır). *Boston Aşçılık Okulu Yemek Kitabı*'nın ilk baskılarında bu kalıplara rastlanmaktadır.

20. yy. Amerika'sında ise dışa-yönelimli kişi, içe-yönelimin aksine, statüsü, saygınlığı ya da besin değerlerindense damak zevkini sergiler. IV. Kısım'da radyonun dışa-yönelimli çocuğu lezzet konusunda eğitmeye başladığını görmüştük. Eğitimli üst-orta sınıf ebeveynler çocuklarına bir şey yemeleri gerektiğini çünkü onlar için yararlı olduğunu söylerken yanlış bir ifade kullanmaktan korkarlar ve lezzet açısından neyin "yararlı" olduğu tartışmasına radyoyu da dâhil ederler. Çoğunlukla bu durum sadece, çocuğun yeme alışkanlıklarına yönelik heyecanı -tabakta-

kileri bitirme kuralı gibi- gizlemektedir. Böylece dışa-yönelimli kişi, yalnızca misafirlerine sunduğu yemekle değil, bu konuda onlarla nasıl konuşulacağıyla ilgili bir marjinal farklılık arayışı için de hazırlanmış olur.

Eskiden gurmelerin sayısı çok azdı; ince bir damak zevki- ne sahip olmak, içe-yönelimli insanlar için sadece bir hobiden ibaretti. Bugün ise gurmelerin ve gurme olmak isteyen kişilerin sayısı daha fazladır. Amerika'da nüfusun gerileme başlangıcı döneminde görülen bolluk, bu gelişmedeki en önemli faktör olarak düşünülebilir; neredeyse herkes iyi kalitede gıdalara ulaşabilmiştir. Önceki dönemde gıda çeşitliliğini sadece zenginlerin sofrasına mahsus kılan mevsimsel ve coğrafik kısıtlamalar, bugün gıda saklama teknikleri ve dağıtım ağının genişlemesiyle son bulmuştur. Dolayısıyla artık tüketici, yiyecek tercihini Malthusçu ya da geleneksel sınırlamalara göre yapmak zorunda değildir.

Sonuç olarak hem yemeğin sunumu hem de içeriği değişime uğramıştır. 19. yy. orta sınıf sofrasındaki klasik dekor ve beyaz peçetelerin yerini Meksika tarzı güveçler ve bakır çaydanlıkların alması gibi, resmiyetin azalması ile yiyecek ve içecek hakkını- da konuşmaya yönelik püriten yasaklar da ortadan kalkmıştır. Daha da önemlisi, artık ev hanımları yemeğin lezzeti ve sınırlı çeşitliliği sebebiyle hizmetçileri suçlamayı bırakmıştır. Gerileme başlangıcı döneminde hizmetçiler artık orta sınıf evleri terk etmeye başlamıştır. Diğer evlerde ise hizmetçilere menü ve sunum tarzında söz sahibi olma hakkı tanıyan geleneksel kalıplar artık yok olmuştur. Kişiyi yemek ve dekor seçimindeki şahsi zevklerini diğerleri ile rekabetinde bir araç olarak kullanmaktan alıkoyacak hiçbir mahremiyet, statü ya da çilecilik sınırı kalmamıştır. Kişi, lokantada çıkan konserve et ve lahananın iyi bir menü olmadığına karar verip göçmen mutfağını araştırır ve yemekle ilgili köşe yazılarını takip eder hâle gelmiştir. Sadece geleneksel toplanmalarda eski tekdüze menülere yer verilir: biftek veya tavuk, patates ve bezelye. Evde ise sabit bir menü yerine aşçıdan o güne özel kendi spesiyalitesini, lazanya ve rüstoffel gibi, hazırlaması istenir.

Erkekler de kadınlar kadar mutfakta veya bahçedeki barbeküde yemek işine dâhil olurlar.

Günümüzün en popüler yemek kitabının, *Yemek Yapmanın Keyfi* [*The Joy of Cooking*] olmasının yanında, farklı alanlara yoğunlaşan yemek kitaplarının sayısı da marjinal farklılaşma talebini karşılamak noktasında sürekli artış gösterir. Kitapların isimlerindeki değişimler değişen tutumu açığa çıkarır niteliktedir: *Boston Aşçılık Okulu Yemek Kitabı*'ndan *Bir Kurt Nasıl Pişirilir*'e. Dışa-yönelimli kişi, içe-yönelimliyi yönlendiren başarı standartları olmadığından, yiyecek ve içecekten alması gereken zevki kacırdığı hissine kapılabilir. Yemek vakti keyifli geçmelidir; *Fireside Cookbook* isimli yeni bir yemek kitabı, “yemeği sadece tabaktan mideye transfer edilen bir şey olarak görmek istemeyen kişiler için” hazırlanmıştır. Kişi burada yer alan tariflerden yeterince memnun kalmazsa *Spécialité de la Maison* gibi, sosyetenin yemek tariflerini içeren kitaplara “diğerlerinin” neler yediğini -aktör Noel Coward ve yazar Lucius Beebe gibi ünlü isimlerin “favori tariflerini” - öğrenmek için başvurabilir. Aktör Fred MacMurray en sevdiği yumurtalı tarifleri derlediği eserinde şöyle der: “Çıtır bir bacon ya da küçük bir sosisle süslenmiş bir kahvaltı tabağından altın sarısı gözlerle size bakan bir çift kızarmış yumurta gibisi yoktur.” Eski bir Fransız yemek kitabı olan *Tante Marie*'nin en popüler tercümesinde de laf ebeliğine başvurulmuştur. *Yemek Yapmanın Keyfi* kitabı da kendi laf ebeliğini, tariflerin ilk olarak yazarın, kızının tariflerini bir araya getirmesi ve “diğer kızların” da seveceği tarzda yazması ile açıklar. (Bugün anneler kızlarına yemek konusunda eskisi kadar öğretici olmadıklarından evin kızları, eğer yemek pişireceklerse tabii, dışarıdan gelen bir yönlendirmeye bel bağlarlar.) Kısacası, dışa-yönelimli kişi, cinsel ilişkiye olduğu gibi yemeğe yaklaşımında da sürekli olarak nitelikli bir öge arayışı içerisindedir. Kişi, Martha Wolfenstein ve Nathan Leites'in tanımladığı “eğlence-ahlakından” muzdariptir.⁷⁵

⁷⁵ *Movies* (Glencoe, Illinois, Free Press, 1950)

Elbette meseleyi bu şekilde ele almak değişimin olumsuz yanlarını olduğundan daha büyük gösterir: Bugün daha fazla insanın, Amerikan mutfağının ne kadar fakir olduğu hakkında konuşmaktan ziyade, yemekten ve yemekle ilgili konuşmaktan keyif aldığı bir gerçektir.

Karakter bakımından dışa-yönelimli olmayan insanların da yemek modasını takip etmesi elbette mümkündür. Yine de, Amerika'daki dışa-yönelimin sınırlarını oldukça ayrıntılı hazırlanmış menülerin analizinde bulabiliriz. Karışık salata ve sarımsağın, özenle hazırlanmış sosların, güveçte pişen yemeklerin, *Gourmet* dergisinin, şarap ve likörlerin New York'tan batıya, San Francisco'dan doğuya doğru yayılmasında; insanların öğle yemeği süresini iki saate çıkarıp şarap ve yemek zevklerini sergilemesinde; Boston Aşçılık Okulu tarzındaki yemek kitaplarının yerini özgün tarzlardaki kitapların almasında yeni karakter biçiminin izlerini görebiliriz. "High brow, Low brow, Middle brow"⁷⁶ (Kültürlü, Kültürsüz, Az Kültürlü) adlı makalede Russell Lynes, modern ve kentli Amerikan sosyal sistemini benzer tüketim indeksleri açısından betimlemeye çalışmıştır. Buna göre salata, kültürlü kişileri işaret eder ve kişinin tavırları, kıyafet ve araba zevki tahmin edilebilir. Burada ortaya çıkan şey ilkel bir sosyal sistemdir. Bu sisteme ait statü kriterleri daha geleneksel sınıf sistemi kriterleri ile uyumlu değildir. Sınıfı, zenginlik veya güç açısından ziyade kiminle arkadaşlık kurduğu ve nasıl bir tüketici davranışı benimsendiği açısından tanımlayan Lloyd Warner tarafından bu durum tespit edilmiştir. Ancak XI. Kısım'da göreceğimiz üzere, birçok Amerikalı, içerisinde bulunduğu sosyal yapıyı zenginlik, meslek ve toplum içindeki konumuna dayalı daha eski kriterler açısından görmeyi sürdürür. Bu başlıklar altında, sınırları çok daha belirsiz bir yapının ortaya çıkacağı kanaatindeyim. Bu yapı içinde fikir liderliği giderek daha önemli hâle gelecek ve "kültür" hiyerarşisi geçerliliğini ispatlamak için maddi ve mesleki konuma dayalı geleneksel hiyerarşilerle mücadeleye girecektir.

⁷⁶ *Harper's*, 198 (1949), 19.

Seks: Nihai Sınır Hattı

İçe-yönelimli dönemde, Reform ve Karşı-Reform hareketlerinden fazlasıyla etkilenen sınıflarda cinsellik dizginlenirdi. Ya da toplumun en alt kesimleri ve erkekler tarafından bu ihtiyacın belli sınırlar içerisinde giderilmesine ses çıkarılmazdı. Her iki durumda da cinselliğin basite indirgenmesi söz konusuydu: birinde tabularla, diğesinde de gelenekle. Geçim sıkıntısı ve iktidar meselesi yaşamın büyük bir bölümünü kapladığından seks “uygun” yer ve zamana sürgün edilmişti: geceye, eş veya fahişeye, kaba saba konuşmalara ve gündüz düşlerine. Yalnızca modern dışa-yönelimli biçimin habercisi olan üst sınıflarda sevişmek, zengin ve başarılı olma hayallerinin önüne geçip günlük ajandada yer kaplamaya başlamıştır. Bu çevrelerde seks, üreme ve çiftleşmeden neredeyse tamamen ayrı düşünülmüştür.

Bu ayrım üst sınıfları aşır hemen hemen toplumun tamamına yayıldığında, o toplum nüfus bakımından gerileme başlangıcı evresine girmiş demektir. Bu evrede hem boş zamanlarda bir artış görülür, hem de iş birçoğları tarafından eskisi kadar zorlayıcı ve ilgi çekici bulunmaz. Denetimde ve görev dağılımındaki artış endüstriyel sürecin, geçici nüfus büyümesi evresine göre daha fazla rutinleşmesini sağlar. İş-odaklılık azaldıkça cinsellik hem gündüz vaktine hem de eğlence bilincine sızar ve artık bir tüketim ürünü olarak görülür.

Dışa-yönelimli kişi yaşamın birçok alanında kolaylık peşinde koşar. Ev yaşantısı ve ekonomik rolünün tekdüze olmasını memnuniyetle kabul eder; duygularını siyasetten tamamen geri çeker; otomobil şirketleri, kendi kendine açılıp kapanan camlar ve otomatik vitesli araçlarla dışa-yönelimli kişiyi baştan çıkarır. Ancak kişi cinsel yaşamını bu şekilde yürütemez. Seks, oyunun *nasıl* oynanacağına dair büyük bir güvensizlik olsa da, oynanıp oynanmayacağı hususunda hiçbir şüphe yoktur. Seksten bilinçli olarak kaçınırsak bile bu dürtüye boyun eğmek zorundayızdır. Bu yüzden seks, kayıtsızlık tehdidine karşı bir tür koruma sağlar.

Dışa-yönelimlinin cinselliğe bu kadar heyecan atfetmesinin bir sebebi de budur. Hayatta olduğundan emin olmak için sekse başvurur. İçsel jiroskopa yönlendirilen ve üretim meselesine odaklanmış içe-yönelimli kişi ise böyle bir ispata gerek duymaz.

İçe-yönelimli tüketici maddi edinim peşinde koşarken, dışa-yönelimli için bu hedef artık cazibesini yitirmiştir. III. Kısım'da gördüğümüz gibi, dışa-yönelimli kişi çok küçük yaşta mevcut tüketici ürünleri arasında kendi yolunu nasıl bulacağını öğrenir. Genel olarak arkadaş grubuyla ya da ailesiyle ilerler. Zenginin arabasıyla kendi arabası arasında çok az bir fark olduğunu bilir -en iyi ihtimalle sadece birkaç beygir daha fazladır-. Gelecek yıl çıkacak modelin bu yılki modelden daha iyi olacağını da bilir. Daha önce hiç gitmemiş olsa da gece kulüplerinin neye benzediğini bilir; çünkü televizyonda görmüştür. Oysa içe-yönelimli kişi, çok zengin bir yetişkin olsa da mal mülk sahibi olmayı şehvetle ister. Dışa-yönelimli kişi ise bir tüketim ürününün onun hayal dünyasında karşı konulmaz bir hâkimiyet kurabileceğini hayal bile edemez. Seks hariç...

Sevginin tüketimine gelince, medyanın tüm çabalarına rağmen seyircilere hâlâ ulaşamamıştır. Biri yeni bir Cadillac'a sahip olsa dışa-yönelimli kişi bunun ne demek olduğunu bilir ve söz konusu deneyimi kendisi de az çok yaşayabilir. Fakat birinin yeni bir sevgilisi olsa bunun ne anlama geldiğini bilemez. Cadillaclar herkesin anlayabileceği ve ulaşabileceği hâle getirilmiştir. Cinsellik de bir dereceye kadar bu seviyeyi yakalamıştır: Güzel ve bakımlı gençliğin seri üretimi olmaksızın Amerikan tarzı cinsel rekabet var olamazdı. Ancak Cadillaclar ve cinsel partnerler arasında gizlilik noktasında bir ayrım vardır. Utanç ve çekingenlik duygularının, tamamen olmasa da, bastırılması ya da kaybolmasıyla birlikte dışa-yönelimli kişinin kendi açgözlülüğüne karşı hiçbir savunması kalmamıştır. Don Juan gibi, seksin doyumsuz tüketicilerinin rekorunu kırmaya hevesli değildir fakat diğerlerinin yaşadığı bu deneyimleri kaçırmak da istemez.

Bu gelişme bir bakıma çelişkilidir. Yemek kitapları dışa-yönelimli dönemle birlikte daha çekici hâle gelirken, cinsellik ilgili kitapların çekiciliği azalmıştır. Daha önceki popüler evlilik kılavuzlarının, örneğin Van der Velde gibi (hâlâ popülerdir gerçi), coşkulu bir tonu vardır; bu kitaplar aşkın bir tanıtım filmi gibidir. Bazı lise cinsellik kılavuzlarının da dâhil olduğu yeni dönem kitaplar ise -Boston Aşçılık Okulu yemek kitabı tarzında- duygusuz, renksiz ve hijyeniktir. Seks gençler tarafından vitaminlerinin yanında alınan bir şeymiş gibi görünse de, bir rekabet ve hayattaki anlam arayışı ile duygusal tepkinin gerçekleştiği bir alan olarak kalır. Dışa-yönelimli kişi sekse yalnızca gösteriş için değil, ne kadar çekici olduğunu, flört değerlendirme skalasındaki yerini öğrenmek için de başvurur. Aslında bunların da ötesinde hayatı ve aşkı deneyimlemek ister.

Değişimin bir sebebi de kadınların doyumsuz tüketici için bir obje olmaktan artık çıkıp yerlerini akran grubu üyelerine bırakmalarıdır. İçe-yönelimli erkeğin özgürlükten mahrum karısı ve toplumsal olarak aşağı tabakadan olan metresi erkeğin cinsel performansı ile ciddi bir şekilde boy ölçüşemezdi. Bugün ise, teknoloji sayesinde ev işlerinden kurtulmuş milyonlarca kadın cinselliğe erkeklerle birlikte öncülük etmiştir. Kadınların bu konuda bilgili tüketiciler hâline gelmesiyle birlikte, erkeklerin kadınları tatmin edememe endişesi de büyür fakat aynı zamanda bu, karakter olarak diğerleri tarafından yargılanmayı isteyen erkekler için de cazip bir testtir. Önceden sadece fahişelerden beklenen karşılık verme yeteneğinin yaygınlaşması, cinsel deneyimin niteliksel farklılarının, bir metresi ya da genelevi ziyaret ettikçe değil, her gece deneyimlenebileceği anlamına gelir. Önceki dönemde seks genellikle dalga geçilecek bir konu olarak görülürdü -müzikhollerde veya Balzac'ın *Droll Stories* adlı kısa hikâyelerinde olduğu gibi-. Bugün ise seks, dışa-yönelimli kişi üzerine dalga geçilemeyecek kadar ağır bir yük bindirmektedir. Üstü kapalı bir çilecilikle, hem oldukça endişe verici bir iş hem de oldukça kutsal bir illüzyon hâline gelir.

Cinsellik alanındaki bu endişeli rekabetin eski sosyal yükse-

liş kalıplarıyla pek bir ortak yanı yoktur. Kadınların, erkeklerce yönetilen alanlarda statü elde etmek için cinselliği bir araç olarak kullandıklarına da şüphe yoktur. Fakat bunu en çok, henüz tekelin oluşmadığı endüstrilerde yapabilmektedirler. Bu yüzden yakın zamanlara kadar tiyatro ve sinema, Fabrikalar Yasası'ndan önce değirmenlerini harem olarak gören 19. yy. İngiliz değirmen sahiplerini andıran *novi homines* tarafından yönetiliyordu.⁷⁷ Ve *Who Shall Be Educated?*⁷⁸ adlı çalışmada Warner, Havighurst ve Loeb, yerel okulların bürokratik olmayan hiyerarşilerinde ilerlemek için kadın öğretmenlerin bu tarz kaçamaklara başvurabildiklerini belirtir. Ancak bunlar tabii ki istisnai durumlardır; dışa yönelimli dönemde cinsellik deneyimi arayışının ardında başka niyetler yoktur.

2. Popüler Kültür Tüketiminde Değişimler

Gruba Adapte Olma Aracı Olarak Eğlence

IV. Kısım'da, içe-yönelimli gençlerin didaktik edebiyat, romanlar ve biyografiler sayesinde kendi dünyalarından çıkıp üretimde başarılı olmaya hazır hâle geldiğini gördük. Dışa-yönelimli kişi ise, ekonomi harici alanlarda yönlendirilmek için hazırlanan edebî eserlere müracaat eder. Böyle bir yönlendirme gereklidir çünkü gelenek-yönelimin ortadan kalkmasıyla birlikte, birincil grup içerisinde yaşama sanatını öğrenme imkânı -bu imkân içe-yönelimli gezici ailelerde bile vardı- kalmamıştır. Çocuk, yaşama ilişkin kuralları ve ticaret hayatına ait numaraları medyadaki eğitimcilerinden öğrenir.

Samuel Smiles ya da Horatio Alger'in başarı hikâyelerinden, huzuru konu alan modern kitaplar ve yayınlara kadar uzanan

77 Bkz. G. M. Young, *Portrait of An Age* (London, Oxford University Press, 1936), s. 16, n. 1.

78 W. Lloyd Warner, Robert J. Havighurst, ve Martin Loeb, *Who Shall Be Educated?* (New York, Harper, 1944), s. 103.

eğitici bir dizi örneğe ulaşabiliriz. Önceki kitaplar tutumluluk ve çalışkanlık gibi erdemlerle kazanılabilen sosyal ve ekonomik ilerlemeyle ilgiliydi. Devamında, 20. yy.ın ilk yıllarında Amerika’da ortaya çıkan “Yeni Düşünce” hareketiyle karşılaşmaktayız. A. Whitney Griswold’un tanımladığı şekliyle bu hareketin mottosu “Düşün ve zengin ol!”⁷⁹ idi. Yani zenginlik artık gerçek hayattaki faaliyetlerle elde edilmek zorunda değildi, kişi kendini telkin ederek de zengin olabilirdi. Yalnız, amaç yine de zenginlikti.

Devamında, ilham veren eserlerin ekonomik ve sosyal hareketliliğe olan ilgisi azalmaya başlamıştır. Dale Carnegie’nin 1937’de yazdığı *Dost Kazanma ve İnsanları Etkileme Sanatı* yalnızca iş başarısı için değil, popülerlik gibi daha genel hedeflere yönelik kişinin de kendine uygulayabileceği manipülatif teknikler sunmaktadır. Carnegie’yi 1948’de *Üzüntüyü Bırak Yaşamaya Başla* adlı kitabı yazmaya iten şeylerden biri ekonomik bunalımdan tam istihdama geçiş olmuştur. Ve burada artık manipülasyon bazı sosyal kazanımlara yönelik değil, daha ziyade tekbençilik felsefesine uygun olarak kişiyi kaderine ve sosyal devlete adapte etmeye yönelik olmuştur. Benzer eğilimler birçok dergide de görülmüştür: *Yaşam Bülteni*, *Kişilik*, *Yaşam* gibi dergiler sosyal yükselişe giden yolların değiştiğini ve uzman yardımı aramaya iten kaygının arttığını göstermiştir. *New York Times*’ın 24 Nisan 1949 tarihinde hazırladığı kitap ekinde, *Calm Yourself* [Sakinleş] ve *How to Be Happy While Single* [Yalnızken Mutlu Olmanın Yolları] adlı kitapların tanıtımını yapmıştır. Buna göre, ikinci kitabın konusu, “yalnızken karşılaşacağınız tüm problemlerle -can sıkıntısı, arkadaşlık ilişkileri, önemli randevular- nasıl baş edeceğimize dair tavsiyeler” olarak ifade edilmiştir. Zenginlik ve güç gibi önceki döneme ait hedeflerin yerine mutluluk ve huzur gibi içsel hedefleri koyan gelişmenin olumlu yanları da vardır ancak bu değişim herhangi bir protesto ve eleştiri içermediğinden, kişi kendini değiştirerek sadece dünyaya uyum sağlamaktadır.

79 “The American Cult of Success” (Doktora Tezi, Yale University, 1933); *American Journal of Sociology*, XL (1934), 309-318

Amacım bu eğilimleri değerlendirmekten ziyade, popüler kültürden grup adaptasyonu amacıyla didaktik edebiyat ve kurgusal eserler altında nasıl faydalandığını göstermektir. Payne Fonu tarafından gerçekleştirilen film çalışmalarında, nasıl giyileceği ya da sevişileceğini öğrenmek isteyen gençlerin filmlerden yararlandığına dair birçok bulguya ulaşılmıştır.⁸⁰ Bir anda cinsellik ve şaşaayla karşı karşıya kalan, özellikle alt sınıftan çocuklar arasında öğrenmeyle heyecanın birleştiği açıktır. Bugün ise, seyirciler daha bilgili hâle geldiğinden filmler daha ince mesajlar içermeye başlamıştır.

1948 Ekim ayına ait *Ladies' Home Journal*, *American*, *Good Housekeeping* ve *Mademoiselle* adlı birkaç kadın dergisini incelediğimde hikâyeler, makaleler ve reklamlar çoğunlukla diğerlerini -sevgi ve şefkat elde etmek amacıyla- manipüle etmek için kişinin kendisini manipüle etme yollarıyla ilgilenmiştir. *Ladies' Home Journal*'daki "Willie Kepper'ın İsyanı" ve *American* dergisinden "Bu Gece Dışarı Çıkalım" adlı iki hikâye bahsettiğim durumu oldukça iyi örneklendirmektedir.

Ofisle Başa Çıkmak: "Willy Kepper'ın İsyanı" aile ve eğlence yaşamından ziyade iş ile ilgili olması dolayısıyla sıra dışı bir hikâyedir. Boya satışı yapan Willy kendini fabrika işlerine kaptırmış, utangaç bir gençtir. İş yerinde bir de Willy'nin daha yakından tanımak istediği güzel bir evrak görevlisi çalışmaktadır. Ancak Willy ona nasıl yaklaşacağını bilemez. Bu sırada fabrika sahibinin oğlu işletmeye dâhil olur ve Willy'nin terfi etmeyi umduğu üst pozisyona yerleşir. Bu da yetmezmiş gibi bir de güzel evrak görevlisiyle flört etmeye başlar. Önceden çok mülayim olan Willy artık çileden çıkıp huysuz ve hırçın birine dönüşür. Elbette bu değişim hemen fark edilir.

Willy daha önceki hâliyle iyi ilişkiler kurmuş olduğundan fabrikadaki insanlar ona yüz çevirmek yerine sorunun ne ol-

80 Bkz. Herbert Blumer ve Philip Houser, *Movies, Delinquency and Crime* (New York, MacMillan, 1933), s. 102 ve sonrası.

duğunu anlamaya çalışırlar. Çok geçmeden durumun fabrika sahibinin oğlundan kaynaklandığını öğrenirler ve ona birkaç tuzak hazırlarlar -boyalara takılıp düşmesi ve siparişleri karıştırması sağlanır-. Fabrika sahibinin oğlu, tüm bu olanlardan sonra işini yapmak istiyorsa diğerlerinin sevgisini kazanmak zorunda olduğunu anlar. Bir müşteriyle önemli bir sorun yaşadığında Willy'nin yardımına ihtiyaç duyar. Bunlar gibi birkaç olumsuzluk yaşadıktan sonra, kendi iyi niyet sermayesini oluşturabilmek için fabrikanın alt seviyesinden başlaması gerektiğine karar verir. Böylece terfi kapıları yeniden Willy'e açılır. Sonunda Willy, fabrika sahibinin oğluna evrak görevlisi kızı tavlama için hangi taktikleri kullandığını sorar. O da Willy'e kızın gözlerine iltifat etmesini önerir. Bu tavsiyeye uyan Willy sonunda kızla bir buluşma ayarlamayı başarır.

Bu hikâyeyeyle ilgili ilk etapta göze çarpan birkaç noktadan bahsetmek istiyorum. İlk olarak, olay bir üretim alanında geçmesine rağmen fabrikanın satış işleri daha çok ön plana çıkıyor. Fabrikadaki insan ilişkileri ağı öyle bir seviyede ki taşıma etiketinin üzerinde "iyi niyet" yazsa müşteriye boyalar ücretsiz teslim edilebilir. İş ortamı ise insan unsuru ve ekonomik olmayan teşvikler açısından tasvir edilmektedir. Boyalarla ilgili değil ama sadece insanlarla ilgili sorunlar olduğu görülüyor. İkinci olarak, fabrika sahibinin oğlu evrak görevlisi kızla zenginliği ve mevkisi sayesinde değil, kullandığı taktiklerle ve konuşma sanatındaki becerisiyle flört edebilmiştir. Dil, ücretsiz sahip olunabilen bir tüketici ürünüken, tüketici de dilin hem alıcısı hem de üreticisi konumundadır. Ve dilin kullanımı alanında herhangi bir patent ya da tekel oluşturulmaz. Hikâyenin sonunda aynı cinsiyetten iki kişinin -Willy ve fabrika sahibinin oğlu- antagonist iş birliğine tanık oluyoruz. Bu kişilerin iş ve evrak görevlisi kız için çekişmeleri öyle gizlidir ki birbirlerinden tavsiye bile almaktadırlar. Zafere ulaşmaktan çok birbirlerinden onay almakla ilgilidirler. Hikâyenin sonunda Willy kaybettiği sakinliğini yeniden kazanır; rakibi ise ilk baştaki kibrinden vazgeçer.

Ev ile Baş Etmek: “Bu Gece Dışarı Çıkalım” adlı hikâye genç, eğitilmiş bir kadının tüketim dünyasını betimlemektedir. Kocasını iyi geliri olan, evine sadık bir iş adamıdır; iki çocuğunun da sağlığı yerindedir ve ihtiyacı olan her şeye sahiptir -sadece, kocasının yoğunluğu yüzünden yeteri kadar ilgi görmemekten muzdariptir-. Kocasını işten eve gelir, bir gazete okur ve yatar. Kadın, sabahleyin bir arkadaşını arayıp artık kocasıyla dışarı çıkıp bir şeyler yapamamaktan şikâyet eder. Kocasının daha ilgili olduğu üniversite yıllarını özlemle hatırlar. Sonra bir anda üniversitesine gidip o günlerdeki sihrin ne olduğunu görmeye karar verir.

Okuldaki eski sınıfına döndüğünde, flört etmek için neler yaptığını hatırlar: Müstakbel kocası için partiler düzenlemiş, kendisini öpmesini ve en sonunda evlilik teklifi etmesini sağlayacak şekilde onu etkilemeye çalışmıştır. Bunların ardından ev hanımı olarak boş boş oturduğu ve üniversite yıllarındaki gibi kocasını etkilemeye çalışmadığı sonucuna varır. Hemen bir çocuk bakıcısı ayarlayıp kendine yeni bir elbise alır. Ve sonunda kocasını tiyatro oyununa gitmek için ikna eder. Bu başarısını da sabah kalktığı anda arkadaşına telefon edip anlatır.

İç-yönelimli dönemde hikâyeler genellikle okuru iddialı hedeflere yönelmesi ve büyük oynaması konusunda cesaretlendirmiştir. Bugün ise o tarz hikâyeler bize duygusal ve hayalperestçe gelir. Aksine, günümüze ait dergilerde çıkan hikâyelerdeki “gerçekçilik” neşelendirici ya da hayalperest değildir. “Bu Gece Dışarı Çıkalım” gibi bir hikâyede, bundan daha iyi evliliklerin olabileceği reddediliyor. Bu hikâyeleri okuyan kişi, kendi ideallerini ve yaşam biçimini, anlatılanla kesin bir uygunluk içinde bulmaz ama kendisi ve yaşamıyla ilgili değişiklikler yapma konusunda da çok nadir harekete geçer. *Ladies’ Home Journal* gibi dergilerin “halka istediğini verme” formülüyle hazırlandığını düşünmek hata olur. Örnek olarak gösterdiğim her iki hikâyede de anlaşmazlıkların, herhangi bir risk ya da zorluk içermeyen, sadece kişiler arası gayret ve hoşgörüyü gerektiren bir çözümü olduğu vurgusu yapılır. Dışa-yönelimli kişi zaten bunları sağlamaya hazırdır.

Popüler kültürün uyutucu içeriğe sahip “komplo” teorilerinin tarihi epey geçmişe dayanır. Veblen’in “The Breadline and the Movies” [Ekmek Kuyruğu ve Filmler] adlı çalışması daha gelişmiş bir analiz sunar: Günümüz Amerikalı kitlelerin, onları kahkaha gazı altında uyutan gösteriler için üst sınıfa para ödediğini öne sürer. Popüler kültürün yönlendirme etkisi ve vurguladığı grup adaptasyonu belli bir sınıfa hizmet etmez. Aslında, dışa-yönelimli uyum baskıları en çok eğitilmiş tabakada etkisini gösterir. Bu baskıların aldığı form birkaç örnekle ifade edilebilir.

Şiddetli Uyum: İlerici bir yatılı okul müdürü velilere aşağıdaki şekilde seslenir:

X okulundaki müzik bölümü her çocuğa zengin bir müzik deneyimi yaşatmayı arzu etmektedir. Müziğin hayatımızda önemli bir yeri olduğuna ve etkisinin yaşamın her alanında hissedildiğine inanıyoruz. Birlikte çalıp birlikte söylemek, anlayışı ve iyi niyeti beraberinde getirir. Bana öyle geliyor ki bu dünyanın böyle bir uyuma çok ihtiyacı var. Okulumuzda her çocuğun müziğe katılımını sağlamaya çalışıyor, orkestra içinde çalmaya yönelik müzikal aktivitelere onları daha çok yönlendirmek istiyoruz.

Aslında bu ifadeler müziğin kendisiyle çok alakalı değildir; müziği sadece, insanları uluslararası ve yerel olarak bir araya getiren bir araç olarak görmektedir. Müziği bireyin kendi yaratıcı dünyasına bir kaçış -özel bir sığınak- olarak görmek bugünün çoğu okul yöneticisine bencilce gelecektir.

Benzer bir tema Helen Howe’un *We Happy Few*⁸¹ adlı romanında görülmektedir. Kitabın kahramanı Dorothea, aşk meseleleri ve piyano başında Bach ve Mozart çalmakla ilgilenerek sosyal görevlerinden kaçtığı için Howe tarafından bencil bir kadın olarak nitelendirilir. Bir hemşire yardımcısı olan Dorothea beraber çalıştığı insanları sıkıcı bulur. Amerika’da eğitim gören oğluna yakın olmak için Coeur d’Alene şehrine gider ve orada Amerika’yı “görür”: kadınlar tuvaletindeki berbat kokuda, tren

81 Bu kitabı “The Ethics of We Happy Few” adlı çalışmamda daha detaylı inceledim. *University Observer*, I (1947), s. 19.

peronlarındaki hüznü ayrılıklarda, orta batılıların iyi kalpliliklerinde. Coeur d'Alene halkı onun için yepyeni bir deneyim manasına gelecektir. Dorothea için başta bu insanlar da sıkıcıdır. Fakat sonunda tecrübelerinden ders çıkarmış, kibrini törpülemiş ve yeni zevkler edinmiş bir şekilde Cambridge'e döner.

Öğrenme sürecinin bir sembolü olarak Howe, Dorothea'nın Bach ve Mozart'ın yanında artık Schuman'ın duygusal bestelediğini de çalmasından keyif aldığını belirtir: "Eskiden estetik anlayışı da sevdiği insan tipi gibi yavandı. Şimdi ise ikisi de hem daha kucaklayıcı hem de daha sıcak." Howe, Dorothea'yı rahatsız edici iletişimlerden kaçırmak yerine ona aksini yaptırmıştır. Müzik zevkini soğuk türlerden daha yumuşak, sıcak bir tarza yöneltmiştir.⁸² Dorothea'nın insanlarla iletişimdeki tutum değişikliğinin boş zaman aktivitelerine de yansımaları oldukça dikkat çekici bir durumdur: Hiçbir rol değişimi kabul edilmemektedir. İş ve eğlence birbiriyle örtüşmek zorundadır. Bunlardaki ortak tema ise grup adaptasyonudur.

Söylediklerim sıcaklık-soğukluk polemiği ya da dışa-yönelimli kişinin kendisinde ya da diğer insanlardaki sıcaklık arayışının bir eleştirisi olarak anlaşılmamalıdır. Bu durum, birçok içe-yönelimli insanın sahip olduğu korkutucu soğukluktan, daha sosyal ve dışa dönük bir tutuma geçildiğini göstermektedir.

Tek Başına Başarmak: "Willy Kepper" ve *Tootle* incelemelerimizde modern popüler kültürün, yalnız kalmanın sakıncalarını ya da diğer bir deyişle grup ruhunun üstünlüğünü vurguladığını gördük. "Trajik Kahraman: Gangster" adlı makalede Robert

⁸² İnsanların akran grubu değerlendirmelerinde "sıcaklık" önemli bir noktadır. Solomon E. Asch'in gerçekleştirdiği deneyler, sıcak-soğuk ekseninin deneye katılan öğrenciler için kişiliğin ana boyutunu ifade ettiğini göstermiştir: Sıcakkanlı insanlar, diğer özellikleri ne olursa olsun, olumlu değerlendirilmiştir. Soğukkanlı insanlar ise iyi kalpli ve cesur olsalar da güvenilir bulunmuştur. Bkz. Solomon E. Asch "A Test For Personality" *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 41 (1946), ss. 258-290.

Warshow son dönem gangster filmlerini bu açıdan ele almıştır.⁸³ Warshow'a göre, bir çete üyesinin başarısı kendi felaketinin habercisidir. Çünkü üyenin başarısı grupla -hem yasalara bağlı toplumla hem de kendi çetesiyle- ilişkinin kesilmesi demektir. Dolayısıyla, zirveye ulaştığında korku içinde dibe vurmayı bekler. Bu filmleri, kendi hedeflerinin peşinden giden birinin başına gelecekleri öğreten öyküler gibi düşünebiliriz: Başarı ölümcüldür. Filmlerde ayrıca, kendini diğer insanlardan soyutlamak mutsuzluk ve acı ile özdeşleştirilir. *Body and Soul* (1947) filmi benzer bir nasihatte bulunur. Filmin kahramanı, Doğu yakasından, boks şampiyonu olmaya çok yaklaştı ve çevresindeki tüm gruplardan -ailesi, kız arkadaşı ve onu kahraman olarak gören diğer Yahudilerden- kendini soyutlamış Yahudi bir gençtir. Yüklü bir para karşılığında son dövüşünde yenilmeyi kabul eder. Boks maçı öncesinde diğer Yahudilerin onu Hitler karşısında bir şampiyon ve kahraman olarak gördüklerini öğrenir. Bunun üzerine dövüşü kazanarak anlaşılmayı bozar ve tekrar beş parasız bir hâlde, ailesi, kız arkadaşı ve diğer Yahudilerden oluşan birincil gruba geri döner.

Çok nadir de olsa, bu türden bir hikâye örgüsünden ayrılan bir kitap ya da film görmek de mümkündür. Ayn Rand'ın *The Fountainhead* [Hayatın Kaynağı] adlı eseri, gruba uyum sağlama baskılarına karşı direnen ve sonunda başarılı bir şekilde akran jürisini yanına çekmeyi başaran bir mimar hakkındadır. Kahraman işinde üne kavuşur, rakibinin karısını elde eder. Bunlarda çarpıcı olan nokta, grup adaptasyonu ve gruba karşı direncin istemeden karikatürize edilmesidir. Grubun acımasız olması, kahramanın ona karşı direnç göstermesi haklı bir davranış olarak görülmüştür. Gruba bağlı kalmayı reddeden kahramanın tek başına başarıya ulaşması okur tarafından takdir edilirken, bunu gerçekleştirmenin imkânsız olduğu da kabul edilir.

Gruba karşı boyun eğmemeyi alkışlayan okur bir yandan da

gündelik hayatın sıradan, gösterişsiz hâllerini kabullenmeye meyilli olduğundan bihaberdir. Bu anlamda *The Fountainhead* kaçış türünde bir eserdir.

Kaçışa Veda Mı Ediyoruz?

Şimdiye kadar sunduğumuz örneklerin hemen hemen hepsinde popüler kültürün, kişiyi grup adaptasyonu konusunda eğitmek amacıyla kullanıldığını gördük. Aynı şekilde tüketicilerin yönlendirilmesinde de popüler kültürün kullanıldığını görebiliriz.

İçe-yönelimli kişi Protestanlıktan etkilendiyse zamanı boşa harcaması mümkün değildir. Alt sınıflara ait hareketli gençler laubali arkadaşlıklardan uzak durarak içe-yönelime bağlılıklarını gösterirler: Müsriflik ve üşengeçlik lanetini acımasızca defedebildikleri bir tür zihinsel muhasebeyle içe-yönelimli karakter üretimini sürdürürler. Bu kişilerin neredeyse hiç boş zamanı olmaz ve hayatlarındaki hiçbir anı gereksiz şeylere harcamazlar. Görünürde püriten olmayan dışa-yönelimli kişi ise müsriflikten çok endişe duymaz: Giyim tarzı, tavırları ve değerleri daha özensizdir. Fakat boş zamanı kullanma şeklinde hafif bir püritenlik gözlenir. Bir tatile çıktığında, “bunu hak ettim” diyebilir -burada kişi kendini satış için bakım ve onarım gerektiren bir ev ya da araba gibi görür-. Dışa-yönelimli kişi için kaçabileceği belirgin bir benlik merkezi yoktur: üretim ve tüketim, gruba uyum sağlama ve kişisel menfaatler, iş ve eğlence arasında da net bir ayrım olmadığı gibi.

Bu duruma örnek olarak özellikle erkekler arasında smokinin azalmasını ve ofiste spor kıyafetlerin belirmeye başlamasını gösterebiliriz. Bu, kolaylık hevesinin bir ürünüdür. Erkekler akşam için kıyafetlerini değiştirmeme sebebi olarak “çok zahmetli bir iş” olmasını gösterirler. Ancak altta yatan sebep, bugün birçok erkeğin rolleri nasıl değiştireceğini bilmemesidir. Bir diğer sebep, kendini beğenmiş gibi görünme endişesi de olabilir; şatafatlı kıyafetler giyilebilir fakat çok pahalı olmaması gerekir. Spor kıyafetler kişinin sadece golf sahasında veya tatilde değil, ofiste ve akşam yemeğinde de iyi biri olduğunu gösterir.

Erkeklerin aksine kadınların şık ve gösterişli giyimi kabul görür. Kadınlar gösterişçi tüketim kalıplarını erkeklerden daha çok benimserler. Ev işleri ve çocuk bakımından akşam partilerine geçtiklerinde daha esaslı bir dönüşüm yaşarlar. Rol değişimi hem işi hem de eğlenceyi tazelediği için, çocuklar ve ev işleriyle ilgili konulardaki konuşmalar büyük bir gerçekçilikle yerine getirilir.

Gündüzleri etrafı insanlar ve sorunlarıyla çevrili olan kişileri, geceleri de aynı çevre (ya da bu çevrenin popüler kültürdeki yansımalarının) peşinde koşmaya iten şey nedir? Gangster filmlerinin simgelediği şey yalnızlık korkusu olabilir. Popüler kültür, bir yandan, iletişim ve cinsellik için ilk adımı atma gerekliliğini önleyerek insanlar arasında ortak alan yaratır. Diğer yandan ise popüler kültür performansı, sadece bir zaman öldürme yolu olmayıp akran grubu ortamında değer biçilmeyi bekleyen bir performans konumundadır. Arkadaşlarıyla birlikte sinemaya giden dışa-yönelimli genç kızın film boyunca diğerleriyle konuşmasına gerek yoktur; fakat o şöyle bir problemle karşılaşır: Filmin acıklı yerlerinde ağlamalı mı ağlamamalı mı? Ne tür bir tepkinin verilmesi uygun olur? Sinema seyircilerini gözlemlediğimizde insanların gereken tepkiyi verdiğini görüyoruz. Peki bu nasıl mümkün olmaktadır?

İçe-yönelimli kişi ise yalnız başına kitap okurken diğer insanların farkında değildir. Ayrıca, okuduklarıyla sürüklendiği yerden dönüp istediği maskeyi takabilir. Peşini bırakmayan ürkütücü yalnızlık, kalabalık içindeyken yatıştır fakat hayal dünyasındayken kaygılarını ona bir ayna gibi yansıtır.

2. İki Türün Karşılaştırması

İki yönelimin karşılaştırmasını tamamlamış bulunuyoruz. Şimdi ise dışa-yönelime karşı oluşan olumsuz imajı düzeltmemiz gerekir. Dışa-yönelimlilere karşı adil olmak oldukça zor görünmektedir. Her ikisinde de yönelim dışarıdan gelmesine rağmen,

içe-yönelimle karşılaştırdığımızda “dışa-yönelim” terimi bir yüzeysellik hissi vermektedir.

Terminoloji dışında, okuru içe-yönelimin daha iyi olduğuna ikna edecek faktörler de bulunmaktadır. Akademik ve profesyonel çevreler korkunç iş adamlarının ve ikiyüzlü reklamcılarının manipülatif olduğunu söylemekten keyif alırlar. Ve bildiğimiz üzere iş adamları ve reklamcılar, kendilerinin birer günahkâr olduklarını vurgulayan eserleri görmek için sinema ve tiyatro salonlarına giderler. Hollywood’da, pembe dizilerde ve diğer kitle kültürü araçlarında insanları küçümsemenin özellikle tatmin edici bir duygu olduğu bilinir.

Yüksek statü sahibi içe-yönelimli kişiler Anglo-Saxon geleneği yaşlılara gösterdiğimiz saygıyla ilişkilendirilir. Ayrıca içe-yönelimli kişinin, dışa-yönelimlinin karşılaşmadığı sorunlarla karşılaştığı için daha cesur ve dayanıklı olduğu düşünülür. Kısıtlamalara maruz kalmadığımız için Victoria dönemini çekici bulmamız gibi içe-yönelimli dönemi de nostaljik bularak dışa-yönelim karşısında onun tarafını tutarız.

Bununla birlikte, insan ilişkileri ve “diğerleri” ile fazla ilgili olmanın yanlış bir şey olduğunu söylemiyorum. Bu konulara kafa yorabiliyor olmamız, teknolojik olarak ileride olan bir toplumun önemli zenginliklerinden biridir. Modern endüstrideki manipülasyonu eleştiren kişilere, Sanayi Devrimi’nin ilk zamanlarındaki acımasız şartlara dönmek isterler mi diye sormamız gerekir. Bana göre ikna, hatta manipülatif ikna yöntemleri, birini bir şeye mecbur bırakmak noktasında tercih edilebilir. Aslında, bir kişi “çalışanların uysallığından” bahsediyorsa işte o zaman bir tehlike var demektir. O kişinin aslında sertliği tercih ettiği anlaşılır. Bu kitabın ana tartışma konularından biri, dışa-yönelimli kişinin belli konularda kendine karşı acımasız olması ve tüketici adayı, ebeveyn, işçi ve boş zaman aktivitelerine katılan biri olarak kaygılarının büyük olmasıdır. Gruba uygun şekilde uyum sağladığı müddetçe yaşamın kolay olacağı beklentisi ve bunun

asında hiç de kolay olmadığı hissi arasında gidip gelir. Bu şartlar altında içe-yönelimi kendisine amaç edinmek hayatını daha da karmaşık hâle getirir. Aslında kişi, sadece dışa-yönelimli olduğu için, inatçı ve kendinden emin insanı model olarak almaya hazırdır; anlayışlı ve duyarlı olması dışa-yönelimlinin başarısızlığına sebep olabilir.

Personel uygulamaları ve popüler kültür üzerinde sözel zaferler elde etmek oldukça kolaydır çünkü eski kendini beğenmişlikler bu noktada birleşir. Sahte samimiyetin değerlendirmesi birçok farklı açıdan yapılabilir. Bu çalışmanın bakış açısına göre sahte samimiyetin; zenginlik, anlayışlılık ve eğlence potansiyellerini reddetmektense bunları kabul eden bir toplum görüşü geliştirme çabası olduğunu söyleyebiliriz. Hem sahte samimiyet hem de popüler kültürde yer alan uyum öğretileri bu potansiyelin acı kanıtlarıdır. Görünmez el dönemindeki değerler, kıtlığı beraberinde getirdiğinden, bunları bolluk dönemi ile ilişkilendirmeden önce yeniden yorumlamak gerekir. Dışa-yönelim yerine geçebilecek diğer bir alternatif içe-yönelim değil, III. Bölüm'de açıklayacağımız otonomi olacaktır.

İkinci Bölüm

Siyaset

Sekizinci Kısım

Gelenek-Yönelimli, İçe-Yönelimli ve Dışa-Yönelimli Siyasi Tarz: Kayıtsızlar, Ahlakçılar ve Yorumcular

Bazı ülkelerde insanlar, kanunların kendilerine sağladığı siyasi ayrıcalıklardan yararlanma konusunda çok istekli değildirler. Öyle görünüyor ki, zamanlarını toplumun çıkarlarından daha kıymetli buluyorlar... Fakat bir Amerikalı, aktivitelerini kendi özel işleriyle sınırlamak zorunda kalsa ömrünün yarısı elinden alınmış olurdu; öncüsü olmaya alıştığı hayatında büyük bir boşluk hisseder, mutsuzluğu daha da dayanılmaz hâle gelirdi.

Tocqueville, Democracy in America

Bu bölümde Amerikan siyasetini daha önceki bölümlerde geliştirdiğimiz karakter teorisine uygulamaya başlayacağım. İlk olarak bu tür bir yaklaşımın sınırları ve problemlerine dikkat çekmek gerekir. Siyaset konusunda da karakterlerin eğilimleri öngörülebilir: İçe-yönelimli karakter kendini “ahlakçı” olarak, dışa-yönelimli ise “yorumcu” olarak dışa vurur. Bu tutumlar, siyasi alandaki haksızlıklar söz konusu olduğunda öfkeden hoşgörüyeye geçiş; siyasi kararlar konusunda ise üst sınıfın hâkimiyetinden,

çıkar grupları arasında dağılan güce geçişle de bağlantılıdır. Bu geçişlerden bazıları dışa-yönelimin doğuşuna neden olan faktörler arasında yer alır.

Yukarıda da belirttiğim gibi, okurun dikkatini Amerika'daki karakteri kuşatan toplumsal sınıf ve çevrelerin sınırlamalarına yönelteceğim. İnsanlar, bir taslağı çizilemeyecek kadar karmaşık ve farklıdır: Yırtık kâğıt parçaları ve yamalardan yapılmış gibilerdir. Örneğin, genel hatlarıyla, dışa-yönelimli olan kişi siyasi alanda içe-yönelimli olabilir. Ya da tüm hayatı "kayıp" gibi görünürken siyasette üretken olmayı başarabilir. Siyaset, dâhil olabildiği en sağlıklı aktivite olabilir ya da birtakım nedenlerle bu alanda diğerlerine göre daha yetenekli olabilir.

Ancak karaktere ilişkin bu sorun, belirli bir siyasi davranışı psikolojik düzlemde tahmin etmek ya da açıklamaktan bizi alıkoyan tek faktör değildir. Modern siyasetin şekillendiği kronik kriz ve yaratıcı alternatiflerin eksikliği, insanların yeni siyasi yaklaşımlar geliştirememesini, karakterleri değişmiş olsa bile siyasete yeni tanımlar ve motivasyonlar getirememelerini açıklamak için yeterli sebeplerdir.

Burada yapacağımız analiz doğrudan devletler, siyasi partiler, gruplar ve sınıflar yönünde ilerlemeyecektir. Daha ziyade, insanların siyasetle bağlantılı hâle gelme süreçleri ve bunun sonucunda oluşan siyasi duygulara yönelik olacaktır. Doğrusu bu iki alan arasında net bir ayrım yoktur; Machiavelli ve Hobbes'tan Tocqueville ve Marx'a uzanan modern siyaset bilim geleneği her iki alanı da kapsar. Karakterin siyasi sonuçlarından bahsederken empresyonist bir terim olan "tarz" sözcüğünü kullanmamın bir sebebi budur.⁸⁴ Eğer siyaseti tarih sahnesinde bir bale gösterisi

84 Burada "tarz" sözcüğü, Lasswell'in "Style in the Language of Politics" de kullanıldığından farklı bir anlamda kullanılmaktadır (Harold D. Lasswell, Nathan Leites ve diğerleri, *Language of Politics*, New York, George W. Stewart, 1949, s. 20-39). Bu makaleye minnettar olduğumu söylemeliyim. Siyasetle karakteri ilişkilendirmeye çalışırken arkadaşlarım ve ben, *Psychopathology and Politics* ile başladığı bu alandaki önemli çalışmalardan bir hayli yararlandık.

olarak tanımlarsak tarzı da dansçıların ne zaman sahneye çıktığı ya da ne yöne gittiği şeklinde değil, rollerini nasıl oynadıkları ve seyircinin nasıl tepki verdiği şeklinde düşünebiliriz.

Tarzdan iktidar meselesine doğru ilerlersek karakter yapısı ve siyasi yapı arasındaki bağlantı, “tarzın” ifade ettiğinden çok daha belirsiz olacaktır. Bugün birçok insan, siyasi güven meselesinin önüne geçmek ya da yeni bir dalgaya güvenerek siyasete göre şekillenmeyi muhafaza etmek için, iktidar gerçekliklerinden sosyal davranışın psikolojik yorumlarına kaçmaktadır. Yine de, işin karakter boyutunu ve insanların ruhsal ihtiyaçlarına dayalı olarak iktidarı yorumladıklarını göz ardı eden siyasi gerçekçiliğin sadece geçici çözümlemelerde yararlı olacağı açıktır.

1. Kayıtsızlar

Eski Tip

Toplumdaki tüm yetişkinlerin siyaset yapma zorunluluğu düşüncesi gibi, siyasete karşı kayıtsız ve umursamaz olmanın sorun teşkil edeceği görüşü de yakın zamanlarda gelişmiştir. Eski doğu toplumlarında sadece hanedan ve küçük soylu gruplar siyasete katılabildiği için, toplumun geri kalanını siyasete kayıtsız kalmakla suçlamak pek doğru olmaz: Bu insanları yalnızca, siyasi olarak “uykuda” olarak tanımlayabiliriz. Aynı şekilde, Yunan şehir devletlerinde de kayıtsızlığı sadece vatandaşlar arasında bir sorun olarak düşünebiliriz -kadınlar, yabancılar ve köleler siyasi çevrenin tamamen dışında tutulmuştur-.

Eski tip siyasi kayıtsızlık örneği için, Amerika’da hâlâ var olan az sayıdaki gelenek-yönelimlileri gösterebiliriz. Bu tip kayıtsızlıklara Antik ya da Orta Çağlardaki kitlelerde rastlanır -tarih boyunca insanlar elitlerin tahakkümünü kuşkuyla ve ufak tefek ayaklanmalarla kabullenmiştir-. Siyasi olarak kendini ifade etme imkânlarının yanında bunun neye yol açacağı konusunda bir fikirleri de yoktur. Ayrıca siyasal eğitim, örgütsel deneyim ve siyasi katılımın temel araçlarından yoksundurlar.

Bugün Birleşik Devletler’de gelenek-yönelimli siyasi kayıtsızların sayısı azdır. Bazı göçmen topluluklar ve kırsal bölgelerdeki siyahiler arasında gelenek-yönelime ait eski tip kayıtsızlık bir dereceye kadar varlığını korumaktadır. Karayıplı temizlikçi bir kadınla yaptığımız mülakattan⁸⁵ bir bölümü incelediğimizde, fazlasıyla içe-yönelim etkisi altında bulunmasına rağmen siyasi tutumunun gelenek-yönelimli kayıtsızlığı andıran bazı temalar içerdiğini görmekteyiz:

Soru: Kendinizi siyasetle çok ilgilenen biri olarak tanımlar mısınız?

Cevap: Hayır. Ama kocam öyle. Bu konularda çok konuşur, tartışmalara filan girer.

Soru: Siyaset dünyasında olan bitenle ilgili bir karara varabiliyor musunuz? Mesela seçimleri kimin kazanmasını istediğinizi biliyor musunuz?

Cevap: Yok. En iyi olanın kazanacağını düşünüyorum.

Soru: O zaman kimin kazandığının bir önemi olmadığını düşünüyorsunuz öyle mi?

Cevap: Evet. En iyi olan kazanır. Hepsi birbirinin aynısı zaten. Başa gelince aynı şeyleri yapıyorlar. Bir cumhuriyetçi ya da demokrat fark etmez, ikisi de aynı.

Soru: Radyoda sizi kızdıracak siyasi haberlere rastlıyor musunuz?

Cevap: Hayır. Öyle kızacak kadar ilgili değilim.

Soru: Radyoda kızdığınız başka haberler oluyor mu?

Cevap: Hayır.

Soru: Peki radyoda sizi mutlu eden haberler duyuyor musunuz?

Cevap: Hayır.

Soru: Ne tür insanların siyasetle ilgilendiğini düşünüyorsunuz?

Cevap: Hımm... Sanırım daha çok zengin insanlar. Fakirler de

85 Mülakat 1948 yılında Dr. Genevieve Knupfer tarafından, Güney’den, Karayıplardan ve İtalya’dan Harlem’e göç etmiş olanlar arasında gerçekleştirilmiştir. Mülakatın tamamı *Faces in the Crowd* ss.98-99’da yer almaktadır.

olabilir ama onların pek şansı yok.

Soru: Sizce savaşlar önlenbilir mi?

Cevap: Bence önlenemez. İncil'e göre Romalılar savaşır (sanırım bunun gibi bir şey söyledi; pek anlamadım). Bence savaşlar her zaman olacak (sanki "İngiltere sonsuza kadar yaşayacak" şarkısını söylüyormuş gibi neredeyse büyük bir memnuniyet ve gururla söyledi.). Nesilden nesle İncil bize bunu söyler.

Soru: Sizce bunalımları atlatmak için bir şeyler yapılabilir mi?

Cevap: Bence bir şeyler yapmak için uğraşılabilir ama bazen daha kötüye de gidebilir.

Soru: Sizce savaşın olup olmayacağını Washington'daki insanlar diğer insanlardan daha mı iyi biliyor?

Cevap: Sadece Tanrı bilir. İnsanlar bilemez. Sadece umut edebiliriz.

Soru: Sizce Birleşik Devletler genel olarak demokratik bir ülke mi?

Cevap: Size tek bir şey söyleyeyim: Bence burası kutsal bir ülke. Dünyadaki tüm ülkeler arasında tek kutsanmış ülke burasıdır.

Gelenek-yönelimli kayıtsızlığın özelliği siyasetin başkalarının işi olduğu düşüncesidir: Yukarıdaki katılımcımıza göre, siyaset kocasına, zenginlere ve beyaz adamlara göredir. Bu gelenek öyle derin ve sağlamdır ki siyasal katılımdan hariç tutulsalar da bu insanlar kafa karışıklığı ya da şaşkınlık yaşamazlar. Siyasal olaylarla ilgili herhangi bir kişisel sorumluluk duymadıkları için, bu konularla ilgili olarak nadiren öfkelenir ya da kendilerini suçlu hissederler. Siyasi sorumluluk, Fisher Ames'in ifadesiyle, "bilgili, iyi ve zenginlerin" hizmetlerinin ötesinde insana değil Tanrı'ya aittir.

Yeni Tip

Giderek azalan siyasi kayıtsızlığın, gelenek-yönelimli karakter, alt toplumsal sınıflara aidiyet, yoksulluk ve siyasal eğitim eksikliği ile bağdaştığını gördük. Şimdi temel düzeyde siyasi katılım, örgütsel yeterlilik ve siyasal faaliyetlerin sağladığı yararların far-

kındalığını kazanmış, artık gelenek-yönelimli olmayan kayıtsızları inceleyeceğiz. Taşra veya gecekondü bölgelerinde yaşayanlara siyasal örgütlenme ve eğitim götürme çabalarını incelediğimizde, siyasal olarak bilinçli orta sınıfın sahip olduğı siyasal motivasyon ve yöntemler için gerekli yaşam koşullarının bu bölgelerde yer almadığını görürüz. Fakat 19. yy.da eğitimin yayılması, çalışma saatlerinin kısalması, sendikalar ve diğeri birliklerin ortaya çıkması, yeni hükümet modelleri ve bunların işleyişi ile ilgili deneyimlerin artmasıyla birlikte yoksul vatandaşların siyasal alanda manevra yapma becerileri artmıştır.

Ne var ki bu insanlar da gelenek-yönelimininki gibi klasik ve pasif bir kayıtsızlık olmasa da, genel hatlarıyla siyasete kayıtsız kalmışlardır. Bu, büyük ölçüde, siyaseti bilinçli bir şekilde reddedecek ve vatandaş olarak siyasal sorumluluklarından kaçabileceğini bilecek kadar bilgi sahibi olan insanların kayıtsızlığıdır. Bu yeni kayıtsızlardan bazılarını belirgin bir siyasal tarz benimsemiş içe-yönelimli ve dışa-yönelimli insanlar olarak sınıflandırabiliriz. Ayrıca, bu insanlar karakter biçimi ve sosyal olarak sürekli hareket hâlinde olup bir karakter biçiminden diğeriine geçebilirler: Gelenek-yönelimden sıyrılmış ama henüz içe-yönelime geçememiş, içe-yönelimden çıkmış fakat dışa-yönelime adapte olamamış kişilerdir bunlar.

Bu söylediklerimiz tabii ki tahmin niteliğindedir. Mevcut siyasal ortamdaki dış faktörler, tüm toplumsal sınıflarda ve karakter biçimlerindeki benzer bir kayıtsızlığı açıklamak için yeterlidir. Siyasal ortam öyle umut verici görünür ki herhangi bir eyleme gerek görülmez ve kişi siyasetten tamamıyla çekilebilir. Siyasete karşı kayıtsızlığı haklı çıkarmak için Amerika'daki yaşamın -düşük gelir grupları için bile- yeterince tatmin edici olduğı ileri sürülebilir. Bu görüşten şu anlam çıkar: Amerikalılar diğeri toplumlara göre daha fazla yemek, daha fazla telefon ve daha fazla seyahat satın alacak kadar zengin ve rahat olduklarından dolayı, daha fazla siyasal kayıtsızlığı da kaldırabilirler. Ama bunun aksine, siyaset sahnesi çok karmaşık ve umutsuz göründüğü ve hiç-

bir müdahalenin işe yaramayacağı düşüncesiyle de kişi siyasetten kendini çekebilir. Bunların yanı sıra kişinin kendi karakteri de siyasi kayıtsızlığa yol açabilir. Siyasi uyarıcılara uzunca bir süre belirgin bir tepki verememesi geri çekilme etkisi oluşturabilir. Ve bu, siyasetten diğer alanlara, diğer alanlardan da siyasete karakter oluşumunu etkileyerek yayılır.

Sorunu örneklendirmek amacıyla, Vermont'ta küçük bir kasabada (Martin ve Margy Meyerson tarafından) gerçekleştirilmiş birkaç mülakatı kullanacağım. Kasabadaki yaşlılar önemli ölçüde içe-yönelimlidir; gençler ise gittikçe dışa-yönelimli hâle gelmektedir. Buradaki içe-yönelimli yaşlılar siyasetle ilgili sorumluluklarını dile getirip aktif olarak katılım sağlayamamalarını utana sıkıla söyleseler de hükümetin kendilerini ilgilendirdiğini düşünürler. Dolayısıyla, siyasetin bir parçası olmaları gerektiğini söylerler. Siyasi olaylarla ilgili sorular karşısında özne olarak sürekli "ben" sözcüğünü kullanırlar: "ben" isterim ki, "ben" hiç hoşlanmam gibi. Siyasette olan biteni yargılamak veya siyasete yön vermek sanki onların elindeymiş gibi konuşurlar.

Diğer yandan, kasabanın gençleri daha iyi bir eğitime ve temel siyasal katılım araçlarına sahip olmalarına rağmen, siyasi konuların kendilerine göre olmadığını düşünürler. Gençler, siyasi konularda yaşlılara kıyasla daha az yakınırırlar veya suçluluk duygusu beslerler. Yerine, hükümetin dayattıklarını, zorunlu askerlik dâhil, tam bir edilgenlik içinde kabul ederler.⁸⁶ Siyasetle ilgili cümlelerinde "ben" zamirini neredeyse hiç kullanmazlar; bazen "biz" ve çoğunlukla da "onlar" zamirlerini tercih etmişlerdir. Ebeveynlerinden daha sosyal ve dayanışmacı olduklarından dolayı, olan bitene birey olarak tepki vermezler. Büyüklerinin öfkesini kayıtsızlığa dönüştürmüşlerdir. Bu, gelenek-yönelimli-

86 Bu gençlerin vicdani retçi olarak zorunlu askerliğe karşı çıkmaları gerektiğini söylemiyorum -bu, ender görülen bir kahramanlık ve inanç bağlılığı gerektirir-. Bahsettiğimiz şey, açıkça sergilenen davranışlar değil, öznel tutumlardır. Eleştirme, saygı duyma ve en azından kendi duygularını ifade etme ayrıcalıklarından vazgeçmişlerdir.

nin kayıtsızlığıyla aynı değildir. Bir ihtimal içe-yönelimle dışa-yönelim arasında sıkışanların kayıtsızlığı olabilir.

Yaşlandıklarında karakterleri değilse bile siyasal tarzlarının değişip değişmeyeceğini kimse bilemez. Yalnızca, birey için siyasi tarzların bir yaşam döngüsü olabilir. Buna göre, yaş ilerledikçe siyasete ilgi duymaya başlayabilirler ya da ilgilerini kaybedebilirler. Ancak bana öyle geliyor ki bugün edilgen ve vazgeçmiş durumdaki yeni tip kayıtsızlar, genel sosyal koşullar büyük ölçüde değişmezse, yaş ilerlese dahi siyasal duruşlarını değiştirmeyeceklerdir. Eğer yaptığımız bu tahminler doğruysa, herkesin kayıtsız olabileceği yaşam döngüsündeki bir safhanın varlığından ziyade, siyasal tarzda uzun süreli bir değişimin var olduğunu görmekteyiz.

Eski ve yeni kayıtsızlar Amerikan nüfusunun büyük bir çoğunluğunu oluşturmaktadır. Bu kişilerle oy kullanmayanları kastetmiyoruz: Kayıtsızlar ufak tefek siyasi faaliyetlerde bir ücret karşılığında ya da baskıyla yer alabilirler. Bu kişilerin siyasi fikirleri yok değildir. Kamuoyu araştırmalarına göre nüfusun sadece yüzde 10'u anketlere katılımı reddetmektedir. Diğer yüzde 10 da "fikrim yok" seçeneğini işaretlemektedir. Buradan yola çıkarak her bölgeden ve her toplumsal sınıftan insanın fikir ve siyaset alanına direkt fakat yumuşak bir etkisi olduğu sonucuna varabiliriz. Ayrıca bir fikir sahibi olma ve ifade etme hevesinin olması siyaseten sağlıklı olunduğunun göstergesidir. Ancak, anket ve oy kullanma süreçlerine eşlik eden tutumları daha yakından incelediğimizde vardığımız kanı desteklenmemektedir. Aslında bu siyasi fikirler ne doğrudan siyasi çıkar ile ne de siyasetle duygusal bir bağ kurmakla alakalıdır. Bunlar daha ziyade tüketici tercihlerinin akran grubu içindeki paylaşımı gibidir. Çünkü kayıtsız kişiler yaptıkları, bildikleri ya da inandıkları herhangi bir şey sayesinde, hayatlarını önemli ölçüde geliştirecek siyasi bir ürün elde edemeyeceklerine inanırlar. Ve böylece, ara sıra manipülasyona maruz kalan bu kişiler bir program seyircisi gibi siyaseti seyrederekler.

Yeni tip kayıtsızlar, belli bir eğitim seviyesi ve örgütsel yeterliliğe sahip oldukları için, ancak siyasi ilkelere de ahlaki olarak pek bağlı kalmadıkları ve siyasi olaylarla da içtenlikle ilgilenmedikleri için, politik hareketlerle çok daha kolay bütünleşirler -aynen modern, mekanize ve profesyonel ordularla da bütünleşebildikleri gibi-. Diğer taraftan, eski gelenek-yönelimli kayıtsızlar böyle bir potansiyele sahip değildirler. En iyi ihtimalle kendiliğinden gelişen birkaç siyasi harekete katılırlar. Yeni tip kayıtsızlar ise siyaseti işgalci durumuna düşürecek kadar özel hayatlarına, sınırlı tutacak kadar da sınıf içi gruplaşmalara bağlı değildirler. Daha ziyade, Vermontlu gençler gibi sosyal, pasif ve dayanışmacıdırlar -tabii siyasette değil-. Kuşkularını sarsacak veya istismar edebilecek herhangi bir değişim ya da ilerleme, sadakatlerini ele geçirebilir. Tüm bu açılardan değerlendirdiğimizde, kendileri ve siyasi topluluklar arasına, hatta kendi zevkleri ve fikirleri arasına bir engel koymazlar. Tek engel ilgisiz olmalarıdır.

Bu ilgisizliğin olumlu ve olumsuz yanları vardır. Bir yandan siyasi katılım ve heyecandan mahrum bırakırken, diğer yandan, geçmişte siyasi maceralar için insanları seferber etmiş politik perimasallarına kanmaktan korur. Gelenek-yönelimli kişi bile bazen tecrübesizliğiyle haksızlık karşısında öfkeye kapılabilir ve hatta siyasi doktrinleri kavramak bile isteyebilir. Fakat Birleşik Devletler'deki modern kayıtsızlar, siyasete karşı yararlı bir bağışıklık geliştirmişlerdir.

2. Ahlakçılar

İnsanlar bazen beni idealist olarak nitelerler. Aslında tam da bu noktada anlıyorum Amerikalı olduğumu. Dünyadaki tek idealist ülke Amerika'dır.

Woodrow Wilson

19. yy. Amerikan siyasetindeki içe-yönelimli kişinin siyasi tarzı ahlakçıdır. İçe-yönelimli, iş odaklı olduğundan duygu ve

düşünceleri de işle yoğrulmuştur. Dolayısıyla siyasete baktığında orada sadece bir iş alanı görür ve ona göre değerlendirir. Kendisine siyasi bir mesaj sunulduğunda onun içinde de bir vazife görür. Mesajdaki anlamı kavradığını ispatlamaya çalışmaktan ziyade, mesafeli bir şekilde duygusal bir açıklık ve hatta saflıkla karşılık verir. (Elbette tüm içe-yönelimli kişiler siyasete bu kadar duyarlı değildir, duyarlı olanların da tümü ahlakçı değildir.)

Ahlakçının siyasi sahneye yansıyan farkı kendini geliştirme eğilimidir: Tüm insanları ve kurumları geliştirme arzusu içindedir. Granger Hareketi⁸⁷ 19. yy.ın son çeyreğinde bu tip kişilerden oluşmaktaydı ve Cross of Gold Konuşması⁸⁸ hazinenin ahlaki yönden değerlendirildiğinin bir işaretiydi. Fakat Milletler Cemiyeti'ne katılma fikri doğana kadar Wilson birçokları tarafından, dostlarına, düşmanlarına ve hatta kendine karşı bile çıkar meselelerinin ne kadar farkında olduğunu göstermediğinden ahlakçı ve idealist olarak nitelendiriliyordu. Ahlakçı tarzın bir başka yönü ise ahlaki değerlendirmeyi muhtemel iyiyi elde etme arzusuyla değil, kötünün yinelenmesini önlemek için yapmasıdır. İyiyi ortaya çıkarmaktansa kötüyü bastırma eğilimi ahlakçının kişisel mücadelesinden kaynaklanır. Kötünün tanımı onun için kolay ve nettir. Örneğin, işi ciddiye almamak tembellik, zevke yönelik rahat bir tutum uçarılık, mülkiyet konusunda şüpheli bir tutum ise sosyalizmdir.

İçe-yönelimli kişi siyasi söylemin dağınık değerlerini küçümser. Karmaşık bir dünyada entelektüel yönlendirme almak için siyasete başvurmaz ya da bunu ilgi çekici görmez. Daha çok kendi çıkarlarını korumak için siyasete yönelir. Bu çıkarların so-

87 T. S. N: Birleşik Devletler'deki özellikle orta batılı çiftçilerin kurduğu koalisyon. Amerikan İç Savaşı'ndan sonraki 10 yıl boyunca tahıl taşımacılığında oluşan tekelleri pratiklere karşı mücadeleyi ifade eder.

88 T. S. N: William Jennings Bryan tarafından Demokratik Parti kongresinde gerçekleştirilen konuşma. Çiftçilerin iktisadi çıkarlarının sözcülüğünü yapan Bryan, Amerikan altın para standartlarına karşıydı ve gümüş para basılmasının toplumun refahını artıracığını savunuyordu.

yut ya da somut olması içe-yönelimli kişide bir ikilem yaratmaz. Dolayısıyla, aynı siyasi kampta gümrük vergisi ve içki yasağı destekçisi ya da hapisane reformcusu bulmak mümkündür.

İlk bölümde karakter sel mücadeleyi tartışırken bahsettiğimiz gibi, bir karakter biçiminin düşüşte mi yoksa yükselişte mi olduğu çok fark yaratır. Ahlakçılar 19. yy.da baskın olan sınıf (eski orta sınıf) ve karakter biçiminin (içe-yönelimli) temsilcisiydi. 20. yy.ın ortalarında aynı sınıf ve karakter biçimi zayıf duruma düşünce siyasi temsilcisi ahlakçı tarz da gerilemeye başlamıştır.

Yükselen Ahlakçılar

19. yy. Amerikan siyasetiyle ilgili bildiklerimizin çoğu, içe-yönelimli kişisel çıkar ve ahlaki değerlendirme açısından ele alınabilir. Bugün siyasete yaklaşımda bu iki ölçütün birbiriyle çelişkili olduğunu ve bir nebze ikiyüzlülük taşıdığını düşünebiliriz ve bu da bizim siyasal sadeliği kaybettiğimizi gösterir. 19. yy.da, ahlaki yönden değerlendirme ve çıkarıcı bakış açıları aslında birbiriyle uyumluydu çünkü günümüzle karşılaştırıldığında, içe-yönelimli kişi tarafından hissedilen duygular ve çıkarlar arasındaki uyumsuzluk yok denecek kadar azdı. Federalist Papers⁸⁹ bu duruma gösterilebilecek en bilinen örnektir. Elbette seçmen sayısının artmasıyla birlikte, Amerika'nın Kurucuları kadar dürüst ve açık olmak giderek zorlaşmış ve ahlaklı olmaya yönelik ilgi de giderek azalmaya başlamıştır. Yine de, iç savaş başlayana kadar gizlenmeyen ekonomik çıkarlar; mali politikaları, iç işlerini, vergi sistemini, kölelik ve kölelik karşıtı düzendeki mülkiyet çıkarlarını şekillendirerek siyasi alana sızmıştır. Aynı şekilde, kent yönetiminde erkeklerin oy kullanma hakkı, evrensel eğitim ve kölelikle ilgili tartışmalarda ahlaki çıkarlar açık bir biçimde kendini hissettirmiştir.

İç Savaş öncesi, sendikalar ve makineciler birliğinin programları ve platformları siyasetle ilişkinin 19. yy.daki yapısını ör-

⁸⁹ T. S. N: Federalist Yazılar: Amerikan Anayasası'nı destekleyen Alexander Hamilton ve James Madison tarafından yazılan ve 85 makaleden oluşan yazı dizisi.

nekler niteliktedir. Bu örgütlerdeki kendi kendini eğitmiş işçiler siyasi, yasal ve ekonomik adalet sorunlarıyla tutkulu bir şekilde ilgilenmişlerdir. Ücretler ve çalışma şartları gibi konular ise onlar için ikinci planda kalmıştır. Bu işçiler çok net biçimde ahlakçıydı ve orta sınıfın din ve eğitim değerlerine iştirak etmeyi büyük bir şevkle istemişlerdi. Yaptıkları yayınlar ve toplantılar her şeye emek açısından bakmıyordu. (Birkaç eski dönem sosyalist ya da Amerikan İşçi Sendikaları Konfederasyonunun eski yöneticileri dışında, bugün böyle bir bakış açısını işçi basın ve programlarında görmek neredeyse imkânsızdır.)

İçe-yönelimli dönemdeki basın, siyasal rollerini oynamada okurlarını genellikle desteklemiştir -birtakım rollerin bulunduğu ve bu rollerin oynanmasının siyasette bir karşılığının olduğunu teyit etmiştir-. Gazetecilik, bireyci bakış açısını azimle korumuş ve bu bireycilik anlayışı okurun bireysel siyasi kararının “her zaman” kendi için ve genel olarak da ülke için önem taşıdığı hissini güçlenmesine yardımcı olmuştur. Siyasetin tamamına yönelik kuşkuculuk (demokrasi ve diğer belli siyasi formlara yönelik kuşkuculuğa kıyasla) neredeyse hiç bilinmiyordu. Dönemin siyasi problemlerinin, birkaç profesyonel (patronlar ve bir grup profesyonel) ve yarı/tam zamanlı çalışan amatörlerce (devlet adamları ve iyi hükümet yetkilileri) üstesinden gelinebileceğine inanılıyordu.

Böylece 19. yy.daki içe-yönelimli kişi için siyasi alanın tanımı ve sınırları belirlenmiştir. Motivasyon açısından, siyasi faaliyetler iş hayatı kadar zorlayıcı olmuştur. Kişinin; sınıfı, yaşadığı bölge ve ahlaki değerlerine dayalı olarak yerine getirmesi zorunlu ve gerekli olan o kadar çok siyasi vazife vardır ki her aktif kişi siyasi katılımı yeterince tatmin edici bulmuştur. Bu katılım tatmin ediciydi çünkü birçok sorun, yenilikçilerin azmiyle en sonunda bir şekilde çözülebiliyordu: oy kullanma hakkının kazanılması, parasız eğitimin yaygınlaşması, hapisane ve tımarhanelerin bir dereceye kadar iyileştirilmesi, fabrika yasasının yürürlüğe girmesi gibi. Bunları ayrı ayrı düşündüğümüzde, görece sınırlı hedefler olmaları sebebiyle yenilikçiler başarılı olmuştur diyebiliriz.

Aslında, siyasi çevreyle ilişkilerine yükledikleri dar sınırların farkında olmamak ahlakçıların ve genel olarak da içe-yönelimcilerin bir özelliği idi. 19. yy.daki her bir reform hareketi, dost ve düşmanın enerjisini daha kapsamlı ve sonuçta daha gerçekçi bir siyasi farkındalığa yönlendirmiştir. Özgürlüğe kavuşma ya da Demir Yolu Yasası'nın yürürlüğe girmesi gibi bir amaca ulaşıldığında ahlakçının siyaset üzerindeki gücü, edinilen başarının içinde etkisini kaybedecektir. Eğer amaca ulaşılamazsa, 19. yy.daki kadın hareketi gibi, hareketin failleri bir mücadelenin mahkûmu olarak kalırlar. Ancak çok daha sonra siyasi ortamın kullanılabilir olduğunu anlarlar: Eğer yeterince mücadele edip iyi bir karaktere sahip olurlarsa başarıya ulaşacaklarına inanırlar.

Sonuç olarak, içe-yönelimli kişinin siyasi tarzını düşündüğümüzde, her zaman siyasi alana sağladığı yararları düşünmeliyiz. Dayanışmacı grup yaşamına katılımı, zorunda hissettiği için değil, kendine ve diğerlerine karşı bir sorumluluk duyduğu için gerçekleştirir. Genel olarak kişinin sınıfsal konumu, sınıfsal talepleri ya da sınıf karşıtlığından sağladığı yararların daha da gelişmesine hizmet eden siyaset, oyalanma ya da zihnî bir kaçış olarak düşünülmemiştir. Daha ziyade ihtiyaçların karşılandığı bir alan olarak görüldüğünden, bu ihtiyaçların oluşturduğu baskıya pasif bir şekilde tepki göstermek olarak düşünülmüştür. Diğer taraftan, siyaset kişinin özel hayatında girmemiş, girememiştir. Bu ancak siyasetin kişinin menfaatlerine cevap vermesi ya da vermemesi durumunda mümkün olabilirdi. Bu durum, 19. yy.daki siyasi alanın 20. yy. ile karşılaştırıldığında daha iyi tanımlanmış ve sınırlarının daha belirgin çizilmiş olmasının en önemli sebeplerinden biridir.

Yeni gelişmeler sebebiyle ahlakçı tarz bugün artık uygun düşmemektedir. Bugünkü siyaset 19. yy. kalıbına uymamaktadır. Arkasında yer alan medyayla birlikte vatandaşın özel hayatını, yarattığı kargaşa, gürültü ve iddialarıyla istila etmektedir. Bu istila, daha önceden kolayca gerçekleştirebilen çıkar dolaşımına -bireyden yerele, yerelden ulusala, ulusaldan uluslararasına- za-

rar vermekte ve bireyi doğrudan dünya siyasetinin karmaşıklığı içine sokmaktadır.

Teknik olarak siyaseti anlamak çok daha zor hâle gelmiştir çünkü ekonomi gibi yarı-bağımsız alanlara girmiş, faaliyet alanı genişlemiş ve siyasal kararların birbirine bağımlılığı artmıştır. Örneğin, modern bir savaşta insanlar, yüksek vergilerin hükümetin masraflarını karşılamak ya da gelirleri dağıtabilmek amacıyla değil, endüstriyel ve özel tüketicilerin çok fazla harcama yaparak enflasyonu körüklemesinin önüne geçmek ve hükümetin insanların talebiyle azalacak ürün ve hizmetleri satın alması gerektiği için olduğunu anlamak durumundadır.

Hedef karmaşasında bir artış ve siyasette neler olduğunu anlama becerilerinde bazı yönlerden düşüş yaşanması, siyasetin anlaşılabilirliğine hız kazandırmaktadır. Örgün eğitim artış gösterirken, çiftlik, bağımsız bir işletme ya da mağaza yönetimine yönelik eğitim, çalışan sayısının artmasıyla düşüşe geçmiştir. Bunun yanında serbest girişimcilerin sayısında hemen hemen hiç azalma olmazken, başarı ya da başarısızlığa yol açan faktörlerin büyük çoğunluğu artık girişimcilerin elinde değildir. Kişi artık siyasi ya da hükümet yetkililerinin yeterliliğini ve performansını, kendine ait performans ve yeterlilik alanı içinden yargılayamaz.

Gerileyen Ahlakçılar

19. yy. ahlakçılarının siyasete bakışını sadece karmaşık ve etik açıdan sınırlı olarak değil, paranoyakça ve içe-kapanık olarak da tanımlayabiliriz. Günümüz içe-yönelimlilerin öncüleri olan bu kişiler, korkuları ile yönlendirildiklerinden dolayı siyasete çok fazla yön verememişlerdir. Masonlar Derneği gibi gönüllü dernekler ile toplumsal ve sınıfsal komplolar arasındaki farkı görmek bazı Amerikalılar için oldukça zordu. Aynı şekilde, siyasi muhafazakârların, “o adam” seçilmezse dünyanın sonu geleceği düşüncesi sadece Roosevelt’le kendini göstermiş değildir.

Böylesine hastalıklı bir kaygı, karaktere kök salmış kafa ka-

rışıklığı ve hasedin bir ürünüdür. Gelenek-yönelimli kayıtsızlar, siyaset dünyası ile kendileri arasına çektikleri perde sayesinde siyaset tarafından ele geçirilip çaresiz bırakılmazken, haksızlığa karşı öfke duyan içe-yönelimliler işler yolunda gitmediğinde hemen çaresizliğe kapılırlar. V. Kısım'da gördüğümüz gibi, içe-yönelimli kişi içselleştirdiği hedeflerine ulaşamayınca kendisini güçsüz hisseder. Başarılı olduğu sürece görünmez elin varlığını unutturken, beklenmeyen başarısızlığından görünmez eli sorumlu tutar. Başarısızlığı su yüzüne çıkıp çaresizliği tahammül edilemez duruma geldiğinde karakteri gibi siyaset tarzı da akamete uğrar.

İçe-yönelimli, kavrama sorunu yaşadığında şehirlilerin kendinden çok daha iyi bir kavrama yeteneği olduğunu düşünür. Şehirlilerin bu yeteneğini kıskanıp gözünde büyütür. Oysa 19. yy. şehirli büyük iş adamları ve avukatlar da karakter bakımından taşra ve küçük yerlerdeki rakipleri kadar içe-yönelimlilerdi. Bölgeler ve sınıflar arası iletişimin yanı sıra kendi aralarında kurulan iletişim de pamuk ipliğine bağlıydı.

Bugün ise şehir ve taşra arasındaki eğitim farkının kapanması ve radyo gibi kitle iletişim araçlarının hem şehirli hem de taşralı dinleyicileri kendine çekmesiyle birlikte karakter yapısındaki farklılıkların da azaldığı kabul edilir. Fakat dışa-yönelimli şehir sakinleri ile içe-yönelimli taşra halkı arasındaki farkın artmış olma ihtimali daha yüksektir. Üstelik aradaki bu farkı kapatmak için sarf edilen iyi niyetli gayretlerin, içe-yöneliminin daha kıskanç ve güvensiz olmasına sebep olduğu da oldukça muhtemeldir.

Kıskançlık ve yerinden edilme duygusu, kırdan kente göç etmiş yeni şehirlilerde de bulunur. Kırdan ya da kentte yetişmiş bu insanların, siyasal güçleri olduğu sürece, Amerikan yaşantısında kendine yer bulmuş dışa-yönelimli ögelere yönelik rahatsızlıkları azalabilir; böylece kendi dünyalarını şekillendirip anlamlı hâle getirebilirler. Anlamlandırma yollarının kapalı olması hâlinde,

I. Kısım'da bahsettiğimiz Erikson'un Kızılderilileri gibi pasif bir direnç gösterirler ya da engel olunamaz bir öfkeyle tepki gösterirler.

Ahlakçı tarzın diğer bir türü ise, kendilerini siyasi gerilime teslim etmeyen ve en zorlu görevlerin üstesinden gelen "siyaset heveslileridir". Uzun Parlamento⁹⁰ ve Cromwell dönemindeki hevesliler, bir vizyonu ve kararlılığı olan, şiddet karşıtı ve eşitlikçi Hristiyan mezheplerinden oluşuyordu. Fakat 18. yy. İngiltere'sinde "hevesli" kelimesi dinî anlamını kaybedip, hayranlık yerine dalga geçmek için kullanılan bir terim hâline gelmiştir. Konuşma dilimizdeki bazı sözcükler de benzer bir değişim yaşamıştır: "İyi niyetli" kelimesi de artık tecrübesizlik, saflık, başarısızlık gibi olumsuz anlamlar taşımaya başlamıştır.

Siyaset heveslileri, duygularının siyasi zekâlarına ağır basması açısından öfkeli ahlakçılara benzerler. Duyguların ağır basması da bu kişileri iyi tasarlanmamış mücadelelerin içine iter. Ancak heveslilerin duyguları, öfkeli ahlakçıların karanlık duygularına karşılık mutluluk ve umut vericidir.⁹¹ 19. yy. siyaset heveslileri aralıksız bir şekilde aktif olmayı becerebilmiştir. Siyasette her zaman yapılacak bir iş olduğu iddiası, siyasete dâhil olma zorunluluğunun yarattığı çileci duygulara ve bu tarz aktivitelere olan düşkünlüğe dayanır -bu düşkünlük 19. yy.daki birçok içe-yönelimlinin sürekli meşguliyetini açıklamaya çalışan birçok düşünceden daha kalıcı olmuştur-.

İçe-yönelimden dışa-yönelime geçişin yanı sıra savaşlar ve teknolojik değişim de siyasi ahlakçı tarza gölge düşürmüştür. Önceki yılların siyasi ortamına eşlik eden ve öfkenin bir boşalması olan Amerikan İç Savaşı, o zamandan beri devam edecek olan bir süreci başlatmıştır. İç Savaş'tan çıkan gaziler, davaları-

90 T. S. N: 1640'ta İngiltere kralı I. Charles tarafından Psikoposlar Savaşı'na mali kaynak sağlamak için toplanmıştır.

91 Bu siyasi tarzın nefret ve öfke duyguları Svend Ranulf'un *Moral Indignation and Middle Class Psychology* (Copenhagen, Levin & MOnksgaard, 1938) adlı makalesinde tanımlanmıştır.

nın haklılığına olan inançlarını uzun süre sürdürmüşlerdir. I. Dünya Savaşı gazilerine gelirse, onlar, kendi savaş sebeplerini İç Savaş'takiler kadar benimsememişlerdir. II. Dünya Savaşı gazileri ise, sınırlı siyasal katılımlarında bir haklılık payı bulmuşlardır. Ancak neticede bu adamlar "kimseye kızgın değildir". İç Savaş'tan bu yana, siyasal farklılıkların hassaslığında, seçim kampanyalarında yapmacık dikkat toplama jestlerinde ve ahlaki olarak değerlendirilen her konuda, öfke ve heves rezervlerinde bir düşüş yaşanmıştır.

Yine de, belirgin derecede öfkeli-ahlakçı siyasi tarz örneklerine günümüzde rastlamak hâlen mümkündür. Mencken'in⁹² 1920'lerdeki eleştirel yazıları, ileri ahlakçılığı benimsemiş toplumsal grupları hedef almıştı: taşralıları, orta-batılı Amerikalıları, küçük kasaba Protestanlarını, taşralı çığırtkan mezhepleri, küçük loca üyesi iş adamlarını. Dışa-yönelimin yaygınlaştığı son yıllarda, bu grupların bir şekilde daha da kozmopolitleşmesi, daha önceki kalıpların yitirildiği anlamına gelmez.

İçe-yönelimli karakterin bir dereceye kadar ahlakçı siyasi tarzın sonucu olması gibi, siyasette duyguların kaybı da karakterde dışa-yönelimi beraberinde getirmiştir. Diğer bir ifadeyle, siyaset insanların yaşamlarına etki edip tecrübelerini ve bunların tercümelerini şekillendirdiğinden, karakter inşası araçlarından biri hâline gelir. Bu karmaşık etkileşim, nüfus eğrisiyle bağlantılı karakter biçimleri şeması içinde, farklı tarihî olaylara yer etmiş ulusal değişkenlere rastlamamızın bir sebebidir. Örneğin, hem Amerika hem de İngiltere, sanayileşme, kentleşme ve doğum kontrol yöntemlerinin yaygınlaşması sonucunda nüfusta gerileme başlangıcı evresine ulaşmış olan ülkelerdir. Ancak her ikisi de, siyasal gelişimlerinin farklı dönemlerinde tarihî krizlerle karşı karşıya kalmıştır (örneğin iç savaş yaşamış olmaları gibi). Savaş sonrası hoşgörü ortamında yaşayan İngiliz oyun yazarı

92 T. S. N: Henry Louis Mencken, Amerikalı yazar ve eleştirmen. Hristiyanlık, yaratılışçılık, popülizm ve Amerikan kültürü sert bir dille eleştirdiği konular arasındadır.

Congreve, canlanan muhafazakârlık ve sanayileşmenin daha önceki siyasi tarzları devirdiği Victoria dönemindeki ahlakçılığın nüksetmesine şaşırmış olmalıdır. Aynı şekilde, tarihin belirsizliklerini göz önünde tuttuğumuzda, ahlakçı tarzın son bulduğunu ve Amerika'da yeniden canlanmasının mümkün olmadığını düşünerek biraz aceleci davranmış oluruz. Eğer nüfuzlu kişiler ahlakçı olursa, dışa-yönelimli kişi de ahlakçı olmaya çalışacaktır.

3. Yorumcular

Tüm Atinalılar ve Atina'daki yabancılar bütün vakitlerini yeni şeyler duyarak ya da duyduklarını başkalarına anlatarak geçirirlerdi.

St. Paul

Dışa-yönelimin yaygınlaşması ile iş ve çalışma alanında doğan yorumculuk siyaset sahnesine de giriş yapar. Aslında bu çok yeni bir tarz değildir. Dışa-yönelimli ne kadar yeniyse, yorumculuk da o kadar yenidir.

Dışa-yönelimli kişi, sosyal beceri bakımından oldukça zengindir -sosyal çevresinde hayatta kalması için gerekli olan beceriler bakımından-. Bu becerilerin bazısını politik formlara da aktarabilir. Bunlardan bir tanesi duygularını kontrol etme becerisidir. Dayanışmacı bir yaşam biçimine bağlı olduğu için bu konudaki yeterlilik çok önemlidir. Bu beceri, içe-yönelimlide bulunmayan, insanların önemine dair kaçınılmaz bir farkındalıkla ilgilidir.

Yorumcuyu, siyaseti değiştirecek bir şey yapamayacağı için onu anlayıp yorumlamaktan başka seçeneği olmayan biri olarak tanımlayabiliriz. Ya da siyasi konuları telefonda öğrenilecek bilgiler gibi görebilir. Bazı yorumcular bir grupta *yer almak*, grubun beyin takımına *katılmak* ya da beyin takımını *oluşturmak* için can atarlar; diğerleri ise içeride neler olup bittiğini *bilmekten* başka bir amaç gütmazler.

Yorumcular, yaşamın “önemli meselelerinde” diğer insanların ne yaptığı ve ne düşündüğü hakkında epey bilgi sahibi olmak isterler; siyasal açıdan oldukça kozmopolittirler. Yorumcu, siyasal ilgi alanına giren kişileri değiştiremezse, kendi karakter yapısı diğerlerine benzetme yönünde manipölasyonlara girişir. Her şeyden bihaber, dışarıda kalmış biri gibi hissetmemek ve görünmemek için her yolu deneyecektir. Tüm dışa-yönelimli kişilerin önünde daha gelişkin bir model bulunmadığı için çoğu, yorumcu olma peşinde koşar.

Yorumcular medya ve okul sisteminin öğrettiği şekilde reketçilerdir. Siyasetin takibi, spor dünyasının takibi gibi yapılır.

Yorumcuların çoğunluğu siyaset alanında pasiftir ama elbette aktif katılım sağlayanlar da vardır. Birçok hükümet ve parti yetkilisi, siyasi haberleri ofis dedikoduları gibi alıp satarlar. Gazeteciler ve yayıncılar, uzun gayretler neticesinde, siyasete karşı tüm duygusal tepkilerini bir kenara koymayı başarmışlardır. Ayrıca bu kişiler, yorumculara, “hiçbir kişi ya da olaya kendini fazla kaptırmama” ilkesini öğrettiklerinden dolayı kendileriyle gurur duyarlar. Diğer yandan, siyasetin perde arkasında olup bitenleri bilen ve haksızlık ve eşitsizliklere -ırk ayrımı, polis şiddeti, yolsuzluk- karşı öfke duyan kişiler de vardır. Bu siyasi duruş bazı gruplar arasında zorunludur; bu çevrelerde gruba uyum, hoşgörü ve siyaset tüketimine değil, öfke ve siyasi eyleme yol açar. Görünürdeki bu paradoks, dışa-yönelimin, diğerlerine verilen tepkinin davranışsal ve ideolojik içeriği açısından değil, uyum ve tepki biçimleri açısından ele alındığını hatırlatır. Uyum mekanizması ile kişinin uymaya çalıştığı gerçeklikler ve değerler genellikle birbiriyle bağdaşır. Ancak, başarılı dışa-yönelimin içe-yönelimi tetiklediği yukarıdaki gibi birçok örnek de mevcuttur (diğer örneklerle XV. Kısım’da değineceğiz).

Edinilen Bilgilerin Bilançosu

Güçlü olduğu dönemde içe-yönelimli ahlakçı, toplumsal yapının devamlılığına -özellikle de bunun nasıl gerçekleştiğini anlamadığında- büyük güven duyardı. Bu durum görünmez elin

kavramı ile simgelenmektedir. Dışa-yönelimli yorumcular ise siyaset hakkında o kadar çok şey bilirler ki kendilerini rahat hissetmeleri mümkün değildir; ancak var olan değişim fırsatlarını değerlendirmek için bu bilgiler yine de azdır. Olayların iç yüzü olarak sunulan ya da “gizli” olarak etiketlenmiş bilgilerin tasnifiyle o kadar meşgullerdir ki anlamlandırma sekteye uğrar. Yorumcular, sürekli “haklı çıkmayı” umut ederlerken, yanıldıkları ya da hüsnükuruntu yaptıkları için kabahatli bulunma endişesi de duyarlar. Yorumcu, dönemin siyasi yaşantısının hassas bir katılımcısı olarak, deneyimlerini kontrol etmek için kullanılabileceği en iyi kıstasların birinden, yani kendi tepkilerinden yoksundur. Kendisine fazla karmaşık ve baş edilemez gelen siyaset dünyasından duygusal bağlılığını geri çeker.⁹³

Ayrıca, tüketici birliğinin siyasi dinamiğine ayak uydurmak için, yorumcuların hızlı değişimlere hazırlıklı olması da gerekir. Ahlakçıların yaptığı gibi, siyasi olayları kendileri ve çıkarlarıyla ilişkilendirme yeteneğine sahip olmadıklarından fikirlerini çok daha kolay değiştirebilir. *Anna Karenina*’daki Stepan Arkadyevitch, *Savaş ve Barış*’taki Bilibin, Tolstoy’un “Ivan Illich’in Ölümü” adlı hikâyesindeki Ivan Illich tam bir yorumcu portresi

93 Görünüşe göre bu bakış açısı 19. yy. gözlemcilerinin üzerinde durduğu, insanın sınırlı olduğu ve her biri kendi gelişim yasalarını izleyen toplum doğası ile insan yapısı yüzünden kapsamlı toplumsal değişimleri gerçekleştirmediği görüşüne benzemektedir. Bir tarafta Edmund Burke ve Fransız Devrimi’nin muhafazakâr eleştirmenleri, diğer tarafta ise sosyal Darwinciler bu düşüncenin iki zıt ucunu temsil ederler. Ancak sınırlılık düşüncesi-ne güçsüzlük duygusunun eşlik etmesi şart değildi. Sosyal Darwinciler ve biraz da Burke tarafından toplumun organik gelişim sürecine ilişkin tam bir iyimser bakış açısı benimsenmiştir. Dünya kendi hâline bırakılırsa -reformcular müdahale etmese- kimsenin kendisini çaresiz hissetmesine ya da hüsrana uğramasına gerek kalmazdı: Sadece bu sınırlamayı kabullenip kendini daha yumuşak değişimlere bırakmak zorunda kalırdı. Sosyal determinizmin modern formları uygarlığımızın gittikçe zayıfladığını kabul eder. Bu düşünceye 19. yy.dan Brooks Adams gibi sadece birkaç gözlemcide rastlarız. O dönemin en kötümser düşünceleri bile 20. yy.da siyasetin bu kadar korkunç olabileceğini öngörememişti. Fakat bugün insanlar siyasi olarak etkisiz olduklarını düşünmekte ve yorum yapmaları karakterlerine uygun tarzı daha da güçlendirmektedir.

çizer. 19. yy.a ait bu Rusların garip isimler altında günümüze aitmiş gibi görünmesinin bir sebebi vardır elbette.

Amerika'daki fikir değişimleri daha ziyade siyasi tarzları sebebiyle yorumcu olduklarını düşündüğümüz eğitimli gruplarda görülür. Rusya'ya yönelik tutumlar hakkında Harvard Üniversitesiince gerçekleştirilen ilginç bir çalışma, orta sınıfın Rusya'ya yönelik düşüncesinin alt sınıfa göre çok daha fazla değiştiği sonucuna ulaşmıştır. Orta sınıf, Rusya'yı bazen savaş döneminde bazen de sonrasında müttefik olarak görmüştür. Bu görüşü daha sonra ciddi bir düşmanlık takip etmiştir. Diğer çalışmalar da savaş ve yalnızlık hususunda aynı sonuca ulaşmıştır. Medyanın olayları sunuş şekline genel olarak daha çok etkilenen ve siyasete çok daha fazla ilgi duyan orta sınıflar sinyallerin hızlı değişimine iştirak edebilmektedirler.

Yorumcular için siyaset, gruba uyum sağlamada bir araç görevi görmektedir. Yorumcunun makul fikirleri olmalı ve siyasetle makul şekilde ilgilenmelidir. Radikal gruplar arasında olduğu gibi üst sınıflarda da ahlakçı tarzın etkisi hâlâ güçlüdür ve kültürel kalıpları tesis eden birçok kişi siyasi sorumluluk ideolojisini sürdürür: Siyaset onlar için anlamlı bir alanmış gibi hareket ederler. Üst sınıftan bir iş adamı, meslek sahibi bir genç ve üniversite öğrencisinin siyasete olan ilgisi, golf gibi kabul gören aktivitelere gösterilen ilgiyle aynı kategoridedir: Bu, yerine getirilecek bir toplumsal görev, eğlence, iş ya da yeni insanlarla tanışma yoludur. Yorumculuk motivasyonu siyasete giren insanlar duygusal olarak bu alana dâhil olup daha sonra farklı sebeplerle burada kalmayı sürdürürler. Duygusal zayıflıklarını meşrulaştırmak için siyaset tecrübesini kullanan bu yorumcular, içeride olup bitenlerden haberdar oldukları gerekçesini kullanarak dışarıdaki heyecanlılara tepeden bakarlar.

Üst-orta sınıfa ait bu yorumcuları taşradaki yerel otoriterler ve devlet memurlarıyla kolayca irtibata geçebilenlerle karşılaştıralım. Küçük kasabalarda siyasi olarak nüfuzlu olan ve olmayan kişiler arasındaki sosyal mesafe azdır; yönetim mekanizması ise

genel olarak şeffaftır -konuşmaları herkesin dinleyebileceği paralel telefon hatları, bu şeffaflığın kanıtı olarak düşünülebilir-. Bu gibi küçük yerlerdeki insanlar lokal meselelere genellikle bir miktar öfkeyle yaklaşsalar da durum her zaman bu şekilde değildir. Dışa-yönelimli kişilerin kozmopolit tarzlarını ara sıra siyasete katarak şehirli yorumcularla benzerlik gösterdikleri de olur.⁹⁴

Kayıtsızlar ve yorumcular arasındaki ayrımı belirlemek çoğu zaman güçtür. Bu ayrımı, daha önce değindiğimiz bir konunun -dışa-yönelimli ve gelenek-yönelimli arasındaki çarpıcı benzerlikler- başka örnekleri olarak düşünebiliriz. Her iki grup da siyaset karşısında çaresizdir ve her ikisi de içe-yönelimli ahlakçının şiddetle reddettiği kaderciliğe başvurmuştur. Fakat ikisi arasında önemli farklılıklar da bulunmaktadır. Kayıtsızların aksine yorumcular, siyasetin önemli bir tüketim ürünü olduğu ve kişinin siyaset tüketimine karşı doğru tavrın -yani içten olmayan- aynı derecede önemli olduğu akran grubuna tabidir. Yeni tip kayıtsızlar siyaseti pek umursamazken, yorumcular neredeyse ahlakçılardıkı kadar güçlü motivasyonlarla siyasete bağlıdır.

Yorumcular, ahlakçılarda çoğu zaman eksikliğini gördüğümüz bir gerçekçiliği siyasete getirirler. Kaçınılmaz olanın önüne geçme fikrinin dışa-yönelimli için gerçekleşmesi mümkün değildir. Hem bir izleyici hem de bir kullanıcı olarak sınırların neler olduğunu bilir, görüşlerini çok yüksekte tutmaz. Dışa-yönelimli kişi, içe-yönelimli tarafından tanımlanan resmî siyaset bilimi sınırlarının dışında kalan birçok alana -şehir planlama ve işçi-işveren ilişkileri gibi- siyasi becerileri taşımıştır. Bunun yanında, ahlakçıların fazla basitleştirmelerine karşılık olarak yorumcular, partizan öfkeli ve siyaset heveslilerinden daha bilgili bir uzman topluluğuna sahiptir. Uzmanların yanı sıra birçok insan, dünya siyaseti ve kültürlerarası terimlerle düşünmeye alışmıştır. Uluslararası siyaset alanındaki 19. yy. gazeteciliği, "millî gurur" gibi dar

94 Bu konuda önemli bir değerlendirme için bkz. Robert K. Merton, "Patterns of Influence: A Study of Interpersonal Influence and of Communications Behavior in a Local Community", *Communications Research* 1948-1949, ed. Lazarsfeld ve Stanton, ss. 180-219.

görürlü sloganlardan yararlanmıştır. Bugün ise istisnalarla birlikte medya, dünya siyasetini psikolojik harbin getirdiği terimlerle ele almakta ve olayları tarafların propagandalarıyla ilişkisine göre yorumlamaktadır. Genellikle halkın bir politikayı desteklemesi istenir çünkü bu, kendi kendini manipüle eden dengeleyici bir tesirle kamuoyunu etkileyecektir. Medya bu çalışmaları sadece dışa-yönelimli bir dönemde, siyasetteki psikolojik güçleri anlama becerisi sayesinde gerçekleştirebilir.

“Bizim yaşam tarzımız” ile ilgili şimdi söz edeceklerimiz “millî gurur” tartışmalarını hatırlatabilir. Fakat değişim sadece ifade ile ilgili değildir. “Millî gurur” 19. yy.daki yabancı düşmanlığı ya da Haiti’ye saldırmamıza yol açan sınıf çıkarlarını saklayan ikiyüzlü bir ifadedir. Ancak ifadenin içeriği ne kadar belirsiz olursa olsun millî düşmanla ne kastedildiği epeyce açıktır. Öte yandan, “bizim yaşam tarzımız” ifadesinde daha fazla psikolojik çağrışım bulunur: İç politika içeriği oldukça açıkken, dış politika açısından sonuçlarının ne olacağı ya da ne olması gerektiği bir hayli belirsizdir. “Millî gurur” mantığı savunmaya hiç istekli ve hazır olmadığımız ahlaki bir mevzi oluşturarak dış politikamızı zaman zaman sınırlandırmıştır. Buna karşılık “bizim yaşam tarzımız” anlayışı dış politikada ahlakçı değerleri kılavuz olarak görmez ve böylece *Realpolitika* uygular ancak sadece görünüşte. “Millî gurur” ifadesinin Victoria dönemine ait bir takiyeyi çağrıştırması gibi “bizim yaşam tarzımız” ifadesi de dışa-yönelimli kişinin çıkar yelpazesi arkasına sığınarak, sahip olduğu ahlaki değerleri hem diğerlerinden hem de kendinden gizler gibidir. Michigan Üniversitesi Araştırma Merkezi tarafından 1947 yılında genç bir gaziye uygulanan mülakatta Birleşik Devletler’in Birleşmiş Milletler karşısında fazla müsamaha gösterip göstermediği ya da boyun eğip eğmediği soruldu ve kişi şöyle cevapladı:

Bu komik olacak ama bence müsamaha gösterme konusunda biraz abarttık. [Nedeni sorulduğunda] Çünkü diğer milletleri kontrol altına almaya çalıştığımızı düşünmelerini istemiyoruz. Diğerleri, Rusya’nın böyle bir amacı olduğunun farkında ve bence bu yüzden

*bu kadar çok tartışma çıkıyor. Eğer bizim kontrolü elde etmeye çalıştığımızı düşünürlerse bize de güvenmezler. Daha sonra, yönetmemiz gerektiğini düşündüğüm tüm bu programı yönetemeyiz. Bu yüzden, istediğimiz şeyi alamayınca gazeteler yenilgiye uğradığımızı yazıyor. Bence bu iyi bir şey çünkü böylece diğer ülkeler, bizim de onlarla aynı durumda olduğumuzu, bizim de sıkıntılarımız olduğunu düşünürler. Bu da onların bize karşı daha anlayışlı ve sevecen olmasını sağlar.*⁹⁵

Bu oldukça ileri bir psikolojik yorumlamayı yansıtmaktadır. Ahlakçının böyle ince kurnazlıkları yapabilmesi, hatta bunlarla ilgilenmesi pek mümkün olmamıştır.

Geriye birçok önemli soru kalmaktadır. Neden bu kadar çok akran-grubu siyaseti menülerine koymaya devam ediyor? Ve neden genel davranış veya görgü kuralları din gibi bir şeyin yerini almıyor? Amerika'yla ilgili bizi şaşırtan şey kayıtsızların sayısı değil, sayılarının neden hâlâ artmadığı ve insanların neden ahlakçılığa takılı kalıp kendilerini yorumcu olarak görmeye çalıştığıdır. Bu sorulara kısmi bir yanıt olarak, medya araçlarının insanları eğitmede ve onları ayakta tutmada karmaşık bir rol üstlendiğini öne sürebilirim. Aynı zamanda medya, müstakbel yorumculara hoşgörü içinde bilgi ve eğiticiler sağlayan, müstakbel ahlakçılara ise öfke içinde eğiticiler ve provokatörler sunan bir araçtır.

⁹⁵ *Four Americans Discuss Aid to Europe*, Study No. 18 (Ann Arbor, Michigan, University of Michigan Survey Research Center, 1947), s. 13.

Dokuzuncu Kısım

Siyasal İkna: Öfke ve Hoşgörü

Jewel Marketler Zinciri Başkan Yardımcısı G. L. Clements'e göre, tüketiciye hassas, psikolojik değerler sunan bir süpermarket, sadece kalite ve uygun fiyat sunan bir süpermarketten çok daha kârlı bir müşteri kitlesi oluşturacaktır.

Psikolojik değerler kullanarak nasıl müşteri çekileceği konusunda ise mağazanın, kendi arkadaşlarımızda olmasını istediğimiz özelliklerin aynısını geliştirmesi gerektiğini ifade eden Bay Clements bu özellikleri şöyle sıralamıştır: temiz, modern bir görünüm, cömert, nazik, dürüst, sabırlı, samimi, anlayışlı ve iyi huylu. Bir işletmeci, mağazasının bu özelliklere sahip olup olmadığını kendine sormalıdır...

Bay Clements, müşterileri güdüleyen psikolojik güçlerin neler olduğunu anlamaya çalışmada ilk olarak "İnsanlar ne istediklerini gerçekten biliyorlar mı?" sorusuyla başlanması gerektiğini öne sürmüştür. Bay Clements, bu sorunun cevabının genellikle "hayır" olduğunu ancak insanların neyi sevip neyi sevmediklerinin bilincinde olduklarını belirtmiştir...

Süpermarket Enstitüsünün 12. Yıllık Kongre Raporu'ndan, New York Herald Tribune, 10 Mayıs 1949

İçe-yönelimli ahlakçı, üretim alanında, dışa-yönelimli yorumcu da tüketim alanında geliştirdiği tutumu siyaset dünyasına

yansıtır. Siyaset, tüketici tercihleri bakımından değerlendirilir. Siyasetçi ne kadar çekiciyse, o kadar başarılı demektir. Ayrıca piyasanın bir taklidi olarak siyaset, ne yapıldığının yanı sıra “nasıl” yapıldığının da önemli olduğu bir alana dönüşmüştür. Bu durum, dışa-yönelimli kişinin sonuca giden yola, sonuçtan daha çok önem verdiği gerçeğiyle örtüşür.

Medya araçları, siyaset sahnesindeki dışa-yönelimli aktörler ve izleyicileri arasındaki belki de en önemli kanallardır. Bu araçlar, medya aktörleri ve aktörlerin sergilediği gösteriyi eleştirerek siyaset tüketimi teknikleriyle ilgili hem doğrudan hem de dolaylı olarak izleyicileri eğitirler. Doğrudan eğiten medya araçları, belirgin şekilde siyasi olan *Springfield Republican* ya da *New York Tribune* ve içe-yönelimli ahlakçı editörleri olan az sayıdaki gazetelerdir. Dolaylı yoldan eğiten medya araçları ise çok daha yaygın ve etkilidir: Bunlar çizgi romanlardan televizyona, tüm popüler kültürü içerir. En alt ve en üst hariç bütün Amerikan toplumsal sınıflarının boş zamanlarına hükmederek dışa-yönelimle uyumlu tepkilerin yaratılmasına çok büyük katkıda bulunurlar. Bu katkılar şöyle özetlenebilir:

İlk olarak, popüler kültür özü itibarıyla tüketim alanında bir eğitici olarak yer aldığından, dışa-yönelimli kişiye siyaseti tüketmeyi ve siyasi bilgilerle tutumları tüketim ürünü gibi görmeyi öğretir.

Ayrıca izleyiciler medya sayesinde, öfke uyandıracak bir haberi hoşgörüyle karşılayabilirler. Bu tavır medyanın içerik açısından ne söylediğine değil, sunuşun “içtenliğine” önem verilmesine yol açar. Hem popüler kültürde hem de siyasette içtenliğe verilen önem, izleyicinin performansın yetersizliğini hoş görmesine sebep olur.

Amerikan siyasi haberlerinin kapsamı ve yorumlanmasında içe-yönelimli ahlakçı özellikler yer aldığından, bunlar popüler kültürün dışa-yönelimli hoşgörü ve edilgenlik yönündeki ikna eylemlerini durdurmasa da yavaşlatır.

1. Tüketim Ürünü Olarak Siyaset

Dışa-yönelimli kişinin ne istediğini bilme konusundaki yetersizliği, hayatın diğer alanlarında olduğu gibi siyasete de yansır. İçe-yönelimli kişi ise siyasetin de dâhil olduğu hayatın her alanında ne istediğini bilmiş fakat neyi sevdiğini bilmesi konusunda kendine müsaade etmemiştir.

Bu durumun çarpıcı bir örneği, Chicago yakınlarında kurulan Park Forest banliyösünde gerçekleştirilen bir araştırmada bulunabilir. Park Forest, federal hükümetin katkısıyla ACB [American Community Builders] adlı özel bir toplu konut firmasıyla beraber inşa edilmiştir. ACB, Park Forest sakinlerinden oluşan bir kurulla mali işleri yürütmektedir. Mülakatlarda, burada yaşayanlara ACB ile ilgili ne düşündükleri ve yerel siyasete, dedikodu yapmak ve şikâyet etmek dâhil, ne ölçüde katıldıkları soruldu. Birçoğunun, yaşam alanları ve toplu konut düzenlemeleriyle ilgili şikâyetleri vardı. Bunlar çoğunlukla ACB'nin "başarısız halkla ilişkileriyle" ilgili olarak ortaya çıkan şikâyetlerdi. Yani buradaki yerleşimcilerin istekleri ve duygularından kaynaklanan direkt bir eleştiri yoktu. ACB eleştiriliyordu çünkü insanları eleştiriye itecek kadar kötü bir halkla ilişkiler yönetimine sahipti. Aslında insanların şikâyeti, yaşadıkları sıkıntılarla ilgili değil, ACB'nin kendilerini yeterince manipüle edip düzenlemeleri ve yaşam alanını "sevdirememesi" ile ilgiliydi. Buna göre, istekleri (iyi bir düzenleme) sevdikleri şeyden (büyük bir firmanın sahip olması gereken özellik) daha sonra gelmekteydi.⁹⁶

Pasif tüketicilik koşulları altında, insanların yorumcu kimliklerden sıyrılıp yeni tip kayıtsızlığa geçeceklerini düşünürüz. Kendilerine bırakılsa belki o şekilde sonuçlanabilirdi fakat takdir kendilerine bırakılmaz. Siyaset gösterisi için bir nevi çığırtnalık yapan medya, umursamazlık ve kayıtsızlık tehlikesiyle savaşmak

96 Park Forest çalışması Herbert J. Gans'a aittir. ("Political Participation and Apathy" yayımlanmamış bölgesel tez çalışması, Chicago Üniversitesi, 1950).

için tek çarenin siyasete çekicilik kazandırmak olduğunu keşfeder. Aile bağları ve aşkın yerine geçen cinsellikteki çekicilik gibi, fiyat rekabeti yerine geçen ürünlerin ambalaj ve reklamlarındaki çekicilik gibi ya da içe-yönelimliyi yönlendiren kişisel menfaatler yerine geçen karizma, yani siyasi liderin ambalajındaki çekicilik gibi. Genel olarak: *Bir şeyde çekici özellikler gördüğümüzde izleyicilerde temel düzeyde bir ilgisizlik olduğunu düşünmeliyiz.*

Siyasette çekicilik arayışının sonucu olarak, psikolojik değerleri müşteriye çekici hâle getirme çabası ortaya çıkar. Bay Clements'in dediği gibi, bu değerler "arkadaşlarımızda olmasını istediğimiz özelliklerin aynısıdır; yani temiz, modern bir görünüm, cömert, nazik, dürüst, sabırlı, samimi, anlayışlı ve iyi huylu". Siyasette çevrilen dolaplar bu açıdan yorumlanabilir. 1948 ABD başkanlık seçimlerinde Truman'ın modern bir görünümü olmadığı düşünüldü; Dewey ise içten, anlayışlı ve iyi huylu değildi. Bunların aksine Eisenhower'ın tüm kriterleri karşıladığı görülüyordu -"her şeye" sahipti-. İnsanlar hem göze hem de kulağa hitap eden bir aday istiyorlardı. Eisenhower'ın hareketlerindeki doğal, içten öğeler büyük ölçüde insanların çekicilik arayışını karşılamak için konmuştu. 1948 seçim kampanyasında Eisenhower destekçileri, "her şeyi olan, herkesin sevebileceği, neye ihtiyacımız olduğunu bilen bir aday" olduğunu söylüyorlardı.

Önceki dönemlerde, olumlu özelliklerin belirgin olmadığı yerlerde insanlar albenisi olan bir aday bulmaya çalışıyordu. Ancak radyo çağıyla birlikte Birleşik Devletler'de bu tip siyasi çekicilik giderek büyümeye başlamış, mantıklı siyasi liderler bile çekiciliği hesaba katmayı öğrenmişlerdir. Seçmen kitlesi genişledikçe, eskiye ait lider algısının yerini çekicilik özellikleri alır. Buradan, seçmenlerin, sevdikleri kişiye oy verirken kendi isteklerini göz ardı ettiği ya da siyasi örgütlenme, etnik gelenekler ve ekonomiyi anlamaktansa, dışa-yönelimli karakteri anlayanın seçimleri öngörmede çok daha yardımcı olacağı sonucu çıkarılmamalıdır.

2. Hoşgörü Eğitmeni Olarak Medya

Medyanın hoşgörü tutumu geliştirmesinde birkaç faktör yer alır. En güçlüsü, izleyici kitlesinin büyüklüğüdür. Basın, eleştirilerden korunmak isteyen bazı grupların baskısına maruz kalır. Bu baskılar da medyanın yönetim ve dağıtım yapısında içselleştirilir.

Medya aracının etki alanı ne kadar genişse, dışa-yönelimli hoşgörüye yönelik baskıların en üst düzeyde olduğu metropol-lerde bu aracın kontrole maruz kalma olasılığı da o kadar yüksek olur. Yerel editör ve yayıncılarla karşılaştırıldığında reklamcılarının baskısına daha az maruz kalan metropol medyası, seçmen gruplarını gücendirebilecek tutumların farkındadır. Bir 19. yy. editörü, kendisine hem hakaret davası açtırabilecek hem de yüksek tiraj sağlayabilecek bir mücadeleye girişebilirken, 20. yy.dan bir yayıncı, editörünün böyle bir riske girmesine izin vermez. Modern şirketler gibi, ürünleri için görece istikrarlı bir talep eğrisi olsun ister; çok ani tiraj düşüşleri veya artışlarını göze alamaz çünkü yöneticisi reklamcılara belirli bir tirajı garanti etmiş, buna göre plan yapmış ve sendika anlaşmalarına kendini bağlamıştır.

Günümüzün yayıncısı, tek gazeteli kasaba ve şehirler sayıca arttığından, tekel sahibi nüfuzlu bir zümreye saldırarak pek bir şey elde etmez. Serbest ticaretin yarattığı riskler yerine, Yayıncılık Yasası ve Amerikan Gazeteler Birliğince (NAA) saklı tutulan rahatlığı ve güveni tercih eder. Böylece, iletişim aracının etki alanı genişledikçe dışa-yönelimlilik, hoşgörü ilkesi içerisinde üretilip tüketilmeye daha uygun hâle gelirken bu, öfkeliilere cazip gelmez. Aslında tüketim eğitmeni olarak medyanın en önemli stratejisi değişimleri, gelişimleri ya da geleneksel beğeni ve tarz-lardan kopuşları tanıtip mantığa bürümek olduğundan, farklı zevk ve beğenilere hoşgörüyle yaklaşmada önemli bir rol oynar. Ertesi gün değiştirmek isteyebileceklerinden dolayı, insanların bir beğeni tarzına fazla bağlı kalmaları medyanın isteyeceği bir şey değildir; diğer yandan, bu durumun hoşgörüye olan bağlılığın belki de en temel safhası olduğunun farkında değildir.

Basın ve radyonun eski hırslı yöneticilerinin hoşgörüsüzlükleri, editörlerin “sert” bir tutum benimsemeleri ve siyasi haberlerde heyecan ve eğlence arayan kayıtsızlar arasından sadık bir dinleyici ve okur kitlesi bulmalarını sağlamıştır. Hearst, McCormick, Gannett, Yankee radyosundan Shepherd: Bu kişiler paradan ziyade basın ve radyo aracılığıyla güç elde etmek isteyen adamlardı. Ancak dinleyicileri, yeni tip kayıtsızlardan olup Hearst’in⁹⁷ sert tutumu, *Chicago Tribune* ve özellikle *New York Daily News* gazetelerinden etkilenen geleceğin yorumcularıydı. Bu kişiler dindarlığı okul, basılı yayın ve vaazların resmî kültürüyle ilişkilendirme yönünde eğitildiklerinden, bunun tersi olan her şey onlara sofistike, vahşi, yasa dışı, gizemli ve daha gerçek görünmüş, kendilerini bu gerçekle tanıştırdıkları için editörü içten bulmuşlardır.

İçtenlik Kültü ve Hoşgörü

İçtenlikle kastedilenin ne olduğu arayışı bizi, popüler kültürün, tüketici kitlesini hoşgörü konusunda nasıl eğittiğini anlamaya kadar götürecektir. Öncelikle içtenliğin, Mr. Clements’in de belirttiği gibi, bir perakende satış mağazasının, müşteri kitlesini elinde tutmak için sahip olması gereken niteliklerden biri olduğunu hatırlayalım.⁹⁸

97 T. S. N: William Randolph Hearst, ABD’li gazete yayıncısı ve siyasetçi. Ülkenin en büyük gazete zincirini oluşturmuş ve kullandığı metotlar Amerikan gazeteciliğini etkilemiştir.

98 Kürk mağazalarının, zanaat ekseninden, satış ve müşteri ilişkilerine doğru yönelimini çalışan Chicago Üniversitesinden bir yüksek lisans öğrencisi çalışmasında, “içtenlik” kelimesinin ne anlamda kullanıldığını gösteren bir örneğe yer vermiştir. Bir mağaza sahibi rekabet ortamında kendini nasıl savunduğunu şöyle açıklar: “Müşterilerle konuşabilmek lazım... Müşteri içeri girer girmez bir şekilde ona doğru yönelmelisiniz... Müşteriler sizin içten olup olmadığınızı anlarlar.” Bu adam için başarı, sadece para açısından değil, “kendine ait bir müdavim grubu” ve “daha üst sınıflardan olan insanların” müşteri grubunu oluşturmasıyla tanımlanmıştır. Bkz. Louis Kriesberg “The Relationship of Business Practices and Business Values among Chicago’s Retail Furriers” (Chicago Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, 1949).

Popüler müziğe ilişkin herhangi bir tutum çalışmasında, “Dinah Shore’u çok seviyorum çünkü çok cana yakın biri”, “çok içten söylenmiş bir şarkı” ya da “Frank Sinatra’nın ne kadar içten olduğunu hissedebiliyorsun” gibi ifadelerle defalarca karşılaşılır. İnsanların, kendi tüketim kahramanlarıyla ilişkilerini kişiselleştirmek istemeleri ve içtenliğe karşı özlem duymaları, günlük hayatta kendilerine ve diğerlerine ne kadar az güvendiklerinin acı bir göstergesiyken, bir sanatçıda neyi “içten” buldukları o kadar açık değildir.⁹⁹ Diğerlerinin ifade edemeyeceği duyguları bir sanatçının özgürce ifade edebilmesi bir faktör olabilir. İçtenlik ayrıca, agresif ya da küçümseyici olmayan, basın toplantısında veya soru-cevap oturumunda bazı politikacıların sergilediği savunmasız bir performans anlamına da gelir. Sanatçı kendini hem izleyicilerin hem de duygularının insafına bırakır. Böylece, sanatçının ortaya koyduğu içtenlik izleyicideki hoşgörüyü uyanıtır ve izleyici de açık ve dostça davranan birini eleştirmenin haksızlık olacağını düşünür.

Fakat popüler bir önemi olan içtenlik, bunlardan daha da öte bir anlam taşır. Değerlendirme kriteri; performansın içeriğinden, iyi ya da kötü olmasından veya güzel konuşmadan sanatçının kişiliğine kaymıştır. Sanatçı artık izleyiciye olan tavrına göre değerlendirilir. Asıl mesele, bu tavrın içten olup olmamasıdır; sanatçının ortaya çıkardığı şeye ilişkin içten olup olmaması o kadar önemli değildir.

İzleyiciler, sahip olmadıkları şeyi (sahneleme becerisi) göz ardı ederek ve sahip olduklarını düşündükleri nitelikleri (içtenlik kapasitesi) öne çıkararak, bedava gösterilerdeki yeteneksiz göstericilere yaptıkları gibi sanatçıyı da küçümserler. Ayrıca, sanatçının içtenlik gibi duygusal nitelikleri üzerinde durarak performansın kendisine duygusal tepki verme gerekliliğinden kaçmış olurlar. İçtenliği objektif bir nitelik ya da en azından akran

⁹⁹ Bu mülakatların analizi için Howard S. Becker’a minnettarım. Robert K. Merton’un *Mass Persuasion* (New York, Harper, 1946) adlı çalışmasındaki içtenlik tartışmalarından da bir hayli yararlandım.

grubunda tartışılabilir bir konu gibi göstererek duygularını açığa çıkarabilirler.

Çoğu siyasi lider benzer çekici özelliklere sahip olduğundan, yetenek ve içtenlik arasında seçim yapmak zorunda kalan izleyicilerden çoğu içtenliği tercih eder. Eğer liderin çok çabaladığı ortadaysa, hata ve beceriksizliklerine göz yumulabileceğini düşünürler.¹⁰⁰

İçtenlik ve Diğerlerine Karşı Güvensizlik: Dışa-yönelimli yorumcu diğerlerine karşı tamamen güvensiz olmaktan çok uzaktır. Diğerlerine karşı güvensizlik, içe-yönelim ve dışa-yönelimle uyumlu olan fakat her iki grupta farklı etki gösteren bir özelliktir. İçe-yönelimli, hedeflerine ulaşmaya çalışırken fırsatçı ve merhametsiz biri ya da kendini dürüstlüğe adanmış, mutsuz bir idealist olabilir. İçe-yönelimli ahlakçının diğerlerini ahlaklı olmaya zorlamaya her zaman hazır olması gibi, içe-yönelimli kişi de hedeflerinin peşindeyken diğerlerini kendi çıkarı için kullanmaya hazırdır. Bununla birlikte dışa-yönelimli kişi genellikle diğerlerine güvenmiyor gibi görünse de tamamen güvensiz olmayacak kadar diğer insanlara bağımlıdır. Eisenhower gibi içten bir başkan adayına yönelim, kısmen de olsa umursamazlık ve diğerlerine olan güvensizlikten, bağlılık ve istekliliğe doğru kaçma arzusundan kaynaklanır -diğer bir deyişle, bastırılmış özellikleri ortaya çıkarmak için bir gerekçe-. Burada diğerlerine karşı güvensizlik gibi görünen şey genellikle, dışa-yönelimli kişinin, içinde bulunduğu akran grubunun normlarını hoşgörüyü kabul etmeye hazır oluşudur. Fakat bu zayıf kabulleniş, hedeflerini belirlemede bağlı olduğu diğerlerinden ziyade, kendine duyduğu güvensizlikten kaynaklanır. Aslında dışa-yöneliminin kendiyile ilgili güvensizliği, neyi sevdiğinden eminken, ne istediğini bilme konusunda kendine güvenmemesinin en temel sebeplerinden biridir.

İçe-yönelimli kişi siyasete girdiğinde insanlara aşırı derecede

100 1952 seçimlerinde bu tutumlara iyi örnekler bulunabilir.

güvensiz olabilirken, kurumlar, yasalar ve siyasal değerlere karşı güvensiz değildir. Diğer taraftan insanlar konusunda oldukça hassas olan dışa-yönelimli kişi resmî ve siyasî kurumlara karşı epey kuşkulu yaklaşabilir. Bu bakış açısıyla birlikte siyasî kişiliklerde içtenlik arayışı kötü bir alışkanlığa dönüşür. İçtenlik arayışı, iyi ve kötü kavramlarına tutuklu kalmayı reddedişi ve liderin kişisel duygusal tonunun belirleyici öneme sahip olduğu konusundaki ısrarı çağrıştıırken, bu eğilimin yanlış yönlendirmeye sebep olduğu birçok durum da vardır.

Öncelikle, liderin cana yakınlığı ve içtenliği her zaman gerekli değildir; bu, duruma göre değişebilir. Siyaset ve seçmen yapısı yeterince sağlam olduğundan, içten olmayan siyasî lider istese bile çok büyük felaketlere yol açamaz. Dışa-yönelimli kişi doğası gereği insanlara odaklı olduğundan böyle bir kurumsal sağlamlığı göz ardı edebilir. Ahlakçının devlet adamlarını değil de kanunlarını romantikleştirmesi gibi, yorumcu da kanunlardan ziyade devlet adamlarını romantikleştirir.

İkinci olarak, içtenliği değerlendirmek oldukça zordur. İçtenlik terimini kullanan izleyici bunun aslında yetenekleri değerlendirme zahmetinden bir kaçış olduğunu düşünse de, aslında daha karmaşık bir alana girdiğinden habersizdir. İçtenliğe prim verilmesi, içtenmiş gibi davranmaya da prim verilmesi anlamına gelir.

Açıkçası, cana yakınlığa ve içtenliğe verilen önem, dışa yönelimli kişinin siyasî ihtiyaçlarından değil, psikolojik ihtiyaçlarından doğar. Liderlik durumunda ise kaba ve can sıkıcı olabilmek genellikle çok daha önemli olabilir. İçten olduğunu düşünen kişi kendini ve diğerlerini kandırabilir; içten olmadığını bilen ise hem kendini izler hem de diğerlerince izlenir.¹⁰¹

101 İçtenlik ve yeteneğin değerlendirilmesine yönelik içe-yönelimli tutuma mükemmel bir örnek için, Lincoln'ün savaş dönemindeki generalleriyle ilişkisine bakılabilir. General Grant'ın alkol sorununu da göz önünde bulunduran Lincoln, bu generallerin bir işi yapıp yapmayacaklarına bakmıştır; kendisine ne kadar nazik olduklarına değil.

3. Medya Siyasetten Uzaklaştırır Mı?

Hollywood'un siyah ırk sorununu keşfetmesi film stüdyolarını yeni bir döneme sokmuş, distribütörlere ise ciddi bir sorun getirmiştir: Güney, ırkçı ön yargıları anlatan filmleri nasıl karşılayacak?.. Manhattan'da dokuz hafta boyunca yoğun ilgi gören Home of The Brave filmi Dallas ve Houston'da da gösterime girdi... Dallas'ta siyahi bir asansör tamircisi filmle ilgili duyduklarını şu şekilde özetlemeye çalışır: "Şimdi size şunu söyleyebilirim ki, insanların yüzde 99'u filmin öğretici, geri kalanı ise iyi olduğunu söylüyor."

Time, July 18 1949

Medya eleştirmenleri, medyanın siyasi kayıtsızlığa sebep olduğunu, izleyicileri siyaset ve yaşamın gerçeklerinden uzaklaştırdığını öne sürerler. Ayrıca, Gresham Yasası'ndan yararlanarak medyanın, eğlence dünyasının iyi parasıyla siyasetin kötü parasını kovduğunu düşünürler. Washington; Hollywood ve Broadway'le nasıl baş edebilir ki?

Çokça eleştiriye maruz kalan medya -özellikle de basın-, şaşırtıcı biçimde, siyasete karşı aslında içe-yönelimli bir tutum sergiler. Hatta siyasetle, izleyici kitlenin talep ettiğinden çok daha fazla ilgilenir. Tabloid gazeteler bile ön sayfaya manşetler ve haber fotoğrafları koyar, karikatür değil. Bu haberler genellikle cinsellik ve suçla ilgili olurken birkaç önemli siyasi habere de yer verilir. Örneğin Hearst, gazetenin ilk sayfasına bir cheesecake yerine editörünün baş makalesini basmayı tercih eder. Yerel radyo istasyonlarındaki DJ'ler, her saat başı haber yayını yaparak bir öz saygı geliştirirler. Aynı şekilde, güncel haberlerin sunulduğu aktüaliteler siyasetle ilgili haberlerle başlayıp komedyenler, müzisyenler ya da modayla ilgili haberlerle biter. Dolayısıyla, sanılanın aksine, kitle iletişim araçları siyaset haberlerine daha geniş bir yer ayırır. Bu şekilde, izleyicilerin ilgili olduklarını varsaydıkları siyasetin saygınlığının korunmasına yardımcı olurlar -ancak siyasetin kötü şöhretlerine yönelik popüler kalıp yargıların önüne geçemezler-.

Siyasete atfedilen saygın konum dışa-yönelimli kişi için özellikle önemlidir çünkü değerlerin hiyerarşisi ve yaşantısının tasarımı için medyanın rehberliğine ihtiyaç duyar. Medya gibi, diğer insanların da siyaseti değerlendirdiği ve kendisinin olmasa bile bu insanların siyasi olarak gözü açık ahlakçılar olduğu düşüncesi benimsetilir. Ayrıca bu düşünce, basının yayımladığı anket sonuçlarıyla da desteklenir çünkü bu anketler günlük yaşam ve spordan ziyade kamusal sorunlarla ilgilidir. Medya, insanların siyasi bilinçlerini gizliden gizliye körelten bir araçtansa, siyasi kayıtsızlığın üzerini örten bir araç olarak kabul edilebilir.

İnsanlar siyasete vâkıf olmadıklarında kendilerini genellikle mahcup hissederler, özellikle de erkekler. Kendilerinin siyasete (ya da medyanın saygınlık bahsettiği diğer alanlara) karşı ilgisiz ve bu konulardan sıkılmış olduklarını bildiklerinden, diğer insanların da bu şekilde hissettiklerini fark etmezler. İnsanların birbirini tanımadığı büyük şehirlerde “inançsız” kimselerin sayıca ne kadar fazla olduğu sadece medya aracılığıyla öğrenilebilir fakat bu araçlar siyasete öncelik veren kanallardır.¹⁰²

Bu öncelik kısmen, medya çalışanlarının doğru olanı -ya da üstlerinin doğru bulduğu şeyi- yapma arzusundan kaynaklanır. Yayınevlerinin, para kaybedecek olsalar bile, prestijli kitapları basmak istemesi gibi, gazeteciler ve televizyoncular da kendilerini, maddi kazanç getirip getirmediğine bakmadan, en alt seviye tüketici kitlesinin üzerinde tutmak isterler. Salt eğlenceyi temsil eden sinema patronlarından, *Home of The Brave* ve benzer sorunları işleyen filmlerin cesur yapımcılarından dolayı savunma durumuna geçerler.

Kitle iletişim endüstrisinde çalışanların siyasete yaklaşımı ahlakçı tarzda olmasına rağmen kendileri dışa-yönelimlidir. Bu kişilerin geçim kaynağı olan aşırı hassas radarları, özel hayatla-

102 Karşılaştırma için Paul Lazarsfeld ve Robert K. Merton, “Mass Communication, Popular Taste and Organized Social Action”, *The Communication of Ideas*, ed. Lyman Bryson, s. 95, “status-conferral” function of the media.

rında, haber götürdükleri kitleye göre değil, kendi sınıflarında ve üst sınıflarda yer alan entelektüel tabakaya göre ayarlanır. Bu tabakalar popüler kültürü çoğunlukla küçümserler.

Hiç şüphesiz, eğlence türleri arasında her zaman bir hiyerarşi olmuştur. Önceki dönemlerde hiyerarşi bir dereceye kadar sanat yeteneği kriterlerine bağlıydı; fakat bugün uygulama biçiminden çok, konuya bağlıdır. İzleyici kitlesinden beğeni ve konu alanında sürekli bir ilerleme beklenmesi gibi, medya yapımcıları da konu bakımından eğlenceli, eğitici ve geliştirici bir düzey yakalamaya çalışırlar. Kuşe kâğıdın hamur kâğıttan daha üstün olması gibi siyasi konular da cinsel olanlardan daha üstündür. Spor yazarları siyaset sayfasında köşe yazarı olmaya çalışır; gece kulübü muhabiri ilk olarak siyasi dedikodulara yönelir ve daha sonra siyasetin merkezine girer; ilkin bir iş adamı olarak başlayan birçok gazete yayıncısı sonunda siyasi ahlakçıya dönüşür. Medya alanına giriş yapanlar, yeni zenginlerin hayırseverlik konusunda yetiştirilmesi gibi, ucuz ticari amaçlardan uzak, saygın idealler edinecek şekilde yetiştirilirler. Bir örnek vermek gerekirse, *Life* ve *Look* gibi resimli eski dergiler adım adım resimlerden sıyrılarak cheesecake'ten sanata, sansasyonel pazar eklerinden "ciddi" okuma parçalarına ve siyasi öğütlere doğru yönelmişlerdir; resimlere sadece toplumsal meselelerde yer verilmiştir.

Öyle görünüyor ki medya Birleşik Devletler'deki siyasi çevrenin saygınlığına katkıda bulunmuş ve bu çevre içerisinde ahlakçı siyasi tarzı desteklemiştir. Bu durum, sinema ve radyoya göre basın için daha çok geçerlidir. Ancak tüm bu iyi niyetlere rağmen, medyanın Amerikalıların siyasi tutumuna etkisi, içe-yönelimli öfkeyi muhafaza etmektense dışa-yönelimli hoşgörüyü daha çok teşvik etmiştir. Medyada tüketicilik vasfına vurgu yapılmasının birikimli etkileri vardır. Bunların en başında, içe-yönelimli karakter biçimleri ve ilgi alanlarının, *siyaset dışındaki tüm alanlarda* medyadan çekilmesi gelir.

4. Öfke Rezervi

Medya, siyaset dışında, öfkeliilere daha ziyade sınırlı bir alan sunar. Medyada işlenen ahlaki konular üstü kapalı bir formda verilmekte ve VII. Kısım'da gördüğümüz gibi daha çok kişiler arası ilişkilerde yaşanan sorunlar yansıtılmaktadır. Ayrıca, içe-yönelimli izleyicilere medyanın temposu fazla hızlı ve sofistike gelir. Örneğin, Billy Rose'un Broadway geleneği ile ilgili köşe yazısından ne anlayabilirler? Çizgi romanlara özgü jargonu nasıl tercüme edebilirler? Üstü kapalı mesajlar veren, anlaşılması güç, iyi bir toplumsal eleştiri filmini nasıl anlamlandırabilirler? Öfkeliiler, şimdinin kovboy filmlerinin bile sadizm, cinsellik ve toplumsal sorunların pastoral bir temsili hâline geldiğini, ana karakterlerin atlar olduğu ve ahlaki problemlerin karmaşık olmadığı eski kovboy filmlerinden uzaklaştığını düşünürler. Operalar, sıradan üst-orta sınıf dinleyiciler için anlamlı olan ahlaki konularla bezenmiş gibi gelir fakat genellikle opera, karakterlerin karmaşık duygu ağlarından kurtulmaya çalışmasını konu alır. Tipik bir öfkeliinin, bir de erkekse, bu tür konularla ilgilenmesi mümkün değildir. Popüler kültür kapsamındaki değişimi, *Scientific American* dergisinin dönüşümünü ele alarak gözleyebiliriz. Eski *Scientific American* içe-yönelimli amatör bilim meraklıları tarafından okunurdu. Şimdi ise bilim tüketicilerine entelektüellik sunan, kuşe kâğıda basılı, sosyal bilim ve felsefenin de dâhil edildiği bir dergi hâline gelmiştir. Eski bir abone, derginin artık iş aralarında yağlı ellerle okunamayacak şekilde yenilenmesinden yakınmıştır. Hobi köşesi olarak sadece astronomi bölümü yerini korumuştur. Aynı şekilde, Alger ve Nick Carter gibi öykü yazarlarının, *Street* ve *Smith*'in 1948'de tüm hamur kâğıt baskılarını sonlandırıp kuşe kâğıda basılı dergilere yöneldiğini görüyoruz: *Mademoiselle*, *Charm* ve *Mademoiselle's Living* vb. Bir ahlakçının bu moda dergilerini alıp okuması pek mümkün değildir.

İçinde yaşadığı dünya hâlâ içe-yönelimli olsa, ahlakçı için medya daha kabul edilebilir olurdu. Rekabetten ve toplumda

bir yeri olduğu duygusundan mahrum edildiğinden yaşam deneyimleri çoğunlukla hayal kırıklığı yaratır. Karakteri ya da yaptığı bir iş için ödüllendirilmez. Her iki durum da katlanılmaz olunca, ülkenin kendine uygun biçimde yaşanılır hâle gelmesi için yeniden içe-yönelimli rotaya girmesi gerektiğinden, temel motivasyonu öfke olan siyasi bir harekete katılmaya hazır hâle gelir. Kendisine toplumda bir yer vermeyi reddeden ve yetersiz olduğunu hissettiren mesajlarla dolu bir dünyayı korumaya layık görmez ve yıkıcı düşüncelerini çeşitli ideolojilerle açıklar.

Medya bu ahlakçı tutumu, diğer alanlarda değilse bile, siyasette kullanır. Birçok medya liderinin prestij için ve kendilerine ait birtakım sebeplerle siyasete karşı yorumcu yerine ahlakçı tarzı benimsediklerini belirtmiştik. Bir diğer sebep ise medyanın, basit mesajlar üzerinden öfkeli kişilere yönelerek okur ve izleyici çekebiliyor olmasıdır. Okurların çoğu, siyasi heyecandan hoşlanan yeni-tip kayıtsızlardan oluşabiliyorken, bazıları da tepkilerinin sadece ana sayfada ve köşe yazılarında destek bulduğunu gören öfkeliilerdir.

Eleştiri ve köşe yazılarına yansıyan öfke, dışa-yönelimli okurlar üzerinde beklenildiği gibi etkisiz değildir. Bu yazarların çoğu ahlakçı tarzı benimsemiştir. Hoşgörülü dışa-yönelimli kişi bile öfkeliilerin hiddetine, karakter yapısıyla uyumlu olduğu için değil, olmadığı için hayran kalır. Örneğin, spor müsabakalarında ortaya çıkan rekabet ve hırçınlık görüntülerinden -bunlar günlük hayattan kaybolmuş ya da çıkarılmıştır- keyif alır. Sonuç olarak, siyaset arenasındaki saldırganlık ve öfke davranışları tüm gruplar -öfkeliiler, yorumcular ve kayıtsızlar- arasında popülerdir. Amerikalılar, karakterleri ve sınıfları ne olursa olsun boks ve rodeodan keyif aldıkları gibi, genel eğilim hoşgörü yönünde olsa da, Amerikan mirasının bir parçası olarak siyasi arbededen de keyif alırlar.

Bu durum bizi önemli bir yargıya ulaştırır: Seçim kampanyalarının yapısı, öfkeliilerin kendi yöntemleriyle sürece dâhil ol-

masına imkân verir. Seçim mücadelesinde ahlakçılık geleneği, çekicilik karşısında galip gelir. Partiler, çekiciliğe karşı hassas olsalar da, geçmişteki yenilgilerden dolayı öfkeliilerin gücünü kabul ederler. Dışa-yönelimli kişiler de içe-yönelimli ahlakçı politikacılara oy verebilirler çünkü bu tip politikacılar siyasete karşı daha içten, daha net ve daha yerinde bir tutum sergilerler.

Öfkeliiler, Amerikan siyasetinin en önemlilerinden olan, “hükümetten daha fazla hükmetmesini isteme” geleneğini ellerinde tutmuşlardır. Bu gelenek doğrultusunda günümüz öfkeliileri, kent entelektüelliğini ve hoşgörüsünü simgeleyen edebiyat, sine-ma, üniversite ve kütüphane, kısaca kültürdeki devinimleri, yasa çerçevesinde sınırlamak için siyaset alanında mücadele ederler. Bu mücadelede öfkeliilere, hoşgörülü dışa-yönelimlilerdense, hoşgörünün bir karakter özelliği değil, ahlaki bir prensip olduğu içe-yönelimli kişiler karşı çıkar. Amerika’da insan haklarının en güçlü savunucuları siyasi güçlerini kendi prensiplerinden ve kararlılıklarından alırlar; siyasette kimin ne olduğu bilgisinden değil. Diğer taraftan, yorumcu da hoşgörüsüzlük konusunda objektif olabilir: Kendi tahammülsüzlüğünden emin olacak ya da mantığın gücünden şüphe duyacak kadar insanları tanır. Güçlü ve zayıf yönleri kendi prensipleri ve isteklerinden değil, gözünün diğerlerinin üzerinde olmasından kaynaklanır.

Dışa-yönelimliler, öfkeliilerin siyasi saldırılarına karşı kendilerini karşı bir ahlaki değerlendirme hamlesindense, dışa-yönelime uygun yöntemlerle savunurlar. Kişisel mücadele ya da riske girmeyi istemediklerinden, kendilerini temsil eden birlikler ve gruplar aracılığıyla baskı uygularlar. İletişim sürecinin usta yöneticileri, öfkeliilerin olmasını istedikleri şeye çoğu zaman engel olurlar. Akıllı bir bölge savcısının, jürinin öfkesini yatıştırarak saldırıları azaltmak için davalı avukatıyla suçun kabulüne yönelik bir anlaşma yapması gibi, yorumcular da ulusal ve yerel siyasette, öfkeliileri bazı tavizlerde bulunarak uzak tutabilmişlerdir. Yorumcunun, siyasetten dünyayı kendine göre şekillendirme gibi bir beklentisi olmadığından tavizde bulunması anlaşılabilir.

Aslında öfkelinin siyasetten beklentisi ne kadar çoksa, yorumcunun da o kadar azdır.

Ahlakçıları ve yorumcuları bileştirdiğimizde, eğitimliler arasında muhtemelen çoğunluğu fakat tüm nüfus içerisinde kesinlikle azınlığı oluşturduklarını görürüz. Yorumcuların, kayıtsızları siyasete çekmek için yapabilecekleri pek bir şey yoktur. Tek bildikleri, siyasetle neredeyse hiçbir şeyin elde edilemeyeceği ve siyasetten kurtulma umudunun ne kadar gerçek dışı olduğudur. Fakat kayıtsızları uyandırmada öfkenin büyük katkısı olabilir. Öfke hem dikkat çekicidir hem de kayıtsızların da muzdarip olduğu dertleri öne çıkarmada etkili bir yoldur. Öfkeliilerin nefret dolu vaatleri; siyasi kayıtsızlıkları, gelenek-yöneliminin güvencesinden ziyade, yetersizlik ve etkisiz olma düşüncesine dayalı olan birçoklarının ilgisini çekebilir. İlk dönem Nazilerin birçoğu, Gaullist direnişçiler ve kendilerini “siyaset üstü”, “partiler üstü” ve “fikirler üstü” bir yere koyan diğer gruplar benzer kaynaklardan doğmuştur. Bu gruplar siyasetten, parti programlarından, ilkelere ve parlamentolardan kurtulmayı isterler. Amerikan parti sistemi ve siyasi söylem yapısına yönelik böyle bir tutuma az rastlanmamıştır. Eğer öfkeliiler kayıtsızlarla birleşmeyi başarırlarsa oldukça güçlü hâle gelirler. Ülke içinde öfke, alt sınıfların yabancı düşmanlığı ve milliyetçilik duygularından yararlanabilir. Dışarıda ise karşı-öfkeyle karşılaşabilir. Öfkeliilerle geçici olarak harekete geçen kayıtsızların birleşmesi hoşgörölüler üzerinde bir baskı yaratabilir. İçe-yönelim sebebiyle hoşgörölü olanlarla karşılaştırıldığında, hoşgörölü yorumcular emrivakiyi kabul etmeye yönelik eğitilmişlerdir, karşı koymaya değil.

Hoşgörölüler, siyaseti kendilerine göre organize edemedenden önce, öfkeliilerin tetiklediği tazyik, taşkınlığa yol açıp hoşgörölüler atıl bir pozisyona itmiş olabilir.

5. “Sorumluluklar Rüyalarda Başlar”¹⁰³

Burada şöyle bir fikri ortaya atmak istiyorum: İzleyici, medyanın teşvikiyle, gerçek bir kaçış gerçekleştirerek her şeyden uzaklaşsaydı, Amerikalılar çeşitli açılardan daha güçlü olur ve siyasi yaratıcılık ve bağlılık geliştirmeye de daha uygun hâle gelirlerdi. Medyayı bu konuda eleştirmeyi sürdürerek, aslında medyanın siyasetin saygınlığını -şu anda olduğu gibi, siyasetin mühim bir içerikten yoksun olduğu durumda bile- korumasına yardımcı oluyoruz. Siyasi kararlar üzerinde medyanın doğrudan etkisi, Birleşik Krallık'taki Lordlar Kamarasının kamuoyuna etkisi kadar zayıf hâle gelebilir. Basın bu durumla yüzleşmeyi reddeder ve Amerikalıların yaşamındaki yeni duygusal dinamiği araştırmak yerine, medyanın avam kamarasına -radyo, TV, sinema ve hamur kâğıda basılı dergiler- eski siyasi tartışmaları taşır. Siyaset, basın lordlarının kendilerine ve izleyicilere iddia ettikleri kadar sahici olmadığından, siyaseti kötüleme faaliyeti kişisel anlamdaki bir kaçıştan daha fazlasına dönüşebilir. Böylece siyasal duruşları etkileyebilecek popüler sanat ve kültürdeki kaynakların akışı; prestijin yanlış değerlendirilmesi, yersiz suçluluk hissi ve medyayı kontrol edenler ile bu kişilere bel bağlayanların etik amaçlarıyla kısmen frenlenir.

Medyanın izleyiciler üzerindeki iyi veya kötü direkt etkisi, medya yöneticileri ve eleştirmenlerinin düşündüğünden muhtemelen daha azdır. Bu durumun farkında olmak hem yöneticilere hem de eleştirmenlere tutumlarını değiştirme imkânı sunar. Medya aracının ilettiği ya da ilettiği düşünülen mesajdansa, aracın kendisine iştirak etmekte düşündüklerinden daha özgürlerdir. Ağırlıklı olarak iletilen mesajlarla, etnik hoşgörü gibi, ilgilenen sinema yapımcısı veya eleştirmeni bir sanat formu olarak sinemaya değer vermeyebilir. Sadece seçmeni uyandırmakla ilgilenen bir haber yorumcusu ya da sosyal bilimci de konuştuğu dilden nefret edebilir çünkü bu onun için sadece bir araçtır.

103 T. S. N: Delmore Schwartz'ın ilk olarak 1937'de yayımlanan kısa hikâyesi.

Radyo, film ve kurgusal eser alanlarında çalışan kişiler, sanata, özellikle de medyadaki popüler sanata verilmeyen değeri siyasete verirler. Bu, kişisel yaşamları için acı bir durumdur çünkü kendi yapıtlarını bir dayanakları olmadan değersiz görürler. Burada Amerikan siyaseti için de bir ironi ortaya çıkar: Konusu ne olursa olsun sanatsal olarak birinci sınıf filmler, yayınlar ve programlar üreten bir ülkenin siyasi ve kültürel olarak daha canlı ve mutlu olması gerekirdi. Başarılı medya sanatçıları, sorumlu ve ciddi haber yorumcuları kadar önemli olsalar da, belki de onlardan daha ender bulunurlar.

Onuncu Kısım

İktidar İmgeleri

Birleşik Devletler’de zengin tabakadan olanlar halka karşı soğuk durmamaya büyük özen gösterir; alt sınıflarla zorlanmadan iletişime geçer, onları dinler ve her gün onlarla konuşurlar. Demokrasilerde zenginlerin yoksullara her zaman ihtiyaç duyduğunu ve yoksul bir adamı menfaatten ziyade ona karşı sergiledikleri tavırlarla kendilerine bağlayacaklarını bilirler.

Tocqueville, Democracy in America

20. yy.ın başından itibaren Amerika’da iktidar yapısında bir değişim yaşanmıştır. Yönetici sınıfın en tepede olduğu tek bir hiyerarşi yerine, iktidarın aralarında dağıldığı “veto grupları” gelmiştir. Bu değişimin kaynakları ve siyasette ahlakçılıktan hoşgörüye geçiş gibi değişimlerin dâhil olduğu sürecin neticeleri oldukça karmaşıktır. İktidarın belirgin hatlara sahip olması, iç-yönelimlilerin hedeflerinin net bir biçimde oluşmasına yardımcı olmuştur; amorf bir iktidar yapısı ise dışa-yönelimlinin tüketim hedeflerinin oluşumuna katkıda bulunmuştur.

1. Yönetenler ve Yönetilenler

Amerikan tarihinde yönetici sınıfın hatlarının keskince belirlen-

diği iki dönem olmuştur. 19. yy.m başları ve sonlarında yönetici sınıf, toprak sahibi soylular ve merkantilistlerden oluşuyordu. Bundan çok önce de bu grupların liderliğine karşı çıkılıyor ve iktidarları, kuzey ve orta eyaletlerdeki küçük çiftçi ve zanaatkârlar tarafından reddediliyordu. Siyaseti anlayacak kapasiteleri ve ona ayıracak vakitleri olmayan bu küçük çiftçi ve zanaatkârlar siyaset işini “büyüklerle” bırakmış fakat mevcut iktidarın icraatlarına karşı da bir veto hakkına sahip olmuşlardır. Ancak Amerikan İç Savaşı’ndan sonra bu gruplar yapılanları takip etme güçlerini kaybedince yönetici sınıf olarak sanayi liderleri doğmuştur. Kanımca, sanayicilerin liderlikleri süresince iktidarın gerçeklikleri ve imgeleri birbiriyle bugün olduğundan daha uyumluydu.

Sanayi Kaptanları ve Tüketim Kaptanları

1896 Başkanlık Seçimleri bu anlamda tarihî bir dönüm noktası olarak kendini gösterir: Bu seçimlerde oligarşik yönetimin en üst seviyesi belirir. Siyasi tarz olarak ahlakçıların bir kısmı William Jennings Bryan’ı, bir kısmı da William McKinley’i destekliyordu. Aynı zamanda seçmenler arasında kendileri ve çıkarları ile ilgili olarak zihinleri net olan gruplar da yer alıyordu; bu gruplar seçime içe-yönelim etkisi altında katılmışlardı. Altın Standardı destekçilerine tepkilerinden dolayı Bryan’ı destekleyen Brooks Adams gibi birkaç kişi, her iki adayın durumundaki belirsizliklerin farkındaydı.

Seçimden zaferle çıkan McKinley ve ekibi ise bu belirsizlikten habersizdi. Seçimde gösterdikleri başarıdan ziyade, bizi daha çok ilgilendiren yönetim tarzlarına geçelim: Sınıf meseleleri göz önünde bulundurularak oluşturulan bilinçli liderlik, iş ve siyaset arasındaki yakın ilişkiden destek almıştı. İş dünyası oldukça büyüktü fakat siyaset de onu destekleyecek ya da engelleyecek kadar güçlü bir konumdaydı. Çiftçiler ve bankacılar, siyasetin neye karışıp neye karışmaması gerektiği konusunda farklı görüşlere sahip olsalar da üretimin önceliği konusunda hemfikirlerdi.

Siyaset, içe-yönelimli kişi için eğlence anlamı da taşıyordu:

Siyaset tartışması yapmak aynı zamanda bir birahane de seviyen dostlarla buluşup bira içmeyi de kapsadığından bu, işin gerektirdiği ciddiyetten ve zengin yaşamlardan kaçış amacıyla da kullanılıyordu. Liderler, eskiden bir iş yapmak -ağırlıklı olarak Amerikan kaynaklarının işletildiğinden emin olmak- amacıyla siyasete girerken, günümüz liderlerinin şimdiki amacı duyarlı bir kitle kazanmak olmuştur. Rockefeller'ın, petrolünü, markayla değil de düşük fiyat koyup baskı uygulayarak satması gibi 19. yy. sonundaki siyasi lider de ürününü (oy ve kararlarını) en yüksek fiyat verene satmıştır. Para ya da ahlaki değer teklif edilebilir bulunurken, "iyi niyet" in başka şekilde düşünülmesi elbette mümkün değildi.

Bu durum ve içe-yönelimli hedefler, Tocqueville'in zamanında son kez görülen ve ondan sonrasında da görülmeyecek olan siyasi ve sosyal ortamı şekillendirmiştir. McKinley'i öldüren mermi belirgin sınıfsal liderliğin sona erdiğinin göstergesiydi. Eski dönemlerde dinin cennet-cehennem ile iyi ve kötü imgelemine dayalı olması gibi, eski dönemdeki siyaset de net bir sınıfsal yapı ve buradan doğan ahlaki olarak iyi ve kötü yargılarına dayalıydı. Bu siyaset türü ayrıca, yönetenler ve yönetilenler arasındaki iş benzeri bir anlaşmaya da bağlıydı. Çünkü amaç belliydi: Yönetenin işi, yönetmek; yönetileninki ise itaat etmektir. Tarım ve sanayide olduğu gibi, aralarındaki siyasi iş birliği tercih ve beğenilerden çok ortak çıkarlara dayalıydı.

Söylediklerim, günümüzle karşılaştırdınca kullanışlı ve ideal bir siyasi portre akıllara getiriyordur. Aslında her zaman olduğu gibi değişimler önem ve derecedeki değişimlerdir. Eğer okur, o döneme ait yöneten ve yönetilen arasındaki ilişkilere hiçbir hissiyatın ya da karizma veya çekiciliğin etki etmediği sonucuna varırsa, siyasi portre ciddi biçimde abartılmış olur. Bu ilişkiler tamamen ahlaki ya da ekonomik çıkarlardan oluşmamıştı; Veblen'in dediği gibi, "sanayi kaptanları" hayranlık duyulabilecek kişilikleri " tarafların manevi rahatlığını sağlayacak ölçüde" topluma sunmaktaydı.

Modern Amerika'ya uygulanan yönetici sınıf teorileri bu eski dönemlerin hayalî kalıntılarıdır. Sanayi kaptanları artık iş ve siyaseti yürütmemekte ya da manevi rahatlık sunmamaktadırlar. Ancak çeşitli yerlerde varlıklarını hâlâ sürdürdükleri de doğrudur. Gelişmekte olan Güneybatı'da Texas hâlâ Glenn McCarthy¹⁰⁴ gibi adamlar çıkarmaktadır. Kaliforniya ise modern işletmecilikten bihaber yoksun bir aileden gelen A. P. Giannini¹⁰⁵ gibi yürekli bir adam çıkarabilmiştir. Ancak Lucifer'in John Milton'ı etkilediği gibi, Veblen'i etkileyen önceki dönem sanayi kaptanlarında belli belirsiz olan özellikler bu örneklerde açıkça görünüyordu. İş adamı Henry Kaiser gibi bu isimler de eskinin zengin iş adamlarına nazaran kamuoyu ve hâliyle hükümetin tutumuna daha çok bağlıydılar. Bu amaçla kendi karakterlerinden istifade edebilir ya da edilmesine izin verirlerdi.

Bu sanayi kaptanları, I. Dünya Savaşı öncesine ait iş adamlarından farklı olarak, ekonominin olanakları ve sınırları içerisinde daha fazla kalıyorlardı. Eğer siyasete giriyorlarsa bunu zenginler için bir eğlence ya da zorunluluk olduğunu düşündüklerinden ya da yayılmacı girişimlerinin her adımında hükümete bağlı olduklarından dolayı yapıyorlardı. Ayrıca kendilerini, siyaseti tanımlayarak ahlaki sınırları çizen siyasi liderler olarak görmüyorlardı ya da bu şekilde kabul edilmiyorlardı. Tek istisna, Koca Morgan¹⁰⁶ ve arkadaşlarının, Bryan'ın ve 1907 krizinin durdurulmasının kendilerine bağlı olduğunu düşünmesiydi.

Ancak bir süre sonra, sanayinin eski kaptanlarının yerini sanayi dışı yeni bir tür aldı: Tüketim ve Eğlence Kaptanları. Medyadaki araştırmalar, izleyicilerin iş dünyası ve siyasi liderler hakkında talep ettikleri bilgilerin türünde bir değişim olduğunu

104 T. S. N: Amerikalı petrol zengini.

105 T. S. N: Bankacılık hizmetleri sunan ilk bankacılardan olan Giannini, ABD'nin en büyük ikinci bankası olan Bank of America'nın kurucusudur.

106 T. S. N: John Pierpont Morgan, ABD'nin I. Dünya Savaşı öncesindeki en önemli banker ve sanayicilerindendir.

göstermektedir.¹⁰⁷ Eskiden izleyicilere iş odaklı bir kahramanın başarı hikâyesi sunulurdu. Bugün ise meslekte ilerlemek doğal karşılanır ya da kaderin cilvesi olarak görülür ve kahramanın kıyafet, yemek ve eğlence tercihleri ön plana çıkarılır -daha önce de gördüğümüz gibi bunlar okurun rekabete girebileceği alanlardır-; zira kendini Birleşik Devletler Başkanı ya da büyük bir şirketin yöneticisi rolünde hayal etmek daha güçtür.

Üstelik bu tarz biyografilerde iş dünyasından çok tüketim alanındaki liderlere yer verilmeye başlanmıştır. Biyografilerde aktörler, aktrisler, şovmenlerin daha çok yer almasıyla orantılı olarak, iş ve siyaset dünyasının kahramanları bu eserlerde daha az görünür olmuştur. Tüketim kahramanlarının cazibesi, işle ilgili konularda yetersiz olmalarından kaynaklanıyor olabilir. Bazı durumlarda sadece içtenlikleri nesnel artistik kriterler gibi iş görebilir. Bununla birlikte, tüketim kaptanları elbette lider değildir; hayatı yönetmektense, ona cezbedici bir nitelik katmaya yarayan kişilerdir. Yine de gerçek liderlerle pek çok ortak yönleri bulunur.

Örnek olarak, bir sanatçıyla birçok özellikleri paylaşan Amerikalı lider Franklin D. Roosevelt'i gösterebiliriz. Onu genellikle güçlü bir adam olarak görmeye alışkınsızdır. Ancak ülkeyi savaşa sürüklemedeki rolü McKinley ve hatta Wilson'inkinden bile çok farklıydı. McKinley'nin, İspanya'nın teslim olacağını bilmesine rağmen savaş açma konusundaki tereddüdünü düşünün. McKinley ve Wilson kararın kendilerine bağlı olduğunu sanıyorlardı. Oysa Roosevelt, Japonya ile düşman kalmaya yaklaştığı dar sınırlar içerisinde bir manevra yapabileceğini düşünüyordu.

Yine Roosevelt'in savaş yıllarındaki eylemlerini Churchill'in kilerle karşılaştıırırsak önemli farklılıklar olduğunu görebiliriz.

107 Bkz. Leo Lowenthal "Biographies in Popular Magazines," *Radio Research*, 1942-43, ed. Lazarsfeld ve Stanton (New York, Duell, Sloan & Pearce, 1944), s. 507. Dr. Lowenthal, "üretim kahramanlarından tüketim kahramanlarına geçişi" Amerikan yaşamındaki büyük toplumsal değişimlere bağlamaktadır.

Churchill İngilizleri eski zamanlardaki yöneten-yönetilen ilişkisine sürükledi. Kendine has çekiciliğine rağmen insanları bir şahsiyet olarak değil bir lider olarak yönettiğini, seçmenlerin savaş zamanında ona itaat edip barış zamanında ondan vazgeçmeye hazır oluşlarında görebiliriz: Seçmenler Churchill'e, tüketim-odaklı değil, iş-odaklı yaklaşıyordu. Diğer taraftan Roosevelt, savaş sırasında ve öncesinde kaygıyla takip ettiği kamuoyundaki değişiklikleri hem teşvik eden hem de bunları yöneten güçlü bir karakter olarak varlığını sürdürmüştür. Churchill öfkesinden, Roosevelt ise çekiciliğinden istifade etmiştir.

Bu dönemde İngiltere ve Birleşik Devletler'in askerî durumundaki farklılıklar, liderlik şekli ve yönetim tarzındaki farklılıkları açıklamak için yeterli değildir. İki ülke arasında savaş dönemindekinden çok daha önemli olan farklılıklar ise, 20. yy.ın başlarında siyasi yapıda yaşanan birbirinden ayrı değişimlerde yatar. 1900'lerde Amerika siyasi ve ahlaki olarak yönetilirken, sonrasında iktidarın veto grupları arasında dağıldığı sosyal ve siyasi safhaya girmiştir. Bu gruplar ahlaki değerlerle yönlendirilemeyecek kadar fazla ve çeşitli, istedikleri şeyler de parayla satın alınamayacak kadar soyut ve tanımlanamayacak kadar da birbirinden farklıdır; siyasi liderlik ise, Roosevelt'te olduğu gibi, farklı grupları manipüle etme yeteneğine bağlıdır.

Daha önceki dönemlerin siyasi liderleri şimdi dışa-yönelimli bir uğraşla, yani diğerlerinden -seçmenler, muhabirler ve iktidar odakları içerisindeki dostlar ve düşmanlar- gelen geri bildirimlere göre çalışmakla meşgullerdir. İletişim alanında yaşanan gelişmeler de bu geri bildirimlere dikkat etmeyi mümkün kılmıştır. Ve bir zamanlar sadece destekçi olan kimseler de lobicilik ve propaganda faaliyetlerini öğrenmişlerdir. 19. yy.a ve 20. yy.ın ilk zamanlarına ait liderlere baktığımızda çoğunun sürüyü takip etmeyi reddeden adamlar olduğunu görüyoruz: Gladstone ve Cleveland, Robert Peel ve John Stuart Mill, Woodrow Wilson ve Winston Churchill. Bugün bile popüler olmayan fikirleri dayatma ihtiyacı, içe-yönelimli biçimleri ön plana çıkarmaktadır:

örneğin İngiltere'den Cripps ve Birleşik Devletler'den Stimson ve Robert Patterson. Her dönemde siyasi liderler taraftarlarına tabi olmuşlardır: Oportünizm ve manipülasyon sadece 20. yy.a ait buluşlar değildir. Buna rağmen içe-yönelimli lider, kendi görüşleri ile diğerlerinin görüşleri arasındaki uyumsuzlukların epey bilincindeydi; çizgisini değiştirse bile, o onun çizgisiydi. Üstelik hırslı biri olduğu için, geç gelen bir şöhreti kısa süreli olumlu tepkilere tercih etmiştir; kendi geleceğini etkileyecek kişiler haricinde insanlara her durumda kendini sevdirmeye ihtiyacı duymamıştır. John Stuart Mill otobiyografisinde aşağıdaki hikâyeye yer vermiştir:

“Parlamenter Reform Üzerine Düşünceler” kitapçığında, yalancı söylemekten utanan işçi sınıfının, bazı ülkelerde farklılık göstermekle birlikte, genel olarak yalancı olduğunu açık açık belirtmiştim. Bu bölüm bir pankarta basılıp çoğunluğunu işçi sınıfından kişilerin oluşturduğu bir toplantıda bana gösterildi ve bunu benim yazıp yazmadığımı soruldu. Ben de “evet, ben yazdım” diye cevapladım. Bu kelimeler ağzımdan çıkar çıkmaz salonda şiddetli bir alkış koptu.

Kamuya mal olmuş bir Amerikalı, dinleyicileri gücendirecek bir şey söylemeyi aklından geçirmez. Ayrıca daha küçük bir dinleyici grubuyla karşılaşması durumunda, geniş bir dinleyici kitlesini memnun etmek için hazırlanmış metnin dışına çıkabilir. Böyle bir figürün pratiklerini John Stuart Mill'in yaşadığı olayla karşılaştırmak ilginç olurdu.

Eski dönem sanayi kaptanı hem bir tüketim hem de bir siyaset kaptanıydı: Standartları o belirlerdi. Halk gözündeki konumunu yeni elde eden tüketim kaptanı ise sadece tüketim alanıyla sınırlıdır. Bugün eğlence dünyasına ait figürler ne kadar sevilirlerse sevilsin, liderlik için gerekli iktidar ve şartlardan yoksundur. Günümüzde bir sinema yıldızı film içinde ya da dışında siyasi bir mesaj vermeye kalksa, kendini türlü baskılar altında savunmasız hisseder. Sinema yapımcıları da onlardan daha güçlü, korunaklı bir pozisyonda değildirler. Katolikler, metodistler, örgütlü cema-

ze levazımatçıları, devlet daireleri, güneyliler, Yahudiler, doktorlar geniş kitlelere ulaştırılmak için hazırlanan mesajlar üzerinde baskı kurarlar. Dindarlık ya da terbiye kuralları, lobisi olmayan bazı azınlık gruplarını korur. Sinema yapımcısı, katı bir duruşu mümkün kılmayacak denli karmaşık bir durumda bu veto grupları arasında aracı bir rol üstlenir. En iyi ihtimalle kendisi ya da şirketinden biri ahlaki ya da siyasi bir mesajı filmlere sızdırabilir, Roosevelt ya da onun ekibinden bir kişinin gizli bir buluşma ayarlaması ya da yeni bir seçim bürosuna sızması gibi -ancak hiçbir veto gruplarınıninki kadar ileri gidemez-.

İktidar Kimin?

Veto Grupları: Lobilerin hareketli yapısı şu anki Amerikan siyasi ortamı ile McKinley dönemine ait siyasi ortam arasındaki farka ilişkin önemli bir ipucu vermektedir. İş adamlarından oluşan yönetici sınıf, çıkarlarının neler olduğuna, bunları gerçekleştirmek için editörlere, avukatlara ve yasa koyuculara ne ödeneceğine daha kolay bir şekilde karar verebilmekteydi. Bu dönemde lobiler net bir liderlik, ayrıcalık ve yönetici sınıfın tahakkümüne hizmet etmiştir.

Bugün ise, bu liderliğin yerine, kendi çıkarlarına ters düşebilecek şeylerin önüne geçebilme gücü için çabalayan ve sonunda da bunu elde eden bir dizi grup geçmiştir. Büyük ve küçük çeşitli iş grupları, film-sansürleme grupları, çiftçi grupları, büyük bölgesel gruplar, işçi grupları, mesleki gruplar kendilerine saldırma ihtimali olanları etkisiz hâle getirebilecek bir pozisyona yerleşmeyi birçok durumda başarmışlardır. Bu grupların sayısında ve korudukları çıkar türlerinde bir artış görülmesi, bunların eskinin lobilerinden çok farklı olduğunun göstergesidir. Grupların örgütlenme şekilleri, birbirleriyle ve halkla, yani örgütlü olmayanlarla ilişkileri de değişmiştir.

Bu veto grupları ne yöneten ne de yönetilen gruplardır. Bugün Birleşik Devletler'de kalan ulusal düzlemdeki tek yönetici grup, bu veto gruplarını yatıştırabilenlerdir. Yönetilenler ise,

kendi veto gruplarını henüz kuramamış veya örgütlenmemiş olanlardır.

Diğer bürokratik kurulumlarda üst mevkiler için süren mücadele, veto grupları içinde de mevcuttur. Veto grupları içinde rekabet tekeldir; belli bir adillik içerisinde, grup bilincine uygun kurallar kişinin ne kadar ilerleyebileceğini belirler. Var olan kurallara rağmen, sendikalar ya da Yahudi haklarını savunan grupların yargıya taşman tartışmaları gibi, ara sıra alevlenen çatışmalar; müzakereler, malların bölünmesi ve bunun sonucunda da ayrılan fraksiyonlar için bir çatı örgütünün kurulmasıyla sonuçlanır. Adil ticaretin serbest ticaret ekonomisine karşı mücadele etmesi gibi, tek bir grup gibi kabul edilen bu büyük tekeller de henüz gruplaşmamış olanlarla yıkıcı bir rekabet içerisinde. Bu dağınık destekçiler, grup-odaklılar etrafındaki boşluklarda sığınabilecekleri bir yer bulurlar.¹⁰⁸

Bu yapıdaki veto gruplarının her biri kararlı bir değişim gerçekleştirebilir fakat bu değişim çeşitli grupların siyaset dünyasını hâlihazırda sarsmıştır. Ayrıca her darbenin büyük beklentilere yol açmış olması sebebiyle kapsamı bakımından oldukça sınırlıdır. Gerek grup içerisinde gerekse mevcudiyetleriyle yaratılan ortamda siyasi atmosfere genellikle dışa-yönelimli hoşgörü hâkimdir. Veto hakkı, yasalarla öyle iç içedir ki, siyasi ve kişisel yaşam ya da siyasi ve ekonomik yaşam arasındaki ilişkileri etkileyecek bir düzenlemeye ahlakçıların akıl erdirmesi zordur. Veto grupları tarafından yaratılan dağınık iktidar yapısı içinde, yönetenlerle yönetilenleri, desteklenenlerle karşı çıkılanları, kendi ta-

108 Hem siyaset hem de iş dünyasında tekeli rekabetin her durumda bir olduğu unutulmamalıdır. İnsanlar örgüt içinde ve dışında yer alan rakiplerinin epey farkındadırlar. Kim olduklarını bilirler fakat tekeli rekabetin doğası gereği onları tamamen saf dışı bırakamazlar. Serbest ticaret ve hoşgörünün olması, rekabete katılanlar için çekışmeli bir ortamda bulunma hissini çok güçlü olduğu gerçeğini değiştirmez. Aslında bu kişiler birçok dışa-yöneliminin karşılaştığı problemle yüz yüzedirler: Dostane bir görünüm ve içten davranışlar, iş yaşamlarındaki acımasız ve hatta bazen paranoyaklaşan kıskançlıklarla nasıl bir arada yürütülebilir?

rafından olanlarla diğer taraftan olanları ayırt etmek zordur. Bu durum, kişisel bağlantıları çözebilen yorumcu figürünü ön plana çıkarırken, iyileri içeride tutup kötülerini uzaklaştırmayı isteyen hevesli veya öfkeliilerin cesaretini kırar. Fakat kendini ve diğer herkesi ilgilendiren olayların gidişatının uzmanların sorumluluğunda olduğu ve uzman olmayanların bu sorumluluğa katılsalar bile fazla meraklı ya da heyecanlı davranmamaları gerektiği öğretilen yeni birey tipi, kayıtsızları teşvik eder.

Veto grupları doğası gereği liderlik değil, savunma gruplarıdır. Sahip oldukları güç, zaruri bir ortak hoşgörü erdeminden kaynaklanır. Benimsedikleri siyasi eylem tarzı, halkla ilişkilere ilgileri ve duyguların içsel uyumuna verdikleri önem bakımından gittikçe birbirlerine benzerler. Genç Sosyalistler veya 4-H Kulübü gibi veto gruplarından farklı örgütler, üye kazanmak ve onları kalıcı kılmak için pazarlamacılıkta kullanılan psikolojik metotlara başvurabilirler.

Fakat buradan veto gruplarının karakter yapısına uygun şekilde oluştuğu sonucu çıkarılamaz. Bir şirkette nasıl uç noktada içe ve dışa yönelimli örneklerle rastlıyorsak, bir veto grubunda da farklı siyasi tarzdaki insanlar arasında karmaşık tamamlayıcı ilişkilerle karşılaşılır. Yani bir grubun lobicileri arasında hem ahlakçılar hem de yorumcular yer alabilir. Bu grubun destekçileri ise gerektiğinde ağırlıklarını koyacak kadar okuryazarlık ve örgütsel deneyime sahip yeni tip siyasi kayıtsızlardan oluşabilir. Tüm bu karmaşıklığa rağmen veto grupları çıkarlarını korumak için kurulmuş olduklarında bile genellikle dışa-yönelimli siyasi tavırlar benimsemeye zorlanırlar.

Burada söylediklerim ulusal düzlemi kapsamaktadır. Seçim bölgesi küçüldükçe veto gruplarının sayısı azalır ve içlerinden birinin bir bölgeye hâkim olma şansı artar. Bu yüzden yerel siyasette hoşgöründen çok öfkeye yer vardır; Chicago mahallelerinde dağıtılan bildirilerle karşılaştırdınca *Chicago Tribune* gazetesinin bile oldukça hoşgörülü kalması gibi.

Aynı problem bir başka açıdan da değerlendirilebilir. Çeşitli gruplar Amerika'daki dağınık iktidar ortamı içerisinde önlerine engel çıkmadan ilerleyebileceklerini keşfetmişlerdir. Toplumumuz, bir gangster çetesinin değişik siyasi rejimler altında rahat bir yaşam sürmesine izin verecek kadar cömerttir. Halkla ilişkiler konusunda bir kaygıları olmayan bu kişiler bir bakıma eski tip iş adamlarıdır. Aynı şekilde işçi liderleri de ekonomiyi etkileme güçlerinin olduğunu keşfetmişlerdir; ancak birçok durumda yaptıkları şey, genellikle işçi taleplerini psikolojik baskıyla yatıştırarak olmuştur. Veto hakkı olan köklü gruplardan olmayan ancak oldukça aktif olan bir grubun yasama meclisi aracılığıyla bir tasarıyı kabul ettirmesi zaman zaman mümkündür. İlk Sosyal Güvenlik Yasası da küçük ama özverili bir destekçi grup tarafından öne sürüldüğü için meclisten geçebilmiştir. Sendikaların da dâhil olduğu büyük veto grupları bu tasarıyı ne çok fazla desteklemiş ne de buna çok fazla karşı çıkmışlardır.

Benzer sebeplerden dolayı bu veto grupları birçok siyasi durumda güçlü konumdadır. Buna iyi bir örnek olarak, çiftçi lobisinin kendi örgütsel çıkarlarına uygun bir kazanım sağlamasından sonra bile hâlâ daha fazlasını isteyen bireysel çiftçiyi gösterebiliriz. İşçi sendikaları gibi diğer veto gruplarının tepkisinden çekinen çiftçi lobisinin çiftçiye çok yardımı dokunmaz. Bu durum bir müzakere sırasında lobinin konumunu güçlendirir: Kendine ait halkla ilişkiler problemlerini pazarlıkta bir karşı bir hamle olarak kullanabilir; tıpkı bir diplomatın yabancı bir bakana, ülkesindeki senatörün bu konuya nasıl tepki vereceği konusunda düşünmesi gerektiğini söylemesi gibi. Çünkü lobi liderlerinin dışa-yönelimliliği ne ölçüde olursa olsun, bir halkla ilişkiler yaklaşımı gerçekleştirecek kadar üyelerini birleştiremezler. Birçok işçi sendikası da benzer bir güce sahiptir: Sendika tarafından yapılan bir anlaşmadan memnun kalmadıklarında sendikadan ayrılabilen ya da işi sabote edebilen üyelerini kontrol edemezler.

Diğer yandan, dışa-yönelimli eğilimlerini üyelerine nüfuz

ettirebilen veto grupları genellikle daha güçsüzdür. Büyük kurumlar Beyaz Saray'dan gelen bir direktife karşı fazlasıyla savunmasızlardır çünkü yetkililerin kendileri de dışa-yönelimlidir ve söz yöneticinin ağzından bir kez çıktığında, fabrika şefleri ne kadar kızarlarsa kızsınlar merkezî örgütlenmenin doğası gereği yeni politikaya riayet etmek zorundadırlar. Bu kişiler sadece basit konularda üst yönetimi sabote edebilirler, ücret oranı ya da vergi muhasebesi gibi konularda değil. Buna karşın belli ölçüde merkezî olan bir yönetim (halk gözünde her zaman oldukça fazladır) ile merkezî olmayan bir papazlığı (bir bakıma her papaz kendi ticari örgütünün sekreteridir) ve çok çeşitli etnik, sosyal ve siyasi bağlılıklardan oluşan bir üye, örgütlenmeyi birleştirdiğinden, Amerikan Katolik Kilisesi büyük bir veto-grubu gücüne sahiptir.

Ancak bu nitelikler, veto gruplarının bir zamanlar yöneten ve yönetilenlerin uç noktaları arasında bir tampon bölge oluşturduğu gerçeğini de değiştirmez. Amerikan siyasi yaşamında birçok ahlakçıya boşluk hissi veren şey, yöneten ve yönetilenlerin gücünü yitirmesi ve bu ara tamponların dışa-yönelimli icraatlarıdır.

Mevcudiyetlerinin getirdiği şartlar ve siyasette liderlik için belirledikleri özellikler dışa-yönelimin hoşgörü tarzını besleyip içe-yönelimli öfkeliilerin gerilemesini hızlandırmıştır.

2. Hâlâ Yönetici Bir Sınıf Var Mı?

İnsanlar günümüz Amerika'sında hâlâ yönetici bir sınıf varmış gibi davranmaya devam etmektedir. Savaş sonrası dönemde iş adamları, işçi liderleri ve siyasetçilerin ülkeyi yönettiği düşünülürken, işçiler ve sol kesim "Wall Street" ya da "60 ailenin"¹⁰⁹ ülkeyi yönettiğini düşünüyordu. Muhtemelen Wall Street de orta batılı sanayi baronlarının ülkeyi yönettiğini düşünmüştür. Böyle

109 T. S. N: *Amerika'nın 60 Ailesi* (1937), Ferdinand Lundberg'in, ABD'nin en zengin 60 ailesinin siyasi ve ekonomik entrikalar ile vergi kayıtlarını ortaya çıkardığı kitabı.

bir kanıya kapılmanın gerekçesi, Yeni Düzen'in¹¹⁰ finans kapitale-ABD Menkul Kıymetler Borsa Komisyonu ve Holding Şirketi Kanunu- endüstriyel kapitale nazaran daha sert bir tutum takınması olabilir. Örneğin endüstriyel kapital bir hissedar veya para piyasası kontrolüne tabi tutulduğunda vergi kesimi hemen durdurulurdu.

Pittsburgh, Weirton, Akron ve Detroit baronları, Wall Street'ekilerden kesinlikle daha sert bir grup olsalar da, daha önce de değindiğimiz gibi, kendilerini müşterilerinin vekili olarak görmeye başlamışlardır. Oysa işçi ve sol kesim açısından bu baronlar şirketlerinin çıkarları için Savaş Üretim Konseyini yönetmişlerdir. Ancak diğer taraftan, bu konsey deneyiminin, baronları terbiye eden bir yığın faktörden biri olduğu da öne sürülebilir çünkü baronlar buradaki deneyimleri sayesinde şirketlerini "diğerlerinin" gözünden görmek zorunda kalmışlardır.

İş dünyasının gücü ve işle ilgili bir müzakere esnasında neler olduğuyla ilgili kapsamlı çalışmalar olmasa da son kuşağın iş davranışlarında bir değişiklik göze çarpar. İş dünyasının mükemmel bir şekilde kaydının tutulduğu *Fortune* dergisinin sayfalarında, I. Dünya Savaşı öncesi iş adamları için standart olan iş ilişkilerine artık neredeyse hiç rastlanmaz. *Fortune*'un 20 yıllık yayın geçmişine baktığımızda iş dünyasına gösterilen ilginin gittikçe azaldığı ve uluslararası ilişkiler, sosyal bilim ve modern yöneticinin donanımları gibi bir zamanlar önemsiz görülen konulara ilginin arttığını görmekteyiz.

Davranış gibi karakterin de değişip değişmediğini bilmek çok daha zordur elbet. "Manager Meets Union" adlı çalışmada Joseph M. Goldsen ve Lillian Low modern bir satış müdürünün, altında çalışanlarının onayına duyduğu psikolojik bağlılığı, bu kişilerle ilişkilerinde bir samimiyet kurmaya yönelik istekliliğini ve bu duygusal iletişime engel olduğu için de sendikaya

110 T. S. N: Yeni Düzen, 1933-38 yılları arasında ABD'de Büyük Buhran sonrası hazırlanan ekonomik düzelme programı.

olan kızgınlığını ortaya koymuştur.¹¹¹ Buna karşın, liderlikleri insani özelliklerden ziyade teknik beceri odaklı olan, bu yüzden taviz vermek istemeyen ve müzakerelerin duygusal atmosferiyle çok ilgilenmeyen bazı otomobil üretim şirketlerinin koyduğu tavırlara da rastlanmaktadır. Aynı şekilde General Motors ve Otomobil İşçileri Sendikası (UAW) görüşmeleri sevgi dolu bir sempozyumdan çok bir horoz dövüşü havasında geçer; ancak Peter Drucker tarafından General Motors üzerine yapılan bir çalışmada, yönetimin büyük, mutlu bir aile kurma isteği içinde olduğuna dair birçok bilgi de yer almıştır.

Aslında iktidar, büyük ölçüde kişiler arasındaki tavırlar ve beklentiler üzerine kuruludur. İş adamlarının kendilerini güçsüz ve diğerlerine bağımlı hissetmeleri onları dışarıdan daha güçsüz ve daha muhtaç gösterir. İş dünyası ve hukuk alanındaki kendi deneyimlerimden edindiğim izlenim, büyük sanayi şirketlerinden iş adamlarının genellikle çok yüksekte konuştukları fakat diğerlerinin düşmanı olma tehlikesinden de korktuklarıdır. Masaya yumruğunu koyabilirler ancak liderlik için diğerlerine bel bağlarlar ve akran grubu üyelerinin çizgisinden çıkmayı göze almazlar. Sewell Avery gibi çabuk parlayan bir iş adamına yönelik tutumlar eski ve yeni tavırları ayıran bir çizgi görevi görebilir. Avery hayranı iş adamları, onun gibi davranmaya cesaretleri olmasa da, giderek yaşlılardan oluşan bir azınlık hâline gelmiştir. Daha genç iş adamları ise Avery'nin zorbalığını şaşkınlıkla karşılamıştır.

İş adamlarının diğerlerinin gözündeki iyi olma arzusu bir ironiye de yol açar: Bir profesör ne zaman iş dünyasını eleştiren bir kitap yazsa -kimse okumasa bile-, halkla ilişkiler, ticaret odaları ve pazar araştırmalarında öğrencilerine çeşitli işler yaratmış olur! Önceki dönemlerde atlı süvariler, önlerini kestikleri iş adamlarını, iş karşıtı ahlakçılar tarafından desteklenen sert yasaların

111 "Manager Meets Union: a Case Study of Personal Immaturity", *Human Factors in Management*, ed. S. D. Hoslett (Parkville, Missouri, Park College Press, 1946), s.77.

meclisten geçirilmesiyle tehdit ederken, bugün rüşvet almayı aklından bile geçirmeyen birçok dürüst entelektüel, işletmelerin başında yer almaktadır çünkü iş yaptıkları müşterileri, belki yine bu adamlar tarafından, fiilî ve hayalî veto gruplarının hışmına uğramakla korkutulmuşlardır. Grubun desteğini kazanmak amacıyla büyük bir yapı oluşturulurken, grubun gerçek bir iktidara sahip olup olmadığını görmek için bir güç testi yapılmaz. Amerika'da iktidarın kime ait olduğuyla ilgili görüşler, modern iş adamlarına sahte samimiyetin gerektirdiği sonsuz bir görev ve alışveriş listesi yükleyen bu kurguları desteklemeye dayalıdır. Bu, bölümün başında Tocqueville'in yorumladığı, zenginin oportünist samimiyetinden farklıdır; onun zamanında sadece bir eylemken bizim zamanımızda karaktere yerleşmiştir.

Sahip oldukları varsayılan güçten yararlanamayanlar sadece iş adamları değildir. Ordu mensupları da liderliklerini gösterme konusunda şaşırtıcı biçimde çekingenlerdir. Şimdiye kadar, savaş sırasında ordunun eleştirilere karşı görece dayanıklı olduğu düşünülmüştü. Ancak generaller, bir meclis üyesinin kendileri hakkında nahoş bir konuşma gerçekleştireceği bir şey yaptıktan kaçınmak için ellerinden geleni yapmışlardır. Meclis üyesini başlarından savarken bile bunu bariz bir şekilde yapmamaya dikkat etmişlerdir. İş adamları ya da işçi liderleriyle ilişkilerinde de saygılılardır ve bu durum hem harp akademisindekiler hem de yedek subaylar için geçerlidir. Elbette istisnalar yok değil ama silahlı kuvvetlerin bazı veto gruplarını yatıştırmak için taviz verdiği birçok durumda, maneviyat ya da savaş sonrası halkla ilişkilere dayanarak ya da sadece ve çoğunlukla güçlerinin farkında olmamaları yüzünden verdikleri tavizleri kendilerince haklı bulmuşlardır.

Şüphesiz silahlı kuvvetlerin öz kısıtlamaya sahip olması ülkenin yararına olan bir şeydi fakat bu konuyu ele alma sebebim, normatif açıdan ziyade değişen karakter ve sosyal yapı için bir örnek oluşturmasıdır.

Tüm bunlar bizi şu soruyu sormaya itmektedir: Gerçekten kim yönetiyor? İnsanların anlayamadıkları nokta, işleri yönetmek ya da durdurmak için liderlik gerekirken, aynı işlerin sıradan biçimde yürümesi için ise hemen hemen hiçbir liderliğe ihtiyaç duyulmamasıdır -işler arapsaçına dönebilir ama her zaman yürümeye devam eder-. Bir fabrika, ordu ya da başka büyük bir örgütü incelediğimizde liderlik ve işçi sendikaları olmadan işlerin nasıl yürüdüğünü merak ederiz. Özellikle alt sınıflarda hâlâ içe-yönelim rezervlerinden yararlanmamız sayesinde işler yürüyor olabilir. Yine de işlerin yürüyor olması bunun başında sorumlu birinin olmadığı anlamına gelmez.

Burada yine, diğer veto gruplarından ve şahıslardan daha çok güce sahip bazı veto grupları vardır. Fakat bizim dönemimiz için bunların kim olduklarının yeniden belirlenmesi gerekir: Marx, Mosca, Michels, Pareto, Weber, Veblen ya da Burnham'ın verdikleri cevaplarla yetinemeyiz. Bu isimlerin tamamını (ve mutlaka ben ve arkadaşlarımı da) boşa çıkaran böylesine büyük bir ülkede bazı fenomenler de vardır. Örneğin, California veto grubunun patronu Artie Samish kamyonculardan kiropraktörlere¹¹² birçok çıkar grubunu temsil eden ve grupları birbirine düşürerek onları sarsan ve kendi iktidarını arttıran yeni tip bir lobicidir. Samish, köklü veto gruplarının dışa-yöneliminin, başka veto gruplarının oluşumuna yol açacağını öğrenmiştir. Köklü partiler California'da çok güçlü olmadığı için, parti sistemi aracılığıyla belirli bir veto grubu lehine ya da aleyhine karar almanın imkânı yoktur; onun yerine federal yetkililer, Samish'in gruplarının oyunları ve parasal katkıları aracılığıyla seçim desteği almak ya da en azından muhalefet olmalarını önlemek için Samish'e bağlı hâle gelmişlerdir. Bunların yanı sıra Samish, demokratik plebisite mekanizması ile insanlara nasıl doğrudan ulaşılabileceğini de bilmektedir.¹¹³

112 T. S. N: Omurga ve sinir sistemindeki rahatsızlıkları ilaç ya da ameliyata başvurmadan sadece ellerini kullanarak tedavi eden kişi.

113 İşin garip yanı Samish aslında sahip olmadığı gücü kovalamaktadır: Top-

Carey McWilliams, Samish'in gücünün garip seçim sistemi ve herhangi bir sanayinin, sendikanın, etnik grup ya da bölgenin baskın olmamasına dayandığını gözlemlemiştir. Bakırın çok önemli olduğu Montana gibi bir eyalette durum çok farklıdır örneğin. Bunun gibi muhtemel farklılıkları göz önünde bulundurunca ulusal düzlemdeki herhangi bir sınıf ve iktidar tartışması sadece tahmin niteliğinde düşünülmelidir. Yine de şunu söylemeyi göze alabilirim: Genel olarak Birleşik Devletler, kendine has durumuyla Montana'dansa, çeşitliliğiyle California'ya daha çok benzemektedir. Veto gruplarının sayısı ve gücü arttıkça herhangi bir kişi ya da grubun, Artie Samish veya Huey Long'un yerel olarak elde ettiği gücü ulusal olarak bir araya getirmesine imkân yoktur.

Ulusal düzlemdeki iktidar, daha ziyade sorunun içeriği açısından değerlendirilmelidir. İki ya da üç veto grubunu ilgilendiren bir konuda gruplar arasındaki resmî veya resmî olmayan bir aracı epey güçlü olabilir -ancak sadece bu konuda-. Eğer konu tüm ülkeyi ilgilendiriyorsa şahsa ya da gruba ait bir liderliğin etkili olması mümkün değildir çünkü kemikleşmiş veto gruplarını yerinden oynatmaya imkân yoktur: Seçimlerde yenilgiye uğrayan bir parti ya da yerine başka bir sınıfın geldiği toplumsal bir sınıf konunun dışında kalabilirken, veto grupları her zaman "içindedir".

Bu noktada, Amerika'da alınan kararların yönetici zümreyi ya da sınıfı diğerlerinin üzerinde tutup tutmadığı sorulabilir. Zenginlik zamanla nüfuzunu ortaya koyar mı? Geçmişte bu böyle

---

lum nezdinde bir güç. Yoksul bir ailede büyüyen Samish, iş adamı ve siyasetçilerle çalışabilir fakat daha ayrıcalıklı zümrelere giremez. Kolayca tedirgin ettiği ve etkilediği bu toplumsal liderlerden nefret ettiği söylenebilir, bu kişilerin dışında kalmaya karşı kendisini kırılğan hissetmesine yol açan çocukluk acıları ve iktidar imgelerinden sıyrılamaz. Bu anlamda, bildiğimiz türden diktatörlere benzemektedir. Bkz. Carey McWilliams "Guy Who Gets Things Done" *Nation*, CLXIX (1949), ss. 31-33; ve Lester Velie, "Secret Boss of California" *Collier's*, CXXIV (August 13, 20, 1949), ss. 11-13, 12-13.

olmuştur ancak gelecekte de böyle olacağı konusunda şüpheliyim. Gelecek; meclisi yöneten emlakçı, avukat, otomobil satıcıları, cenaze levazımatçıları gibi küçük ölçekli işletme sahipleri ve profesyonellerin; savunmayı ve kısmen dış politikayı kontrol eden ordunun; yatırım ve teknolojik değişimin oranına karar veren büyük işletme yöneticileri ve onların avukatları ile finans komitesi ve danışmanlarının; işçi verimliliğini ve oylarını kontrol eden sendika liderlerinin; Güneyle ilgili siyasette siyahları destekleyen beyazların; etnik, dinî ve kültürel örgütler, kent işleri ve dış politikada büyük öneme sahip İtalyanların, Yahudilerin ve İrlandalıların; gençlerin sosyalleşmesine yardımcı olan, yetişkinlere yönelip onları eğiten, yaşlıları eğlendiren ve kızdıran haber yorumcuları ve masalcıların; içe-yönelimli geçmişimizin yaşayan temsilcileri olarak anılarımızı yöneten çiftçilerin; gündemimizin çoğunu işgal eden Ruslar ve diğer dış güçlerin elindedir. Bu liste daha da uzatılabilir. Bana göre Amerika'daki iktidar, duruma göre oldukça değişkenlik göstermekte ve sabitleme girişimlerine âdeta karşı koymaktadır.

Bununla birlikte, insanlar iktidarın kozmolojisinde bulunan dağınıklık ve belirsizlikten korkmaktadırlar. İktidar sahibi olduğunu düşündüklerinden korkan, kendini iktidarın dışında hisseden ve var olan iktidar yapısıyla yüzleşmektense kafalarında canlandırdıkları iktidar yapılarından korkmayı tercih eden entelektüeller bile büyük ölçüde azalmıştır. Birçok insan bir mağara içinde rahat etmektense, dünyalarına anlam veren açıklamalar yüzünden acı çekmeyi tercih eder.

Şimdi önceki bölümlerdeki argümanı özetleyelim. Eğer siyasetle ilgileniyorsa içe-yönelimli kişi, ya ahlaki değerleri, çıkarları ya da her ikisinin gereği olarak siyasetle ilgilenir. Fikirleriyle yakın ilişki içindedir. Fikirleri, siyasetin belli ilkelerini savunma aracı olarak görür. James Joyce'un *Sanatçının Bir Genç Adam Olarak Portresi*'nin ilk sayfalarında yer alan siyasi tartışmada olduğu gibi bu fikirler şahsi ya da gayrişahsi olabilir. Her iki durumda da kişinin fikirlerinin önemli olduğu ve yaşadığı nesnel dünyayla doğrudan bağlantısı olduğu düşünülür.

Buna karşın, dışa-yönelimli kişi, eğer siyasetle ilgileniyorsa, bir veto grubunun üyesi olarak siyaset sahnesiyle ilgilenir. Çıkarlarını savunma, baskı uygulama gibi işleri gruba bırakır, oy verme durumunda da grupla iş birliği yapar. Bu yöntemler dışa-yönelimli kişinin fikirlerinin siyasi düzeyde sergilenmesini sağlıyor gibi görünse de aslında kendi fikirlerinden uzaklaşmasına sebep olur. Bağımsız bir seçmen olmadığından, siyasi fikirlerinin, siyaset alanındaki fonksiyonuyla bir ilişkisi olmadığını düşünür. Böylece bu fikirler, siyasi haber tüketicisi rolüne toplumsal bir değer katar. Diğer fikirlere karşı hoşgörülü oluşu sadece özünde hoşgörülü olmasından değil, aynı zamanda bu fikirlerin kendisinin, kişinin siyasi rolü ya da işlevine bir etkisi olmayan “salt” fikirler olmasındandır: Veto gruplarının siyasi dünyası öyle katıdır ki fikirler yanında alakasız kalır.

İçe-yönelimli siyasi ahlakçı, her konuda varmaya can attığı yargılar üzerinde katı bir hâkimiyete sahiptir. Dışa-yönelimli yorumcu ise özetlenip organize edilmiş duygusal bir tondan doğan bir kanıyla belirli bir yargıyı güçlendiremez ancak bastırılan heyecan ya da duygusal tonun içeride saklı tutulduğu söylenebilir. Freudyen doktrin, bastırılan duyguların bir şekilde açığa çıkacağını öngörmüştür fakat toplumsal alışkanlığın gücü sayesinde, heves ya da içe-yönelimlinin doğal karşıladığı öfkenin sürekli olarak bastırılmasının, dışa-yönelimlinin bu tepkileri verme kapasitesini azaltacağı aşikârdır. Dışa-yönelimli kişi siyaset sahnesine, dışa-yönelimli rolü oynayan bir içe-yönelimli olarak giriş yapabilir. Daha sonra rolünü yaptığı şeye dönüşür ve belki de kullanmış olduğu maske yaşam tarzının kaçınılmaz gerçekliği hâline gelir.

On Birinci Kısım

Amerikalılar ve Kwakiutllar

Ahlakçılar, dönemin en büyük ahlaksızlığı olan kibirden sürekli yakınırlar. Bu, bir yönden doğrudur aslında çünkü herkes kendini komşusundan daha üstün görür ya da kendinden üstün olana riayet etmek istemez. Ancak diğer bir yönden tamamen yanlıştır çünkü aşağı kalmaya ya da eşit konumda olmaya tahammül edemeyen aynı kişi kendini öyle aşağı görür ki, sadece bayağı zevklerden keyif almak için dünyaya geldiğini zanneder. Nadiren hayalini kurduğu büyük işlere girişmeye cesaret etmeksizin basit arzuları seve seve kabullenir.

Dolayısıyla, insanlara alçak gönüllülüğü öğütlemek yerine kendileri ve insanlıkla ilgili daha kapsamlı bir fikrin verilmesi gerektiği kanaatindeyim. Alçak gönüllülük bu insanlar için zararlıdır; bana göre onlar için gerekli olan şey kibirdir.

Tocqueville, Democracy in America

Önceki bölümlerde tartıştığımız, modern Amerika'da iktidar imgesi, genellikle yönetici bir sınıf arayışına dayalı olan (örneğin Mills'in sendika liderlerini, Burnham'ın müdürleri bulması gibi) günümüz iktidar tartışmalarından ayrılır. Ve Amerikalılar, kendileri ve birçok gözlemciye göre, daha önce tanımladığım şekilde ılımlı ve dayanışmacı olmaktansa para delisi, güç ya da dikkat çekici bir görünüm takıntısı olan insanlardır. Ya da anlatacağım

hikâyede de olduğu gibi, Amerikalılar kendilerini barışçıl ve dayanışmacı Pueblo çiftçilerinden ziyade rekabetçi Kwakiutl şefleri ve onların müritleri gibi hisseder ve o şekilde hissettirilirler. İktidar imgeleri ve bununla bağlantılı kişilikleri daha da yakından incelediğimizde siyasi gerçeklik ve siyasi ideoloji arasındaki ayrılıklar da daha iyi anlaşılabilir.

Ruth Benedict'in *Patterns of Culture* [Kültür Örüntüleri] adlı kitabı üç yabancı toplumu detaylı bir şekilde sunar: Güneybatı'daki Pueblo (Zuñi) Kızılderilileri, Pasifik'te yer alan Dobu Adası yerlileri ve Amerika'nın kuzeybatı kıyısında yaşayan Kwakiutl Kızılderilileri.¹¹⁴

Pueblo Kızılderilileri, kimsenin lider olmaya çalışmadığı, herkesin iyi bir dost olmayı istediği barışçıl ve dayanışmacı bir toplum olarak tanımlanır. Cinsel ilişkiler, kıskançlık ya da sert tepkilere sebep olmaz; sadakatsizlik ağır biçimde cezalandırılmaz. Ölüm de aynı şekilde doğal karşılanır. Ekonomik statülerde önemli ölçüde farklılıklar olsa da ekonomik ve siyasi güç gösterişi yapılmaz. Pueblo'ya genel olarak aile ve toplumla dayanışma içinde olma ruhu hâkimdir.

Dobulular ise Puebloluların aksine, "paranoyak" bir toplumdur. Burada herkes büyüyle, hırsızlıkla ve kötü niyetle komşusuna yaklaşır. Evli bir adam karısının ailesinin, kadın ise kocasının ailesinin kölesi olarak görülür. Sadakatsizlik ise çok kötü karşılanır. Dobu ekonomisi adalar arası ticaret, mülkiyet hakkı, hırsızlık, büyü ve dolandırıcılıkla bir şeyler elde etme umuduna dayalıdır.

Üçüncü toplumumuz Kwakiutllar da aynı şekilde rekabetçidir. Ancak rekabet genellikle gösterişçi tüketimle gerçekleşir. "Potlaç" adlı bayramlarda, şefler verdikleri yemeklerle ve zenginlik simgeleri olan battaniye ve bakır plakaları yakarak birbirleri üzerinde üstünlük kurarlar; hatta bazı durumlarda zafere ulaşmada son hamle olarak bir ev ya da bir kano ateşe verilir. Aslında

114 *Patterns of Culture* (Boston, Houghton Mifflin, 1934; New York, Pelican Books, 1946).

bu toplum Veblen'in gösterişçi tüketiminin bir karikatürüdür. Kwakiutl şeflerinin düzenledikleri potlaçlar, toplumda fazlalık olan ürünlerin yok edildiği "meşru bir kanal" görevi görmektedir. Veblen de kendi payına ABD'nin kuzeybatı kıyılarındaki bu "toplum önünde sergileme" partilerine oldukça aşinaydı.

Ruth Benedict'in kitabıyla ilgili, öğrencilere bu üç kültürden en çok hangisinin Birleşik Devletler'in fazlaca farklılıklar içeren kültürüne benzediğini sordum. Büyük bir çoğunluğu Amerikalıları Kwakiutl'lara benzettiler. Amerikan iş dünyasındaki rekabet, cinsellik ve statü konusunda kıskançlık ve güç arzusunun özellikle ortak noktalar olduğunu belirttiler. Aynı zamanda Amerikalıları zenginlik ve statü gösterişine meraklı bireyler olarak tanımladılar.

Öğrencilerin küçük bir kısmı ise Amerikalıları daha çok Dobululara benzetti. Amerikan iş dünyasında yapılan hileler, aile ilişkilerindeki kıskançlıklar ve acımasızlıklar üzerinde duran öğrenciler, Amerikan iç ve dış siyasetinin Hobbes'un *insan insanın kurdudur* fikrine benzer bir anlayış taşıdığını vurguladılar.

Konuştüğüm öğrencilerin hiçbiri Hopi ve Pueblo kültürleri ile Amerikan kültürü arasında kayda değer bir benzerlik olduğunu ileri sürmedi.

Bununla birlikte, bu öğrencilerin kültür kalıplarını incelediğimizde, Dobu ya da Kwakiutl izlerine rastlamayız. Varlıklı öğrenciler gösteriş meraklısı gibi görünmemek için özel çaba harcarlar. Çok özel malzemeden yapılmış giysiler yerine kıyafetlerde bilinçli olarak yaratılan bir salaşlık uygun görülmektedir. Öğrenciler arasında lüks tutkunu birkaç kişi dışında hiç kimse kibirli davranmaya cüret edemez. "Halkı boş ver" diyen demir yolu zengini Vanderbilt gibi, "Vanderbilt nerede oturuyorsa orası masanın başıdır. Oğluma zengin olmayı öğretiyorum."¹¹⁵ diyen ebeveynler de artık eskide kalmıştır.

115 Bu söz Justice Oliver Wendell Holmes Jr.'ın "The Soldier's Faith" (1895) adlı konuşmasından alınmıştır. *Speeches* (Boston, Little, Brown, 1934), s. 56.

Bunun yanı sıra öğrenciler sadece gösterişçi tüketim açısından Kwakiutllardan ayrılmaz. Doğuştan gelen ya da sonradan kazanılan beceriler de açıkça sergilenmez. Okulun en iyi yüzücüsü, “diğer yüzücülere karşı hep agresifim. Sanırım bende bir sorun var. Keşke X gibi olabilsem. O, diğer çocuklarla her zaman dayanışma hâlinde; kazanıp kazanmamak pek umurunda değil” der.

Öğrencilerin bu şekilde kendilerine sundukları Amerika’yla, kampüsten çıkınca dâhil olacaklarını düşündükleri Amerika arasında bir ayrılığın olduğu görülmektedir. Kampüs dışındaki Amerika imajının oluşmasına edebiyatımızın katkısı büyüktür. Örneğin, birçok roman yazarı ve eleştirmen hâlâ Amerika’nın, diğer kültürlerle karşılaştırıldığında, Kwakiutl şeflerinden oluşan materyalist bir ulus olduğuna inanmaktadır. Bu tablo 19. yy.ın Yıldızlı Çağı için geçerli olabilir. Gerçi Henry James, Amerika ve Avrupa arasındaki materyalizm konusunun ne kadar muğlak olduğunu o zamanda bile anlayabilmiştir.

Bu, daha eski kültürlerin materyalizmi, statü sistemleri ve gelenek yönelimli dönemden kalan birçok değerle gizlenmektedir. Yakın zamana kadar Avrupalıların, Amerikan tarzı tüketimi gerçekleştirebilecek parası ve boş vakti yoktu; olduğu zaman da tüketim tarzları daha bayağı ve daha materyalistti.

Buna rağmen Avrupalılar, Amerikalıların materyalist olduğunu söylemeye her zaman can atmışlardır; Amerikalılar da 19. yy. boyunca yeni zengin gibi davranarak Avrupalıların bu etiketini hak etmişlerdir. Milyonlarca Amerikalı tüketim ürünlerine duygusal bir önem atfetmekten vazgeçerken, artık yeni zengin olma ve endüstri çağının nimetlerine karşı heyecan duyma sırasının dünyanın geri kalanında olduğunu göremeyenler sadece öğrencilerim değildir.¹¹⁶

Amerikalıları Kwakiutl Kızılderilileriyle benzeştiren öğren-

116 Mary McCarthy’nin güzel bir makalesi için “America the Beautiful,” *Commentary*, IV (1947), s. 201.

cilerin dikkatini bu noktalara çekmeye çalıştığım da, tüketim ürünlerine ne kadar duygu yüklendiğini reklamlardan anladıklarını söylüyorlar. Bu durumda kendilerinin reklamlara inanıp inanmadıklarını sorduğum da inanmadıklarını böbürlenerek söylüyorlar. “Reklamlara inanan insan tanıyor musunuz?” diye sorduğum da ise, en azından orta sınıftan bir örnek bulmanın zor olduğunu dile getiriyorlar. (Reklamlar, sosyal hareketlilik umudu oldukça az olan yoksul sınıftan insanları güçlü bir şekilde etkileseydi, gerçekten devrim olurdu!) Ancak öğrenciler reklamların birilerine ulaştığı konusunda ısrar ediyorlar. Reklamcılığın, reklamcılar dışında hiç kimse tarafından ciddiye alınmadığı bir Amerika imajı sunan olağanüstü bir aldatmaca olması neden mümkün değildir? Diğer insanların siyaseti önemli bulduğu konusunda medyanın insanları ikna etmesi gibi, reklamlar da diğer herkesin yeni buzdolabı, araba ya da elbise almak için can attığı konusunda insanları ikna eder. Her iki durumda da insanlar, diğer insanların kendileri kadar duyarsız olduğuna inanmazlar. Siyasete karşı duydukları kayıtsızlık onları savunma durumuna sokarken, reklamlara karşı duydukları kayıtsızlık kendilerini üstün görmeye müsaade eder. Aslında bana kalırsa 19. yy.ın son çeyreğindeki Amerikan reklamcılığı üzerine bir çalışma, reklamcılarının kendilerinin de tüketicilerdeki duygusal istekliliğin azaldığını fark ettiklerini gösterecektir. Bir zamanlar araba ve buzdolabı reklamları bu ürünlere sahip olan karı-kocanın sevinçlerini gösterirken, bugünkü reklamlarda babası yeni Nash marka bir otomobil aldığı için sevinen çocuklar gösterilmektedir. Günümüz reklamlarında, sahip olunan şeyin kendisi arka planda kalmakta ya da soyut olarak elde edilmektedir.

Amerika’da dışa-yönelimli tüketicinin bilgisi ve duygusallığını baskılama becerisinden henüz etkilenmemiş eski tip tüketim meraklıları elbette bulunmaktadır. *Üç Kadına Bir Mektup* (1949) adlı filmde geçen İrlandalı bir kadın, bu durum için harika bir örnektir. Kadının tren yolu yakınındaki köhne evinde en çok övündüğü şey, henüz ödemesi bitmemiş, büyük, yepy-

ni bir buzdolabıdır. Burada, orta-sınıf Amerikalıların bile, esas motivasyonlarını değiştirmeden materyalizmlerinin üzerini iyi bir zevke sahip olma imajıyla kapladıkları görülmektedir. Yine de dışa-yönelimli kişinin içe-yönelimli kadar materyalist olması mümkün değildir. Gerçek bir içe-yönelimli materyalizm için -metaya karşı doyumsuz bir bağlılık- Hollanda burjuvası ya da Fransız çiftçilerine bakmak gerekir.

Amerikalıların dışa-yönelimliliği bu gerçeği görmelerini engellemiştir. Bir yanda reklamcılar diğer yanda roman yazarları ve entelektüeller sayesinde, kendi düşüncelerine de itimat etmediklerinden diğer Amerikalıların da materyalist olduğunu varsamışlardır. Aslında dışa-yönelimli tabakadaki çelişkili durum, insanların diğerlerine -en azından akran grubu dışında kalanlar ve birlikte çokça zaman geçirdikleri kişilere- ilişkin sürekli olarak yanlış kanılara kapılmalarıdır.

İş adamları da Birleşik Devletler’de bir Kwakiutl şefi olmak mümkünmüş gibi davranmaya çalışırlar. Makale yazdıklarında ya da konuşma yaptıklarında serbest girişim, rekabet ve risk almaktan bahsetmeye bayılırlar. Bu iş adamları, eski şanlı günlerden bahseden I. Dünya Savaşı lejyonierleri gibidir. Öğrenciler ve diğer birçok kişi iş adamlarının bu konularda söyledikleri şeylere inanmakta, fakat ne yaptıklarını izleme fırsatı bulamamaktadırlar. Belki de iş adamları Kwakiutllar gibi kendi ritüellerinin kurbanlarıdır.

Amerika’yı Dobu’ya benzeten az sayıdaki öğrenci ise aşk ilişkilerinde aldatma ya da sınavlarda kopya çekme dışında öğrenci hayatından görüşlerini destekleyecek pek fazla örnek bulamazlar. Mark Twain, Jack London ve Frank Norris’in zamanlarından bu yana hiçbir şey değişmemiş gibi, “kapitalist sistemi” hileler ve tuzaklardan oluşan vahşi bir orman gibi görürler. Onlara göre Amerika linç eylemleri, çeteler ve dolandırıcılıklarla dolu bir yerdir. Ancak bugün sadece küçük esnaflar (oto galericileri vb.) Dobulu kanocular gibi üçkâğıtla kazanç elde etme fırsatı bulurlar.

Bu öğrenciler, Amerika'daki iktidar imgeleri için sosyal bilimlere başvurduklarında, kendi görüşlerinin genel olarak desteklendiğini görürler. *Kültür Kalıpları*'nda Birleşik Devletler üzerine ara ara yapılan yorumlar da öğrencilerin görüşlerini destekler niteliktedir. Robert Lynd'in *Knowledge For What* ¹¹⁷ adlı kitabında Amerikan kültürünün incelendiği bir bölümde, dostluk ve kardeşlik duygularına ters olduğu belirtilerek iş dünyasının oldukça bireyci ve çıkarları konusunda acımasız olduğu vurgulanmaktadır. Bir başka yerde de Middletownlu "X ailesinin" bir önceki kuşağını temsil eden hırs ve gösterişçi tüketim üzerinde durulur. Bu tutumlar ve iş dünyasıyla ilgili diğer sosyolojik eleştiriler de, firmaların rasyonel yönetimi için model inşa eden neoklasik ekonomistler tarafından yansıtılır ve böylece pekiştirilir.

Bir bakıma iş adamlarının bu imajı yüzünden, özel üniversitelerde okuyan birçok öğrenci iş dünyasında bir kariyer yapmaya isteksiz hâle gelmiş ve daha genç insanlar üniversitelerde çalışmaya başladıkça bu tutumlar da giderek yaygınlaşmıştır. Başarılı olanlar ise "daha üst" şeyler isterler ve değil Wharton, Harvard İşletme Okulundaki çocukları bile küçük görürler. İş dünyasının sıkıcı, sevimsiz ve ahlaki açıdan zayıf olduğu düşünülür. Kariyer seçimiyle ilgili asıl sorun, kişinin potansiyelini en iyi nasıl geliştireceğidir. Fakat devlet memurluğu veya öğretmenlikte para sıkıntısı çekmeye (ama ruhunu korumaya), iş dünyasında çok para kazanmayı (ama ruhunu kaybetmeyi) tercih etme asıl sorunu gizlemektedir. Günümüzde iş dünyasının iddialı entelektüel konular ve fırsatlar sunduğu ve Dobuluların hileli işlerine ve Kwakiuttların çekişmelerine en fazla diğer kariyer alanları kadar dâhil olduğu görüşü, babası iş adamı olan öğrenciler tarafından bile benimsenmemektedir.

İş dünyası ve Amerikan yaşamının öğrenciler gözündeki imajının bazı kendini doğrulayan etkileri olabilir. İşin sunabileceği kişisel gelişim fırsatlarından yararlanamayan ve dolayısıyla da

117 Robert S. Lynd, *Knowledge For What?* (Princeton University Press, 1939), ss. 54-113.

gençler için örnek olamayacak olan yeteneksiz kişilerin istihdam edilme zorunluluğu doğabilir. Ayrıca diğerlerinde düşmanlık ve çıkarıcılıkla karşılaşmayı bekleyen insanlar, kendileri bir düşmanlık veya çıkarıcılık yaptıklarında bunu doğal karşılayabilirler.

Şüphesiz, iş yaşamının içinde ve dışında sevimsiz, çekilmez ve kötü niyetli olan birçok Amerikalı mevcuttur; güneyli çeteler, kuzeyli kabadayılar ve sokak çocukları. 19. yy. Kwakiutl örüntülerinden izlerin hâlâ bulunması gibi Dobu âdetleri bakımından da zengin olan Birleşik Devletler’de birçok kültürel ada bulunur. Bu adalar ve kalıntılar ne bir iktidar sistemi oluşturur ne de herhangi bir gizemli düzenle bağlantılıdır.

Amerikalıların Kwakiutllar ve Dobulular gibi olmamaları, onların Zuñi ve Hopi Kızılderilileri gibi oldukları anlamına da gelmez. Her durumda benzerlikler kabacadır. Karakter biçimleri açısından baktığımızda üç kabileyi de yüksek nüfus artışı evresinde kabul edersek, bunların aşağı yukarı gelenek-yönetime bağlı olduklarını söyleyebiliriz. Ruth Benedict tarafından yeterince üzerinde durulmasa da Pueblo yerlilerinin aslında göründükleri kadar uysal ve cana yakın olmadıklarına yönelik bazı bulgular da vardır. Rüyalarda ve dedikodularda ortaya çıkan epeyce bastırılmış düşmanlık ve kıskançlıkların da nitelediği Pueblo yerlileri aslında bir dereceye kadar antagonist işbirlikçilerdir. Bu noktada dışa-yönelimli dayanışmaları, bastırılmış antagonist öğeler içeren orta sınıf Amerikalılarla olan benzerliklerini güçlendirmektedir.

Pueblo yaşantısındaki duygusal atmosfer, bana Amerikan akran grubunu hatırlatmaktadır. Kwakiutllar onları cinayet, kundakçılık ve intihara itecek kadar güçlü tutkularıyla övünürken Pueblolular herhangi bir aşırılığı uygun görmezler. Ruth Benedict, kitabında şunları yazmıştır:

İyi bir adamın “hoş bir konuşma üslubu, uysal bir yapısı ve zengin bir gönlü” vardır (...) “Konuşmasıyla insanları rahatlatmalı ve bir kibir ya da güçlü bir duyguyu ele vermeden diğerleriyle kolayca iş birliği yapabilmelidir.”

Bu alıntı, gençlerle yaptığımız görüşmelerin en çarpıcı yanlarını akla getirmektedir. En iyi özelliklerinin ne olduğunu sorduğumuzda, arada “herkesle iyi anlaşma” becerilerinden bahseden çıksa da, genel olarak bir cevap vermekte zorlanmışlardır. En kötü özelliklerini sorduğumuzda da en yaygın cevap “çabuk sinirlenme” olmuştur. Bu tavrın, onları zor duruma düşürüp düşürmediğini sorduğumuzda ise bu konuda pek örnek vermemişlerdir. Bu cevapların anlamı ne olabilir? İzlenimlerime göre, çabuk sinirlenme, sahte samimiyet toplumunda en kötü özellik olarak kabul edilmektedir. Bu nitelikler kişinin dayanışmacı tutumuna yönelik bir tehdit olarak algılanmaktadır. Ayrıca akran grubu da öfkeli hareketleri ve çabuk sinirlenmeyi anlamlı bulmaz: Kişi tepkilerini kontrol edip olaya gülerek yaklaşabilmelidir yoksa sinirlilikten çok daha kötü olan, hatta öğrencilerimizin de görüşmede kendilerine yakıştıramadıkları kadar kötü bir şeyle, espri anlayışından yoksun olmakla suçlanır. İçe-yönelimli kişinin de sinirlilikle ilgili kaygıları olabilir elbette. Örneğin dindar biriye, inancının yarattığı kısıtlamalar ve tepki biçimlendirmeleri, içindeki duyguları bir volkan gibi canlı tutar -genellikle siyaset alanında patlamaya hazır bir şekilde bekler-. Buna karşın, dışa-yönelimli kişi zorunlu bir dostluk ve hoşgörü ortamında duygularının yumuşamasına -izleri kalsa da- müsaade eder ya da bunun için kendini zorlar.

Bugün çok sayıda genç, kendilerine cinsel yaşamlarında Zuñi normlarından çok da farklı olmayan bir ideal belirler. Kıskançlığın kesinlikle olmadığı ve kişiler arasındaki duygusallığın mümkün olduğunca az tutulduğu bir cinsel yaşama sahip olmaları gerektiğini düşünürler. Gençlere bu konuda verilen “çok ileri gitme” öğüdünün anlamı bir nesille değişmiştir. Önceden şu anlamlara geliyordu: hamile kalma, kimseyi de hamile bırakma, yasalara aykırı bir şey yapma, gazetelere haber olma. Bugün ise yapılan uyarılar, akran grubuyla olan yakınlığa zarar verebilecek kişisel duygu deneyimini kontrol altında tutmaya yöneliktir.

Pueblo yerlilerinin en büyük endişesi birbirlerinin davranış-

larıyla değil, hava şartlarıyla ilgilidir. Dinsel törenleri çoğunlukla yağmur yağdırmaya yöneliktir. Endişelerini dindirmek için ritüellerini harfiyen yerine getirirler. Amerikalı gençlerin kişiye ya da kabileye ait bir başarıyı ilan edebilecek türde ritüelleri yoktur. Ancak yaşamın her alanında bir ritüel yaratma eğilimleri bakımından Pueblo yerlileriyle aralarında bir benzerlik kurulabilir. İnsanlar okula giderken, çalışırken, eğlenirken, yorumcular olarak siyasete katılırken ya da öfkeli olarak kendilerine baskı uygularken bir ritüel yaratırlar. Fakat ritüellerin -özel ya da genel fark etmez- gerektiği gibi düzenlenmesi gerekir; başarı belirtisi yağmurun yağması gibi belirgin bir şey olmadığı için Amerikalı gençler, Pueblo yerlileri kadar ritüellerde teselli aramazlar.

Görüşlerini aldığım gençler ergen akran gruplarından çıkmaya başlamış fakat Amerikan yaşamının yetişkin kalıplarındaki yerlerini henüz almamışlardır. Kwakiutl şefleri tarafından yönetilen bir yer olarak tanımladıkları Birleşik Devletler imgesi ile "Hopi" yerlilerinin yolunda ilerledikleri gerçeği arasındaki ayrılığın ne gibi bir etkisi olacaktır? Sosyal ve siyasi eylemler aracılığıyla Amerika'yı dışa-yönelimli hoşgörülü kişiler için daha konforlu hâle getirecek değişimler yaratmaya mı çalışacaklardır? Yoksa Kwakiutllarınki gibi, gerçek yaşamla daha uyumlu olduğu düşünülen davranışları mı benimsemeye çalışacaklardır? Yoksa genel olarak, Amerikalılara ve iktidara ilişkin algılarında değişiklik gerektiğini mi kabulleneceklerdir?

Bunların hepsi ve daha fazlası gerçekleşebilir. Fakat değişen ideoloji ve karakteri şekillendiren bir faktör daha olabilir. Bastırılmış rekabet ve kıskançlık duygularının farkında olan bu öğrenciler diğerlerine yapmaya cesaret edemeyecekleri şeyleri, diğerlerinin kendilerine yapmaya çalışabileceklerini düşünürler. Toplumun onlara Kwakiutllar, hatta Dobulular gibi gelmesinin sebebi, Amerika hakkındaki ideolojilerin yanı sıra henüz tamamen bastıramadıkları bir antagonizm içeren işbirlikçi taraflarıdır. Bu, dışa-yönelimli kişi hoşgörülüyse çizgiyi aşmaktan neden korktuğu ve diğerlerinin hoşgörüsüne neden güvenemediği ile

ilgili soruya açıklık getirebilir. Kendi hoşgörüsü temelsiz olduğundan, öfkesi her an salınmaya hazırdır: Davranışları uyumlu olmasına rağmen sinirlenebiliyorsa, ne kadar sevecen görünürlerse görünsünler diğerlerinin de böyle hissettiğini düşünür.

Öğrenciler bu üç kültürden birini seçmek durumunda kalsalardı, Pueblo kültürünü tercih ederlerdi. Aslında zaten böyle bir kültür içinde yaşadıklarının da farkında değiller. Büyük başarılar yerine sosyal güvenlik talep ediyorlar. Şöhret yerine takdir edilmeyi istiyorlar. Çekişmeye girmelerine sebep olacak yetenekler geliştirmeye hevesli değiller; içe-yönelimli kişi ise aksine kapasitesinin sınırlarını zorlardı. İçe-yönelimli, orta sınıftan bir genç, gençlik hayallerinden vazgeçip bir kasabalının mütevazı hayatını kabullenmeyi yirmili yaşlarından sonra öğrenmek zorunda kalırken, dışa-yönelimli gencin böyle hayalleri hiç olmamıştır. Gruba uyum sağlamayı en baştan beri öğrendiğinden, ergenlik döneminde ailesinin ve kendi jenerasyonunun dünyası ya da hayalleri ve hiç istemediği bir hayat arasında seçim yapma durumuyla karşı karşıya kalmaz. Grup tarafından tanımlanan gerçekliğe adaptasyonu erkenden başladığı için uyumlu olan şey davranıştan çok karakterdir. *I don't want to set the world on fire* [dünyayı ateşe vermek istemiyorum] adlı popüler şarkı benzer bir temayı ifade etmektedir. Kwakiutl'ların yapmak istediği şey ise tam olarak buydu: dünyayı ateşe vermek. Dışa-yönelimli kişi sevgiyi şöhrete tercih eder. Tocqueville'in öngördüğü gibi, "nadiren hayalini kurduğu büyük işlere girişmeye cesaret etmeden basit arzuları seve seve kabullenir".

Görüştüğüm öğrenciler ve diğer gençlerin kendi yazgıları ile ilgili düşünceleri ve ülkeyi kimin yönettiğine ilişkin görüşler arasında bir bağlantı vardır. Öğrencilerin kendilerini sadece, onay veren, takdir eden bir grup içinde ritüel gerçekleştirdiklerinde güvende hissettiklerini görmüştük. Kendilerini çok kaptırmayarak duygusal bağımsızlıklarını korumaya çalışırlar fakat bu bizzat akran grubunun talep ettiği bir şeydir. Peki öğrenciler güçsüzlüklerini nasıl açıklamaktadırlar? Sahip olmadıkları

şey birinin elinde olsa gerek. Öğrenciler, hem kendi bastırılmış Kwakiutl eğilimleri hem de mecburen yaptıkları işbirlikleri sebebiyle Amerika'yı Kwakiutllardan ibaret olarak görmekteler. Bu tür bir iş birliğini sadece birkaç büyük şefin yaptığını düşünürler ancak kendi karakterleri sebebiyle, bizzat kendilerinin de aynı şeyi yaptıklarını görmezler.

Şefler gücünü kaybetti, evet fakat müritlerinin bu gücü kazandığını söyleyemeyiz. Yabanıl kimse düşmanın kanını içerek ya da kafataslarını küçülterek daha fazla güç elde ettiğini düşünür. Dışa-yönelimli kişi ise arkadaşlarının güçsüzlükleri sayesinde, değil güç elde etmek, daha da güçsüz hâle gelir.

Üçüncü Bölüm

Otonomi

On İkinci Kısım

Uyum mu, Otonomi mi?

Güzelleştirip mükemmel hâle getirmek için bir ömrün verildiği eserlerin en başında insanın kendisi yer alır. Makinelere -insan formundaki robotlara- ev inşa ettirmek, tarım yaptırmak, onları savaşımlara ve davalara sokmak, hatta kiliseler yaptıırıp onlara dualar okutmak mümkün olsaydı, dünyanın daha medeni yerlerindeki insanların yerine, doğanın verebileceklerinden yoksun olan bu robotları getirmek büyük bir kayıp olurdu. İnsan doğası, bir modele göre yapılacak ya da kendisine verilecek işleri harfiyen yerine getirebilecek bir makine değil, canlı olmasını sağlayan iç güçlerin eğilimine göre her tarafından büyüyüp gelişmek zorunda olan bir ağaçtır.

John Stuart Mill, On the Liberty

Liderlerin yitirdiği güç neden yönetilenlerce ele geçirilmiyor? Bu transferin gerçekleşmesinin engellenmesinde dışa-yönelimli kişinin içinde bulunduğu şartlar ve karakteri ne derece etkilidir? Koşullar açısından veto gruplarının tekeli rekabet kalıpları, büyümeye yönelik bireysel girişimlere karşı koymaktadır. Karakter bakımından ise dışa-yönelimli kişinin iktidar peşinde koşmadığını görüyoruz; hatta iktidardan kaçındığını dahi söyleyebiliriz.

Eğer siyasi tarz olarak yorumcuysa, iktidarın nerede yer aldığını söyleyen bir formül yaratır ve tüm gerçekleri bu formüle uydurmaya çalışır. Bu bir bakıma, başkan olmaktansa haklı çıkmayı tercih ettiği anlamına gelir. Olayların iç yüzünü bilme, onaylanma ve üst tabakada marjinal farklılaşmaya duyduğu ihtiyaçlar, amacı iktidar elde etmek gibi görünen eylemlere yol açabilir. Ancak gerçek şu ki, yorumcu, içe-yönelimden ne kadar uzaklaşırsa hırslılığı ve istismarcılığı da o kadar azalır. İstismarı diğerlerinden -Kwakiutl veya Dobulular benzeri tiplerinden- bekler. Kendisini onlara göre daha önemsiz bir manipülatör ve kendi kendini manipüle eden biri olarak konumlandırır.

Peki dışa-yönelimli kişi iktidarın değilse neyin peşinde koşmaktadır? Aradığı bir şey varsa o da uyumdur. Yani kendisinde var olması beklenen karakter, içsel ve dışsal deneyimlerle uyumlu olmalıdır. Dışa-yönelimli kişiler uyumu yakalayamazlarsa *anomik* olurlar -bu terimi birazdan açıklayacağım-. Dışa-yönelimli kişinin *otonom* olmaya çalıştığı durumlar ise çok nadirdir.

Otonom olma fırsatı, zorunlu uyum sağlamaya yönelik gerçek baskılar ile Amerika'nın Kwakiutl benzeri kurumlarından ziyade Amerikan toplumunun dışa-yönelimli karakterinden kaynaklanan ritüelistik baskılar arasındaki farklılıkta yatar. Diğer bir ifadeyle, günümüz toplumsal yapısının neden olduğu toplumsal karakter, yani dışa-yönelimli karakter, o toplumsal yapının talepleri doğrultusunda yaratılan mükemmel bir kopyadır.

1. Uyumlu, Anomik ve Otonom

Toplumdaki nüfuz sahibi insanlardan oluşan büyükçe bir grubun, toplumun kurumlarının ihtiyaç duyduğundan daha kısıtlı bir karakter yapısı geliştirmesi nasıl mümkün olabilir? Tarihteki kurumsal kaçınılmazlıkların, I. Kısım'ın ilk bölümlerinde ele aldığımız karakter oluşum mekanizmaları aracılığıyla işleyerek ideolojide ve karakterde varlıklarını sürdürmesi bu soruya bir

cevap teşkil edebilir. Aynı şekilde, toplumsal karakter ve yetişkin toplumsal rolü arasındaki farklılıklar toplumsal değişimin önemli etkileri arasındadır. Karakter yapısının toplumsal yapının gerisinde kaldığını söylemek fazla yüzeysel olur: Toplumsal değişimlerdeki herhangi bir ögede olduğu gibi tüm diğer ögeler de ya form ya işlev ya da her ikisinde de değişime uğrar. Amerikan toplumu gibi büyük bir toplumda farklılıklara, dolayısıyla farklı uzlaşma yöntemlerini seçen bireylere de yer vardır. Amerika'da üst gelir grubundan bireylerin hissettiği baskıların çoğu, iyi anlaşmak için gerekli olan şeylerin aynı şekilde yorumlanmasından kaynaklanır. Gruptan bir veya iki kişi bu yorumlardan vazgeçtiğinde diğerleri de hemen onları takip eder. Bu durumda karakter, şartların yorumlanmasıyla uyumlu olarak değişir.

Bu bir veya iki yenilikçinin nasıl ortaya çıktığını sorduğumuzda toplumsal karakterin, karakterin tamamını oluşturmadığını hatırlamamız gerekir. Bireyin, toplumun ondan beklediğinden çok daha fazla konuda yetkinliği vardır ancak bunu belirlemek hiç de kolay değildir; çünkü potansiyeller hem diğerlerinden hem de bireyin kendisinden gizlenmiş olabilir.

Sosyalleşme sürecinde bireyselliği oluşturan, onu parçalara bölen ya da bastıran bir toplumsal karakter yaratma derecesi bakımından toplumsal yapılar farklılık gösterir. Uç örnekler olarak Dobu ya da Alor toplumlarını ele alabiliriz. Buradaki insanlar doğduklarından itibaren kurumsallaşmış pratiklerden o kadar zarar görmekteki ki kültürlerinin kendilerinden beklediklerini istenilen duygusal tonda yerine getirebilirler fakat daha fazlasını yapamazlar. Alorlulara yapılan Rorschach mürekkep lekesi testleri, bireyler arasında önemli ölçüde karakterel uyum olduğunu ve kültürel normların veya Kardiner'in adlandırdığı gibi temel kişilik biçiminin ötesinde derin ve kapsamlı düşünmediklerini ortaya çıkarmıştır. Böyle bir toplum kayıtsızlıkları ve ızdırapları yüzünden, özellikle beyazlarla temas sonucunda daha da dağıldığında ve grubun daha otonom üyelerince yönetilen içsel bir canlanmayı algılamak mümkün olmadığı yok

olup gidebilir. Toplumsal karakter formları ve katı toplumsal kurumlar arasında sıkışan bireyin yapabileceği pek bir şey yoktur. Buna rağmen, böyle bir toplumda bile sapkınlar olmasaydı hiçbir kültürden haberimiz olmazdı. Sapmanın nüfus evreleriyle ne derece ilişkili olduğuna bakmadan evvel, sapmayla kastedilenin ne olduğunu tam olarak anlamamız gerekir.

“Uyumlular”, burada büyük ölçüde tanımladığımız gelenek-yönelimli, içe-yönelimli ve dışa-yönelimli insanlardır -nüfus eğrilerinin belli evrelerindeki toplumun ya da ait oldukları sınıfın taleplerini karakter yapılarıyla karşılayan kişiler-. Bu tip insanlar, sanki o kültür için imal edilmişler gibi -ki zaten öyledirler- kültürleriyle uyumludurlar. İçinde bulundukları toplumu ve sınıfsal kategoriye en iyi şekilde, en az bozulmayla yansıtan insanlardır uyumlular. Toplumdaki uyumluların karakter sel kalıplarına uymayan kişiler anomik ya da otonom olabilirler. Anomik, Durkheim’in kullandığı şekliyle kuralsız ve kontrolsüz anlamına gelirken burada daha geniş bir anlamda kullanılacaktır: Olumsuz çağrışımları sebebiyle kullanmaktan kaçındığım “uyumsuz” kelimesinin eş anlamlısı olarak da düşünülebilir; çünkü uyumsuz ya da anomik olanları uyumlulardan daha üst bir yere koyduğum birkaç kültür bulunmaktadır. “Otonomlar” ise genel olarak, içinde bulundukları toplumun davranış normlarına uyabilen -anomikler bunu yapamaz- ancak uyup uymama konusunda özgür olan kişilerdir.

Uyumun belirleyicisi, davranışın değil karakter yapısının toplumsal normlara bağlı kalıp kalmadığıdır. Bulunduğu yer ve zamanla uygun bir karaktere sahip olan bir kişi, kendisinden beklenilenin dışında eylemlerde bulunsa ya da hatalar yapsa da yine de “uyumludur” -elbette bu hataların sonuçları ileride karakterde uyumsuzluğa da neden olabilir-. (Aynı şekilde bir kültür de “mantıksız” unsurlar içerse dahi varlığını sürdürebilir.) Diğer taraftan, davranışlardaki uyumsuzluğun her zaman karakter yapısında da bir uyumsuzluk olduğu anlamına gelmemesi gibi, davranışlardaki mutlak uyum kişi tarafından öyle yüksek

bir bedelle elde edilir ki karakterde nevroz veya anomiye yol açabilir: Anomik kişi ya kendini ya da toplumunu ama genellikle de ikisini birden sabote eder.¹¹⁸ Böylelikle, burada kullanılan “uyum” terimi sosyo-psikolojik anlamdadır, herhangi bir değerlendirmeye göre uygunluk değil; davranışın ya da karakterin uygunluğunu belirlemek için yalnızca bireyi değil, davranışı kurumsal formlara uyduran vites kutusunu da incelememiz gerekir. Burada otonom olarak tanımlanan kişi uyum sağlıyor ya da sağlamıyor gibi görünebilir fakat tercihi ne olursa olsun daha az bir bedel öder ve bir seçim yapma şansı hep vardır: Hem kültürün uygunluk tanımlarını hem de uyumlularını biraz daha aşan normları (bunların derecesi de yine kültürel olarak belirlenir) karşılayabilir.

Tarihsel karakter biçimlerimiz (gelenek-yönelimli, içe-yönelimli ve dışa-yönelimli) gibi bu üç evrensel tip de (uyumlu, anomik ve otonom) Weber’in deyişiyle “ideal tiplerdir”; yani analitik çalışma için uygun yapılardır. Her insan bu tiplerin özelliklerini bir dereceye kadar taşır ancak hiç kimse sadece tek bir tipin özellikleriyle nitelendirilemez. Akıl hastası biri bile hayatın her alanında anomik değildir, otonom biri de tamamen otonom değildir. Fakat yine de bireyi, ağır basan bir uyum moduyla nitelleyebiliriz. Bireyleri çalışırken böyle bir metotla yapılan analiz, tanımlama ve karşılaştırma maksatlarına ulaşmamıza yardımcı olur. Ayrıca bu üç uyum modunun görülme sıklığını ve toplumsal yapıdaki önemini inceleyerek toplumları da tanımlayabiliriz.

İçe-yönelim ve dışa-yönelim yaratma girişiminin, tabiri caizse, yan ürünü olarak doğan anomiklerle ilgili önceki sayfalarda birçok görüş ortaya attık. Gelenek-yönelimli bir toplumda bile belli miktarda anomik vardır. Bunların bazıları varlıklarını sürdürmek için akrabalık sisteminden faydalanırken, bazıları ise bu sıkı ağların dışına itilirler. Daha hızlı değişimler yaşayan daha karmaşık toplumlar, bir zamanlar uyumlu sayılan fakat yeni

118 Bkz. Robert K. Merton, “Social Structure and Anomie,” *Social Theory and Social Structure* (Glencoe, Illinois, Free Press, 1949).

baskın bir tipin ortaya çıkmasıyla kenara itilen insanları anomik karakterin belirleyici özellikleri içerisinde konumlandırırlar. Örneğin, gelenek-yönelimin ailesel rejimi altında yetişen kişiler, daha sonra, içe-yönelimli olan bir toplumun uyumsuz üyeleri konumuna düşerler; aynı şekilde dışa-yönelimin yükselişi, gelenek-yönelimlide olduğu gibi içe-yönelimliyi de anomiye sürükler. Amerika'da yer alan bu tip anominin olası siyasi sonuçlarına ilişkin olarak, siyasi kayıtsızlıkların modern kent kültürünün toplumsal talepleriyle baş edememe durumuyla ilişkili olması gibi, çeşitli göndermelerde bulunmuştuk.

Anomikler aynı zamanda fazla uyumlu veya sinyalleri aşırı derecede dikkate alan kişilerden de oluşabilir. Daha önce de gördüğümüz gibi, içe-yönelimli bir toplumda aşırı yönlendirilmiş çocuklar ve yetişkinler bulunabilir. Aynı şekilde, dışa-yönelimli toplumlarda da bazıları radarlarını bir an bile devre dışı bırakmaz; bu kişilerin gösterdiği aşırı uyum, onları uyum kalıbının bir karikatürü -çok abarttıkları için oldukça uzaklaştıkları bir kalıp- hâline getirir.

Dışa-yönelimli kişinin duygusallık, huysuzluk ve asabilikten arınmış bir siyasi ve kişisel hoşgörü elde etme çabasına değinmiştik. Bu çaba öyle ileri götürülür ki duyguların ataleti klinik belirtiler göstermeye başlar. II. Dünya Savaşı esnasında kayıtsızlık hususunda hastanedeki askerleri gözlemleyen psikanalist Ralph Greenson şunları kaydetmiştir:

Kayıtsız hastanın en çarpıcı özelliği belirgin derecede duygu ve arzu eksikliğidir. İlk bakışta depresif görünebilirler; fakat daha yakından incelediğimizde esasında duygu eksikliği kendini belli etmektedir. Mental ve motor tepkilerde yavaşlık, ifadede boşluk ve sahte bir yüz ifadesi görülmektedir. (...) Bu hastalar revirde tüm kurallara uygun davranmaktadırlar. Herhangi bir şikâyet ya da talepte bulunmazlar. (...) Bu hastaların ne sıkıntılarını başkalarına anlatma gibi istekleri ne de kendi durumlarına ilişkin fikirleri bulunmaktadır.¹¹⁹

119 "The Psychology of Apathy," *Psychoanalytic Quarterly*, X (1949), s. 290;

Modern kültür revirindeki hastalar, şiddetli ve ani semptomları olmasa da, çok fazla uyum ve çok az iç görünün yarattığı birçok benzer belirti göstermektedir. Önceki yönelimlere bağlı toplumlarda histeri veya yasa dışı eylemler anomiklerin özellikleriyse, duygu eksikliği ve ifade boşluğu da modern anomiklerin özelliğidir.

Tüm bu anomik türleri bir arada düşündüğümüzde Amerika'da sayılarının oldukça yüksek olduğunu söyleyebiliriz fakat ne ilginçtir ki, kişilik, sınıf ve tercihler bakımından haklarında pek bir şey bilinmez. Tıbbın, insanların sağlıklı olmalarını sağlayan içsel gizemlerini anlamak yerine, insanları hasta eden dış etkenlere karşı mücadeleyle alakadar olması gibi sosyal bilimler ve psikiyatri de daha yeni yeni anomikleri anlamaya ve tedaviler önermeye başlamıştır. Aslında bir kimsenin neden anomik olduğunu açıklamak çok da zor değildir çünkü hayatın trajedileri virüs gibi her yerde bulunur ve kişiye ait herhangi bir felaketin kaynağına ulaşmak gayet mümkündür.

Otonomlar hakkında ise çok daha az bilgimiz vardır. Hatta birçoğumuz, kültürlerinin ötesine geçebilen insanların varlığını reddedebilir. Kendi toplumumuzdaki otonomların, diğerleri için oldukça farklı sonuçları olan bir aile geçmişi, sınıfsal veya bölgesel aidiyeti vardır. Aslında otonom, uyumlu ve anomik tipler aynı aile içinde, aynı iş yerinde, aynı yerleşim yerinde bir arada bulunabilirler. Bir kişi otonom olmayı başaramadığında karşısına ne gibi engeller çıktığını anlayabiliriz ancak diğerlerinin başarısız olduğu bir ortamda başka biri otonom olmayı başarırsa, bunun için bir açıklamamız genellikle yoktur, bazen son çare olarak yapısal ve genetik faktörlere -eskiden denildiği gibi "ila-hi dokunuş"- gönderme yapmak dışında. Bir hastanedeki yedi günlük bebekleri gözlemlersek, kültürle tanışmadan önce tepki vermedeki isteklilik ve canlılık karşısında şaşkına döneriz. Fakat elinizdeki çalışma kültür ve karakter hakkında olduğu için bu

tür spekülasyonları diğerlerine bırakmalıyım. Otonomi yolunda kararlı bir adımın, nüfus eğrisiyle ilişkilendirdiğim toplumsal değişimlerle bağlantılı olduğunu kabul etmek mantıklı görünüyor. Diğer bir ifadeyle, yüksek nüfus potansiyeli olan bir toplumda kişinin, kendisi için şimdiye kadar benimsediği rolleri değiştirebilme ihtimalinin farkına varması neredeyse imkânsızdır. Filozof G. H. Mead'in de dediği gibi, diğerlerinin sizin için belirlediği rolü benimsemek, kendi benliğiniz ve diğerleri arasındaki gerçek farklılıkları ve olası benzerlikleri fark etmenize yol açar. Bu yüzden, farklı kültürlerle temas ve bu temasın yorumu, gelenek-yönelimli yaşam modunun dışına çıkacağı için insanların değişmesine yol açmaz. Yüksek nüfus potansiyeli, gelenek-yönelimi ve bireyin rollerini değiştirememesi birbiriyle uyumludur.

Yüzyıllar boyu Lübnanlı çiftçiler, Arap süvarilerin istilasına uğradılar. Bir sonraki yağmacıya haraç vermek için de olsa her istiladan sonra toprağı yeniden işlediler. Bu işlem bereketli vadileri bir çöle dönüştürene kadar devam etti. Çiftçiler kendilerinin süvari, Araplar da kendilerinin çiftçi olabileceklerini hiçbir zaman düşünmemiştir. Bu epik, insandan ziyade hayvan yaşamına özgü bir nitelik taşımaktadır. Otçul hayvanlar, sadece etçiller tarafından yenebilmek için yiyor olsalar da ot yemeyi bırakamazlar. Aynı şekilde etçiller de otçulları bitirseler de ot yemezler. Gelenek-yönelimli bu toplumlarda kişinin karakterini ya da rolünü değiştirebileceğı düşünülemez.

Araplar ya da Lübnanlı köylülerin rollerini değiştirebileceklerini düşünmeleri, iki grubun ortak ekolojisinin de değişeceği sonucunu doğurmaz. Bu gelenek-yönelimli tipler, yapmalarına gerek olmadığını fark ettikleri şeyleri yine de yapmayı sürdürebilirler. Ancak içe-yönelimin doğuşuyla birlikte, insanlar hayatlarını kontrol edebilecek güce sahip olduklarını bir kez fark ettiklerinde, kişisel ve toplumsal tarihte yepyeni bir şey gerçekleşir. İnsanlar, hem hayvanlar âleminin dar sınırlarına hem de bugüne kadarki insanlık deneyimiyle yaratılan geniş alternatif olanaklara kendilerini adapte edebileceklerini düşünmeye başlarlar.

Kendini çiftçi olarak görebilen Arap, köklü bir değişim gerçekleştirilemeye de Arap-çiftçi ilişkisinde yeni bir perspektif elde etmiştir artık. Zorlayarak ya da manipüle ederek bu ilişkiyi başka bir şekilde yapılandırmayı düşünebilir. Ama bunu yaptığında da hem kendisi hem de çiftçi değişir: İlişkileri de eskisi gibi hayvanlara özgü bir basitliği yitirir.

Teknoloji ne kadar ilerlerse, insanların da kendilerini başka biri gibi hayal etmesi o kadar mümkün olur. Teknoloji ilk olarak iş bölümünü getirir, sonra da daha çeşitli deneyimler ve toplumsal karakterlerin oluşmasını sağlayacak imkânlar yaratır. İkinci olarak, teknolojideki ilerleme sadece yönetici sınıftan birkaç kişinin değil, birçoklarının değişim üzerinde düşünmesi için yeterli boş zaman sağlar -insanın doğaya adaptasyonundaki bir tür sermaye rezervi-. Üçüncü olarak ise teknoloji ve boş zamanın birleşimi insanların diğer tarihî çözümlerle tanışmasına yardımcı olur -bu tanışma, daha fazla ürün ve deneyimin yanı sıra oldukça farklı kişisel ve toplumsal modeller sunar-.

Bu türden bir etkinin ne kadar güçlü olabileceğini Rönesans göstermiştir. Geçmişin daha kapsamlı bilinmesi daha net bir gelecek doğrultusunda yaşamayı mümkün kılmıştır. Bilinçli, yeni zengin İtalyanlar Yunanları taklit etmeye çalışmışlardır. Bu dönemde ortaya çıkan yeni imkânlar sayesinde toplumda baskın karakter biçimi olarak içe-yönelim belirmiştir. İçe- yönelimli kişi bu imkânları ve sınırlılıkları karakterine yerleştirmiştir. Gelenek-yönelimli geniş kitlelerden, artık “çiftçi” olmak zorunda olmadıklarına ve “süvari” de olabileceklerine karar veren birçok hareketli grup doğmuştur. Yeni teknoloji ve denizler ötesindeki yeni topraklar değişim için gerekli olan fiziksel ve entelektüel kaynağı sağlarken bir yandan da çiftçilerin çiftçi olmayanlara destek olmasına yardımcı olmuştur. O zamandan bu yana, geçici nüfus artışı evresindeki ülkelerdeki insanlar, bugünün endüstriyel uygarlığını (ve düşük doğum oranlarını) yakalamak için yeryüzünün nimetlerini ve bunları işleyenleri tüketmiştir. Bu süreçte çiftçinin çocukları, çiftçilikten başka ne yapılabileceğini öğrenmek durumunda kalmıştır.

Bugün ise nüfusun gerilemeye başladığı ülkelerde insanlar yeni imkânların eşiğinde durmaktadır. Artık jiroskopik uyarlamayla kendi seçimlerini sınırlamaları gerekmemekte ve çocukluklarında içselleştirebildikleri sinyallerin çok daha fazlasına cevap verebilmektedirler. Bununla birlikte, teknolojinin ilerlemeye devam etmesi ve üretimden tüketime geçilmesiyle oluşan yeni olanaklar (örneğin bir sınıftan diğerine geçiş) aynı derecede tesir etmez. Aslında, meseleleri iktidarın eski imgelerine göre yorumlamaya çalışanlar, yani komünistler, dünya siyasetinde belki de en tutucu ve tehditkâr güç olmuşlardır.

Nüfusun gerilemeye başladığı zengin bir toplumda orta sınıf, nüfusun yarısını aşacak kadar genişlediğinde sınıf çatışması ekonomik gelir, boş zaman ve değerler bakımından büyük ölçüde değişir. Bireye açılan yeni olanaklar, yeni bir sınıfa girmekten ziyade orta sınıf içerisinde karakter ve yaşam tarzının değişimine yöneliktir.

Bu şartlar altında otonomi sınıfla ilgili olamaz. İçe-yönelimli aşamada, yani karakterin işe göre ve işte şekillendiği dönemde kişinin üretim araçlarına sahip olup olmaması çok şey fark ettiriyordu. Bugün ise sahip olmanın psikolojik avantajlarının önemi büyük ölçüde azalmış, karakter daha çok boş zamanlar için, boş zamanlarda oluşmaya başlamıştır -hem boş zaman hem de tüketim araçları daha geniş bir alana yayılmıştır-.

Elbette otonomi ve meslek arasında henüz fark edilmemiş bir korelasyon olabilir. Bugün iş, karakterle ilişkisini çoktan yitirirken, mesleki statü boş zaman statüsünü etkilemektedir. Potansiyel olarak otonom olan kişiler belli başlı meslekleri seçebilir; bunun da ötesinde, farklı meslek gruplarındaki üyelerin her günkü iş deneyimleri karakteri şekillendirebilir. Bununla birlikte, nüfusun gerileme başlangıcında olduğu toplumları bölen farklılıklar, artık ağır işte çalışanlarla kiralardan gelir sağlayan ev sahipleri, yoksullukla lüks, uzun ömürle kısa ömür arasında olmaz -tüm bunlar, geçici nüfus artışı dönemindeki Charles King-

sley, Bellamy, Marx ve Veblen gibi entelektüellerin düşüncesine etki etmiş olan farklılıklardır-. Bugün Amerika'daki birçok kişi -üçte ikilik "fazla ayrıcalıklı" kısım- salt ekonomik gereklilikten ve üretim araçlarıyla ilişkilerinden kaynaklanan farklılıklardansa algılanması güç bir yapının duruma bağlı farklılıklarına iştirak etmekte ve karakterlerinin bunlar tarafından şekillenmesine izin vermektedir.

2. İçe-Yönelimliler Arasındaki Otonomlar

Herkes gibi kültürel bir ortamda yaşayan otonom kişi, sosyal konumu ve karakterinin rezervlerini aynı ortamın uyum normlarından uzaklaşmak için kullanır. Bu yüzden de "otonom bir dışa-yönelimliden" (aynı şekilde "anomik bir dışa-yönelimliden" de) bahsedemeyiz; sadece, dışa-yönelimli bir toplum ya da dönemde yaşayan otonom bir kişiden bahsedebiliriz (ya da dışa ve içe-yönelimli kalıplarla çatışması sebebiyle anomik hâle gelen anomik bir kişiden). Uyum kalıplarının varlığıyla, sınırları ve anlamı içinde kontrol edilen bir sapma da olsa, anomi gibi otonomi de bu kalıplardan sapma eylemidir.

İçe-yönelimli bir toplumdaki otonom kişi, aynı toplumdaki uyumlular gibi net, içselleştirilmiş amaçlara sahiptir ve değişen dünya karşısında oldukça disiplinlidir. Ancak uyumlu kişi, hızı ve yönü konusunda fazla kontrolü olmadığı ve bazen varlığını bile unuttuğu bir jiroskoplara hedeflerine doğru sürüklenirken, otonom kişi hedeflerini seçme ve temposunu ayarlama yeterliliğine sahiptir. Otonomlar için, hedefler ve onlara ulaşmada gösterilen çaba akla uygun olup baskıcı ya da zorlayıcı değildir; uyumlular için ise bunlar önceden belirlenmiştir.

Davranışların sıkı, despotik ya da teokratik kontrolleri var olduğu sürece, işte veya eğlenceye kişinin kendini bulması zordur. Çünkü düşünce özgür olduğu müddetçe davranış denetimi ne kadar sıkı olursa olsun otonom olmak mümkün olsa da, oto-

nomi geliştirecek olan birçok kişi davranış özgürlüğü fırsatına ihtiyaç duyar. Bu açıdan bakıldığında, Sartre, insanların -birkaç cesur birey dışında- ileri despotizm şartları altında kendilerini bulabileceklerini söylerken yanılmaktadır.

Otonomlar, kahramanlarla bir tutulamaz. Kahramanlık bir otonomi göstergesi olabilir de olmayabilir de; otonomları, karakterlerinde özgür olabilen ve açık bir şekilde sapma riskini alan kişiler olarak tanımlayabiliriz. Galileo'nun durumu her iki noktayı da örnekendirir. Çalışmasını tamamlamak için, astronomik metin ve araçları değiş tokuş etmek veya sonuçları kâğıda dökmek gibi *bazı* özgürlüklere ihtiyacı vardı. Fakat o kahramanca diyemeyeceğimiz bir yol seçti. Bugün Sovyetler Birliği ve uydu devletlerinde böyle bir seçimde bulunulamaz çünkü Sovyetler Birliği Halk Komiserliğinin (NKVD) korkunç rejimi altında işkence ya da gizlilik arasında bir tercih yapma imkânı bulunmamaktadır.

Rönesans'tan bu yana geçen dört yüzyıl; teokratik, saray ya da diğer otoriter denetimlerin bugünkü Sovyet Rusya'daki gibi sıkı olmadığı birçok dönemin yükselişine ve çöküşüne şahit olmuştur. Bunlar arasında ayrıca, ekonomik yaşamın birçokları için temel geçinme düzeyinin üzerinde olduğu ve böylece otonomi için fırsatların mevcut olduğu dönemler de olmuştur. Aynı zamanda eski despotik dönemlerde bile otonomi için boşluklar bulunmuştur. Çünkü despotlar yozlaşmış ve etkisizlerdi, ayrıca amaçları da sınırlıydı. Modern totaliterlik de düşünüldüğünden daha yozlaşmış ve etkisizdir ama amaçları sınırlı değildir ve bu yüzden de otonomiye karşı -henüz ne olduğunu bilmediğimiz üst düzey bir tesirle- topyekûn savaş açabilmektedir. Otonom kişinin toplumsal ve siyasi otoriteyi kabulü her zaman koşullara bağlıdır: Kişisel değerlendirme hakkını elinde tutarken diğerleriyle iş birliği içinde olabilir. Totaliter bir rejim altında böyle bir hakkın tanınması mümkün değildir -Sovyetler Birliği'nde, sanatsal çalışmalar ve bilimsel teoriler "çizgiden sapmaya" karşı, algılarda kişisel ve bağımsızlık tohumları gizlenmesin diye bıkıp usanmadan denetlenir-.

Neyse ki modern demokrasilerde otonomi düşmanları o kadar total ve acımasız değildir. Erich Fromm'un *Escape From Freedom*'da üzerinde durduğu gibi, modern demokrasilerin dağınık ve gizli otoritesi, otonomi için düşünüldüğü kadar yararlı değildir. Bunun belki en önemli sebebi, dışa-yönelimli kişinin belirgin otoritedense, fark edilmesi güç fakat yine de sınırlayıcı olan kişiler arası beklentilere daha duyarlı olarak yetiştirilmesidir. Aslında içe-yönelimli dönemde otonominin elde edilmesi bugüne göre daha kolay görünmektedir. Fakat içe-yönelimli kipteki otonomi birçok kişi için artık uygun değildir. Bunun nede-nini anlamak için, içe-yönelimli dönemin otonomi için temin ettiği sağlam savunma duvarlarına -ki bugün o kadar sağlam değildirlerdir- bakmak gerekir. Bu savunma duvarları, Protestan bölgelerde vicdan ve diğer her yerde iş, mülkiyet, sınıf ve meslekten oluşur.

Öncelikle uyumlu içe-yönelimlilerden oluşan Protestan bir toplum, insanların diğerlerine bakarak değil, içlerindeki jiroskoplara ya da vicdanlarına boyun eğerek uyum sağlamalarını bekler. Bu durum kişiselliğe izin verir çünkü toplum, kişileri *yaptıkları* için cezalandırırken, insanlar ne *olduğunu* anlayacak kadar yeterli ilgi ve psikolojik kapasiteden yoksundur. İnsanlar yelken yarışındaki yatlar gibidir; birbirlerine değil, rüzgâra ve ortadaki hedefe odaklanırlar.

İkinci olarak, yerleşim mekânının sınırları içinde bir savunma hattı ve sığınma hakkı her zaman mevcut olmuştur. Pasaportlardan önceki dünyada dolaşma özgürlüğü tiranların gücünü sınırlandırmış ve temel haklar kavramına gerçekçilik kazandırmıştır.¹²⁰ Kafasına estiği gibi yola koyulan Roger Williams, sürekli Avrupa içinde seyahat eden Voltaire, İngiliz Müzesinin kütüphanesini kullanan Karl Marx, Amerika'ya kaçan Carl Schurz -bunlar yok olmak üzere olan bir geçmişten örneklerdir-.

120 Şimdilerde pasif olan bu özgürlük tartışması için "Legislative Restrictions on Foreign Enlistment and Travel" adlı makaleme bakınız, *Columbia Law Review*, XL (1940), ss. 793-835.

Üçüncü olarak, içe-yönelimli dönemdeki otonomlar, uyumluların da iş-odaklı olduğu bir ortamda işin sağladığı korumaya sahiplerdi. Püriten ülkelerde kişinin işinden keyif aldığını kabul etmek pek mümkün olmasa da işin kendi içinde önemli olduğu ve diğer amaçlar için bir araç olarak kullanıldığı düşünülebilir. “Maddenin dayanıklılığı” otonomlara çekici gelmiş ve onları tüm diğer faktörlere karşı dayanıklı hâle getirmiştir. Claude Bernard’ın ilk olarak 1865’te yayımlanan *Experimental Medicine* adlı çalışmasından alman aşağıdaki bölüm bu görüşü ifade etmektedir:

Tüm bunlardan sonra, bilimsel fikirlerden uzak olan insanların itirazları ya da içli yakarılarından etkilenmeli miyiz? Tüm duygular saygıyı hak eder, bu yüzden kimsenin duygularını incitmemek konusunda dikkatli olacağım. Onlara hemen kendimi ifade edeyim, yani beni neden durduramayacaklarını... Bir psikolog, bilimsel fikirlere odaklanmış bir bilim adamıdır, akan kanı görmez, sadece aklındakini görür ve çözmeyi amaçladığı problemleri gizleyen organizmaları algılar. Aynı şekilde hiçbir cerrah da, acı içinde ağlama-sızlamalarla durdurulamaz çünkü o sadece aklındaki düşünceyi ve ameliyatın amacını takip eder... Tüm bu tartışmalardan sonra, bilimsel amaçlarla hayvanların kesilip incelenmesi tartışmasını sonuçsuz ve mantıksız buluruz. Böyle farklı fikirlerle gerçeklerin değerlendirilmesini insanların kabul etmesi imkânsızdır ve herkesi memnun etmek de mümkün olmadığından, bir bilim adamı yalnızca kendisini anlayan bilim adamlarının fikirleriyle ilgilenmelidir ve davranış kurallarını da kendi vicdanında bulmalıdır.¹²¹

Claude Bernard gibi biri, bir şahıs olarak kendini onatmak

121 Claude Bernard, *An Introduction to the Study of Experimental Medicine*, çev. Henry C. Greene (New York, Macmillan, 1927), ss. 102-103. Benzer bir tutuma sahip olan Freud, en sevdiği alıntılardan biri olan Ferdinand Lasalle’den şu paragrafı aktarır: “Tüm hayatım şu mottoya, ‘Die Wissenschaft un die Arbeiter’a (Bilim ve Emekçilere) adanmış benim gibi bir adamın da zaman içinde karşılaştığı kınamalar, bilimsel deneylere gömülmüş bir kimyacınn imbiği kırıldığında hissettiklerine benzer bir etki bırakır bende: Direnç karşısında kaşlarını hafifçe çatar ve araştırmalarını sürdürür.” Bkz. Freud, *Wit and Its Relations to the Unconscious*, çev. Brill (New York, Moffat, Yard, 1916), s. 115.

için değil, çalışmalarının onanması için meslektaşlarının görüşlerine önem vermiştir. Dışa-yönelimli gruplar arasında çıkan otonom kişiye kıyasla, kişiler arası samimi ilişkilere, insanlara daha az ihtiyaç duymuştur.

Dördüncü olarak, mülkiyet ve sınıfsal aidiyet otonomiye ulaşmaya gayret edenler için oldukça güçlü bir koruma sağlar. Bunlar, çılgın milyonerlerin gösterişçi tüketimini ve münzevi Jeremy Bentham'ın saygısızlığını koruma altına almıştır. Aynı şekilde insanlar, işleri ve mülklerine ek olarak bulundukları mevkiler sayesinde de korunmuşlardır. Mesleki rollerini yerine getirebilirlerse iş dışındaki saatlerde ne yapacakları hemen hemen sadece kendi kararlarına bırakılmıştır. Aynı zamanda bir deniz astsubayı olan İngiliz yazar Charles Lamb, denemelerini boş zamanlarında yazmıştır. Nathaniel Hawthorne ve diğer birçok 19. yy. Amerikalı yazar, kendilerini çok vermek zorunda kalmayacakları işlerde çalışmıştır. Mesleklerin hiyerarşik düzeni, hem otonomlara yeterli bir serbest alan tanımış hem de bir kez elde ettikleri pozisyona muvafık kılmıştır. Kişi, mülkiyet ve mevkinin belirli sınırları içerisinde antagonizmi tetiklemeksizin ilerleyebilmiştir.

Ne var ki bu savunma duvarlarının birçoğu otonomiye korumak olmanın yanı sıra, çoğunlukla otonomi önünde bir bariyer görevi de görmüştür. Toplumsal sınıf, özel mülkiyet ve mesleklerle göre düzenlenmiş bir toplum; aile, din ve siyasi gücün tüm silahlarıyla otonomiye karşı koymuştur: Şimdilerde yok olmaya yüz tutmuş, büyük ölçüde burjuva olan böylesi bir toplumsal örgütlenmeye yönelik olarak zanaatçılar, sanatçılar ile siyasi ve dinî reform yanlılarının itirazları ve protestoları tek başlarına yeterli olmamıştır. Ancak şunu unutmamalıyız ki, bu bariyerler bireyin savunma duvarları olarak yine de işleyebilmiştir; çünkü güç ve yetenekle tahkim edildiklerinde, kira geliri olan ev sahibi rahatlığının ve otonominin içerisinde gelişebildiği özgürlüğü sağlamışlardır.

Son birkaç yüzyılın biyografi ve anı yazılarında, bireylerin

ataerkil yapının despotik duvarları içerisinde otonomi mücadelesine başlama şekillerini yeniden takip edebiliriz. İçe-yönelimli burjuva sınıfının “yürütme kurulu” olarak aile, bu sınıfın gelecekteki üyeleri ve hizmetkârlarının toplumsal karakterinin eğitiminde devletten çok daha fazla etkili olmuştur. Bununla birlikte, daha önce de gördüğümüz üzere basılı eserler; ebeveynler, öğretmenler ve diğer yetişkin otoritelerle tek başına mücadelelerinde çocuğun imdadına yetişebilmiştir. Ancak bir kitap, çocuğun kafasını karıştırıp üzerindeki baskının artmasına da yol açabilirken, şansın da yardımıyla anlayışlı bir öğretmen ya da bir akraba gibi evdeki otoritenin katı yönünü kırabilmiştir.

Bu süreçte ergenlik dönemine kadar diğer çocukların yardımını pek dokunmamıştır. Sonrasında ergen gruplar kurumsal bir form aldığı anda evden kopuşa yardımları dokunmuştur. Aslında ergenlik genellikle, otonomi arayışındaki kız ve erkek çocukları için bir kriz dönemi olmuştur. Uyumlular evden ayrıldıklarında, daha önceden içselleştirmiş oldukları ebeveynsel sinyalleri yeni şartlara uyarlamak için gerekli olan başka otoriteler bulacaklarından, bu sinyallere daha da bağlılık gösterecekleri bir toplumsal sisteme girmiş olurlar. Geleceğin otonom gençliği, ebeveynlerinden ayrıldığında, hem dışsal hem de içselleştirilmiş bir otoriteden ayrılmış olur. Bu süreç, tüm dokunaklılığıyla John Stuart Mill’in gelişiminde izlenebilir. Mill, yaşı hayli ilerledikten sonra babasının himayesinden kurtulurken, Kafka hiç kurtulamamıştır.

Otonomi için çabalayan kişi bir kez dışarıya açıldığı zaman eğer sahip değilse mülkiyetin, içinde yükselmeye ya da karşı koymaya çalışıyorsa hiyerarşinin, düşünce üzerinde oluşturduğu denetimi reddediyorsa dinin bariyerleriyle doğrudan karşı karşıya kalmıştır. Özellikle Protestan toplumlarda, tedbirli davranmak Erasmus ya da Galileo’nun yararlandığı özgürlüğü garanti edememiştir. Sonuç olarak, gereğinden fazla veya az yönlendirilenler için otonomiye yer kalmamıştır. Bu engelleri savunma duvarlarına dönüştürme mücadelesi çok çetin geçer ve bazı bi-

reyler, Marx, Balzac, Nietzsche, Melville, E. A. Robinson ve içe-yönelimli dönemin diğer birçok ünlü isimi gibi hayattan yara almıştır. Bunun yanında John Dewey, Vermonter ve Bertrand Russel gibi daha şanslı isimler, kişisel yaşamlarını ve entelektüel yolculuklarını içsel bir çatışma yaşamadan sürdürebilmiştir.

3. Dışa-Yönelimliler Arasındaki Otonomlar

Mill'in bireyselliği ele alan çalışmaları (*Autobiography, On Liberty, On Social Freedom ve The Subjection of Women*), özgürlük önündeki eski bariyerler yerine demokrasideki kamuoyunun çok daha güç algılanabilen yeni bariyerleri geçtiğinde, otonom bireyin yaşayacağı sorunların habercisi niteliğindedir. Aslında Sartre, Simone de Beauvoir, Erich Fromm, José Ortega y Gasset ve Bertrand Russel gibi, benzer temaları işleyen modern yazarları okuduğumuzda, birçok önemli hususta bakış açılarının Mill'inkine benzediğini görürüz.

Mill, şimdilerde uyumsuzluğun tek örneğinin, toplumun kalıpları önünde diz çökmenin reddedilmesi olduğunu belirtir. Bu görüşünü *On Liberty* [Özgürlük Üzerine] adlı eserinde ortaya koyduğundan beri çok daha güçlü hâle gelen iki eğilimi gözlemlemiştir. Birçokları gibi o da insanların artık kilise ya da devletin ileri gelenlerinden ya da kitaplardan değil, birbirlerinden -akran grubu ve medya organları- etkilendiklerini görmüştür. Ve yalnızca birkaç gözlemci gibi bunun, hem şahsi hem de kamuya ait meselelerde, zevk arayışı ve tüm yaşam tarzının gelişiminde gerçekleştiğini fark etmiştir. Mill ve Tocqueville'den beri değişen şey, insanların, başkalarının ne diyecekleri endişesine dayalı olarak tanımladıkları eylemlerin bugün, yaşam boyu dışarıdan gelen sinyallerle yönetilen bir karakter yapısının daha öz-güdümlü ürünlerine dönüşmüş olmasıdır. Sonuç olarak Mill'in zamanındakiyle bugünün problemleri arasındaki en büyük fark, bugün, toplumsal kalıplar önünde diz çökmeyi reddeden bir kimsenin kendini sürekli sorgulamasıdır: "İstediğim şey gerçekten bu mu? Belki de bunu istememin sebebi yalnızca..."

Bu karşılaştırma, tarihî değişimleri olduğundan şiddetli gösterebilir; otonomlar daima sorgulayıcı olmuştur. Ancak içe-yönelimliler arasındaki otonomlar, birçok psikolojik vakayı kanık-sadıkları bir ortamla şekillenirken, dışa-yönelimliler arasındaki otonomlar, insanların sürekli olarak diğerlerinin sorularını düşünerek kendilerini sorguladıkları bir ortamda yaşarlar. Daha da önemlisi, bugün batılı demokrasilerdeki üst sosyo-ekonomik katmanlarda -en üsttekiler dışında, dışa-yönelimin en yoğun olduğu katmanlar- otonomi arayanlar üzerindeki baskılar, geçmişte insanları kısıtlayan otorite ve ailenin elle tutulur, gözle görülür bariyerleri gibi değildir.

Bu durum, otonomi için çabalamak dışında hiçbir problemi olmayan bir toplumsal sınıfın görünürdeki rahat yaşamına baktığımızda kimin otonom olduğuna karar vermedeki zorluğun sebeplerinden biridir. Dışa-yönelim ortamındaki otonomi arayışında olan kişiler, içe-yönelimli bir çevreye karşı çıkan otonom kişi gibi düşmanını kolayca tanımlayamaz. Hoşgörülerini ve gizledikleri ilgisizlikleriyle yorumcular düşman olabilir mi? Bize destek olan ve her şeyi maruz görüp anlayışla karşılayanlar mıdır düşman? Bugün otonom bir kişi, dışa-yönelimin bu üst seviyesindeki üstü kapalı karmaşıklıktan kendini uzak tutmak için sürekli çabalamak zorundadır -bunu başarmak çok zordur çünkü dışa-yönelimli bir çevrenin talepleri oldukça mantıklı, hatta önemsiz görünür-.

Bunun bir sebebi günümüz otonomlarının, içe-yönelim döneminin otonomları tarafından toplumumuza kazandırılan büyük bir duyarlılığın mirasçıları olmalarıdır. Kültürsüzlüğü ve zevksizliği reddeden içe-yönelimli dönem otonomları çoğunlukla zevklerle ve sevdikleri şeylerle ilgilenmişlerdir; deneyimlere açık ve kişisel farklılıkların bilincinde olmaları sayesinde 19. yy.ın birçok Romantik şairi ve diğer sanatçıları şaşırtıcı derecede moderndir. Şiirleri ve diğer eserlerine zariflik ve öznellik içinde koydukları şey, bugünün duygusal kelime haznesine bıraktıkları mirasın bir parçasıdır. Ayrıca bu öncülerin, düşmanlarının kim

olduklarıyla ilgili hiç şüpheleri olmamıştır: Bu düşmanlar, ne istediklerini çok iyi bilen ve buna uygun yaşamaya çalışan uyumlu orta sınıf mensuplarıydı -hayatı zevk alınacak değil, üstesinden gelinecek bir şey olarak gören insanlar-. Bu insanların sayısı hâlâ oldukça fazladır. Fakat büyük şehirlerdeki daha eğitilmiş tabakalarda savunma durumundadırlar ve onlara muhalefet etmek bir insanı otonom yapmak için artık yeterli değildir.

Kanımca otonomi, topluma hâkim olan uyum kalıplarıyla her zaman bir dereceye kadar ilişkili olmuştur; ya hep ya hiç ilişkisinden ziyade bu kalıplara karşı girilen bazen çarpıcı bazen de belli belirsiz mücadelenin sonucu olmuştur. Modern sanayi toplumu çok sayıda insanı anomiye sürüklemiş, diğerlerinde ise cansız bir uyum yaratmıştır. Fakat buna sebep olan gelişmeler, şimdiye kadar görülmemiş otonomi imkânlarını da tesis etmiştir. Toplumumuzu ve bize sunduğu seçenekleri daha iyi anlamaya başladığımızda çok daha fazla alternatif yaratabilecek ve böylece otonomiye daha çok yer açabileceğiz.

Buna inanmak, bunu kanıtlamak ya da açıklamaktan çok daha kolaydır. Bunun yerine, insanların otonomi elde etmeye çalıştıkları alanlardan ve karşılaştıkları zorluklardan bahsetmem sanırım daha uygun olacaktır.

Bohem Hayatı: İçe-yönelimli gruplar arasındaki sapkın birey, fiziksel ve ruhsal olarak bohem bir yaşama kayabilir ve böylece bir birey olarak varlığını sürdürür. Bugün esasen tüm gruplar bohemdir fakat bu, onları oluşturan bireylerin de her zaman özgür olacağı anlamına gelmez. Bu kişiler, aksine, hayatın anlamını zalim Babbalanza ve Kwakiutl şeflerini eleştirmekte bulan bir grubun sinyallerine göre kendilerini ayarlayabilirler. Yani veto gruplarının desteğiyle gençler bugün, büyük şehirlerde ve çeşitli topluluklarda, uyum sağlamanın çok fazla şeye mal olmadığı akran grupları bulabilirler.

Bugün uyumu tercih etmeyen kişi kendini, arkadaşlarını hayal kırıklığına uğratmamak için kendisine atfedilen tüm rolleri bir film yıldızı gibi kabul etmek zorunda olduğu, Mill'in o za-

manlar öngöremediği bir konumda bulur. Otonomi elde etmeye yönelik uğraşların “diğerleri” tarafından örnek alınması, otonomiye yönelik uğraşların dışa-yönelimli bir yapmacık davranışa dönüşebileceği ihtimalinin farkına vardırır.

Cinsellik: Otonomların bu alanda izlediği yol nedir? Kişisel başarılarla önem vermemeye yönünde, gelişmiş bir akran grubunun sıradan görünen bu talebine direnmek mi? Yoksa bu ileri düzeydeki tutumu kabullenmek mi? Kişi kimleri kendine model alır? Etrafı iffetli kadınlarla çevrili olan atalarını mı? Yoksa “özgürlük” ve “tecrübeyle” övünen transseksüel figürleri mi? Kadınlar daha bilgili tüketiciler olduğundan, inisiyatifin üstlenip üstlenilmeyeceği ya da ne zaman üstlenileceği sorunu sıkıntılı bir spekülasyon meselesi hâline gelir. Ve belki de çok daha zor roller kadınlara yüklenir. Hem cinselliğin öncüleri olarak bu anlamda girişkenliği teşvik etmeleri hem de iffetliliği devam ettirmeleri gerekir. Diğer taraftan, cinsellik alanından kısa süreliğine bile olsa iş sayesinde kaçma şansları pek yoktur, çünkü bir mesleğe sahip olsalar bile, genellikle, mesleki becerilerinin cinsel yaşamlarına ya da cinsel yaşamlarının mesleki becerilerine gölge düşürdüğünü düşünürler. Orta sınıftan birçok kadının nafile bir çabayla, eski ve görünürde daha güvenilir olan kalıpları yeniden yakalamaya çalışmaları bu yüzden şaşırtıcı değildir.

Hoşgörü: Hoş gören ile hoş görülen arasında uçurum olduğunda hoşgörü bir sorun olmaz. İstenen tek şey, iyi niyet ve desteğin yalnızca belli edilmesidir. Fakat köleler özgürleştğinde, proleterler onurlu işçiler olduğunda, eski anlamdaki hoşgörünün daha incelikli ve uygun bir tutumla değişmesi beklenir. Otonom olmak isteyen birey ise buna yaklaşmak için akla kararı seçer.

Özgürleşen çevrelerde siyahların sergilediği tüm kötü davranışların, daha önceden ezilmiş olmaları sebebiyle affedildiğine şahit oluruz. Bu tutum tehlikeli bir şekilde ön yargılar içermeye başlar. Ahlaki konular ırk meselesinin her iki tarafı için de karmaşık bir hâl alır çünkü ne beyazlardan ne de siyahlardan,

otonomi için çabalayan bireyler olarak değil, hoş gören ya da hoş görülen ırkın üyeleri olarak davranmaları beklenir. Açıkçası hoş-görü sergilemede, sakıncalı olanla doğru olanı ayırmak yüksek bir öz bilinç seviyesi gerektirir.

Her şeyin ötesinde böyle bir öz bilinç, dışa-yönelimli bir çağdaki otonomların ayrışma seviyelerini oluşturur. Öz bilinç, gelenek-yönelimden dışa-yönelime doğru artış gösterdiğinden, öz bilinci teşvik eden koşullarda yetişen otonom kişi daha da fazla öz bilinç kazanarak kendini uyumlulardan ayırabilir. Otonomisi, duygularını gizleyebileceği ya da inkâr edebileceği bir rahatlıktan ziyade kendi duygularını, potansiyelini ve sınırlılıklarını fark edip bunları kabul etmeye yönelik çabasının başarıya ulaşmasına dayalıdır. Bu, niceliksel bir meseleden ziyade, öz bilinç sorununun farkında olunması ve ileri düzey bir soyutlamanın elde edilmesi demektir.

Hepimizin bildiği gibi bunu elde etmek oldukça zordur; başarılı olan kişilerin birçoğu bunu otonom yaşam yapısına dönüştüremez ama anomiye teslim olabilir. Ancak, kültürlerini yeniden yorumlamayı ya da kendilerine göre değiştirmeyi reddeden ve sonunda kendilerini değiştiren uyumluların öz bilinçsiz kaygısından bu süreçlerde anomi daha çok tercih edilebilir.

Bugünün ilgi odağı olan karaktersel mücadele, gelenek-yöneliminin dünya üzerinden yavaş yavaş kaybolduğu bir dönemde, dışa-yönelimle içe-yönelim arasındadır. Şimdilerde, dışa-yönelim nedeniyle mecburi bir uyuma sadık kalanlar ile bu durumu otonomiyle aşmaya çalışanlar arasında yeni bir kutuplaşmanın yaklaştığını görüyoruz. Ne var ki, bu iki grup arasındaki çekişme çok şiddetli geçecek gibi durmuyor. Dışa-yönelim, topluma hâkim olan Amerikan kurumları altında karakter kaynaklarının keşfedilebilmesi yönünde büyük bir fırsat sunan hareketliliğe hız ve hassasiyet kazandırır ve bu da, dışa-yönelimden hareketle organik bir otonominin gelişimine en azından katkıda bulunabilir.

On Üçüncü Kısım

Yapay Şahsilik: Çalışma Hayatında Otonomi Önündeki Engeller

Sadece insan, insanın düşmanı olabilir; sadece insan, hayatının ve fiiliyatının anlamını insandan çalabilir çünkü bu anlamı var etmek ve gerçekte özgürlüğün bir parçası olarak görmek sadece insana aittir... Özgürlüğümün kendini gerçekleştirme için önünün açık olması gerekir: Benim önümü açanlar, yarının dünyasını kuranlar, geleceğimi belirleyenler diğer insanlardır. Bu yapılandırıcı dinamiğe benim de katılmama izin vermek yerine, beni üstün yanlarımı boşa harcamaya zorlarsa, ulaştıkları ve daha da ilerleyebilecekleri bir seviyenin altında beni tutarlarsa, o zaman beni gelecekte alıkoyup başka bir şeye dönüştürürler.

Simone de Beauvoir, The Ethics of Ambiguity

1. İşin Kültürel Tanımları

Dışa-yönelimlilerin duygusal birikimleri daha ileri bir otonomi için olası bir kaynak oluşturur. Ancak bu otonominin, duygusal birikimi toplumsal örgütlenmeyle sürekli olarak tüketilen dışa-yönelimli kişinin eğlence, siyaset ve iş tartışmalarından arınmış olması gerekir. Bu birikimler özellikle iş, eğlence ve bunların aralarındaki ilişkinin kültürel tanımları ile tüketilir. Bu tanımlar

daha önce belirtildiği gibi, eğlenceyi işe, işi de eğlenceye dâhil eder. Sınıf, ırk, cinsiyet ve mesleki veya toplumsal rollerin belli kültürel tanımlarında olduğu gibi, iş ve eğlencenin kültürel tanımlarını da bir dereceye kadar kabul etmeye zorlarız. Ve bu tanımlar, geçirdiğimiz kültürel örüntüler ve sosyalleşme süreçleri açısından çağa uygun ya da çağ dışı olmalarına bakılmaksızın veya insani yanımız ve zorluklar karşısındaki dayanıklılığımız için yararlı ya da zararlı olmaları dikkate alınmaksızın bize dayatılır.

İş, bir yandan saygın bir yere konulurken, bir yandan da insana uzak olarak kabul edilir -iş, insana içkin ataletin içerdiği düzensizlikten yararlı bir toplumsal ürün çıkarmak için yapılan bir nevi sistemli bir kurtarma operasyonudur-. İnsanın doğa üzerindeki hâkimiyetinin en yüksek seviyesini gördüğü ve geçici nüfus artışının da olduğu dönem, işi insanların ekonomik gereksinim yüzünden çalışmak zorunda kalmaları ile açıklamıştır. Bugün ise insana ve işin doğasına ilişkin daha fazla şey bilmemize rağmen, iş ve üretkenliğin insan doğasına aykırı olduğuna yönelik psikolojik önermeyi kabul etmeye yöneliriz. Atalet gibi görünen şeyin, insanların yapmaya zorlandıkları işin türüne ve bunu nasıl tanımlamaları gerektiğine karşı bir tepki olabileceğini görmeyiz.

İş eğlenceden daha mühim kabul edildiği için, eğlenceden çok uzak olan, yani beden gücü gerektiren işleri fazlasıyla ciddiye almak bir gelenek hâlini almıştır. Bu yüzden hizmet sektörü, özellikle de dağıtım sektörü daha az saygınlık görür.

Toplumsal bir ürün üretmelerine rağmen ev hanımları, yaptıkları işin bir tanımına ulaşamazlar. Ev hanımı olarak yaptıkları şeyler iş olarak tanımlanmadığı için, gün sonunda kendilerini bitkin hissetmeye hakları olmadığı düşünülür. Günlük üretim hedeflerine üç saatte ulaşan ve geriye kalan zamanlarında fabrikada aylıklık eden işçiler, hem eşleri hem kendileri hem de istatistikler tarafından sekiz saat çalışan işçiler olarak tanımlanır.

İşin bu kültürel tanımları, ekonominin genel işleyişi ve do-

layısıyla da otonomi fırsatlarına ilginç etkilerde bulunur. Ekonomide saygın bir yere sahip olan iş alanlarını genişletmenin önemini vurgulayıp eğlenceye yakın olan ekonomik fırsatları da görmezden geliriz. Örneğin CCC¹²² zamanında, binalarda yangın çıkışı inşa etme işi, eğlence ve dinlence alanlarında gerçekleştirilen işlerden daha önemli görülürdü. Aynı şekilde, bayındırlık idaresi tarafından yapılan sağlam binaların, iş geliştirme idaresinin kurduğu Federal Tiyatro'dan daha önemli olduğu düşünülürdü.

Toplumumuzda tüketim bir amaçtan ziyade bir araç olarak tanımlanır. Yani tam istihdamı elde etmek için tüketiyoruz ve çeşitli eğlence imkânlarının üretimindense, üretimin üretilmesi aracılığıyla tam istihdama ulaşmaya çalışıyoruz. Ancak, dayanıklı ve yarı dayanıklı tüketim malları piyasası açısından tüketimin genişliği düşünüldüğünde, eski ekonomik alışkanlıklara ve görüşlere karşı savunmasız kalmaktayız. Böyle bakıldığı takdirde, siyasi olarak elverişli bir pazar olan savaş ekonomisi, aşırı genişlemiş birincil (tarımsal) ve ikincil (endüstriyel) ekonomik faaliyet alanlarında kalmaya devam eder. Ancak yaratıcı bir işe aktif katılım ihtiyacına dayalı olan, kişisel açıdan üretken bir yönelim¹²³ için otonomi elde etme çabası daha acil bir ihtiyaç hâline gelmiştir. Çünkü üretimdeki teknik problemlerin çözümünün mümkün olduğu bir dönemde yaşamaktayız. İçe-yönelimli kişinin karakteri ve toplumsal kurumları, yapacağı işi seçmesini engellemek için birleşmiş ve bunu Malthusçu bir gereklilik olarak görmesini sağlamıştı. Dışa-yönelimli kişinininkiler ise iş alanı-

122 T. S. N: Civilian Conservation Corps, Franklin D. Roosevelt tarafından Büyük Buhran döneminde başlatılan uygulama. Bu dönemde, işsiz ve bekâr genç erkeklere ağaçlandırma, yol yapım çalışması ve parkların geliştirilmesi gibi alanlarda günde otuz dolar karşılığında çalışma imkânı sunulmuştur.

123 "Üretken yönelim" terimi Erich Fromm tarafından *Man For Himself*'te, kendini sevgi yoluyla insanlarla, yaratıcı bir iş yoluyla da dünyayla ve nesnelerle ilişkilendiren bir karakter tipi için kullanılmıştır. Kendi otonomi kavramım için Fromm'un bu görüşlerinden yararlandım.

nın yeniden yapılandırılıp tanımlanmasında daha çok esneklik gösterirler. İşi çevreleyen yeni koşullar, çalışma saatlerinin azalmasına ve önceki dönemde işe olan ilginin bugün iş dışındaki aktivitelere kaymasına müsaade eder. Fakat dışa-yönelimli kişi bu devrimi üstlenmek yerine, tüm şahsileştirme kaynaklarını işe aktarır. Ayrıca iş için çok fazla çaba sarf ettiğinden, hâlâ işin önemli olduğunu düşünebilmesinin avantajlarından yararlanır.

2. Cezbediciler, Fazla Çalışmaya Karşı Sendikaca

Korunanlar, Zaruretler

Şimdi, bu ve bir sonraki kısımda bizi ilgilendirecek iki kavramın ilkinde dönelim. Bunlardan ilki “yapay şahsilik”, diğeri de “mecburi mahremleştirme”dir. Yapay şahsiliği iş alanındaki otonomi önünde bulunan en önemli engel olarak görüyorum: Dışa-yönelimli kişinin duygusal enerjisini üretimin teknik sorunlarından daha fazla tüketen şey budur. Mecburi mahremleştirme ise eğlence alanındaki otonomi için en önemli engeldir fakat göreceğimiz üzere tek engel değildir. Mahremleştirme, insanları arkadaşlık dâhil boş zaman aktivitelerinden uzak tutan kısıtlamalar-ekonomik, etnik, hiyerarşik veya ailevi- için genel terimimiz olacaktır. İş alanında yapay şahsilikten en çok muzdarip olanlar, eğlence alanında da mecburi mahremleştirmeden en çok sıkıntı çekenlerdir.

Otonomi önündeki engellerin üstesinden gelindiğinde, diğerlerinin de farkına varmamızı sağlayan toplumsal ve bireysel ilerlemenin bir diyalektiği mevcuttur. Her nesilde yeniden kazanılması gerektiğinden dolayı, insanın özgürlüğü büyük birikimli bir gelişim değildir. Bugün, daha verimli kullanılabilecek güçleri tüketerek otonominin önünü tıkayan büyük engellere dikkat çekerken, bir yandan da bu engeller ortadan kaldırıldığında otonominin neye benzediği veya ne gerektirdiği konusunda pek bir şey bilmediğimizi itiraf ederiz.

Beyaz Yakalıların Şahsiliği: Cazibe

İçe-yönelimli yönetici sekreterini hiç “görmemiştir”. Farklı bir sınıf ve çoğunlukla farklı bir etnik grubun üyesi olarak sekreter de patronunu bir birey olarak neredeyse hiç görmemiştir. Görünmez elin bir araya getirdiği bu kişiler, birbirlerine değil işlerine konsantre olmuşlardır. Dışa-yönelimli yönetici ise beyaz yakalı çalışanlarına patronluk yaparken, aynı zamanda ofisle ilişkilerini şahsileştirmeye zorlanır çünkü şahsileştirmenin üstün değerlerini dayatan bir sistemin parçasıdır. Kasıtlı olarak istismar için kullanılmadığı yerde bile şahsilik, karakteri dolayısıyla yapaydır: Antagonist bir iş birliğinde olduğu gibi, beyaz yakalı ve üstündekiler arasında, başkalarını ve kendini manipüle etme şarttır.

Farklı Chicago gazetelerinde çalışan kadınların ofis işine yönelik tutumlarını karşılaştırdığımızda değişimi daha iyi görebiliriz. Bu gazetelerin ilki, iş odaklılığın eski değerlerini savunan *Tribune*; ikincisi de şahsileştirmenin yeni değerlerini üstü kapalı olarak savunan *Sun-Times. Tribune*, “Beyaz Yakalı Genç Kadın” adında, liyakat ve sadakati öğütleyen bir günlük yazı dizisi yayımlamıştır. Bu, kendisine mesafeli yaklaşan patronundan babacan bir tavır göstermesinden başka bir şey beklemeyen genç ofis çalışanları için yazılmıştır. Yazı dizisi, ofis yönetiminin klasik içe-yönelimli kalıplarını benimseyen okurlara yöneliktir -ancak patronun, patronluğunu koruma şartıyla birazcık şahsileştirilmesi okurlar için sorun değildir-.

Sun-Times ise aynı mesleki kategoriye ait fakat “kariyer kadını” sınıflandırması altındaki daha liberal ve ilerici bir gruba seslenmektedir. Kariyer kadınına, çalışan ilişkilerine odaklanmış tek bir yazı dizisinde değil, göz alıcı kadınların başarılı yükselişleri ve kariyerlerini vurgulayan çeşitli köşe yazıları ve ofis ilişkilerinin psikolojisi üzerine yazılmış makalelerle seslenilir. Bu makaleler, çoğu yöneticinin dışa-yönelimli olduğu ve kadın-erkek tüm yöneticilerin, cazibeli kişilikler olarak genç kadınlarla ilgilendiği bir iş ortamının mantığını yansıtır.

Sun-Times, iş yeri ve boş zamanlardaki sosyallik tarzları açısından *Tribune*'e göre çok daha yakın bir ilişkiyi savunur. Aynı zamanda, patronun sürekli olarak kişiselleştiğini ve beyaz yakalı genç kadın için tek problemin, patronunu nasıl karşılık vermeye iteceği olduğunu ifade eder. Duygu-durum mühendisliğiyle çok daha az ilgili olan *Tribune* ise bir cazibesi olmayan, hızlı daktilo kullanma-stenografi becerilerine saygıyı hiçbir zaman elden bırakmaz.

Siyasete kayıtsız olunan yerde cazibeye yönelik bir ilgiyle de karşılaşmayı bekleriz. Aynı şekilde burada, işe kayıtsız olunan yerde de cazibeye karşı bir ilgi vardır. Bir ekip içinde çalışmak cazibeyi en aza indirgeyeceğinden ya da kadın patron için çalışmak cazibeye ket vuracağından bunlar pek tercih edilmez. Öyle görünüyor ki, kadınlar duygusal birikimlerini eğlence ortamına saklamaktansa iş ortamına adamayı tercih ediyorlar. Buradan hem işin hem de eğlencenin kendi içinde anlamlı olmadığı sonucuna varırız.

Aslına bakılırsa bu durum, patronu, beyaz yakalı kadınların ofis dışındaki yetersiz yaşamlarına dayalı bir şahsileştirme ihtiyacını karşılamak zorunda bırakır. Buraya çoğunlukla mecburi mahremleştirme hâkimdir: Kent ortamına rağmen beyaz yakalı kadınların arkadaş ve eğlence çevrelerini çeşitlendirecek ekonomik ve eğitim olanakları yok denecek kadar azdır. Dolayısıyla bu kadınlar, cazibeyi iş yerinde, patronlarıyla ve ofis ortamı içinde geliştirdikleri duygu örüntülerinde bulmak zorunda kalırlar. Dışa-yönelimli patronun, şahsileştirme dinamizminin başlamasına katkıda bulunmuş olması, aynı patron, bono satan bir bankacı, fikir satan bir devlet adamı ya da bir program satan bir yönetici veya etrafı beyaz yakalı kadınlarla çevrili bir patron ya da müşteri olarak şahsileşmek zorunda olduğunda işini pek kolaylaştırmaz.

Alt statüye karşı oluşan yeni hassasiyet, iş için tamamen farklı bir maske takarak yapay bir şahsileşme yaratan insanların, kendi-

lerini bu zincirden kurtarmalarını zorlaştırır. Bazı içe-yönelimli insanlar bunu başarabilirler: Tek yapmaları gereken, diğerlerini bir hayli farklılaşmış ve anlaşılması güç insanlar olarak görmektir. Fakat dışa-yönelimli yöneticiler, profesyoneller ve beyaz yakalılar, işteki mecburi arkadaşlığı iş dışındaki gerçek arkadaşlığın doğal dışavurumundan o kadar kolay ayıramazlar.

Sınıfların İletişimi: Fabrika Örneği

Beyaz yakalılar, dışa-yönelimli orta-üst sınıf tarzını karikatürize olacak kadar taklit ederler. Diğer yandan, fabrika işçisinin de sahte samimiyet değerlerini kabul etmesi beklenir fakat bugüne kadar bu hiç gerçekleşmemiştir. Genel olarak yöneticiler, büyük ve sendikalaşmış fabrikalardaki işçilere sahte samimiyeti kabul ettirmek için büyük bir mücadele verirler. İşçilerin bu direnci, yöneticilerin tüm gündemini doldurur. Yöneticiler idari kadroya -eğitim direktörleri, danışmanlar ve diğer memnuniyet arttırıcılar- yeni insanlar ekleyebilirler ve bu kişilerin ne kadar etkili olduklarını ölçmek için de memnuniyet anketleri yaparlar.

İşçi çocuğunun okuldayken öğretmenlerini yönetici olarak görmesi ve bu öğretmenlerin, sınıfın gelişimi için gösterdikleri özverili çabalara direnmesi gibi, fabrikadaki işçi de personel departmanının uzattığı eli kabul etmez. Aslında yöneticiler yüksek üretimin memnuniyetten kaynaklandığını düşünürler fakat durum tam tersi de olabilir: Fazla çalışmaya karşı sendikanın sağladığı koruma sayesinde oluşan memnuniyet, düşük üretimle birleşebilir. Eğer işçiler, yüksek memnuniyet olarak tanımladıkları karşılıklı anlayış ve dayanışma altında birleştiklerini hissedersen, işin yavaşlatılmasını ve fazla çalışıp ortalama üretimi yükseltenlerin sistematik olarak cezalandırılmasını mümkün kılan şartlar oluşmaya başlar.

Bununla birlikte, üst yönetim ve personel departmanının, işçilere üretimde büyük rol oynadıklarını ve çalışmalarının önemli ve göz alıcı olduğunu söylemesinden -gerçekte öyle olmasa bile- hoşnut olmayan epey yönetici bulunmaktadır. Birçoğu;

mülkiyet, üretim planlaması ve denetimi yeniden düzenleyerek işçilerin daha büyük bir katılımını sağlayacak tasarıları içtenlikle hayata geçirmeye çalışırlar. Bu tasarıların bir amacı da fabrikaya canlılık veya takım ruhu katmaktır. Üretkenliğin yanında her iki sonuca da çoğu zaman ulaşılır.

Yönetim ve işçiler arasındaki duyguların uyumu, yöneticiyi iş sürecinin kendisinden daha çok ilgilendirir çünkü daha önce de belirttiğimiz gibi, dışa-yönelimli yönetici husumete ve anlaşmazlığa katlanamaz. Aynı zamanda bu olumsuzlukları ortadan kaldırmaya çalışmak onu yeterince meşgul eder ve daha da önemlisi, modern Amerikan ideolojisi dâhilinde, çalışma ekibi içinde üretimi olumsuz etkileyebilecek bir husumet ve kayıtsızlığı tasavvur edemez. Uyumun elde edilmesi, makul ve anlamlı bir üretim faaliyetinin yan çıktısından ziyade bazen zorunlu bir ön koşul olabilmektedir. Bazı durumlarda sonuç iş yavaşlatmaya kadar varabilir. Her hâlükârdâ, insanlar uyumun olması gerektiğine inandırılmışlardır ve dolayısıyla uyumun var olduğuna sürekli olarak ikna olmaları gerekir.

Bu durum denetçilerin düşüncesizliklerini ve üretim hattının tekdüzeliğini azaltmak için birçok şeyin yapılması gerektiğine ve yapılabileceğine engel değildir. Memnuniyet uzmanları, insanları işten işe sürükleme ve ekip yapısını değiştirme gücüne sahip olduklarında büyük ölçüde bunların üstesinden gelirler. Ancak söylediğim gibi, fabrikanın yeniden yapılanmasının önceliğini ve önemini belirleyen şey yöneticilerin psikolojik ihtiyaçlarıdır.

Bu arada iki grup, işçilerin çalışma ekibine daha çok entegre olmasına karşı çıkar: bir taraftan, üretim görevlerini yerine getirirken fabrika işçilerinin duygusal uyumuna karışmayı reddedip kendilerini soyutlayanlar ile diğer taraftan, bu uyum meselesine fazlasıyla dâhil olan ve sayıca çok daha büyük bir grup olan, fazla çalışmaya karşı sendikaca korunanlar. Her iki grup da fabrikanın, işçileri iş ve eğlenceyi birleştirmeye zorlamasına karşı duygusal özgürlüklerini ellerinde tutmaya çalışır. Kendini soyut-

layanlar duygusal iştirak ve fabrika grubu dinamiklerine dâhil olmak istemezken, sendikanın koruduğu çalışanlar ise patronun istismarı olarak düşündükleri şeye karşı çıkarlar.

Açıkçası, böyle bir direncin sonucu olarak, fabrika işçisinin beyaz yakalılar örneğini takip edebilmesi ve patronunu taklit ederek onun daha çok şahsilik kazanması adına üzerinde baskı kurması için uzunca bir süre gerekecektir. Fakat belki de burada, birçok orta sınıf mensubunun işçi sınıfına karşı duyduğu çekememezliğin bir kaynağını görmekteyiz: İşçi sınıfının saldırganlıkta daha özgür oluşu ve iş ortamıyla kaynaşmayı reddedişi ile bunun sonucunda, işin monoton ve yorucu olduğu yerde bile eğlenceye zaman ayırabilmesi orta sınıfın imrendiği noktalar olabilir.

Zaruretler Kulübü

Yöneticinin tüm meşguliyeti sekreterin ona yönelik şahsileştirmesine yanıt vermek ya da fabrikaya bir ruh katmaktan ibaret değildir. Aslında yönetici için, meşgul kelimesi yetersiz kalır: O bir zarurettir. Yönetici; siyaset, kilise ve okulların, resmî Amerikan kültüründe ayrıntılı bir şekilde üzerinde durulan enderlik ilkesine sıkı sıkıya bağlıdır. Kendisinin o kadar da ender olmadığı ya da önemsiz olduğu kanısıyla sürekli mücadele etmesi gerekir çünkü böyle bir dünyada fazlalık olarak düşünülme endişesi, anlaşılır biçimde korkutucudur.

Fakat dışa-yönelimli kişi, kendisinin zorunlu bir öge olduğu duygusunu taşımak istediğinden, toplumun devamı için üretim alanında ekip çalışması ve emeğin gerekli olduğunu göremez.¹²⁴

124 Hanns Sachs, *Freud, Master and Friend* (Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1945), ss.46-47, Freud'un, toplumsal ve bireysel yapıyla ilgili olarak, sevdiği hikâyelerden birini anlatır: "Yıllar önce bedeninin kadavra olarak kullanılmasını vasiyet eden yaşlı bir tıp profesörü hayatını kaybetti. Otopsis ünlü bir patoloji anatomicisi tarafından gerçekleştirildi ve ben de onun asistanı olarak görev aldım. 'Buraya bak!' dedi anatomici, 'Şu atardamarlar! Halat gibi kapkalin ve sert. Tabii ki adam bunlarla yaşayamaz.' Ben de cevapladım: 'Tamam ama bu adam daha düne kadar bu kan damarlarıyla yaşıyordu.'"

Bu gerçeği gizleyen şey, yapay şahsiliğin doğasıdır. Tabii ki işin kültürel tanımları, zaruret fikrinin inşasında ve zaruri olduğu düşünülen kişilere, eşlerden ve çocuklardan anlayış görme veya boş zaman aktivitelerinin gerektirdiğinden muaf olma gibi ikincil avantajların sağlanmasında rol oynar.

3. Aşırı Kişiselleşen Toplum

Otonomiye giden yolların açılma imkânlarından biri, işi şahsiliikten uzaklaştırmak, duygusal olarak daha az yorucu hâle getirmek ve insanları, iş yerinde şahsiliik isteyip istemediklerine ya da bunu ne kadar istediklerine kendileri için karar vermeye teşvik etmektir. Ama burada kurumsal değişiklikler açısından psikolojik engeller de bulunmaktadır. Dışa-yönelimli kişinin karakteri modern kurumlarca tesis edilir ve daha sonra bir yetişkin olduğunda, kendisine ait olduğunu düşündüğü karakterini, kurumların kendi çıkarları için kullanmasını ister. Eğer böyleyse, kişi, beklediği şekilde kurumlarca kullanılmadığında duygusal bir boşluk hissetmez mi?

Aynı soruyu Percival ve Paul Goodman iş ve eğlenceye dair en yaratıcı tartışmalardan birini içeren *Communitas* adlı kitapta sormuşlardır.¹²⁵ Kitapta, insanların minimum bir çabayla hayatlarını kazandıkları ve günün geri kalanını nasıl geçirecekleri sorunuyla karşılaştıkları bir ütopya resmedilir:

Amerikalılar kendilerini, alışık oldukları bir memnuniyet duygusuna onları sürükleyen fiziksel ihtiyaç ve toplumsal baskıdan bir anda kurtarılmış bulurlar: Bir anda ticaretin verdiği keyfi yavan ve tatsız bulmaya başlarlar fakat kendi içlerinde bunların yerine geçecek bir eğlence aracı da bulamazlar. İlerici bir okulda eğitim gören ve büyüklerinin onun adına karar vermesinin yarattığı rahatlığı özleyen küçük bir kız şu soruyu sorar: “Öğretmenim bugün de mi istediğimiz şeyi yapmak zorundayız?”

İşin taleplerini azaltmanın iki önemli yolu vardır: Biri, ço-

125 *Communitas: Means of Livelihood and Ways of Life* (Chicago, University of Chicago Press, 1947), s. 120

ğumuzun ilgisini üretim süreçlerinden tamamen çeken otomasyon; diğeri ise üretim ve dağıtım süreçlerinde kişisel olmayan imkânlardan yararlanmaktır. Bu iki gelişmeye de, örneğin makine operatörü olarak çalışan ve yaptığı işi sıkıcı bulan kişiler hararetle karşı çıkarlar. Aslına bakılırsa, idare, “işsiz kalırsak mahvoluruz” korkusunu beslemeseydi, tam otomatik bir fabrika yolunda çoktan daha ileri noktalara ulaşabilmiştik.

Bu yanılgı De Man, Mayo ve diğer modern yazarların ekollerinden gelen ve modern endüstriye bir anlam yüklemeye çalışan yorumların bir özelliğidir. Bazı sendikacılar ve kooperatiflere bağlı olanlar gibi bu kişiler de işte, içe-yönelimin ilk aşamalarına ve gelenek-yönelimine bağlı bir topluma özgü olan kişisel ilişkileri iyileştirmek isterler. Her noktada fabrika ve beyaz yaka dünyasının kişisel, duygusal ve ahlaklı olmasını isterler. Ve uygarlığımızı, en azından Amerika’dakini, kişiliksiz bir toplum olarak görme ve bundan yakınma hatasına düşerler. Oysa modern sanayinin kişiliksizliğinden yakınmaktansa onun yanında olmak, uzun vadede daha çok anlam ifade edebilir: işin kendisinden ziyade, zevk ve tüketim için otomasyonun artırılması.

Birçok beyaz yakalının karşılaştığı tek şahsilik türü yapay şahsılıktır. Fabrika işçileri için ise, sendika üyelerinin aşırı çalışmayı önlemeye yönelik pratikleri dâhil oldukları tek sosyalliktir. İş, ardında bu gibi anlamlara sahip olsa da gerçekliğini, çekiciliğini ve önemini korur. Son savaş döneminde eşlerinden gördükleri baskı, yetersiz ulaşım imkânları ve kötü çalışma şartlarına rağmen orta ve alt-orta sınıftan birçok kadını fabrikalara çeken özellikler bunlardır. Aşırı mahremleştirme ve ev yaşantısından kaçan bu kadınlar en sıkıcı işleri bile yapmaya can atmışlardır. Bu yüzden, işi otomatize etmeye yönelik herhangi bir çaba, kısa süreli teknolojik bir işsizliği ve içe-yönelimli dönemden kalan hiyerarşi, yoksulluk ve aile engellerinden hâlâ muzdarip olan bu aşırı mahremleştirilmiş kişilerin durumunu da hesaba katmalıdır. Fakat çok yoksul insanları hapisane veya akıl hastanelerine kapamaktansa, onlar için sosyal güvence ve sağlık yardımları

sağlamamız gibi, bu insanlar için de ev dışında bir sığınak görevi gören fabrikadan daha fazlasını sağlamayı düşünebiliriz.

Otomata Karşı Sahte Samimiyet

Şu anki sosyal ve ekonomik durumumuzda gereksiz şahsileklerin başladığı yer ile gerekli şahsileklerin bittiği yeri kestirmenin imkânsız olduğunu düşünüyorum. Ayrıca verimli çalışmayı angaryadan ayıran indeksleri de göremiyorum. Örneğin düşük ücret vermek için, çamaşırcı ve ütücü siyahi kadınların kas kuvvetinin, var olan mekanik imkânlarla birleştirilmesi sebebiyle otomasyona doğru ilerlemenin ne derece yavaş olduğunu, gerekli mekanizmayı icat etmede ne derece başarısız olunduğu, tüketicinin bir ürünle birlikte şahsilek satın almayı ne kadar istediğini ve tüketicinin talebine bakılmaksızın bizzat iş gücünün şahsileştirilmesi için nelere ihtiyaç olduğunu söyleyebilmem mümkün değildir. Ayrıca, tüketicinin bireysel ilgi talebinin üreticinin gereksiz şahsilek hakkıyla ne derece uyuşmadığına karar vermek de zordur. Perakende ticaret bu anlamda çözülmesi zor bir problem sunar. Birleşik Devletler'de dışa-yönelimle birlikte lüks ürün sektörü ve tüketicisinin gelişimi, satış görevlilerinin işini 1900'lere göre daha da zorlaştırmıştır. Mesela 5.Cadde'de¹²⁶ bulunan bir mağazadaki satış görevlisi genç kadın, sınırlı stokunu zengin müşterilere satabiliyordu. Elbette alışveriş o zamanlarda bile hoş bir aktivite olarak görülüyordu. Ayrıca müşteriler, alışverişle ilgili olarak ne bir sabırsızlık ne de kararlarıyla ilgili bir endişe duyuyorlardı. Sadece birkaç tane olması sayesinde satış görevlisi müşterilerin ihtiyaçlarını hatırlayabiliyor ve dolayısıyla da gerçekten yardımda bulunabiliyordu. Bugün ise satış görevlisi, beğenileri konusunda kararsız ve gergin olan bir müşteri yığını ile karşı karşıyadır; ondan, net olmayan bir dizi isteği çabucak karşılaması beklenir.

Bu gözlemler ışığında bugünkü endüstrinin dokunaklı yanı-

126 T. S. N: New York'ta bulunan 5. Cadde dünyanın en pahalı ve en iyi alışveriş caddelerinden biri olarak kabul edilir.

nın, boş zaman aktivitesi ihtiyacına cevap veren üçüncül ekonomik faaliyetleri genişletmek zorunluluğunda yattığını söyleyebiliriz. Bugün bu faaliyetler, fiziki çalışmanın zorluğu ile şiddetli duygusal ihtiyaçları birleştirmektedir. Otomasyonun ne ölçüde olacağı, yatırım ve yeniden yatırımı olduğu kadar, ekonomistlerce emek hareketliliğini ilgilendiren bir sorun olarak da görülmektedir. Belki de ulusal sermaye malları bütçesi, tetikleyebileceği ya da sonlandırabileceği yapay şahsılık derecesine yönelik bir tahmini de raporlarına dâhil etmelidir.

Bizim en çok ihtiyacımız olan şey, hayati tehlike yaratabilecek riskleri ortadan kaldıran bugünkü iş güvenliği uzmanları gibi, görevi, yapay şahsılıktan kaynaklanabilecek ruhsal sorunların önüne geçmek olan yeni tip bir uzmanlıktır. Örneğin bir iş güvenliği uzmanı, benzin pompalarını yiyecek otomatları gibi otomatik hâle getirmeye, benzin istasyonlarını da modern lokomotif depoları gibi otomatik bir forma dönüştürmeye çalışabilir. Ofis ve fabrikalarda da, duyguları baskı altında tutan çalışma şartları ve pozisyonlarını planlı bir mühendislikle bertaraf etmek için bir girişimde bulunulabilir. Normal şartlar altında bir işin gerektirdiği yapay şahsılık miktarını ölçecek indeksleri oluşturmak ve bu tip bir şahsılığın daha da ilerlememesi için bir üst sınır belirlemek biraz yaratıcılık ve maharet gerektirir.

Amerika'da şu sıralar yaygın olan, kişiye özel ofisleri ortadan kaldırma ve herkesi iyi aydınlatılmış tek bir büyük ofis içinde çalıştırma eğilimini bu perspektiften değerlendirmek ilginç olabilir. Sosyal olma ve işin yerine getirilmesi talepleri çoğu insan için okuldakilerle aynı sonuçları doğurur: işlerini gereğinden fazla sevenlerin eleştirmesi ve aynı anda hem görevlerinin hem de gözetmenlerin taleplerine adapte olamayanların endişe duyması. Diğerleri için ise yalnız başına çalışma endişesinde bir azalma ve sıcakkanlı davranışlarda net bir artış beklenir.

Satış görevlisinin her fırsatta müşteriyle uğraşmak zorunda kaldığı dağıtım sektöründe ise kişiye özel ofislerle değil, daha

fazla otomasyonla çözüm sağlanabilir. Edward Bellamy olabilecekleri çok net bir şekilde görebilmiş ve *Looking Backward*'da^{127*} [*Geçmişe Bakış*] müşteriye, bugün kimseyle temasa geçmeden posta yoluyla sipariş verebildiğimiz Sears veya Montgomery Ward gibi yerel mağazalardan sipariş verebilen bir formda göstermiştir. Satışların çoğu otomatlar aracılığıyla yapıldığında hem satış görevlileri hem de müşterilerin fiziksel ve duygusal bir yükten kurtulacağına şüphe yoktur. Süpermarketler, otomatlar ve postayla sipariş alan mağazalar, dağıtım sisteminde otonominin gelişebileceği boşlukları genişleten teknik buluşlardır.

Bellamy ayrıca, diğerleri zor işlerde çalışırken bizim görece rahat bir hayat sürme konusunda hissettiğimiz, dışa-yönelimde daha yaygın olan suçluluk duygusunu nasıl aşacağımıza ilişkin bir çözüm önerisinde de bulunmaktadır. Tüm gençlerin "endüstriyel orduda" üç yıl hizmet etmesini gerektiren tasarısı, ulusal endüstriyel örgütlenmeyi geliştirmek ve gençlerin meslek seçimlerinde onlara yol göstermek için tasarlanmıştır. Sadece rahatlamak için yaptığımız yararlı şeylerin çoğunu CCC kapsamında yaparken, varlıklı olanlar bu tarz çalışmalara dâhil edilmiyordu. Bellamy'nin ordusu ile CCC'nin bir kombinasyonu gibi bir şey, verimsiz çalışma sonucu oluşan suçluluk hissinin azalmasına yardımcı olabilir. İnsanlar gençlik yıllarında büyük bir idealizmle meşakkatli bir iş başardıklarında artık rahat bir yaşamı hak ettiklerini düşünürler. Örneğin, birçok emekli asker, daha önceden zorluk çekmemiş olsaydı, devletten ödemelerini alırken suçluluk duyardı.

Bunlar toplumsal çözüm önerileridir fakat onların etrafında dört dönmemiz de gereksizdir. Otonomi arayışındakiler işin kültürel tanımlarını kabullenmeyi reddederler -bu, tek başına işe değil, tüm duygusal enerjinin işe verilmesi gerekliliğine karşı bir nevi grevdir-.

127 T. S. N: Edward Bellamy'nin 1888'de yayımlanan, sosyalist bir toplumda yönetim, üretim, dağıtım ve paylaşım sorunlarına çözümlerin getirildiği ütopyik romanı.

Yazar Henry David Thoreau birinci sınıf bir topograftı; haftada bir gün bile çalışsa geçimini sağlayacak kadar iyi maaş verildiği için bu işi seçmişti. Şair William Carlos Williams, Rutherford/New Jersey’de ünlü bir hekimdi. Bestekâr Charles Ives ise yarım milyon dolar değerinde satış yapan bir sigorta acentesinde yönetici olarak “çalışmış” ve az bilinen önemli eserler bestelemişti. Ives, kazandığı paradan ya da bohem bir hayattan ziyade “normal” bir Amerikan yaşamı sürmekten zerre kadar suçluluk duymamıştır. Fakat bugün birçok kişi, bu kişilerin ya da Charles Lamb veya Hawthorne gibi diğer isimlerin 19. yy.da yaptıklarını -iş maaşına göre değerlendirmek- yapmak istememektedir. Bunun yerine insanlar; yapay şahsilik, liderlik, kendini vazgeçilmez hissetme ve bir sürü benzer ritüel ve gündem ile yüksek verimliliğin yarattığı boşluğu doldurmaya çalışırlar. Ancak insanların yaptığı gerçek işle -duygusal ve yaratıcı güçlerin aktarılabilceği bir alan- karşılığında alacakları para çoğu durumda birbiriyle uyuşmaz.

On Dördüncü Kısım

Mecburi Mahremleştirme: Eğence Alanında Otonomi Önündeki Engeller

Eskiden başka birinin şansına sahip olmayı dilemişliğim olmuştu fakat daha mutlu insanları kıskandığımı hiç hatırlamıyorum. Kesinlikle tutkudan yoksundum. Kıskançlık ve çekememezlik arasında bir fark olduğunu düşünüyorum. Kıskançlık, kişinin yetersizliğine karşılık arkadaşlarının yeterliliğini görmekle alakalıyken, çekememezlik bildiğim kadarıyla, bu yetersizlik ve yeterliliklerin neler olduğuna dair daha derin bir bilince sahip olmakla ilgilidir.

Henry James, A Small Boy and Others

Amerika'da boş zaman aktivitelerinin dağılımı çok hızlı gerçekleşip geniş bir alanı kapsadığı için Amerikalılar bu aktiviteler sayesinde tarihsel açıdan yeni meselelerle tanışmıştır. Dışa-yönelimli kişi boş zaman aktiviteleri ve eğlence alanında daha çok başarı vadettiği için, otonomi önündeki kurumsal ve karakterle ilgili engelleri aşmak işe göre eğlence alanında daha kolay olabilir. Artık eğlence işten artakalan zaman için yapılabilecekler değil, yaşam sanatındaki beceri ve yeterliliklerin geliştirilebileceği bir

alan hâline gelmiştir. Bu alan ayrıca geleceğin otonom kişinin bireysel karakterini, toplumsal karakterinin her yere nüfuz eden taleplerinden çekip kurtarabileceği bir boşluk yaratmıştır.

Kabul edilmelidir ki, işe öncelik veren kültürel tanımlar sebebiyle, eğlenceyle ilgili neredeyse hiçbir şey bilmemekteyiz. Araştırmalar çoğunlukla üreticilerin toplumsal karakteriyle ilgilenirken, yalnızca son zamanlarda tüketicilerle de ilgilenmeye başlamıştır. Şurası sabit ki, eğlence aktivitelerine katılanlarla ilgili hâlâ bilmemiz gereken çok şey bulunmaktadır. Peki systemsizlik ve mahremiyet ile karakterize edilen bir alana, herkese açık ve sistematik bir müdahaleye yol açacak bir araştırma üzerinden nüfuz etmeye çalışmak ne derece mantıklıdır? Boş zaman ve eğlence alanlarıyla ilgili sessizliği bozmamak onların korunması için en iyi yol olamaz mı?

Kişinin nasıl eğlendiği ya da otonomi arayışındaki kişinin eğlencesinin nasıl olabileceğiyle ilgilenmektense -bunlar her durumda beni aşan konulardır- genel olarak eğlence alanındaki özgürlüğe yönelik sınırlamalar üzerinde duracağım.

1. Sosyalliğin Engellenmesi

Önceki bölümde, ekonomimizde birçok insana dayatılan ve yapay şahsılık şeklini alan aşırı sosyallik üzerinde durmuştuk. Bununla birlikte dışa-yönelimli kişi için, sosyalliğin fazlalığındansa eksikliğinin çok daha ciddi bir durum olduğu aşikârdır. Yön ve onay veren “diğerleri”, kişinin kendi davranışlarına gerekçe yaratma ve uyum sağlama sistemi içerisindeki hayati bir öğedir. Kişiyi karakterinin can attığı sosyallikten yoksun bırakmak, otonomiden ziyade anomiye yol açacaktır -bu, alkol ve uyuşturucu bağımlısını ani ve keskin bir biçimde bir yere kapayarak bu maddelerden yoksun bırakma zulmüne benzer-. Kaldı ki, dışa-yönelimli kişi otonomi arayışına girdiğinde bunu tek başına elde edemez. Arkadaşlara ihtiyacı vardır.

Dışa-yönelimli kişi yaş, renk ve sınıf gibi gözle görülür konularda kendine benzeyen fakat mizaç, ilgi alanları ve hayaller konusunda benzerlik göstermeyen bir akran grubu içinde sosyalleşir. Burada, beraber büyüdüğü diğerlerine benzemeyi, iş birliği yapmayı, hoşgörülü olmayı ve öfkesini bastırmayı öğrenir. Bu süreçte karakterinin “sosyal” yani dışa-yönelimli olmayan yönlerini unutmayı da öğrenir. Yaşadığı çevre ve iş arkadaşları, statü olarak kendine denk olanlar ya da olacaklarını düşündüğü bir akran grubunda kalmaya devam ettiği sürece, kendi ve “diğerlerinin” imgesi arasında bir ayrım göremez ya da sadece belirsiz bir huzursuzluk içinde bu ayrımı fark eder. Buna karşın, kendini hoş karşılayan ve takdir eden ya da en azından karakterinin örtülü yönlerini keşfedip dışa vurduğu için onu cezalandırmayan insanlar arasına girmeye başlarsa otonomiye doğru yol alabilir. Fakat bu atılımın başlaması, kişinin yeni arkadaşlara ve yeni bir akran grubuna geçebilmesini gerektirir.

Bununla birlikte, arkadaş seçiminde daha fazla özgürlüğün olması, modern şehirli insanların sosyalliklerinde karşılaşılabilecekleri problemler için en çok rağbet gören çözüm yolu değildir. Hatta modern yaşam eleştirmenleri tam tersini düşünmektedir: Onlara göre insanlar az değil çok fazla özgürlüğe sahiptirler. Bu eleştirmenlerden bazıları meseleye ahlaki-dinî açıdan bakarken, diğerleri ise kent anomisiyle meşgul olmaları sebebiyle bu şekilde düşünürler. Amerikalıların her birkaç yılda bir başka yerlere taşınmasından oldukça rahatsız olan bu kişiler, ikameti bir yere bağlı kalmaktan kurtaran yeni teknolojiler geliştirerek yer değiştirmeyi kolaylaştırmaya çalışmaktansa, arkadaşlığın büyük ölçüde yakın akrabalığa dayalı olduğu topluluklara insanları sabitlemeyi tercih etmişlerdir. Amerika’da ideal toplulukların, Quebec köylerindeki Fransız Kanadalılar ile en güneydeki kırsal siyahlar arasında bulunduğunu savunan bir şehir plancısı ile muhtemelen aynı görüşü paylaşırlar. Fakat daha sonra bir sohbet esnasında, aynı kişilerin farklı kıtalardan arkadaşlarının olduğu da ortaya çıkar. Dobuluların büyüyle patates köklerini yerde tutmaya

çalışması gibi burada da kitlelere “köken” mantığını dayatmaya çalışan grupları buluruz.

Bu yorumcuları neo-gelenekçiler olarak adlandırabiliriz. Kendileri için olağan kabul ettikleri modern toplumun ayrıcalıklarına diğerlerinin sahip olmasını pek istemiyor gibi görünürler. Kendilerine bir gün Fransız, bir gün İtalyan yemeği söylerler; her dönemden fikirler, her yerden arkadaş seçerler; Rönesans İtalyan ve ilkel Afrika mimarisini beğenirler ve dört dilde kitap okurlar. Bunlar, bir gereklilikten ziyade avantaj olarak kabul edilir; ayrıca entelektüel bir karaktere sahip birçok dışa-yönelimli kişinin, zamanında böyle tercihlerde bulunamamış oldukları geçmişe özlem duymaları da ironiktir. Mark Twain’in *Connecticut Yankee in King Arthur’s Court* adlı romanı bu ironiyi çok daha iyi ifade eder; Twain o sert üslubuyla, geçmişe dönüşle ilgili daha mantıklı bir tavır sergiler.

Bu tip eleştirel seslere rağmen Amerikan sosyalliği Amerikan ürün pazarı gibi birçok yönden dünyadaki en büyük ve en serbest sosyalliktir. Ebeveynler çocuklarının sosyal ilişkilerini sadece sınıfsal ve etnik açıdan kontrol altında tutabilirler. Ergenlik çağında ise otomobiller sayesinde birçok Amerikalı genç, ebeveyn denetimindeki sosyallikten kurtulur. Yetişkinlikle birlikte ulaşım kolaylığı, ortak dil ve bol para, insanları farklı arkadaşlıklar kurabilecekleri tatillere, partilere ve seyahatlere dâhil eder.

Yine de “arkadaşlık pazarı” ekonomik, siyasi ve kültürel sınırlamalarla kaplıdır. İlk olarak, bireyin tüketim ürünleri ve boş zaman ve eğlenceye erişimini kısıtlayan gelir dağılımı eşitsizlikleri mevcuttur. Tüketimde rolleri olmasına rağmen, sübvansiyon ve ücret sözleşmeleriyle korunmasız kalan bazı çiftçi ve işçiler “4-H” gibi gençlik örgütleri ya da “UAW” (Otomobil İşçileri Sendikası) kültürlerinin dışında tutulurlar. Bu dışlanma daha ayrıcalıklı gruplar için kompleks sonuçlar doğurabilir. Özellikle dışa-yönelimliler, dışlanma yüzünden kendi tercihlerinin sınırlandırılması ve dışlananlar için duydukları suçluluk hissiyle tahrif edilmiş bir otonomiye doğru yol alırlar.

Diğer yandan sosyallik, hoşgörü adına aradaki sınırları aşmak için girilen çabalarla da çelişkili olarak kısıtlanabilir. Hoşgörülü bir akran grubu içindeki dışa-yönelimli kişinin, arkadaşlıklarını daha geniş bir toplumsal tabakaya kendi doğal hızında yaymasına müsaade edilmez. Tek seferde bir değil iki sınıf engeli birden aşması gerekebilir. Örneğin, onun için *renk* konusu sadece ahlaki bir mesele oluşturmakla beraber, siyahları kendi ait olduğu sınıftan daha alt bir sınıf olarak değerlendirmesi istenebilir. Bu, ahlaki değerlerini geleneksel köklerinden kopararak elde ettiği yeni eşitlikçi değerlerine göre yaşamak için ihtiyaç duyduğu kişisel güçten kendini çektiği anda gerçekleşir. Bu arada arkadaşlık pazarındaki sınırlamaların kaldırılması sırasında kişi aniden panikleyip daha önceki standartlarının lehine şiddetle tepki de gösterebilir.

2. Kadınların Sosyalliği ve Mahremleşmesi

Diğer azınlıklarda olduğu gibi, kadınların eğitimleri ve sınırlı özgürlükleri, “çoğunluğu” (bu durumda erkekleri) belirsiz bir konuma yerleştirir. Erkekler artık katı görgü kuralları ya da diğer resmî düzenlemeler üzerinden kadınlara yaklaşmak zorunda değildir. Üstelik artık kadınlar da annelerinin aklından dahi geçiremeyeceği cinsel taleplerde bulunabilirler. Bunların yanında, erkeklerden kendilerine eşlik etmelerini ve onlara anlayış göstermelerini de beklerler. Fakat hemcinsleriyle kurdukları antagonist iş birlikler yüzünden hâlihazırda tedirgin ve endişeli olan erkekler, daha önceki sınırlamaların ortadan kalkmasını sağladığı, karşı cinsle arkadaşlık ve iş birliği fırsatını her zaman hoş karşılamayabilirler. Kadınların hâlâ himayesi altında olan içe-yönelimli erkek, metresine eşinin kendisini anlamadığından yakınırken, dışa-yönelimli erkekse kadınların onu gereğinden fazla anlamasından şikâyet eder.

Yeni özgürleşenlerin ortaya çıkardığı bu huzursuzluk, rollerini geleneksel şekilde yeniden tanımlayarak kadınları yeniden

mahremliğe itmeye çalışmanın bir sebebidir. Kadın ve erkek, birçok insan, ailenin sözümlerine ona dağılmasından rahatsız olmakta ve nüfus eğrisinin ilk evrelerine ait toplumların aile yapısına özlemle bakmaktadır. Şu anki boşanma oranları, orta sınıfa ait çiftlerin, evlilikten sosyallik ve boş zaman gibi yeni şeyler belediklerinin bir göstergesidir; bu talepler eş seçiminde gittikçe artmakta ve Margaret Mead'ın gözlemlediği gibi, partnerlerin yaklaşık olarak aynı seviyede bulunmalarına yönelik bir beklenti de içermektedir.¹²⁸

Birçok boşanma, yeni boş zaman toplumunun, aristokratlar ve aylıklar dışında, erkekler kadar kadınların da kullanımına açtığı cinsellik dünyasındaki yeni arayışların da sonucudur. Cinselliğin sınırlarını kapatmaya yönelik neo-gelenekçilerin gösterdiği çabanın, önceki dönemlerde günahın çekiciliğinin muhafazasını sağlamış olsa da, boş zaman eğilimli bir toplumun arkadaşlık ve cinsellikle ilgili taleplerinin getirdiği problemlere bir faydası dokunmaz. Açıkça talep edilen şey, serbest boşanma ve boş zaman toplumunun yarattığı seçeneklere uygun yeni model bir evliliğin gelişimidir. Kadınlar eskiye nazaran daha az mahrem kabul edildiğinden, evlilik milyonlarca insana geçmişe göre çok daha fazla şey sunar.

Yine de kadınların iş ve eğlence alanında erkeklerle eşit düzeyde arkadaşlık edebilmesi için epey gidilecek yol vardır. Bugün kadınlarla anlaşmayı kolay ve doğal bulan ve hem işte hem de eğlence alanında karma arkadaşlıkları tercih eden erkekler, daha önceki mahremleştirmelerin kalıntılarıyla mücadele etmek zorundadırlar. Ayrıca, bazılarınca yeni inter-seks etliğinin getirdiği özgürleşmelerden kaçmak için kullanılan, erkeklere özel ortamların önüne geçilmesi de pek mümkün değildir. Çocuklukta cinselliğin gizli durumda olduğu "latent periyot" giderek kısaldı-

128 Margaret Mead, *Male and Female* (New York, William Morrow, 1949); ayrıca bkz. Talcott Parsons, "Age and Sex in the Social Structure of the United States", *American Sociological Review*, VII (1942), ss. 604-616; *Personality in Nature, Society and Culture*, ed. Kluckhohn ve Murray.

ğından ve erkek çocuklar da sadece altı ile on yaş arasında çocuk olarak kaldığından, yetişkin erkekler kadınların baskısı ya da kadınlarla ilişkilerine yönelik diğer erkeklerin yargılamaları altında olmayacakları yapay başka latent periyotlar yaratmaya çalışırlar. Böylece her iki cinsiyet grubu da sınırlamaları, baskıları ve öz-gürleşmenin getirdiği problemleri tecrübe etmiş olur.

Bu yüzden, dışa-yönelimin baskın olduğu toplumsal tabakada daha üst ekonomik sınıftan kadınların bile büyük ölçüde mahremleştirmeyi sürdürmelerine ve zorunlu eğlence katılımcıları ve tüketicileri olarak bu kadınların, eğlence alanındaki yeterlilik problemlerini hâlen çözememiş olmalarına şaşmamak gerek. Örneğin, "Let's Go Out Tonight" adlı hikâyedeki kahraman, kocasıyla birlikte gerçekleştirdiği buluşmalar hariç, hem erkek hem de kadın arkadaşlarıyla ilişkisini keserek küçük evinde kendini izole etmiştir. Çiftliktekiler bir kenara, banliyölerde oturan birçok kadın çok daha kötü durumdadır. Erkek evin tek arabasıyla işe giderken eşini bir tutsak gibi telefon, radyo, televizyon ve çocuklarla bırakır. Böyle kadınlar o kadar cansız hâle gelirler ki hareketliliklerini kısıtlayan fiziksel ve ekonomik engeller ortadan kalktığında bile psikolojik tutsaklar olarak kalırlar. Ve doğal olarak bu mahreme itilme, arkadaşlık seçeneklerini azaltırken diğer herkesten çekinmeyi artırır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi savaş, kadınları fabrikalara çekerek onların mahrem bir alan içinde sıkışmasını engellemiş ve sosyalliklerini artırmıştır. Bir ailenin yaşam standartları için ekstra gelirin gerekli olmadığı durumlarda bile çalışan kadın, 19. yy. orta sınıf kadının bilmediği bir bağımsızlığı keşfeder. İş rutinleşmiş olsa bile bu bağımsızlık eğlence alanındaki otonominin temelini oluşturur.

Bazı orta ve üst-orta sınıftan kadınlar, eğlenceye ayıracak vakit bulup briç veya bahçe işleri ile ilgilenen akran gruplarına katılabilmektedir. Fakat aynı kadınlar, daha önceden amatör yeterlilikleriyle dâhil oldukları birçok alandan da çıkarılmaktadır.

Örneğin artık bu kişiler hayırsever kadınlar olarak karşılanmamaktadır; sosyal hizmet uzmanları insanlara yardım etme konusunda o kadar profesyonel hâle gelmişlerdir ki hayırsever amatörlerden gelecek herhangi bir müdahaleye ciddi şekilde karşı konulur. Amatörler, diğerlerinin iyi vakit geçirmesini de sağlamazlar çünkü eğlence faaliyetleri de profesyonel hâle gelmiştir. Genç Hristiyan Kadınlar Derneği (YWCA) ve Kadın Seçmenler Birliğinin yerel kolları, program geliştirecek serbest alanlara sahip olup bunları yerel ihtiyaçlarla birleştirecek imkânlarla da sahip olsalar, yenilikçi programların denenmesinde yoğun bir isteksizlik göze çarpar.

Böylece, birkaç istisna dışında, kadınlar işten artakalan enerjilerini aktif bir şekilde kullanmak istediklerinde bir veto grubu karşılaşırlar. Bu grubun, katılım için bazı yollardan geçilmesi gerektiği ya da bu yolları kontrol eden kişilerin hizmetinde olup onlar için para toplamak zorunda oldukları konusundaki ısrarı ile karşı karşıya kalırlar. “Katılımcılara” sadece para verme görevinin düştüğü para toplama işi bugün giderek profesyonel hâle gelmiştir. Bu duruma tepki olarak kadınlar ya kayıtsızlığa gömülürler ya da işçi sınıfındaki hemcinsleri gibi sadece iş aracılığıyla özgürleşecekleri sonucuna varırlar. Eğlencede otonomiye doğru yol almak yerine, kendi ev ve aile yaşamları ile ilgili problemlerine erkeklerin işte duydukları endişeleri de eklerler.

3. Paket Sosyallikler

Amerikan akran grupları arasındaki arkadaşlık pazarının hatlarını çizen kültürel olarak tanımlanmış sınırlamalar, bireyin otonom olmasına yardımcı olacak kişileri bulmasını sağlayacak seçme özgürlüğünü ciddi biçimde kısıtlar. Örneğin asimile olmamış etnik gruplar tarafında bir mahremleşme eğilimi görülebilir. Burada, kültürel çoğunluğa yüklenen anlamlardaki bir değişiklikten kaynaklanan çelişkili bir gelişmeyle karşılaşırız.

Kamusal alanla bağdaştırdığımız Amerikanlaşmaya yönelik daha önceki tazyikler artık geri çekilmiştir. Sadece, Meksika ve Porto Rikolular gibi yoksul göçmenlerden oluşan yeni gruplar, bu tip baskılara maruz kalmaktadır. Alt sınıfa ait siyahlar, İtalyanlar, Yahudiler ya da Slavların Amerikan orta sınıf normlarına kendi tempolarında yaklaşımlarına müsaade edilir. Kültürel çoğulculuk pratiği altında etnik gruplar artık “Amerikalıların” tanımladığı iş ve eğlence paketini kabul etmeye zorlanmazlar. Aksine, etnik gruplar “ırksal miraslarının” renkli tatlarını ulusun çeşitliliğine katmaya davet edilirler. Daha önce yemek konusunda değindiğimiz gibi, bunlar gastronomik farklılaşma arayışı içinde olan baskın grupların aradığı miraslardır.¹²⁹ Şimdiye kadar her şey yolunda görünüyor. Ancak orta ve üst sınıfa ait siyahlar, İtalyanlar, Yahudiler ve Slavlar pek asimile olmazlar; tanınır biçimde etnik kimliklerini korurlar. Baskın gruplara tam olarak katılımları ince bariyerlerle engellenir. Bir etnik grup üyesi, ayrıca, o etnik grup içindeki veto-grup liderleri tarafından, dışarıdan kısmen dayatılan özerkliği kabul edip sosyalliğini “gönüllü” bir şekilde kendi grubuyla sınırlı tutması ve boş zamanın kullanımında grup normlarına uyması konusunda teşvik edilir. Bireyi tek bir kültüre bağlanmaya itiyorsa da bu da kültürel çoğulcudur.

129 Yemek, Amerika’daki eğlence tarzlarının büyük ölçüde Protestanlık sonrası (Yahudi veya Katolik) ve Protestanlık öncesi (siyahlar) göçe bağlı olan durumunun bir sembolü ya da örneğidir sadece. 1880’lerden 1920’lere kadar beyaz Protestan çoğunluk hem iş hem de eğlence alanında hâkimiyet kurmak için başarısız bir savaş başlatmıştır. Böylece, işten mahrum bırakılan enik gruplar tarafından sunulan İtalyan yemekleri, Yahudilerin komedi gösterileri ve siyahların Charleston dansları gibi yeni tüketim imkânlarına karşı koymuşlardır. Yasaklama, bu savaşta son büyük hamleydi. Bunun kötü sonuçları “Sicilyalı gangsterlerin” üzerine atılmıştır. Bugün, toplumun büyük bölümünün tüketim değerlerine sarıldığı bir zamanda, Yahudilerin ve Siyahların, kendilerine yönelik etnik aşağılamaların önüne geçip sanat ve gösteri dünyasında yükselişe geçmeleri kendilerine iyi bir konum kazandırır. Bu yüzden, aslında çoğunluğu özgürleştiren, etnik gruplardır. Artık göçmen ya da göçmen kültürüne yakın kimse kalmadığında, Amerika’daki eğlence ve boş zaman alanları alışılmış fakat tanımlanmamış bir canlılığın eksikliğini yaşar.

Büyük kuzey şehirlerindeki alt sınıfa ait siyahlar yoksulluk ve ayrımcılık yüzünden sosyal olarak hareketsizken, üst-orta sınıftaki siyahlar, iş alanına kıyasla daha çok ırk kontrolü altında olan boş zaman gibi alanlarda, siyah olmanın ne anlama geldiğiyle ilgili olarak ırk liderlerinin tanımlarına maruz kalırlar. Beyazlarla sosyalleşmek, hem yeni özgürleşen beyazlar hem de bunu beyaz şakşakçılığı olarak yorumlayan ırk liderlerinin baskıları yüzünden risklidir.

Diğer boş zaman uğraşları da ırk faktörü yüzünden lekelebilir. Bazı çevrelerde, orta sınıfa ait siyahların cazdan hoşlanması zımnen yasaklanmıştır çünkü cazın yaratıcısı olan siyahlara sponsor olanlar beyazlardır; Yahudilerin Einstein ya da İsrail’le gurur duyması gerektiği gibi bazı siyahlar da caz ya da Jackie Robinson’la gurur duymaya zorlanabilirler. Orta sınıfa ait diğer siyahlar ise, karpuz ya da geleneksel yemek diyetlerinin parçası olan bazı yiyeceklerden hoşlanamazlar ve Rochester, Amos ya da Andy gibi popüler kültür figürlerinden zevk almalarına kesinlikle izin verilmez. Aynı şekilde alt sınıftan bir Yahudi, Yahudiliğin metafizik tanımlarıyla ilgilenmezken, asimile olmaya yaklaşmış bir Yahudi, arkadaşlarının kim olması gerektiğini ve boş zamanlarını nasıl değerlendireceğini ona söyleyen Yahudi kültürel liderlerine itaat eder. Bu gruplardaki sosyallik, çoğunluğun baskısı ile azınlığın kültürel diktesinin birleşimi ile kısıtlanır. Sosyallik ve eğlence, eskiden kalma bir batıl inanç gibi, bireyin tamamen kabullenemediği ama geri çevirmeye de cesaret edemediği Amerikan sahnesindeki konumunun tanımıyla uyumlu bir şekilde hareket etme çabası içinde tüketilir sadece.

On Beşinci Kısım

Yeterlilik Sorunu: Eğlence Alanında Otonomi Önündeki Engeller (devam)

İş bölümüyle birlikte, insan kaçamayacağı özel bir çalışma alanına sahip olur. O artık sadece bir avcı, bir balıkçı, bir çoban ya da bir eleştirmendir ve geçimini sağlamak istiyorsa öyle de kalmak zorundadır. Oysa kimsenin kendine ait tek bir çalışma alanının olmaması, herkesin istediği alanda kendini yetiştirebildiği komünist bir toplumda genel üretim toplum tarafından düzenlendiği için, kişi her gün değişik işlerle uğraşabilir. Böylece kişinin bir balıkçı, avcı, çoban ya da eleştirmen olmasına gerek kalmadan sabah avlanıp akşam balık tutma, akşam yemeğinden sonra da eleştiri yapmasına imkân tanınır.

Karl Marx (amatörlerle ilgili olarak)

Ud, kaval, arp, organistrum, gayda ve def çalabilir, bıçakları havaya fırlatıp kendimi yaralamadan onları tutabilirim. Erkeklerle hikâyeler anlatıp kadınlara aşk şiirleri yazabilirim. Sandalye ve masaları birbiri üstünde dengede tutabilir, takla atıp başımın üzerinde durabilirim.

Orta Çağ gösteri sanatçısı (profesyonellerle ilgili olarak)

1. Eğlencenin İç Yüzü

Eğlence önündeki bir engel olarak mahremleşme, boş zamana statünün hükmettiği dönemlerden bir mirastır; kadınların, çocukların ve alt sınıfların hareketsizliği Sanayi Devrimi'nin ilk dönemlerini hatırlatır. Bunun yanı sıra, spor, drama, şölen ve diğer törensel rahatlama anları gibi toplu eğlence manzaralarını altüst etmeyi başaran içe-yönelimin püriten kanadında boş zamana karşı engellemeler bugüne kadar taşınmıştır. Cadılar Bayramı gibi kökleri çok eskiye dayanan ya da Amerikan Bağimsızlık Günü gibi sonradan icat edilen kutlamalar bile püriten rasyonalizminin eleştirisiyle karşılaşmıştır. Birçok kişi eğlence aktiviteleri ve hediyeleşme gelenekleri sayesinde bayramlardan kendilerine iş fırsatı yaratabilmektedir. Hepimiz kutlamaların ekonomi içinde hesaplanmış girişimler olduğunu biliriz. Örneğin Anneler Günü gibi yeni kutlamalar bize dayatılmaktadır. Burada püritanizm oldukça cimri davranmaktadır: Sadece iş alanına öncelik vermekle kalmayıp bize verdiği bayramları da geri almaktadır. Püritanizmin Pazar günüyle ilgili yasakları epey meşhurdur.^{130*}

İçe-yönelimli dönemde eğlenceye verilen hasarların onarılması epey zaman almış ve bu arada da dışa-yönelim yeni riskler eklemiştir. Dışa-yönelimli kişi yaşamın diğer alanlarına nasıl yaklaşıyorsa eğlence alanına da aynı şekilde, kendini baskılamadan ve içe-yöneliminin korunma araçları olmadan yaklaşır. İçinde bulunduğu eğlence grubunun genel havasından o da sorumludur; bundan duyduğu rahatsızlık yüzünden, hiç değişmeyen, nesnel kutlamalara dönmek isteyebilir ve bir ölçüde de bunu gerçekleştirir -Amerika'daki şehir sakinlerinin ritüellerden tamamen uzak olduğunu farz etmek genel bir yanılgıdır-. Birbirinden farklı içkilerimiz, kart oyunlarımız, spor türlerimiz ve halk eğlencelerimizin tamamı samimiyet, değişkenlik, yenilikçilik ve öznellik konusunda azdan çoğa doğru sıralanabilir. Eşit se-

130 T. S. N: Bu yasaklardan bazıları şunlardır: Pazar günleri eğlenilmez, dans edilmez, kumar oynanmaz, içki içilmez, çalışılmaz.

viyede bir öznellikle kişinin bir eğlenceye dâhil olmasından dolayı herkesin birbirine karşı duyduğu sorumluluk, kendiliğinden gelişebilecek bir sosyalliğe mani olabilir. Her şeyin ötesinde bu gruplaşmalar, işinde şahsiliği ön plana çıkarmaya çalışan dışa-yönelimlinin eğlence alanında (çoğunlukla farkında olmadan) ihtiyaç duyduğu özel yaşamın gelişimini durdurur. Grubun eğlencesine katkıda bulunmazsa suçluluk duyacağı için haklı olarak korktuğu yalnızlıkla, ara sıra da olsa tercih edebileceği özel yaşamı ayırt etmeyi öğrenmesi gerekir. Çocukların akranlarından ve büyüklerinden bir şey saklamamaları gerektiğini çok erken yaşlarda öğrendiklerine değinmiştik. Buna boş zaman kullanımları da dâhildir. Bu, ne yapıldığından çok nasıl yapıldığına önem veren, gururu incindiğinde değil de diğerleri onu dışladığında kendisini kötü hisseden ve yine kendisinden gizlenmediği sürece hemen her kabahati hoş görebilen dışa-yönelimliye uygun bir tutumdur. Çocuklarının otonom olmasını isteyen ebeveynler, grup ya da aile gibi bir otoritenin samimiyet beklediği durumlar ile samimi olmayı kendilerinin istediği durumlar arasında seçim yapabileceklerini çocuklarına öğreterek onlara bir hayli yardımcı olabilirler. Boş zamanın otonom bir şekilde kullanımı için kendi hayal dünyasıyla dolu kişisel eğlenceye, sosyal hatta törensel eğlenceye ihtiyaç duyan birey, bir anda hem geçmişten kalan mahremleştirmelerin hem de yeni üzerinde durmaya başladığı şahsileştirmelerin altından güçlkle kalkar.

Bu görüşler oldukça genel olup Büyük Buhran'ın iş ve eğlenceye yönelik devam eden etkileriyle de desteklenmelidir. Buhran, işin yeniden tanımlanmasına yol açmadı fakat işi hem kıymetli hem de problematik (problematic olduğu için de kıymetli) gösterdi. Bugün tam istihdamı ya da boş zamanı, ümitsizlik içinde tutunduğumuz ekonomik hedef olarak belirlemiş olmamız kayda değer bir durumdur. Buhran sırasında işsizler için eğlence imkânlarının ne kadar kısıtlı olduğuna şaşmamak gerek. Boş zamanın işten artakalan bir serbestlik olarak ne kadar sık tanımlandığını net bir şekilde görebilmekteyiz. Ekonomik

rahatlık bile eğlence önündeki bu ahlaki engelleri kaldıramamıştır; oysa zorla emekli edilen yaşlıların maaşının biraz üstü bu engellerin kaldırılması için yeterlidir. İşin itibarı, iş sahibine toplumun kaynaklarından yararlanma yetkisi verir. “Kendini üretmekle” meşgul olan genç bile işin dar tanımlı amaçları için gayretle çalıştığını gösteremezse bir rahatsızlık duyar. Özetle, “aylak” zenginler bir kenara, gençler, işsizler, emekliler, ev hanımları ve sendika sayesinde az çalışanları bir arada düşündüğümüzde, eğlenme hakkının çalışanlara ait olduğu kültürel tanım dolayısıyla, eğlence konusunda farkında olmadan huzursuzluk hisseden çok sayıda kişi olduğunu görürüz.

İşten uzaklaşmayı hoş görmeyen aynı endüstriyel gelişim, eğlence alanına görülmemiş bir ilerleme de kazandırmıştır. Bölümün başında sözlerine yer verdiğimiz Orta Çağ gösteri sanatçısının becerileri gerçekten ustalık gerektirir. Ancak bu becerilerle hiç kazanç elde edemez ve Ringling Brothers sirki için bile yetersiz kalır. Amatör oyuncular önceye göre çok daha usta olan profesyonel oyuncularla yarışmak zorundadırlar -profesyonel oyunculara Hamlet’in nasıl oynanmayacağını söylemekle yetinen Laurence Olivier gibi iyi bir oyuncuya Hamlet’in nasıl oynanacağı anlatılabilir mi?-. İçe-yönelimli kişi en azından aşağı yöndeki kaçışlarında kabiliyetlerine sıkı sıkıya tutunurken, dışa-yönelimli kişi her yerde karşısına çıkan medyadaki ustalıklar karşısında ezilir. Dolayısıyla kabiliyetleri eğlenceye uyarlamak, işe uyarlamak kadar zor görünür. Gelir oranları ya da endüstriyel ekonomideki bir değişim, boş zamanın daha adil dağılmasını ve suçluluk hissinin azalmasını sağlayabilirken, insanlara nasıl eğleneceklerini öğretmek için yeterli değildir. Eğlencenin işe kıyasla otonomi için daha kolay yollar açtığını söylemek ne kadar doğrudur; yoksa her ikisi de otonomiden aynı derecede mi “uzaktadır”? Birbirinden farklı becerilerin, dışa-yönelimlilerin eğlence alanında oluştuğunu düşünmek hiç de anlamsız olmaz. Bunlardan bazıları el işçiliği gibi çok eski temellere sahiptir; diğerlerinin ise tüketicilik gibi yeni boyutları vardır. Dışa-yönelimli

akran grubu arasında gerçekleşen beğeni paylaşımı, boş zaman aktivitesi için bir antrenman sahası olarak görülebilir. Burada, eğlence alanında görünenden daha fazla kabiliyet -genel ithamlara kıyasla da daha az edilgenlik, daha az manipölasyon, daha az bayağılık- mevcuttur.

2. Yeterliliğin Formları

Tüketicilik Eğitimi

Medya, nasıl tüketileceğini öğreten bir eğitmen olarak hizmet verir ve eğer geleceğe dair bir ipucu arıyorsak buradan başlamamız gerekir. Son zamanlardaki birçok film, erkekler arasında aile hayatını ve boş zamanlarda yeni tarzların benimsenmesini teşvik etmiştir -akranların etkisinden kurtulmak, tüketiciler olarak yeteneklerin artırılmasına ve otonomiye yönelimin desteklenmesine yardımcı olur-. *A Letter to Three Wives* [3 Kadına 1 Mektup] ve *Everybody Does It* adlı filmlerin kahramanı (Paul Douglas), alt-orta sınıftan, ekonomik ve sosyal yaşamın genelinde belirleyici olan üst-orta sınıfa yükselen, erkeksi tavırlarıyla güç arayışı içinde olan bir adam olarak gösterilir. Sınıf atladığı için terk ettiği ancak henüz de dâhil olamadığı akran grupları arasında sıkışıp kalan kişi, otonomi geliştiremeyecek kadar güvensiz ve hırslıdır. Douglas ilk başta tipik içe-yönelimli bir sertlik ve duygusuzluk sergilerken, daha sonra sosyetik eşinin istediği ses yeteneğine kendisinin sahip olduğunu öğrenince hissettiği karmaşık duygularda yeni bakış açıları keşfeder. Bu keşiften, erkeklerin sanatsal hassasiyetlerini, statü ve kariyer elde etme amacıyla kültür arayışı içinde olan eşlerine devretme gereği duymayacakları ve isterlerse bunu kendi kabiliyetlerinin bir parçası olarak görebilecekleri yorumu çıkarılabilir. Yeni dâhil olduğu üst sınıfa ait akran grubu normlarını kibarca karşılayıp yerine getiren adamın düştüğü ikilem, komedilerde son zamanlarda sıklıkla yer bulmuştur.

Son yılların diğer komedi karakterleri de akran etkisinin

olmadığı benzer bir kabiliyet temasını farklı bir açıdan işleyip kültürlü, eğitilmiş, eksantrik ve otonoma yakın bir karakter çizerler. Örneğin, *Mr. Belvedere* serisindeki Clifton Webb, elini attığı her şeyde uzman olduğu izlenimini veren gizli bir entelektüel ve sosyal normların dışında hareket eden uyumsuz bir karakterdir. Komedyen Beatrice Lillie gibi Webb de, sahip olduğu o tüm çeşitli maharetleri sadece toplumun yoğun bireyselliğe müsaade ettiği durumlarda kazanmıştır ve yalnızca şaşırtıcı becerikliliği sayesinde, etkileyici kişisel bir tarza sahip olmasına imkân tanınmıştır. Douglas'ın filmleri, etkileyici olmanın uyumsuzlara değil, sıradan bir orta-üst sınıf mensubuna çekici geldiğini ima etmesi bakımından Belvedere serisinden farklıdır. Fakat ikisi de akranların oluşturduğu gücün alt edilebileceğini söylemekte ve bireye kendi kişiliğiyle, iş ve boş zaman alanında akran grubunun talep ettiğinin ötesinde bir yeterliliği keşfetme ve geliştirme hakkı vermektedir.

Oyuncuları “yaratan” yönetmenler, senaristler ve kamera arkasındaki diğer çalışanların dâhil olduğu büyük medya, otonomiye önemli bir katkıda bulunur. Medyanın içiyle dışındaki ve aradaki düşler ülkesindeki gösteri sanatçıları, kabul gören akran grupları üzerinde sürekli bir baskı uygulamakla kalmazlar, bu gruplardan kurtulmak için yeni yöntemler de önerirler. Amerikan sinemasını sert bir dille eleştirenler, yapılan bu katkıyı büyük ihtimalle görmemektedirler. Bu eleştirmenler Hollywood filmlerinin kalitesizliğine odaklandıklarından, filmlerin milyonlarca kişinin yaşam tarzı ve boş zaman aktivitesi seçeneklerini arttırdığı gerçeğini gözden kaçırmazlar. Humphrey Bogart'ın rahat tavırlarını ya da Katharine Hepburn'ün ihtişamını taklit eden bir sinema tutkunu zamanla dar kafalı akran grubunun bağlarından kurtulabilir. Ya da komedyen W. C. Fields'in çılgın şüpheciliği, cana yakınlık ve samimiyetin sorgulanmamış değerlerine dair izleyicilerin şüphelerini güçlendirebilir. Filmlerin birçok yönden özgürleştirici araçlar oldukları kanısındayım. Aynı zamanda, gelişigüzel eleştiriler karşısında ve onlardan, artık evde öğretil-

meyen göstermelik dinî değerleri izleyicilere aktarmalarını talep eden veto grupları karşısında da filmlerin bir korumaya ihtiyaç duyduklarını düşünüyorum.

Sinemayı reddetmek, sözde pasif olan popüler kültürümüzün tüm örneklerini reddetmek anlamına gelir. Buna karşın, eleştirmenler kişisel katılım gerektiren bireysel aktivitelere -el işçiliği gerektiren aktiviteler gibi- daha çok değer verirler.

El İşçiliğinin Yarattığı İmkânlar

The Admirable Crichton'ın sınıf ve yeterlilik üzerine bir hiciv olması gibi "Belvedere" serisi de el becerisi ve yeterlilik üzerine bir hiciv olarak düşünülebilir. Bugün marifetli kişi, yaptığı işe kendini aşırı verdiği için çoğunlukla eksantrik görünür; Mr. Belvedere eksantrikliğini sergilemek için birbirinden farklı marifetlerini kullanır. Bu anlamda, Belvedere'in yaşam tarzı Amerika'da beceri isteyen aktivitelerde yeterliliğin azalıp azalmadığı sorusuna yeni bir tartışma boyutu katmıştır. Hiç şüphesiz çok sayıda insanın, daha önce hiç yapmadıkları el sanatlarına başlayacak yerinde sebepleri ve bunlarla vakfedecek boş zamanları vardır. Western Electric şirketinin Hawthorne tesislerinde hobi olarak bahçıvanlık yapan binlerce kişi bulunmaktadır. Bu kişiler her yıl bir hobi kermesi düzenlenmekte ve amatör fotoğrafçılar, ahşap oymacılar ve maket meraklıları ile spor, müzik ve drama toplulukları bir araya getirilmektedir. Fakat bir zamanlar kişisel olarak takip edilen hobilerin, şimdilerde dünyaca ünlü endüstriyel ilişkiler departmanları tarafından devralınıp alınmadığına dair herhangi bir istatistik bulunmamaktadır. Lundberg, Komarowsky ve McInerny'nin, banliyölerde yaşayanların boş zaman kullanımını inceleyen kitabı *Leisure: A Suburban Study* gibi öncü birkaç çalışma dışında, el becerisi isteyen uğraşlarla geçirilen boş zamanın modern Amerika'da yeni anlamlar geliştirip geliştirmediğini bilmiyoruz.

Boş zamanın bu tür uğraşlarla geçirilmesinin içe-yönelimli insanların genel yaşam şekilleriyle belli uyumlulukları olduğunu

düşünmek mümkündür: maddenin kendisine olan ilgileri ve akran grubunun beğeni paylaşımlarına görece ilgisiz olmaları gibi. Ayrıca, hobisiyle işi gibi ilgilenen içe-yönelimli kişi, mesleğindeki değerini gösteren teknik becerilerini koruduğunu anlar ve bu da onu hobisinde çok daha etkin bir noktaya taşır. Hobi ve iş arasındaki etkileşim bugün hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Bununla birlikte, el becerisi geçmişte olduğundan daha çok değerli görülmektedir.

Seri üretime karşı olanların bile taleplerine cevap verebilen ileri bir ekonomide el becerisi isteyen hobilere ani yönelimin kendine has problemleri vardır. El becerisine sahip kişinin ulaşmaya çalıştığı beceriklilik ideali, acemilerin bile profesyonel gibi görünmesini mümkün kılan hobi ürünleri ve elektrikli aletler yüzünden sürekli bir tehdit altındadır. Başarı ve beceriklilik tatmini veren ev tadilatlarının, elektrikli alet kullanılarak çok daha iyi gerçekleştirileceği aşikârdır. Peki birçok kişi makinenin cazibesi karşısında el becerisini kullanma hevesini hâlen nasıl koruyabilmektedir?

Elektrikli aletlere dayalı modern hobiciliğin belirsizlikleri, otomobil meraklıları -özellikle de klasik otomobil yarışçıları- üzerine yapılan bir çalışmayla örneklendirilebilir.¹³¹ Bu alanda teknik ve tasarım standartlarının çok çeşitli olması, bir yandan hem amatör hem de yarı profesyonel yarışçıların katılımını mümkün kılarken, diğer yandan ise Amerikalıların ileri düzey tamir geleneğini sürdürmektedir. Batı sınırlarına yakın bölgelerdeki kurumuş göllerde klasik Ford ve Chevrolet benzeri otomobilleriyle Detroit'in seri üretim standartlarına karşı yarışan gençler yaratıcılıklarını ve yeteneklerini sergilerler. Bu gruplar son zamanlarda Detroit otomobillerine karşı eleştirel bir tutum içerisinde dirler. Ülkenin en ticari ürünü olan bu otomobiller amatörleri uzaklaştırmaktansa daha da çok kışkırtmıştır. Ayrıca otomobilleri kendi tasarım standartlarına göre modifiye eden

131 Bkz. "The Hot-Rod Culture," Eugene Balsley, *American Quarterly*, II (1950), 353.

birey, kendi boş zaman aktivitesi için toplumsal kaynakları kullanmamakta, cüzi ücretlerle toplayabildiği parça ve aldığı yardımlarla araç üzerindeki bu değişiklikleri kendisi için yapmaktadır. Başvurduğu yolların ekonomik olması beceriyi zorunlu kılıp süreci eğlenceli hâle getirmektedir.

Ne var ki her geçen gün bu alan da profesyonelleşip standartlaşmaktadır. Sayıları gittikçe artan otomobil meraklılarının ihtiyaçlarına cevap vermek için kurulan *The Hot Rod* dergisi, amatörler için parça ve alet tedarik eden sektörün gittikçe büyüyecek 1948'te 8 milyon dolara ulaştığını rapor etmiştir.

Klasik otomobil yarışçılarının sonunun da diğer el becerisine dayalı hobiler veya ileride değineceğimiz caz örneğinde de olduğu gibi, beğeni paylaşımı ve eleştiri alanındaki amatör yeterlilikler gibi olacağı beklenebilir. El becerisi isteyen bir hobiyle otonomi elde etmeye çalışanlar bir çakışma yaşamamak için diğer akran grupları ve piyasayı dikkatle izlemelidirler. Fakat bu onları, çoğunluğun önüne geçmek için çetrefilli teknikler ve özel bir jargon kullanma arayışına itebilir. Ve sonunda bu arayış, yalnızca tekniğe yoğunlaşılmasından dolayı yıpranmış bir yaratıcılığa sahip, çaba gerektiren bir marjinal farklılaşmaya kadar gider. El işçiliğindeki çelişki, hayal gücünü genişleten bir öneme sahip olması için "gerçekçi" olma zorunluluğunda yatar. Bununla birlikte, hobi sahibi kişi gerçekçi bir beceri geliştirdiğinde aynı zamanda bu beceriyi sınırlayan ya da standartlaştıran bir endüstri ve düzeni de yaratmış olur.

Gün içinde sahte samimiyet sergilemek zorunda olan bir kişi ciddi bir el işçiliğiyle hem çocukluğunu hem de içe-yönelimli köklerini yeniden keşfeder. Tüm gününü kişiselleşmeye ayıran kişi ise hafta sonlarını bir kayık iskelesinin sessizliğinde ya da bireysel yarışçıların bağımsız bir şekilde, görünmez bir el yönlendiriyormuşçasına hedefe doğru hareket ettiği içe-yönelimli bir uğraş olan yelken yarışında geçirebilir. Bu tip kişiler, beceri veya daha uzak bir hedef olan otonomi arayışından bağımsız sebeplerle yetenek gerektiren aktivitelere katılabilirler.

El işçiliğine hak ettiğinden fazla değer ve saygınlık atfedilebilir. Bu tutum özellikle, boş zamanlarını Amerika ve Avrupa'nın geçmiş eğlence tarzlarıyla doldurmaya çalışan kişiler arasında daha çok görülmektedir. Aslında, rahatlamak için popüler kültürün ucuz etkinlikleri ile bar gibi yerlerin tercih edilmemesi için Amerikalıları uyarma eğilimi bugün epey yaygındır. Bu uyarılara göre, kolay görünen bir boş zaman aktivitesi sakıncalıdır. El becerisi gerektiren aktiviteler de hiç kolay olmadığından yararlı ve değerli bulunmaktadır.

Üst sosyal tabakadaki dışa-yönelimli kişi tüketim karşısında çoğunlukla el becerisi gerektiren uğraşların tarafını tutar. Ancak dışa-yönelimli bir kişinin boş zaman geçirme tarzını daha önceki döneme ait sosyal ortam ve karakterin ürünü olan bir tarza uyarlamaya çalışması genellikle sonuçsuz kalır; bunun zamanla kötü bir taklide dönüşmesi kaçınılmazdır. Örneğin içe-yönelimli bir duruş sahibi olmak için eğlence aktiviteleri ve tüketim zevklerinde sanatla ilgileniyormuş havası yaratan kişi, aslında dışa-yönelimli bir şehirli ya da banliyölüdür. Elinden geldiğince medyanın dışında kalmaya çalışır. İngiliz tipi bisikletin üzerinde lüks arabaları eleştirmekten asla geri durmaz. Radyo dinlemez ve bununla gurur duyar; televizyonu ise bir öcü gibi görür.

Bu durum, insanların anlamlı ve yaratıcı boş zaman aktivitelerine ihtiyaç duyduğunun gerçek bir ispatıdır. Kişi daha iyi bir şeyler istemekte fakat bunları nerede arayacağını bilmemektedir. Şu anki Amerika'dan nefret etmesi sebebiyle, eğlence için eski Amerika ve Avrupa örneklerini yaşatmaya uğraştığından gelecekle ilgili ütöpik olasılıklara inanmaz. İçinde içe-yönelimli bir karakter ve ideolojinin köklerini taşıyan çoğu insan gibi, Amerikalıların üzerindeki boş zaman tehlikesinden endişe duyar.

Bu kişi, otonomiyle ilgilenen ve eğlence alanında bir çıkış bulunabileceğine dair hiçbir ihtimal göremeyen günümüz eleştirmenleriyle aynı endişeyi paylaşır. Bu eleştirmenler, söz konusu kişinin bir adım daha ötesine de geçerler ve karakterin birey-

sel gücü ve grup dayanışmasının önemi açısından, işte yaşanan zorluklar ile toplumsal ve bireysel yıkımların önemli olduğunu düşünürler. İnsanların sadece, sınırları zorlandıklarında gelişebileceklerini düşünürler. Personelin yumuşak başlılığını tasvip etmedikleri için -bunun karakterse bir ilerleme anlamına geldiğini göremediklerinden- maddenin dayanıklılığını (bazen savaşa bile başvurarak) yeniden tesis etmek isterler.¹³²

Yıkımların insanlarda bazı umulmadık -özellikle de ileri düzey bir otonomi için kullanılabilecek- güçleri ortaya çıkardığı inkâr edilemez. Ciddi bir hastalık, insanı bir an duraklatıp düşüncelere sevk ederek çözülme yaşatacak bir zaman verebilir. Kişi, Lionel Trilling'in romanı *The Middle of the Journey*'nin kahramanı Laskell gibi yeniden doğabilir. Ancak, ölümün kıyısındaiken kendiyle ve ilk defa hayatını boşa harcadığı gerçeğiyle yüzleşen Tolstoy'un Ivan Ilyich'i gibi ölebilir de. Ve savaşın etkileri, sadece bireylerin değil, tüm grupların ve toplulukların da zorluklardan çok fazla olmamakla birlikte fayda sağlayabileceğini göstermiştir. Robert K. Metron, Patricia Salter West ve Marie Jahoda, savaş dönemi işçilerinin New Jersey'deki yerleşim yerlerini incelemişlerdir. Bu işçiler kendilerini ortak kullanım alanları, kanalizasyon sistemi ve bir marketin dahi olmadığı derme çatma bir bölgede bulmuşlardır. Bu koşullara doğaçlama çözümlerle cevap vermişler ve kendilerine yaşanabilir, canlı bir yaşam alanı yaratmayı tüm zorluklara rağmen başarmışlardır. Fakat daha sonra, yeniden benzer ve can sıkıcı bir sonuçla karşılaşmışlardır: Temel

132 Üretim ya da savaş adına cefa çekmenin bir yararı olmadığını savaş deneyimlerimiz kanıtlamıştır. Karakter olarak dışa-yönelimli ve siyasi açıdan da kayıtsız olmanın, fiziksel zorluklara katlanılamayacağı anlamına gelmediği ortaya çıkmıştır. Askerî çevrelerde, sanki Amerika'da sadece kolalarla, radyo programlarıyla ve eğlenceyle vakit geçiriliyormuş izlenimi yaratılmıştır. Açıkçası böyle bir "yumuşak başlılık" savaşma gücüne hiçbir zaman engel teşkil etmemiştir. Amerikalıların uysallıkları, hiyerarşiden ziyade grup odaklı bir ordu oluşturulmasını mümkün kılmıştır. Uysallık, makinelere aşinalık, gelişmiş sosyal beceriler ve yüksek eğitim seviyesi, modern savaş misyonları ve hizmetleri için insanların hızlı bir şekilde eğitilmesini sağlamıştır.

yaşam ihtiyaçlarının üstesinden gelen topluluk zamanla çekiciliğini kaybetmiş ve büyük emeklerle açtıkları kooperatif mağazası kapanmıştır.

Bu örnekler üzerine derinlemesine düşündüğümüzde, modern bir toplumda aniden ortaya çıkan olağanüstü durumların, insanların haklı olarak tüm enerjilerini aktarabilecekleri toplumsal formların tazelenmesini sağladığını fark ederiz. İçe-yönelim gittikçe zayıfladığından insanlar haklı bir gerekçeye ihtiyaç duyarlar ve bunu kendi içlerinde değil de genel toplumsal ortamda ararlar. Avrupalı ve Asyalı ziyaretçiler biz Amerikalıların aylaklığı öğrenmesi gerektiğini söylerler ya da püriten idealizmini ve onun yan ürünü olan sözde materyalizmi eleştirirler. Bu tavsiyelerin pek yardımcı dokunmaz çünkü eğer otonom hâle gelecekssek, bunu tarihimizle ve karakterimizle uyum içinde yapmalıyız. Bu geçmiş bize, yerine getirmemiz gereken bir dizi görev ve yönelmemiz gereken tatmin formlarını sunar. O hâlde ihtiyacımız olan şey, püritenlerin endüstriyel ve siyasal örgütlenmeyi teşvik etmek için bir zamanlar ihtiyaç duydukları bireysel karakter gelişimine odaklanmamızı sağlayacak bir yeniden yorumlamadır. Hayatın sadece bir kez yaşanan olağanüstü bir durum olduğunun ve bunun korunmasının karakter açısından özen ve çaba gerektirdiğinin farkına varmamız gerekir. Ve böylece belki de dış tehditler ve gereklilikler bireysel varlığımızın anlamı ve niteliğiyle ilgili duyduğumuz kaygıları uyuşturduğu için ve hayatın günlük getirisi de yeterince iddialı olmadığından, bir mücadeleye girmemize ya da hırsa kapılmamıza gerek kalmaz.

Beğeni Alanına Yönelik Yeni Eleştiriler

El becerisine dayalı aktiviteler otonom olmak isteyenlerin boş zaman sorunlarına tam bir çözüm oluşturmamaktadır. İçe-yönelimli kişi bu aktivitelerle kendini avutabilirken, otonomi arayışındaki dışa-yönelimli kişinin, kendini akran grubuyla ilişkilendirdiği karakteristik bir süreç olan beğeni paylaşımına dâhil olmak ya da bu engeli aşmak dışında seçeneği yoktur. Bu aşamayı

takılmadan geçebilirse kendi beğeni standartlarını geliştirebilir, hatta toplumdaki mevcut beğeni tarzlarını eleştirebilir.

Bu sürecin olumsuz yanına değinmiştik: Kendi benliğinin bir yansıması olarak gördüğü beğenilerinde bir hata olduğunu düşünebilir ve bu yüzden beğeni paylaşımı çoğunlukla rahatsız edici ve umut kırıcıdır. Şimdi ise beğeni paylaşımının olumlu tarafına bakalım: Beğeni paylaşımı Amerikan yetişkin eğitimindeki en etkili ve en stratejik deneyimdir. Toplumun yüksek tabakalarının beğenileri, bir zamanlar en basit olanlar dışında hiçbir beğeniden haberdar olmayan, şimdi ise modern mimari, modern mobilya ve modern sanatı nasıl değerlendireceği ve çeşitli tarzlar arasında nasıl ayırım yapacağı öğretilen tabakalara hiç olmadığı kadar hızlı yayılır -bu süreçteki en etkili aracı *Life* dergisi olmuştur-.¹³³

Elbette, hâlen tam tanımlayamadığımız tüm dışa-yönelimli süreçler bu gelişimde merkezî bir rol oynamaktadır. Fakat aynı zamanda, beğeni alanında gerçek ve doyurucu bir yeterliliğin gittikçe arttığına da artık ikna olmuş durumdayız. Yirmi yıl öncesinin Amerikan filmlerinin bugün modern izleyiciye nasıl farklı geldiğini düşünürsek buna kısmen, film geleneğindeki değişimlerin, büyük ölçüde de yapımcılar ve izleyiciler arasındaki insan davranışı ve motivasyonuna ilişkin bilgilerin çok hızlı artmasının sebep olduğunu söyleyebiliriz.

Birçok popüler sanat eleştirmeni hem Amerikan filmlerinin, popüler romanlarının ve dergilerinin ne kadar iyi olduğunu hem de ilk bakışta oldukça pasif, yaratıcı olmayan bir izleyici grubuna ait gibi görünen amatör beğeni paylaşımcılarının ne kadar etkili ve akıllıca yorumlarda bulunduklarını görememişlerdir. Bunun en ilginç örneklerinden biri caz eleştirisidir. Burada elbette Wilder Hobson ve Panassié gibi eleştirmenlerden değil, caza gerçek-

133 Aktivist Charles Livermore, Detroitli otomobil işçilerinin ağır, fazla işlemleri mobilyaları hiç düşünmeden reddedip modern tasarımlara yöneldiklerine dikkat çekmiştir.

ten bir ilgiyle yaklaşp yüzeysel ve şişirilmiş bir dil kullanmadan samimi eleştirilerde bulunan çok sayıdaki gençten bahsediyorum. Bu insanlar cazda, diğerlerinin çizgi roman ve sinemada bulduğu gibi, okulun veya resmî kültürün önceleri tanımadığı bir sanat formu bulmuşlardır. Popüler müzik endüstrisinin cazı etiketlemesine şiddetle ve bazen de başarılı bir şekilde karşı koymuşlardır: Küçük caz topluluklarını ve doğaçlama performansları tercih ederek *standartlaşmaya* karşı kendi *standartlarını* oluşturmuşlardır. Klasik otomobil yarışçıları örneğinde olduğu gibi, yeni kazanımlarıyla uyumlu, kendilerine ait bir dil ve kültür geliştirmişlerdir.

Ancak, yine klasik otomobil yarışçılarındaki olduğu gibi, caz severlerin beğeni paylaşımlarındaki kendilerine özgü sözel becerileri, kendilerini diğerlerinden soyutlamış akran grupları arasında daha fazla gelişemez. Gittikçe daha detaylı hâle gelen ve kendi içinde önemli olan estetik kriterler kullanan caz, bir dizi bölünme üzerinden yeni kollara ayrılmaktadır.

Seyircilerin, beğenilerini paylaşmasının artan eleştiri yeteneğinin temelini oluşturduğunu görmek istemeyen popüler kültür eleştirmenleri; cazı, pembe dizileri, sinemayı ve televizyonu, iç-yönelimlinin genelev ve burlesk tiyatro karşısında duyduğu aynı tiksintiyle değerlendirir. Esasında kitle kültürünün eleştirisi kitle üretiminkiyle aynıdır. Fakat eleştirmenlerin çoğu zaman görmediği şey, kitle üretimi, ilk evrelerinde el sanatlarını geliştirip zevkleri değersizleştirirken, bugün endüstriyel makinelerimizin çok kaliteli ve çeşitli ürünler çıkaracak kadar kullanışlı olduğu gerçeğidir. Aynı şekilde medya eleştirmenleri de, medya sayesinde birinci sınıf romanların, resimlerin, müziklerin ve filmlerin seyircilere ulaşmasının tarihte ilk defa ekonomik olarak mümkün olduğunu görememektedirler.

Bu gelişmeler gösteriyor ki beğeni paylaşım süreci kendini aşp epey farklı bir şeye dönüşmektedir. Bu ise sonunda, dışa-yönelimli kişinin otonomi gelişimine katkıda bulunma konusunda umut vadetmektedir.

3. Hobi Danışmanları

Bireyi tüketimdeki yeni olanaklarla temasa geçirmek çoğu zaman bir kılavuz gerektirir. Gelişmiş şehirli toplumumuz bu durumlarda hobi danışmanlarına ihtiyaç duyabilir.

“Hobi danışmanlığı”; spor öğretmenleri ve takım koçları, seyahat danışmanları, otel işletmecileri, tatil köyü yöneticileri, sanat eğitimcileri ve dans öğretmenleri gibi, Amerika’da son zamanlarda gelişen meslek grupları tarafından yürütülen bir dizi aktiviteyi ifade eden, daha çok ortak bir terim gibi durmaktadır. Bunun yanında, yapılan diğer işlerin yanında eğlence ve boş zaman konusunda tavsiyelerde bulunan başka birçok danışman da bulunmaktadır. Örneğin iç dekoratörlere başvuran müşteriler aynı zamanda gösteriş ve dikkat çekici bir görünüm için doğru tasarımı arıyor olabilirler. Bu fonksiyonun da ötesinde, evde geçirilen zamanları daha rahat ve renkli hâle getirecek düzenlemeler için de dekoratörlere başvurulabilir. Somut dekorasyon hizmetinin sunumu, oldukça önemli olan bu soyut hizmetin sunumunu gizlemektedir.

Bu fonksiyon, üst-orta sınıf müşterileri için çalışan iç mimarın içinde çok daha belirgindir. Evet, dekoratör gibi iç mimar da müşterilerine evlerinin doğru görünümüyle ilgili danışmanlık yapar fakat bir kuşak önce, “zarif bir yaşam” dışında evdeki ilişkilerinin fonksiyonel olması konusunda müşterilerin danışmanlık isteyebileceğini hayal bile edemezdi. Bugün ise iç ve dış planlama yapan mimar, müşterilerine hem kılavuzluk eder hem de onların isteklerine göre hareket eder. Bir kuşak öncesinde ortada olmayan birbirinden farklı birçok boş zaman ekolojisi, iç mimarın görüşlerinden süzülerek kullanıma girer. Mimar ve şehir plancısı, diğer türlü sadece bir grup uzman arasında paylaşılacak olan boş zaman kullanım imkânlarını bir araya getirirler.

Bir diğer hobi danışmanı grubu ise, Amerikan boş zaman aktivitelerinin merkezî bir kurumu olan tatil pratikleri etrafında toplanır. Kişi tatil sayesinde, kendi akran grubundan olmayanlar

ve normal şartlardaki toplumsal tecrübelerinin dışında kalanlarla bir araya gelir. Dolayısıyla tatil, geçici nüfus artışı evresindeki bir pazar yeri gibi, nüfus açısından gerileme başlangıcı evresindeki insanları buluşturan bir alan olarak düşünülebilir. Yüksek ücret alan milyonlarca Amerikalı tatillerini, insanlarla birlikte olmak-tansa av yaparak geçirir; diğer milyonlar ise önceki dönemle-rin bir alışkanlığı olarak bahçe ve evin onarım işleriyle oyalanır. Bununla birlikte tatiller; binicilik, yüzme, resim veya dans gibi aktiviteleri satma becerileri olanlarla, bunları alabilecek para ve boş zamana sahip insanları bir araya getiren bir yer ve zaman işlevi de görmeye başlamıştır. Tabii buradaki hobi danışmanlığı, bireylere ne istediklerini bulmalarına yardımcı olmaktan ziyade, genellikle bir ürün veya bir hizmet satmayı amaçlar.

Önümüzdeki yıllarda hobi danışmanlarının sayısında büyük bir artış olacağını kestirmek hiç de zor değildir. Dışa-yönelimli kişiyi eğlence konusunda bir hobi danışmanına sevk etmenin, kişiyi otonomiye yaklaştırmak bir kenara, onu daha da dışa-yö-nelimli hâle getireceği düşünülerek hobi danışmanlığına karşı itirazlar yükselmektedir. Eğlencenin planlanmasına yönelik her-hangi bir müdahale, kişiyi elinde bulundurduğu doğallık ve kişi-selliğinden mahrum bırakmaz mı? Bu kesinlikle olası bir etkidir. Ancak ve ancak hobi danışmanlarının mümkün olduğunca iyi olması için elimizden geleni yaparsak bu etkinin önüne geçebi-liriz. İyi bir hobi danışmanı, otonomi yönünde ilerlemek için eğlencenin ne kadar önemli olduğunu anlatarak dışa-yönelimli kişiyi daha yaratıcı eğlence alanlarına teşvik edebilir.

4. Tüketim Pazarında Çocukların Özgürleşmesi

Şu ana kadar, eğlence alanındaki yeterliliklerini artırmak için ye-tişkinlerin neler yapabileceği üzerinde durduk fakat bu konuda çocukları göz ardı ettik. Çocukluk deneyimlerinin ileride eğlen-ce alanındaki yetişkin yeterliliği için önemli olduğu ortadadır. Çocukların eğlence alanında otonominin baskılanmasına neden

olan durumların nasıl değiştirileceğine ve bunların yerine getirelebilecek bir modele dair önerilerde bulunmak istiyorum. Önerim, çocuklara hitap eden üreticileri ve reklamcılarını ilgilendirmektedir. Yapacakları şey, çocukların tüketici ekonomisini deneyimleyebilecekleri bir ortam yaratılması için fon oluşturmaktır.

Örneğin, çocuklara her türlü ürünün bulunduğu büyük mağazalardan özgürce alışveriş yapmalarını sağlayan bir kart verilebilir. Satış noktalarında çocuklara seçimlerinde yardımcı olacak pazar araştırmacıları yer alacak fakat bu yardımcılarının, tercihleri etkileyebilecek korkutucu bir görünümü ya da dikkat çekici bir cazibeleri bulunmayacaktır. Bu deney istasyonlarının amacı, ayak bağı olan akran grubu ve moda zevklerin etkisinden kurtulduğunda çocuğun zevklerinin nasıl değişeceğini görmektir. Çocuklar böyle bir ortamda, nesnelerin değerleriyle ilgili fikirlerini yeniden şekillendirme fırsatı bulabilirler. Her şeyin onlara bedava olduğu mağazalarda müzik dinleyip çizgi roman okuyabilecekleri veya şeker yiyebilecekleri kendilerine özel alanlar bulabileceklerdir.¹³⁴ Böylece, etnik, sınıfsal ve akran grubunun yarattığı sınırlamalardan arınmış özgür tüketiciler olarak kendilerini ifade etme şansı bulan çocukların, bugünkü yetişkinlere göre boş zaman ekonomisini daha iyi değerlendirip değerlendirmeyeceklerini görmek ilginç olabilir.

Çocukları ve mahrem alana itilmiş diğer insanları, gruplardan ve medya baskısından kurtarmak için her çabanın gösterilebileceği “bolluk ekonomisi” modeli de dikkate alınabilir. Aslında uzun yıllardan beri, pazar araştırmasını ekonomimizin demokratik kontrolü için en çok gelecek vadeden yollardan biri olarak görüyorum. Pazar araştırmacıları metodlarının, insanları belli ürünler ile birlikte var olan kültürel tanımları satın alma-

134 Aslında semt kütüphanesi bu uygulamanın bir benzeridir. Kütüphanedeki görevli, çocuklara istedikleri kitapları bulma konusunda yardımcı olur. Ayrıca görevli, okul ve ev otoritesinin dışında yer alır; genellikle içe-yönelimli bir yapıya sahip olduğundan, çocuklarla olan ilişkisinin şahsileşmesi için de uğraşmaz.

ya ya da bunları marjinal farklılaşmada kullanmaya onları ikna etmek için kullanılabileceğini bilirler. Ayrıca, insanların kendi özgür hayal dünyalarıyla neler isteyebileceklerini öğrenmenin de bu metotlar sayesinde mümkün olduğunun bilincindedirler.¹³⁵ Örnek modeller ve pilot uygulamalar olmadan insanların hayal güçlerinde böyle bir ilerleme göstermeleri pek mümkün değildir.

---

135 Medya ve seri üretim ürünleri üzerinde durmam, daha geleneksel güzel sanatların önemini kabul etmediğim anlamına gelmemelidir. Buradaki amacım daha ziyade, kitle kültürü ile yüksek kültür arasında var olduğuna inanılan açığın kapatılmasına yöneliktir. Aralarındaki hareketliliği engelleyen anti-entelektüalizme ve seçkin görünme çabasına rağmen popüler kültür ve yüksek kültür ilişkisinde umut vadeden gelişmeler olduğunu düşünüyorum.

On Altıncı Kısım

Otonomi ve Ütopya

Zaman, olaylar ya da aklın bireysel faaliyeti hiçbir değişim izi bırakmadan bir görüşü zayıflatıp ortadan kaldırabilir. Bu görüşe açıkça saldırılmamış ya da savaş açmak için bir komplo kurulmamıştır ama savunucuları sessizce, teker teker geri çekilip günbegün görüşü terk ederler, ta ki bu görüşün etrafında sadece bir azınlık kalana dek. Bu görüşün düşmanları sessiz kaldıkları ya da sadece kendi fikirlerini gizlilik içinde paylaştıklarından, aslında büyük bir devrimin gerçekleştiğini uzunca bir süre fark etmezler ve bu belirsizlik durumunda herhangi bir adım atmazlar; sadece birbirlerini gözlemleyip sessiz kalırlar. İnsanların çoğu daha önce inandıkları şeye inanmayı bırakır fakat yine de inanıyormuş gibi yapar. Buna rağmen kamuoyunun bu boş silueti yenilikçileri bezdirip susturacak ve onları belli bir mesafede tutacak kadar güçlüdür.

Tocqueville, Democracy in America

Son bölümlerde daha otonom bir toplumsal karakterin gelişebileceği yollar bulma umuduyla orta sınıfın iş ve eğlence dünyasına dair bazı fikirler öne sürdüm. Yapay şahsılık ve mecburi mahremleştirme gibi bariyerlerin nasıl kaldırabileceğini ya da bu bariyerlerden kurtulduğunda, insanı otonomiye yönlendiren ya da insanın otonomiye yönelmesine yardımcı olacak araçla-

rı yaratan şeylerin ne olduğunu bulmak epey zordur. Neticede ise, sadece birkaç ufak öneride bulunup “otonomi” kelimesiyle neyi kastettiğimizin daha net anlaşılması için çok daha yaratıcı ve ütöpik bir düşünceye ihtiyacımız olduğu sonucuna vardık. Nüfus artışı ve ekonomik ve teknolojik değişim hareketleriyle ilgili başta söylediklerimizi göz önünde bulunduran okur ütöpik düşüncenin, bu gelişim çizgisinin insana hazırladığı geleceğin önüne geçecek kadar etkili olduğunu düşünmekte ciddi olup olmadığıımızı merak edebilir. Aslında sadece belirli fikirlerin belirli sosyoekonomik şartlar altında olgunlaşıp hayata geçirilebileceğine inanıyorum. Ve tüm o yola getirilemeyen ve kendini sürekli olarak yenileyen özellikleriyle karakter de fikirlerin benimsenme şeklini belirler. Toplumsal yapı ile karakter yapısının doğasında var olan değişimin önündeki engellere rağmen, fikirlerin tarihî bir katkı sağlayabileceğini düşünüyorum. Fikirlerin önemli olduğunu reddeden ve kendinden önceki sosyalistlerin ütöpik yorumlarını önemsemeyen Marx’ın kendisi de fikirlerin ne kadar etkili olabileceğini göstermiştir. Ayrıca bildiğimiz üzere, Marx, işçi sınıfının sadece maddi yaşam sayesinde özgürleşmeyeceğinin farkındaydı. Aynı zamanda bir propagandacı olarak, işçilerin içinde bulunduğu ideolojik ve kurumsal ortamı da şekillendirmeye çalışmıştır.

Burada, Marx’ın, insanın içinde bulunduğu koşulların gelişmesine yönelik önerilerine pasif ve mekanik bir yaklaşım içinde olmaktansa, ütöpik olduğu için reddettiği önerileri yeniden dikkate almamız gerektiğini düşünüyorum. Bununla birlikte, büyü bozulmuş bir dünyada yaşadığımız için, amaç ve yöntem bakımından mantıklı olsa da böyle bir düşünceyi filizlendirmek hiç de zahmetsiz değildir. Daha az kötü olanlar arasında bir tercih yapmaya çalışmak her zaman çok daha kolaydır. “Yoksulların kahrolası hiçbir şey istememe huylarını” hepimiz biliriz; aynı şekilde zenginler de daha makul bir dünya inşa etme hususunda ayak direrler. Ne zengin ne de yoksul kişi, akran grubunun isteklerine uymayan kişisel ve toplumsal bir hedefe bağlanır. Siyasi

olarak faal olan yorumcular ise ortak aklın kendilerine sunduğu hedeflerin ötesine geçmezler. Ne var ki, dinamik bir siyasi ortamda asıl erişilemeyen, yapıcı eleştirmenler ve yorumcuların makul bir ortak akla uygun hedefleridir. Statükonun korunması genellikle olağan bir beklenti gibi düşünülür; çoğu hukukçu, siyaset bilimci ve ekonomist, istikrar için gerekli olan minimal değişiklikler bulmakla uğraşır ancak günümüzde bu beklenti her durumda karşılıksız kalır; böylece statüko en aldatıcı hedeflerden biri olduğunu ortaya koyar.

Ekonomik ayrıcalığa sahip Amerikalılar kendilerinin fazla uyumlu oldukları gerçeğini bir gün fark ederler mi? Ya da davranışsal alışkanlıkların kaçınılmaz bir toplumsal zorunluluğun değil, üyelerine bazı ikincil çıkarlar sağlayan toplumun bir yansıması olduğu gerçeğini en sonunda görürler mi? Karakter yapısı toplumsal yapıya göre daha dirençli olduğundan bu tür bir uyanış son derece uzak bir ihtimaldir. Bizden önceki birçok düşünür özgürlüğü tatma imkânı bulurken, onların yurttaşları temelde var olan alternatiflere gözlerini sıkıca kapamışlardır. Yine de soruyu sormak en azından birilerinin kafasında şüphe uyandırabilir.

Şehir plancıları ara ara bu tür sorular yöneltirler. Bugün, hem varlıklılar hem de yoksullar için şehir yaşamının yetersizliklerini açığa vurma noktasında düzenli olarak ortaya atılan kültürel tanımlar yüzünden yıpranan en önemli meslek grubu şehir plancılarıdır. Yaratıcılıkları ve cömert yaklaşımları sayesinde, giderek devlet ve ulusal siyasetten ayrılan liberal ve ilerici siyasi geleneğimizin bir dereceye kadar koruyucuları olmuşlardır. Çalışmalarında tamamen iş odaklı olmayan bir yaşam fikrinin fiziksel formda ifade edilmesini görebiliriz. Bu, işin yanında boş zaman ve sosyal aktivite alanı olarak yaşamın bir görünümüdür. Fakat şu anda veto gruplarının elinde bulundurduğu güç, en yaratıcı şehir mühendislerini bile trafik planlayıcıları kadar pratik ve pragmatik davranmaya zorlamaktadır.

Bana göre, modern Amerika'da boş zamana yönelik görünen- den çok daha çeşitli tutumlar olması gibi, ütöpik siyasi düşünce kaynakları da gizlenip sürekli değişiyor olabilir. Kamusal yaşamın daha sorumlu sektörleri ile medyanın krizlere odaklanma- sıyla siyasete olan ilgi son yıllarda büyük oranda azalırken, insanlar özel yaşamlarının kalan kısmında yeni eleştiriler ve yaratıcı standartlar geliştiriyor olabilirler. Eğer bu insanlar genel doktrin- lerle kısıtlanmadılarsa, sadece market ürünleri ya da kitapların ambalajlarını değil, bir çevre ve yaşam tarzının da ambalajlarını satın almayı öğrenebilirler.

Dışa-yönelimli insanlar ne kadar gereksiz işler yaptıkları- nın, kendi yaşam ve düşüncelerinin diğerlerinininki kadar ilginç olduğunun ve bir kişi deniz suyu içerek susuzluğunu ne kadar dindirebiliyorsa, akran kalabalığı içinde de yalnızlıklarını ancak o kadar dindirebildiklerinin olur da farkına varırlarsa, o zaman dışa-yönelimli insanların kendi duygu ve isteklerine daha çok önem vereceklerini düşünebiliriz.

Bu ihtimal kulağa oldukça uzak geliyor, kim bilir belki de gerçekten öyledir. Bununla birlikte, Amerika'daki azımsanama- yacak kadar geniş olan değişim dalgası çoğumuzun gözünden kaçır. Karakter, siyasi tarz ve boş zaman kullanımı gibi mad- di olmayan hususlarda aradığımız tatmin için yeterli bir indeks bulunmamaktadır. Amerika, yalnızca büyük ve zengin değil, gi- zemlidir de; çıkarlarını gülünç ve ironik bir biçimde saklayabil- me konusunda, efsanevi derecede gizemli olan bir diğer halka, Çinlilere benzer. Aynı şekilde benim ve arkadaşlarımdan söyleme- si gereken çok daha fazla şey olabilir. Ancak kendi karakterimiz, kendi coğrafyamız ve kendi yanılgılarımız kaçınılmaz surette gö- rüşlerimizi sınırlar.

Bu kitapta emin olmadan söylediğim birçok şeye rağmen tek bir şeyden emin olduğumu söyleyebilirim: Doğanın sundukları ile insanın yaşamı farklılaştırma kapasitesine bireyin kendisi ta- rafından değer verilirse, birey uyuma mecbur bırakılmaz; uyum

sağlayamadığı zaman da anomiye sürüklenmez. İnsanların eşit ve özgür yaratıldığı fikri hem doğru hem de yanıltıcıdır. Doğrusu insanlar farklı yaratılırlar ve birbirlerine benzemek adına toplumsal özgürlüklerini ve bireysel otonomilerini yitirirler.

David Riesman
Yalnız Kalabalık

Birçokları tarafından yirminci yüzyılın en etkili eseri olarak kabul edilen *Yalnız Kalabalık*'ın, "yeni Amerikan orta sınıfını" iç ve dış yönelimli toplumsal karakterler üzerinden analiz etmesi, modern Amerikan toplumunda bireyin karşı karşıya kaldığı ekonomik, siyasal ve psikolojik gerilimlerin anlaşılmasına yeni ve heyecan verici boyutlar katıyor. Üzerinden yarım asır geçmiş olsa da, *Yalnız Kalabalık*'ın önerdiği keskin ve ince analizler bugün için, sadece Amerikan toplumunun değil, beğenilmek ve arzulanmak üzerinden onanmayı ve dolayısıyla da var olmayı en temel duyarlılık alanı yapmış tüm bir yaşam biçiminin maharetli ve ezber bozan bir eleştirisini sunuyor.

